

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ВІСНИК

**Східноукраїнського
національного університету
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**№ 2 (191) Ч.2
2013**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Луганськ 2013

ВІСНИК

СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

№ 2 (191) 2013

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНО У 1996 РОЦІ
ВИХІД З ДРУКУ - ВІСІМНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК
Засновник

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Журнал зареєстровано
в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 15607-4079ПР
від 18.08.2009 р.

VISNIK

OF THE VOLODYMYR DAHL EAST
UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY

№ 2 (191) 2013

THE SCIENTIFIC JOURNAL
WAS FOUNDED IN 1996
IT IS ISSUED EIGHTEEN TIMES A YEAR

Founder
Volodymyr Dahl East Ukrainian National
University

Registered by the Ministry
of Justice of Ukraine

Registration Certificate
KB № 15607-4079ПР
dated 18.08.2009

Журнал включено до Переліків наукових видань ВАК України (Бюл. ВАК №3 2010 р.), (Бюл. ВАК №5 2010 р.), (Бюл. ВАК №3 2010 р.), (Бюл. ВАК №11 2010 р.), (Бюл. ВАК №7 2011 р.) в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з *технічних, економічних, історичних, хімічних та фізико-математичних наук* відповідно.

ISSN 1998-7927

Головна редакційна колегія:

Голубенко О.Л., член-кор. Національної академії педагогічних наук, докт. техн. наук (головний редактор),
Осенін Ю.І., докт. техн. наук (заступник головного редактора),
Смирний М.Ф., докт. техн. наук (заступник головного редактора),
Ber R., dr hab,
Idjer M., dr hab,
Krasowski E., dr hab,
Будіков Л.Я., докт. техн. наук,
Гутько Ю.І., докт. техн. наук,
Дейнека І.Г., докт. техн. наук,
Куликов Ю.А., докт. техн. наук,
Нечасев Г.І., докт. техн. наук,
Носко П.Л., докт. техн. наук,
Рач В.А., докт. техн. наук,
Соколов В.І., докт. техн. наук,
Ульшин В.О., докт. техн. наук,
Чернецька-Білецька Н.Б., докт. техн. наук,
Шарка М., dr hab,
Рамазанов С.К., докт. техн. наук, докт. екон. наук,
Бузько І.Р., докт. екон. наук,
Козаченко Г.В., докт. екон. наук,
Максимов В.В., докт. екон. наук,
Третяк В.В., докт. екон. наук,
Даніч В.М., докт. екон. наук,

Заблоцька І.В., докт. екон. наук,
Свірідова Н.Д. докт. екон. наук,
Чернявська Є.І. докт. екон. наук,
Арлінський Ю.М., докт. фіз.-мат. наук,
Голубничий П.І., докт. фіз.-мат. наук,
Філоненко А.Д., докт. фіз.-мат. наук,
Горшков В.Н., докт. фіз.-мат. наук,
Nowakowski A., dr. hab,
Галстян Г.А., докт. хім. наук,
Глікін М.А., докт. техн. наук,
Захаров І.І., докт. хім. наук,
Кондратов С.О., докт. хім. наук,
Кудюков Ю.П., докт. хім. наук,
Суворін О.В., докт. техн. наук,
Новаков В.П., докт. хім. наук,
Голосман Е. З., докт. хім. наук.,
Chernyavskij G., dr. hab,
Gadushova Z., dr hab,
Довжук І.В., докт. іст. наук,
Михайлюк В.П., докт. іст. наук,
Сергієнко Ю.Г., докт. іст. наук,
Євдокимов М.О., докт. іст. наук,
Санжаров С.М., докт. іст. наук,
Фомин А.И., докт. іст. наук,
Єліна О.Ю., докт. іст. наук,

Відповідальний за випуск: д.е.н., проф. Калінеску Т.В.

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Протокол № 10 від 26 червня 2013 р.)

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу.

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2013
© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2013

ЗМІСТ

Алекса О.М. ГІДНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ – ОСНОВА СТАБІЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО РОЗВИНУТОЇ ДЕРЖАВИ.....	7
Антіпов О.М., Баляба К.В. ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ В МИТНІЙ СПРАВІ	11
Антіпов О.М., Горобцова О. Д. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ	15
Бачевський Б. Є., Решетняк О.О. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	19
Бидельманова М.М. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТТЯ АВТОСБОРОЧНИХ КОМПЛЕКСОВ КАЗАХСТАНА.....	24
Долгіх В.В. ТЕХНОЛОГІЯ БОРОТЬБИ З МИТНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ В УКРАЇНІ	29
Житний П.Є, Афанас'єва О.Є ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО АУДИТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	33
Калінеску Т.В. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	37
Кирилов О.Д. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОПОДАТКУВАННІ	42
Кирилов О.Д., Науменко А.І. НАСЛІДКИ РЕФОРМ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	47
Корецька-Гармаш В.О. МИТНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД БОРОТЬБИ ІЗ КОНТРАБАНДОЮ	52
Кривуля Л. В. АТРИБУЦІЯ ПО МАЛЫМ СИГНАЛАМ В МЕХАНІЗМЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПОВЕДІННЯ.....	55
Кривуля П. В., Мозговий Р. О. ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ СИТУАЦІЙНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ ДИНАМІКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	62
Лисенко І. О. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА СПОЖИВАЧІВ	71
Ліхоносова Г. С. МИТНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ: ВИМОГИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	78
Ліхоносова Г.С., Сирова Д.С. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	82
Мартинов А.А., Пеліпей А.О. ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ.....	86
Мітеласва К.О. SWOT-АНАЛІЗ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЕТАП СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ	91
Недобєга О.О., Іолтуховська Т.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	95
Осенін Ю.Ю., Сергієнко О.В., Соснов І.І., Бугаснко В.В., Погребнова Н.Є. СТЕНД ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКОВОГО ГАЛЬМА ВИСОКОШВИДКІСНОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЦЬ	99
Перловська Н.В. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ	103
Пономарьова І.В., Наталенко М.О. ПОДАТКОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ.....	108
Попов М. І., Єманова Я. М. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	113
Романовська Ю. А. МИТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ	117

Романовська Ю. А., Бондарева О. Г., Боровська М. Ю. МЕТОДИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ МАЙНА В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	121
Свиридюк Ю.Г. МЕТОДОЛОГІЯ РАЗВИТИЯ ПОНЯТИЯ «ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ».....	127
Суйеубаева С.Н. ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ РЕГИОНА.....	134
Сущенко О.А. ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ТА КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДІВ В УПРАВЛІННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ	141
Тітова Т.І., Коба О.В. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ...	146
Тищенко О. І. АНАЛІЗ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ЗАТРАТАМИ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	151
Шаповалова Т. В. ДОВІРА В СОЦІАЛЬНОМУ КАПІТАЛІ : ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ.....	157
Шведчиков О.А. СПЕЦІАЛЬНІ МИТНІ ЗОНИ ТА РЕЖИМИ.....	162

CONTENT

Aljksa O.M. DESERVING SOCIAL SECURITY OF POPULATION IS BASIS OF THE STABLE SOCIALLY DEVELOPED STATE.....	7
Antipov A., Baliaba K. EXPERT AND ANALYTICAL RESEARCH METHODS IN CUSTOMS.....	11
Antipov A.N., Horobtsova O.D. THEORETICAL APPROACHES TO DEVELOPMENT POTENTIAL TAX OF STATE.....	15
Bachevskii B. E., Reshetnyak O. O. PROBLEMS OF DETERMINATION OF TYPES OF POTENTIAL OF ENTERPRISE.....	19
Bidelmanova M.M. PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF CAR ASSEMBLY COMPLEXES OF KAZAKHSTAN	24
Dolgikh V. TECHNOLOGY OF FIGHT IS AGAINST CUSTOM OFFENCES IN UKRAINE	29
Zhytnyy P., Afanasieva O. PERSPECTIVES OF THE BANK AUDIT DEVELOPMENT IN THE MODERN CONDITIONS.....	33
Calinescu T.V. EUROINTEGRATION AND CUSTOM REGULATION	37
Kirilov O. USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN TAXATION	42
Kirilov O, Naumenko A. IMPLICATIONS TAXATION REFORM UKRAINE.....	47
Koretskaya-Garmash V.A. CUSTOM CONTROL AS AN EFFECTIVE METHOD OF COMBATING SMUGGLING.....	52
Krivulya L. V. ATTRIBUTION BY WEAK SIGNALS – IMPROVING OF THE ORGANIZATIONAL BEHAVIOR REGULATION MECHANISM.....	55
Krivulia P. V., Mozgovyj R. O. SITUATIONAL DIAGNOSTICS MODELS FOR ENTERPRISE VALUE STRUCTURAL DYNAMICS INTERPRETATION	62
Lysenko Igor O. THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF ADVERTISING ON CONSUMER	71
Likhonosova G. CUSTOMS COMMUNICATION UKRAINE: REQUIREMENTS INTEGRATION PROCESS.....	78
Lihonosova G. S., Sirova D.S. SOCIAL AND ECONOMICAL DEVELOPMENT OF THE TAX SYSTEM IN UKRAINE	82
Martinov A.A., Pelipej A.O. FORMATION OF APPROACHES TO COMPLEX VALUATION OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS EFFICIENCY	86
Mitellaeva K.O. SWOT-ANALYSIS OF THE TRANSPORT SYSTEM IN LUGANSK REGION AS A STRATEGICALLY PLANNING STAGE.....	91
Nedobiega O. O., Ioltukhovska T. I. PARTICULAR DEVELOPMENT OF CUSTOMS POLICY OF UKRAINE	95
Osenin Yu. Yu., Sergienko O.V., Sosnov I.I., Bugaenko V.V., Pogrebnova N.E. A STAND IS FOR RESEARCH OF DISK BRAKE OF HIGH-SPEED ROLLING STOCK OF RAILWAYS	99
Perlovska N. FINANCIAL SUPPORT OF THE ENTERPRISE'S FIXED ASSETS REPRODUCTION	103
Ponomarova I., Natalenko M. TAX INCENTIVES FOR INNOVATIVE TOOLS OF ENTERPRISES IN UKRAINE	108
Popov M. I., Yemanova Y. N. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF STATE PENSION INSURANCE SYSTEM IN UKRAINE....	113
Romanovska Yu. CUSTOMS TAX MANAGEMENT IN THE UKRAINE	117
Romanovska Yu., Bondareva O., Borovs'ka M. METHODOLOGICAL AND THEORETICAL APPROACHES TO THE VALUATION OF PROPERTY IN BANKING..	121

Svyrydjuk Y.G. METHODODOLOGY OF DEVELOPMENT OF CONCEPT "THE PRODUCTIVITY"	127
Sueubaeva S.N. GOING NEAR ANALYSIS OF THE STATE AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITALS OF REGION.....	134
Sushchenko O.A. USING OF GEO-ECONOMIC AND CLUSTER APPROACHES IN THE MANAGEMENT OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISES	141
Titova T.I., Koba O.V. TRENDS AND PROSPECTS OF DEPOSIT OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE	146
Tyshchenko H. ANALYSIS OF METHODS OF PRODUCTION COSTS MANAGEMENT ELECTROTECHNICAL ENTERPRISES	151
Shapovalova T.V. THE TRUST IN SOCIAL CAPITAL : THE APPROACHES TO INTERPRETATION.....	157
Shvedchykov O. SPECIAL CUSTOMS ZONE AND MODES	162

УДК 351.83

ГІДНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ – ОСНОВА СТАБІЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО РОЗВИНУТОЇ ДЕРЖАВИ

Алекса О.М.

DESERVING SOCIAL SECURITY OF POPULATION IS BASIS OF THE STABLE SOCIAALLY DEVELOPED STATE

Aljeksa O.M.

У статті розглядаються питання дослідження соціальних та економічних проблем в Україні, у тому числі проблем соціального захисту населення на сучасному етапі розвитку держави; визначення та аналіз основних проблем, що призводять до зниження рівня соціального захисту населення. Актуальними проблемами на сучасному етапі розвитку України виділено проблеми в галузі охорони здоров'я, демографії та працевлаштування. Запропоноване використання підходів та заходів, які можуть стати за основу для піднесення рівня соціального захисту в нашій державі до рівня соціально розвинутих країн.

Ключові слова: соціальний захист населення, працевлаштування, соціальна політика, рівень безробіття та бідності, демографічна криза, розширення суспільства.

Постановка проблеми. Україна – країна з величезним економічним та соціальним потенціалом, що дозволяє протягом наступних 10-15 років стати на один рівень з країнами Центральної Європи. Наша країна має вигідне географічне положення в центрі Європи, достатню індустріально-виробничу та науково-технічну бази. Україна – це велика металургійна держава з повним комплексом (кадри, сировина, виробництво, наука). Наша країна має все для космічних, авіаційних, енергетичних комплексів. Однак при цьому Україна за своїми соціально-економічними показниками посідає місце серед найбідніших держав. Виникають питання, чи зможе піднятися соціально та економічно країна, в якій в процесі виробництва задіяно лише 10% населення? Які заходи мусить реалізувати апарат влади, для того щоб забезпечити гідний соціальний захист населенню та підняти державу на вищий рівень розвитку? У зв'язку із цим виникає необхідність дослідження соціально-економічних проблем та, в першу чергу, стану соціального захисту громадян України сьогодні та використання інноваційних підходів до розв'язання основних соціально-економічних проблем, які турбують кожного громадянина нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціальних та економічних проблем в Україні, проблем соціального захисту населення займалася значна кількість українських вчених. Наразі вже є певний здобуток у деяких аспектах цього питання. Однак багато сфер вищезазначених проблем

досліджено не в повній мірі. Стану соціальних та економічних проблем України, особливо проблемам на ринку праці, присвячує свої роботи О.О. Бендасюк [1]. Фінансовим забезпеченням соціального вектора розвитку економіки займався Т. Желюк [2]. Динаміка рівня життя населення України в нестабільних соціально-економічних умовах виразно висвітлюється в працях Т.О. Ковальчук [3]. Дослідженню стану, структури та динаміки рівнів доходів населення на сучасному етапі розвитку України присвячені роботи А.В. Лісового [4] та І.І. Юрчишина [5]. Особливостями європейської соціальної політики та порівняльним аналізом стану соціальної політики, у тому числі соціального захисту в Україні сьогодні, займалася Л. Ярова [6]. Отже, враховуючи сучасний стан соціально-економічних проблем, соціального захисту України, потрібен подальший пошук нових підходів та заходів для піднесення нашої країни до рівня соціально розвинутих держав.

Метою статті є визначення основних соціально-економічних проблем серед населення України сьогодні та використання інноваційних підходів і заходів для піднесення рівня соціального захисту в нашій державі до рівня соціально розвинутих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна політика, орієнтована на підвищення рівня соціально-економічного розвитку, у тому числі соціального захисту населення, має вирішувати, як мінімум, чотири завдання: забезпечення реального росту виробництва, зниження рівня інфляційних процесів, покращення ситуації на ринку праці, ефективне використання бюджетних коштів. Саме від вирішення цих завдань у підсумку буде залежати стан соціального захисту громадян у державі [1, с. 11]. Отже, перш за все потрібно чітко визначити найбільш важливі для громадян України соціально-економічні проблеми та потреби. Проаналізувавши дані Державного комітету статистики України [7], можна виділити проблему недовіри громадян щодо соціального захисту (40%). Також залишаються актуальними проблеми в галузі охорони здоров'я (55%) та працевлаштування (52%). Негативним показником є те, що лише 11% населення бажають брати активну участь у громадському житті країни та регіону, де вони проживають (див. рис. 1).

Актуальні соціально-економічні проблеми громадян України

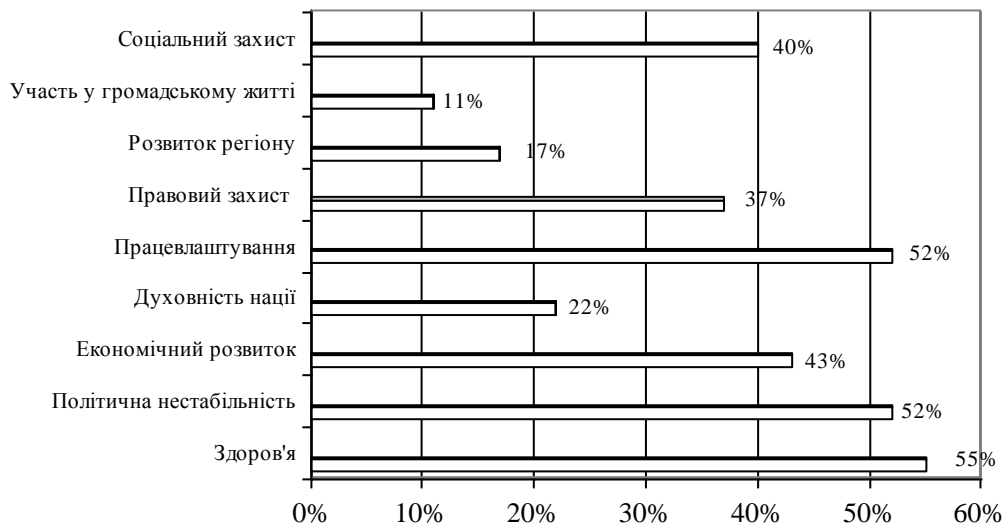

Рис. 1. Актуальні соціально-економічні проблеми громадян України (за даними [7])

Отже, згідно з цими дослідженнями до основних проблем в соціально-економічній сфері в Україні, що призводить до зниження рівня соціального захисту населення, можна віднести [3, с. 53-54]:

- загострення демографічної кризи;
- низький рівень соціальної захищеності значних прошарків населення;
- високий рівень безробіття та бідності;
- різке розшарування суспільства;
- тенденції моральної деградації в суспільстві;
- суспільно-політичне протистояння окремих соціальних груп та регіонів України;
- криза системи охорони здоров'я та соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення;
- відсутність сформованого середнього прошарку суспільства.

Вельми актуальною для України сьогодні залишається проблема працевлаштування, низький рівень заробітних плат, що у підсумку, штовхають українця за межу бідності [2, с. 89]. Бідність як явище соціально-економічне дає негативні наслідки як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі в найрізноманітніших сферах громадського життя. Як ніколи актуальним є завдання розробки конкретних кроків, скерованих на подолання цього негативного явища.

За даними Рахункової палати України рівень бідності в Україні сягнув 26,6% або 12,5 млн людей [8]. Зазначені дані ще раз доводять, що Україна належить до країн зі стабільно високим рівнем бідності. Виходячи з цього, характерно, що високі показники бідності в Україні супроводжуються загостренням регіональної неоднорідності соціально-економічного явища.

Також негативним чинником в подоланні бідності є відсутність оновленого набору продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для ос-

новних соціальних та демографічних груп населення [4, с. 19-20]. Сьогодні до категорії бідних можна віднести кваліфікованих та тих, хто працюють в режимі повної зайнятості груп населення (працівники бюджетних та освітніх організацій, організацій культури, науки, охорони здоров'я, соціальні працівники, державні службовці, інженери та ін.). Низькі зарплати та пенсії не дають можливості в умовах стрімкого росту цін та тарифів прокормити свої сім'ї та забезпечити їх необхідним. Така ситуація відображає процес постійного знецінення робочої сили, що є типовою ознакою бідного суспільства з низьким рівнем соціального захисту. Так, близько чверті сімей є бідними, незважаючи на зайнятість обох батьків. Причина не тільки в низькому рівні оплати праці, але й в дуже слабкій соціальній підтримці української сім'ї [5, с. 38-39]. Це в першу чергу негативно відбивається на багатодітних сім'ях та пенсіонерах.

В основі подолання бідності має бути визнання того, що цієї мети не можна досягти виключно шляхом підтримки бідних. Необхідний комплексний підхід, орієнтований як на бідні, так і на відносно забезпеченні прошарки суспільства. Зусилля держави щодо підвищення рівня життя усіх прошарків населення, незалежно від їхнього матеріального становища, мають спиратися на забезпечення стійкого економічного росту, всебічний розвиток та максимально повне використання трудового потенціалу країни.

Перш за все необхідно відмовитися від практики регулювання оплати праці виключно шляхом підвищення мінімальної заробітної плати. Абсолютно очевидно, що за таких умов заробітна плата ніяк не може стимулювати ефективну працю та творчу активність – вона вже перейшла у форму заходу соціальної підтримки. По-друге, державі треба сприяти наданню додаткових гарантій щодо працевлаштування працездатних громадян працездатного віку,

які потребують соціального захисту і не можуть нарівних конкурувати на ринку праці, для чого бронювати місця на підприємствах областей та регіонів держави.

Як свідчить зарубіжний досвід, інноваційним досвідом розв'язання проблем працевлаштування є запровадження соціального підприємництва [6, с. 2-3]. Цей захід активно у наш час використовує Великобританія. Коаліція соціальних підприємств цієї держави трактує соціальне підприємство як комерційне з соціальною місією. В цьому секторі в Великобританії зайнято більше 3% населення.

Сьогодні в Україні немає спеціальних регулюючих законодавчо-нормативних актів, які б регламентували роботу соціальних підприємств. Також не існує єдиного офіційного трактування соціального підприємництва. У більшості випадків під цим поняттям розуміють бізнес, мета якого – досягнення прямого соціального ефекту, тобто отриманий прибуток не розподіляється між акціонерами, а скеровується на розв'язання соціальних проблем громад. Однак в нашій країні є передумови для розвитку соціального підприємництва. Більш того, вже існують перші засновники цього виду підприємництва. Наприклад, реабілітаційний центр «Здоров'я» у Новоазовську Донецької області, який надає значні знижки на лікування та реабілітацію хворих з малозабезпечених категорій населення.

Також за основу для підвищення рівня працевлаштування громадян можна прийняти такі заходи та пропозиції:

- впровадження програм, пов'язаних з активною політикою зайнятості, а саме: залучення безробітних громадян до участі в оплачуваних громадських роботах;
- надання інформаційно-консультаційної допомоги громадянам, які бажають зайнятись індивідуальною трудовою або підприємницькою діяльністю щодо дотримання нормативно-правових актів з питань підприємництва;
- надання профорієнтаційних послуг випускникам загальноосвітніх шкіл з метою їхнього професійного самовизначення для подальшого навчання;
- укладання договорів з роботодавцями, зайнятих виробництвом товарів народного споживання та наданням послуг населенню щодо організації на підприємстві індивідуального навчання безробітних за професіями, необхідними для задоволення власної потреби у кадрах;
- впровадження персоналізованого обліку малозабезпечених сімей з метою їхнього соціального захисту.

Достатньо складною для України залишається демографічна проблема. Якщо говорити про коефіцієнт смертності, то за перші п'ять місяців 2013 він становить 15,3 на одну тисячу осіб, тоді як коефіцієнт народження – 10,5 на одну тисячу осіб. Як свідчать дані Державного комітету статистики України [7], за 2012 рік чисельність населення України зменшилася на 80 тис. осіб. Не втішають оцінки демо-

графів про те, що до 2050 року кількість населення в Україні становитиме близько 36 млн людей. Це при тому, що станом на 1 червня 2013 року в Україні мешкає 45,5 млн осіб. Однією з основних причин демографічної кризи в Україні є недостатній рівень охорони здоров'я, особливо погіршення стану здоров'я молоді.

Одними з основних заходів для поліпшення демографічної ситуації в Україні можна визначити:

- переорієнтація державної служби охорони здоров'я на запобігання захворюванням, насамперед інфекційним, зниження ризиків, пов'язаних із забрудненням та шкідливим впливом довкілля;
- запровадження механізмів багатоканальності фінансування медичної галузі, забезпечення керованого розвитку платних медичних послуг та введення державного соціального медичного страхування;
- утвердження високого соціального статусу сім'ї шляхом пропаганди у засобах масової інформації дітонародження, досвіду організації сімейного життя, започаткування сучасних форм підготовки молоді до шлюбу та створення сім'ї;
- пріоритетність первинної медико-санітарної допомоги та подальший розвиток комплексного медико-санітарного обслуговування населення. Розвиток системи сімейної медицини.

Висновки. Таким чином, з наведеного вище можна зробити висновок, що визначений перелік економічно-соціальних проблем в Україні сьогодні свідчить про те, що необхідно здійснити цілий комплекс заходів, які дозволять підняти рівень соціального захисту нашої держави на більш високий рівень. Конкретними заходами та пропозиціями для цієї мети можна визначити такі: відмова від практики регулювання оплати праці виключно шляхом підвищення мінімальної заробітної плати; активне запровадження соціального підприємництва; залучення безробітних громадян до участі в оплачуваних громадських роботах; надання інформаційно-консультаційної допомоги громадянам, які бажають зайнятись індивідуальною трудовою або підприємницькою діяльністю, щодо дотримання нормативно-правових актів з питань підприємництва; надання профорієнтаційних послуг випускникам загальноосвітніх шкіл з метою їхнього професійного самовизначення для подальшого навчання; укладання договорів з роботодавцями, зайнятими виробництвом товарів народного споживання та наданням послуг населенню стосовно організації на підприємстві індивідуального навчання безробітних за професіями, необхідними для задоволення власної потреби у кадрах; впровадження персоналізованого обліку малозабезпечених сімей з метою їхнього соціального захисту; переорієнтація державної служби охорони здоров'я на запобігання захворюванням, насамперед інфекційним, зниження ризиків, пов'язаних із забрудненням та шкідливим впливом довкілля; запровадження механізмів багатоканальності фінансування медичної галузі, забезпечення керованого розвитку платних медичних послуг та введення держав-

ного соціального медичного страхування; пріоритетність первинної медико-санітарної допомоги та подальший розвиток комплексного медико-санітарного обслуговування населення; розвиток системи сімейної медицини.

Література

1. Бендасюк О.О. Активна політика на ринку праці - основа соціальної політики та соціальної стабільності суспільства /Бендасюк О.О. // Зовнішня торгівля. Міжнародний науково-економічний журнал. - Київ, 2010. -№1.-С.10-17.
2. Желюк Т. Фінансове забезпечення соціального вектору розвитку національної економіки // Світ фінансів – 2009 – 3(20). – С. 88-94.
3. Ковальчук Т.О. Динаміка рівня життя населення України в умовах формування сталого розвитку і становлення сучасних ринкових відносин / Т. О. Ковальчук // Наукові праці НДФІ. - 2011. - №2. - С. 53-58.
4. Лісовий А.В. Економічний аналіз доходів населення: стан, структура, динаміка / А.В. Лісовий, І.І. Чуницька // Наукові праці НДФІ. - 2010. - № 5. - С. 18-22.
5. Юрчишин І.І. Рівень доходів населення України: регіональний аспект / І.І. Юрчишин // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 7. - С. 37-41.
6. Яровая Л. Особенности европейской социальной политики /Л. Яровая //Вестник ГАРККиИ. - 2010. - № 2. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdakk/2010_2/40.pdf.
7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Офіційний веб-сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс].– Режим доступу:<http://www.ac-rada.gov.ua/>

References

1. Bendasjuk O.O. Aktivna polityka na rynku pracі - osnova social'noi' polityky ta social'noi' stabil'nosti suspil'stva /Bendasjuk O.O. // Zovnishnja torgivlja. Mizhnarodnyj naukovo-ekonomichnyj zhurnal. - Kyi'v, 2010. -№1.-S.10-17.
2. Zheljuk T. Finansove zabezpechennja social'nogo vektoru rozvytku nacional'noi' ekonomiky // Svit finansiv – 2009 – 3(20). – S. 88-94.
3. Koval'chuk T.O. Dynamika rivnja zhyttja naselennja Ukrai'ny v umovah formuvannja stalogo rozvytku i stanovlennja suchasnyh rynkovyh vidnosyn / T. O. Koval'chuk // Naukovi pracі NDFI. - 2011. - №2. - S. 53-58.
4. Lisovyj A.V. Ekonomichnyj analiz dohodiv naselennja: stan, struktura, dynamika / A.V. Lisovyj, I.I. Chynyc'ka // Naukovi pracі NDFI. - 2010. - № 5. - S. 18-22.
5. Jurchyshyn I.I. Riven' dohodiv naselennja Ukrai'ny: regional'nyj aspekt / I.I. Jurchyshyn // Aktual'ni problemy ekonomiky. - 2010. - № 7. - S. 37-41.
6. Jarovaja L. Osobennosti evropejskoj social'noj polytyky /L. Jarovaja //Vestnyk GARKKyY. - 2010. - № 2. [Электронный ресурс]. - Rezhym dostupa:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdakk/2010_2/40.pdf.

7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Офіційний веб-сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс].– Режим доступу:<http://www.ac-rada.gov.ua/>

Алекса О.Н. Достойная социальная защита населения – основа стабильного социально развитого государства

В статье рассматриваются вопросы исследования социальных и экономических проблем в Украине, включая проблемы социальной защиты населения на современном этапе развития государства; определения и анализа основных проблем, которые являются причиной снижения уровня социальной защиты населения. Актуальными проблемами на современном этапе развития Украины выделены проблемы в отрасли охраны здоровья, демографии и трудоустройства. Предложены использование подходов и мероприятий, которые могут быть основой для повышения социальной защиты в нашем государстве до уровня социально развитых стран.

Ключевые слова: социальная защита населения, трудоустройство, социальная политика, уровень безработицы и бедности, демографический кризис, расслоение общества.

Aljksa O.M. Deserving social security of population is basis of the stable socially developed state

In the article, the questions of research of social and economic problems are examined in Ukraine, including the problems of social security on the modern stage of development of the state; determination and analysis of basic problems that are reason declining of level of social security. The issues of the day on the modern stage of development of Ukraine are select problems in industry of health, demography and employment care. It is certain that our state belongs to the countries with the stably high level of poverty, high values of which, accompanied intensifying of regional heterogeneity of this socio-economic phenomenon. Taking approach and measures is offered on an increase employments basic from which is active introduction and advancement in Ukraine of social enterprise. Measures are also certain on the improvement of demographic situation in a country, to the decision of some problems in industry of health care. These measures can be basis for the increase of social security in our state to the level of the socially developed countries.

Keywords: social security, employment, social policy, unemployment and poverty rate, demographic crisis, stratification of society.

Алекса Оксана Миколаївна – провідний інженер кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; oksana2391@mail.ru.

Рецензент: Максимов В.В., д.е.н., професор.

Стаття подана 17.06.2013.

УДК 339.543

ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ В МИТНІЙ СПРАВІ**Антипов О.М., Баляба К.В.****EXPERT AND ANALYTICAL RESEARCH METHODS IN CUSTOMS****Antipov A., Baliaba K.**

Стаття присвячена актуальній тематиці методології дослідження експертно-аналітичних методів в митній справі. В рамках публікації проблема розглядається через дослідження митної експертизи. В ході аналізу системних категорій визначається логіка встановлення основних визначень і наукових категорій.

Ключові слова: митна справа, митна система, митна діяльність, митна політика, митна наука, митна експертиза, методи досліджень

Постановка проблеми. Сучасний розвиток Української держави як демократичної, правової, незалежної та її подальшої інтеграції у світову європейську співдружність практично неможливі без фундаментального науково обґрунтованого оновлення національного законодавства. Йдеться, зокрема, про регулювання зовнішньоекономічних відносин та організації митної системи, які мають на меті захист національних інтересів, національної безпеки, економічного суверенітету держави.

В сучасних умовах становлення та трансформації митної системи до умов глобального світового торгового простору прерогативою наукового пошуку мусить стати створення міцної теоретико-методологічної бази митної науки. Емпіричний аналіз наукових робіт з митної тематики підтверджує актуальність дослідження категорій «митна справа», «митна система», «митна політика» та ін. [1, с.11] Системний аналіз визначених категорій, відтворений на принципах діалектичного матеріалізму, дозволяє більш повно та змістовно визначити не лише їхню складну структуру, а й найповніше виявити структурно-функціональні зв'язки між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних досліджень з митної тематики так чи інакше пов'язана з аналізом митної справи. Розвиток уявлень про сутність, структуру, функції митних відносин відображено в працях О.П.Гребельника, В.І. Дудчака, О.В. Мартинюк, П.В. Дзюбенка, Є.В.Додіна, В.Г. Драганова, О.Д. Єршова, С. В. Ківалова, Б.А. Кормича, А.Ф. Ноздрачова, П.В. Пашка, К.К. Сандровського та ін. Разом з тим деякі питання щодо теоретико-методологічних аспектів дослідження складових митної справи потребують подальшого дослідження.

Мета статті. В статті ставиться за мету висвітлення окремих проблем стосовно розуміння змісту експертно-аналітичних методів досліджень в митній справі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова діяльність у сфері митної справи має свої специфічні напрями та пріоритети, основними з яких є захист вітчизняних виробників та внутрішнього ринку від можливого завдання шкоди з боку інших держав та їхніх суб'єктів господарської діяльності, забезпечення необхідного балансу між лібералізацією та протекціонізмом, вирішення загальнодержавних завдань боротьби з порушенням митного законодавства.

Дослідження у митній справі мають сьогодні базуватися на:

– поглибленому аналізі політичних, економічних і соціальних процесів, що відбуваються в нашій та суміжних країнах і загальносвітовому масштабі; всебічному вивченні зовнішньоекономічної та фінансово-банківської проблематики, податкової системи, ринкових стосунків як в Україні, так і за її межами;

– на узагальненні, аналізі і прогнозуванні розвитку ситуації в зовнішньоторговельній сфері, вмінні глибоко орієнтуватися в питаннях здійснення і подальшого розвитку митної політики, митно-тарифного регулювання.

Основними напрямками досліджень в митній справі в умовах сьогодення є:

1. Захист національних інтересів України засобами митної політики та митної економіки, вдосконалення митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності з врахуванням приєднання України до СОТ.

2. Розвиток економіко-правових основ митної діяльності, оцінка та прогнозування економічної ситуації в Україні після приєднання до СОТ.

3. Виявлення, аналіз, систематизація науково-практичних проблем в галузі інформаційної безпеки митної діяльності.

4. Наукове дослідження правоохоронної діяльності митних органів, протидія контрабанді та порушенням митних правил, а також активне сприяння нашим колегам-правоохоронцям у боротьбі з тероризмом, відмиванням "брудних" грошей, незакон-

ним переміщенням наркотиків, зброї, культурних цінностей та ін.

5. Удосконалення структури та інфраструктури митних органів, формування компетентного кадрового потенціалу, підвищення ефективності його використання, у тому числі шляхом наукового опрацювання:

- інформаційних систем використання людських ресурсів;
- досліджень і оцінки персоналу;
- вивчення та опрацювання рекомендацій з питань підвищення рівня виховного процесу та професіоналізму в митних органах;
- аналізу правопорушень та корупційних діянь серед деяких працівників митної служби та опрацювання відповідних рекомендацій стосовно локалізації та подолання цих негативних явищ.

6. Дослідження та розвиток сучасних інформаційних митних технологій, узагальнення зростання та ефективного використання інформаційних ресурсів ДМСУ.

7. Аналіз та визначення місця митної системи України у захисті інтересів держави та національного виробника у галузі зовнішньоекономічної діяльності.

8. Міжнародна співпраця у сфері визначення митної вартості, забезпечення прозорості інформації з цих питань.

9. Відтворення історії та шляхів розвитку митної справи, її соціальних та організаційних напрямів розвитку.

Митна справа як прерогатива діяльності держави щодо реалізації національних інтересів та забезпечення економічної безпеки спроможна стати більш дієвою і ефективною за умов здійснення адекватного трансформаційним перетворенням і тенденціям розвитку країни, науково-теоретичного обґрунтування суті, особливостей дії та використання механізму митних відносин, як наслідок науковим аналізом має бути охоплена вся система митних відносин у їх взаємозв'язку та взаємодії з виробничо-технологічною інфраструктурою (продуктивними силами) та суспільною надбудовою [2, с.56]. Звідси теорія митної справи як наука має набути вигляду теоретичних уявлень про відповідні процеси та явища, закономірності функціонування, про відносини, засновані на певних методологічних засадах.

Теоретичне базується на комплексному використанні існуючого понятійного апарату, зокрема на системному використанні основних елементів діалектичного методу дослідження (філософських та загальнонаукових принципів, законів діалектики, законів та категорій економічної теорії та інше), внаслідок чого всебічно розкриваються сутнісні зв'язки, виявом яких є цілісна теорія [5, с.127-128].

Митна справа як специфічна суспільна діяльність має отримати свою діалектичну протилежність — систему теоретичних знань у вигляді системи адекватних законів і категорій як абстрактної сутності. А тому теорія митної справи (а за цією ознакою

набуває статусу науки) отримує своє буття, має власний предмет, метод, об'єкти та суб'єкти дослідження.

При здійсненні митної справи зважується цілий комплекс загальних завдань фіскального, контрольного, економічного, правоохоронного, статистичного і захисного характеру, що вимагають спеціальних знань і виконання всіляких експертиз. У разі потреби для участі у здійсненні митного контролю можуть залучатися спеціалісти та експерти. Для обґрунтованого призначення експертизи необхідно, щоб співробітник митного органу — ініціатор її проведення обов'язково знав основи теорії і практики проведення відповідної експертизи (її предмети, об'єкти, методи дослідження, можливості та ін.). Залучення спеціалістів та експертів здійснюється керівником митного органу або його заступником за погодженням з керівником підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст чи експерт.

Митна експертиза — це спеціальне науково-практичне дослідження, що проводиться експертами з метою вирішення завдань митної справи для з'ясування питань, що виникають у справі про порушення вимог митного законодавства, в окремих галузях науки, техніки, мистецтва, релігії і т.п.

До предмету митної експертизи можна віднести як загальні проблеми митної справи, так і конкретні факти й обставини процедури митного контролю. Найбільш важливими серед них є [3, с. 89]:

- класифікація товару згідно з МН ЗЕД;
- визначення митної вартості товарів;
- оцінка ринкової вартості товарів, виходячи з їхніх якісних показників (марки, сорту, виду, натуральності матеріалів і т.д.);
- ідентифікація справжності митних печаток, штампів та інших знаків митного забезпечення товарів і документів;
- встановлення екологічної й експлуатаційної безпеки товарів;
- визначення хімічного складу і фізичної структури товарів (речовин);
- визначення характеру товару (ліцензійний, підакцизний, подвійного призначення);
- встановлення можливості реалізації товарів, повернутих у державну власність, і визначення їхньої споживчої вартості;
- ідентифікація наркотичних і психотропних речовин;
- визначення країни походження товару;
- діагностика коштовностей, антикваріату, музейних цінностей та ін.

Крім того, предметом митної експертизи можуть стати окремі питання, висунуті оперативними працівниками в процесі боротьби з контрабандою та іншими порушеннями митних правил і є основними предметами інших класів експертиз: криміналістичної, економічної, товарознавчої тощо.

Методи і технічні засоби при проведенні митної експертизи.

При проведенні митних експертиз експертами й експертними установами використовуються різні технічні засоби і методи дослідження, деякі з них були спеціально розроблені для митних цілей.

У митній експертизі застосовуються такі методи: органолептичний; розрахунковий; інструментальний; експертний засіб.

Органолептичний метод заснований на аналізі відчуттів сприйняття людиною характерних рис речовини, продукції (співвідношення маси і об'єму), що належать до її якісних і діагностичних ознак і показників. Цей метод з успіхом застосовують в оцінці харчових продуктів, ароматичних речовин, деяких споживчих товарів, а також дорогоцінних каменів.

При здійсненні угод на купівлю дорогоцінних матеріалів ювеліри здавна застосовували візуальні методи оцінки і діагностики. Тому методи органолептичного аналізу можна вважати традиційно класичними. Слід зазначити, що точність і надійність цих методів обмежена й істотно залежить від знань, досвіду і фізіологічних можливостей експерта, проте з їхньою допомогою можна діагностувати й оцінювати не лише власне дорогоцінні камені, але й близько 50% комерційних каменів.

Для поліпшення почуттєвих сприйнять експерти користуються спеціальними технічними засобами. Так, для збільшення здатності ока, що дозволяється при візуальній діагностиці, вони застосовують окуляри, лупи чи мікроскопи, інші оптичні прилади. Тому метод називається візуально-оптичним. Це найпростіший і економічний органолептичний метод, головна його перевага полягає в тому, що він дозволяє швидко і без руйнування проводити діагностику й оцінку різних матеріалів, виробничих і споживчих товарів та харчових продуктів, що є важливим моментом у митній практиці.

Розрахунковий метод ґрунтується на встановленні теоретичної чи емпіричної залежності між діагностичними чи якісними ознаками і деякими іншими параметрами товару (матеріалу).

Інструментальний метод заснований на показаннях технічних засобів, приладів, за допомогою яких визначаються фізико-хімічні властивості й ознаки (діагностичні, ідентифікаційні й ін.) матеріалів. Залежно від встановлюваної ознаки застосовується відповідна методика й апаратура. Надійність інструментальних методів у багато разів перевищує органолептичні і розрахункові методи. У митній практиці найбільшого застосування набули такі методи [6, с. 257]:

- поляризаційно-оптичні;
- хімічні;
- спектральні (ультрафіолетові — УФ, інфрачервоні — ІЧ, видима область — У-спектроскопія);
- методи використання індукованого випромінювання (люмінесценція, флюоресценція та ін.);
- методи характеристичного вивчення (рентгеноспектральний флюоресцентний аналіз — РСФА,

рентгеноспектральний енергодисперсійний аналіз — РСЕА, рентгеноспектральний аналіз — РСА);
— атомно-абсорбційний та ін.

Експертний спосіб полягає в тому, що експерти при аналізі товарів самі встановлюють номенклатуру якісних ознак. Але цей спосіб використовується вкрай рідко, і тільки за відсутності нормативної документації.

Висновки. Експертно-аналітичні методи досліджень в митній справі в Україні закономірно зумовлює зростання ролі та значення інтелектуального капіталу і особливо фундаментальної науки, яка з часом перетворюється на дійсно безпосередню продуктивну силу, чи не головний засіб забезпечення ефективної роботи митної служби в цілому.

Л і т е р а т у р а

1. Додін Є.В. Поняття та зміст митної справи України // Митна справа. – 2004. – № 4. – С. 11-17.
2. Ківалов С.В., Кормич Б.А. Митна політика України: Підручник. – О.: Юридична література, 2001. – 254 с.
3. Кормич Б.А. Державно-правовий механізм митної політики України. – О.: Астропринт, 2000. – 180 с.
4. Митний кодекс України. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 224 с.
5. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
6. Таможенное право: учебник для вузов / Отв. ред. Д.Ф. Ноздрачев. – М.: Юристъ, 1998. – 575 с.

R e f e r e n c e s

1. Dodin E.V. Ponnjattja ta zmist mitnoji spravi Ukraïni // Mitna sprava. – 2004. – № 4. – S. 11-17.
2. Kivalov S.V., Kormich B.A. Mitna politika Ukraïni: Pidruchnik. – O.: Juridichna literatura, 2001. – 254 s.
3. Kormich B.A. Derzhavno-pravovij mehanizm mitnoji politiki Ukraïni. – O.: Astroprint, 2000. – 180 s.
4. Mitnij kodeks Ukraïni. – H.: TOV «Odissej», 2004. – 224 s.
5. Mochernij S.V. Metodologija ekonomichnogo doslidzhennja. – L'viv: Svit, 2001. – 416 s.
6. Tamozhennoe pravo: uchebnik dlja vuzov / Отв. ред. D.F. Nozdrachev. – M.: Jurist', 1998. – 575 s.

Антипов А.Н., Бальяба Е.В. Экспертно-аналитические методы исследований в таможенном деле

Статья посвящена актуальной тематике методологии исследования экспертно-аналитических методов в таможенном деле. В рамках публикации проблема рассматривается через исследование таможенной экспертизы. В ходе анализа системных категорий определяется логика установления основных определений и научных категорий.

Ключевые слова: таможенное дело, таможенная система, таможенная деятельность, таможенная политика, таможенная наука, таможенная экспертиза, методы исследований.

Antipov A., Baliaba K. Expert and analytical research methods in customs

The article is devoted to actual topics of research methodology expert and analytical methods in customs. As part of the publication is considered a problem by examining the customs examination. The analysis system is determined by the

logic of setting categories of basic definitions and scientific categories.

Keywords: *customs, customs duties, customs activities, customs policy, science Customs, customs examination, research methods.*

Антіпов Олександр Миколайович – кандидат економічних наук, професор кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Баляба Катерина Володимирівна – аспірант кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irina11@mail.ru.

Рецензент: **Максимов В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 22.04.2013.

УДК 336.1:352

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ**Антіпов О.М., Горобцова О.Д.****THEORETICAL APPROACHES TO DEVELOPMENT POTENTIAL TAX OF STATE****Antipov A.N., Horobtsova O.D.**

В статті проведено дослідження сутності економічної категорії «податковий потенціал» визначено основні наукові підходи до його формування, наведено класифікацію чинників розвитку податкового потенціалу, що можуть використовуватися державою. Розроблено рекомендації щодо розвитку податкового потенціалу держави, що передбачає стратегію поетапного прийняття рішень стосовно формування і використання податкових ресурсів, доведено, що ефективне та якісне використання податкового потенціалу є ключовим фактором соціально-економічного зростання регіону.

Ключові слова: розвиток, податковий потенціал, чинники, стратегія.

Постановка проблеми. Кризові явища в українській економіці обумовили жорсткі вимоги до підвищення ефективності і раціональності використання існуючих природних, трудових та економічних ресурсів територій. Зміцнити їх економічний потенціал можна за допомогою вдосконалення регіональної політики та використання усіх резервів та ресурсів. Виходячи з цього, рішення соціально-економічних проблем розвитку регіонів буде пов'язане з максимально ефективним використанням усіх складових існуючого потенціалу території. Серед наявної системи видів потенціалів (соціальний, природний, економічний, фінансовий та інші), зважаючи на сучасну економічну ситуацію в Україні, найбільш актуальним є дослідження формування, оцінки та використання податкового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи із аналізу наукових досліджень суспільних відносин, проблема розвитку податкового потенціалу набирає щоразу більшого загальноекономічного значення, але, незважаючи на істотні наукові доробки в галузі дослідження потенціалу, сфера аналізу податкових потенціалів залишається недостатньо вивченою. Серед найбільш вагомих робіт, наукових праць із питань теорії і практики оподаткування, які пов'язані із управлінням податковими ризиками, варто виділити відомих вітчизняних вчених, таких як: Т. В. Калінеску [7], І. В. Горський [1], С. В. Каламбет [5], І. А. Кабакова [4] та інших. Таким чином, подальші дослідження в цьому напрямі будуть спричиняти не тільки зростання добробуту нації, а й сприяти гармонізації оподаткування в Україні.

Метою роботи є визначення чинників, що впливають на податковий потенціал держави та дослідження стратегії його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «потенціал» походить від латинського potential, що в перекладі на українську означає «можливість» і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані в будь-якій галузі, сфері без певних умов та обставин досягнення певної мети [10, с. 35]. Щодо формування поняття «податковий потенціал», то слід зазначити, що за результатами досліджень генезису його формування варто виділити такі основні наукові підходи (табл. 1.1) [5, с. 25]:

– системний підхід – розглядає можливості і резерви регіону як відкритої соціально-економічної системи;

– відтворювальний підхід – орієнтований на постійне перетворення стану економічної системи з приводу формування бюджетних доходів та їх постійного зростання;

– ресурсний підхід – основними елементами потенціалу виділяють наявність ресурсної складової та потенційної можливості її використання.

Податковий потенціал трактується [8, с. 106] як реальний національний дохід, зменшений на суму витрат для відтворення життєво необхідних потреб населення та капіталу, спрямованого на інвестиційну діяльність. За основу оцінки береться співвідношення між часткою сукупного доходу суспільства, що перерозподіляється через фонди споживання, та обсягами національного доходу.

Слід зазначити, що для класифікації чинників розвитку податкового потенціалу можуть використовуватися будь-які групування, що застосовуються у загальноекономічному сенсі, а саме [2, с. 7]: первинні (основні) та другорядні; зовнішні та внутрішні; загальні, часткові та специфічні; постійні та змінні; екстенсивні та інтенсивні; кількісні та якісні; прості та складні тощо.

До найбільш розповсюджених відносять такі чинники розвитку податкового потенціалу, як об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні). Однак необхідним є виокремлення третьої підгрупи у такій класифікації – змішаних чинників.

Виходячи з викладеного, проведемо розподіл чинників, що впливають на розвиток податкового потенціалу держави на три підгрупи: об'єктивні, суб'єктивні та змішані. Результати такого групування наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Чинники розвитку податкового потенціалу держави

Назва чинника	Характеристика чинника
1	2
Початкові (незмінні)	геополітичні чинники, система державного та бюджетного устрою та несприятливі природні умови
Історичні	основи регіонального розвитку, що змінюються поступово або, навпаки, швидко, але фіксовані на певну дату
Поточні	ті, що впливають на певному часовому інтервалі
Майбутні	основний вплив таких чинників проявляється наприкінці певного терміну

Джерело: [авторська розробка]

Необхідно враховувати також, що податковий потенціал – це, по-перше, динамічний показник, який змінюється у часі, а по-друге, йому притаманний відтворювальний характер. При цьому практично всі перераховані чинники також змінюються у часі.

Під впливом наведеної системи чинників відбувається розвиток податкового потенціалу певної території. Зауважимо, що під впливом рівня розвитку території зазначені фактори можуть чинити прямий та опосередкований вплив, а змішані фактори в залежності від ситуації можуть переходити в підгрупи об'єктивних або суб'єктивних чинників.

Всебічне врахування запропонованої сукупності чинників дозволить максимально використовувати

ти всі можливості нарощування податкового потенціалу регіону [7, с. 61].

Розвиток податкового потенціалу держави передбачає стратегію поетапного прийняття рішень стосовно формування і використання податкових ресурсів (рис. 1).

Значний вплив на розвиток податкового потенціалу держави має ринкове оточення, яке може представляти сприятливі умови для розвитку, проте може бути і джерелом небезпек. Тому можливості зовнішнього середовища мають в повній мірі використовуватися з урахуванням сильних сторін податкового потенціалу, застосовуючи які, можна протистояти загрозам або уникати їх. Розуміння слабких сторін необхідно для адаптації податкового потенціалу до агресивного зовнішнього середовища.

Враховання сильних і слабких сторін повинно враховуватися при формуванні стратегії розвитку податкового потенціалу держави таким чином [6, с. 15]:

- формування стратегії здійснюється на основі аналізу податкового потенціалу підприємства;

- передбачається оптимізація джерел і методів формування податкових ресурсів з позицій їх достатності для бюджету держави, диверсифікації, забезпечення податкової стійкості та за іншими критеріями.

Незважаючи на змінюваність умов зовнішнього середовища податкова стратегія має бути стійкою, що забезпечується пов'язуванням системи цілей підприємства і бюджетом держави. Впродовж всього життєвого циклу має забезпечуватися єдине управління досягненням стратегічних, тактичних і оперативних цілей податкового потенціалу з урахуванням того, що вони часто мають протилежний характер.

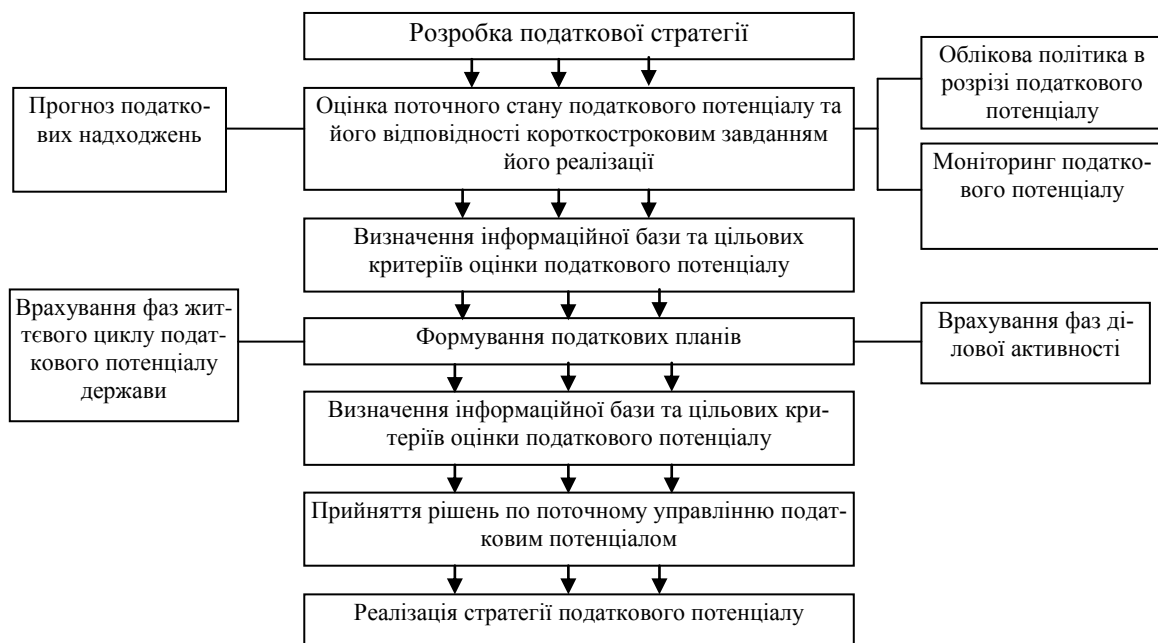

Рис. 1. Основні етапи формування і реалізації стратегії податкового потенціалу держави (авторська розробка)

Стратегічний аналіз зовнішнього податкового середовища, врахування позитивної і негативної динаміки її розвитку є необхідним елементом формування і реалізації стратегії податкового потенціалу держави.

Проведеними дослідженнями переконливо доведено, що для формування і реалізації податкового потенціалу держави потрібна розробка спеціальних механізмів, необхідність яких обумовлена рядом причин [5, с. 3].

По-перше, статистичні дані дозволяють лише фіксувати обсяги податкових зобов'язань, причому навіть не стільки реальні обсяги податкових зобов'язань, скільки задекларовані підприємствами суми до сплати в бюджет.

По-друге, використання звітних показників створює для регіональної влади негативні стимули з точки зору заниження власного податкового потенціалу й завищення потреб регіону.

По-третє, планування бюджетів, у тому числі й міжбюджетних трансфертів, за часом не збігається з їхнім реальним виконанням, а корегування планів являє собою досить складну процедуру.

В основу розвитку податкового потенціалу держави покладено систему принципів [5, с. 3]. Перший з них – принцип єдності – вимагає використання єдиних підходів і методологічної бази при оцінці податкового потенціалу регіонів.

З урахуванням зацікавленості регіональної влади в зниженні податкового потенціалу держави був сформульований принцип об'єктивності, який полягає в обов'язковому застосуванні неупередженого, безстороннього й, не обумовленого будь-яким впливом, підходу до формування суджень і висновків.

Підвищені вимоги до осіб, що приймають рішення щодо розвитку податкового потенціалу регіону визначають необхідність застосування принципу компетентності. Цей принцип полягає в тому, що для розвитку податкового потенціалу й обґрунтування рішень щодо застосування системи податкового стимулювання необхідно володіти певним обсягом знань і навичок.

Наступним принципом, на якому ґрунтується розвиток податкового потенціалу держави, є принцип вірогідності, що виражається в надійності показників прогнозу й реалістичності оцінок податкового потенціалу.

З урахуванням того, що формування планів податкових надходжень здійснюється щорічно, а іноді й частіше, наприклад, щокварталу, щомісяця, підходи до розвитку податкового потенціалу держави мають реалізовувати принцип періодичності.

Істотною перешкодою для об'єктивного визначення податкового потенціалу є відсутність надійних методів, які можна було б для цього використовувати і які можна було б затвердити законодавчо як єдино можливі для застосування для всіх регіонів України.

Для розв'язання цієї проблеми запропоновано підхід до прогнозування податкових надходжень у

регіоні, орієнтований на використання методів прикладної статистики. Основними етапами реалізації цього підходу є [4, с. 25]:

аналіз факторів, що визначають економічний стан регіонів;

класифікація регіонів на підставі аналізу основних економічних показників;

розробка моделей прогнозування податкового потенціалу для кожного класу регіонів;

прогнозування податкових надходжень у регіонах.

Не викликає сумніву той факт, що на податковий потенціал держави, поряд з іншими чинниками, значно впливає рівень соціально-економічного розвитку конкретного регіону. Щоб це підтвердити чи спростувати, необхідно здійснити оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіонів і проводити дослідження взаємозв'язку такого показника із запропонованим інтегральним показником податкового потенціалу держави.

Висновки. Податковий потенціал є невід'ємною вагомою складовою фінансового потенціалу регіону. Під податковим потенціалом слід розуміти максимально можливу величину податкового ресурсу території, яка може бути мобілізована та ефективно використана для збільшення доходів бюджету, які будуть спрямовані на соціально-економічний розвиток регіону.

Таким чином, можемо зробити висновок, що ефективно та якісно використання податкового потенціалу є ключовим фактором соціально-економічного зростання регіону. Однак максимально можлива сума податків, що може бути зібрана з території, не повинна негативно впливати на діяльність суб'єктів господарювання, їхню взаємодію із органами з питань контролю та розвитку економіки регіону в цілому.

Л і т е р а т у р а

1. Горський І. В. Податковий потенціал у механізмі міжбюджетних відносин / І. В. Горський // *Фінанси України*. – 2012. – № 6. – С. 27–30.
2. Горський І. В. Оцінка податкового потенціалу // *Фінанси України*. – 2013. – № 2. – С. 6–14.
3. Іванов Ю. Б. Оцінка розвитку оподаткування та його взаємозв'язок з рівнем соціально-економічного розвитку регіону / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, К. В. Давишкиба // *Фінанси України*. – 2008. – № 12. – С. 6–12.
4. Кабакова І. А. Оцінка податкового потенціалу в Україні / І. А. Кабакова // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2012. – № 2. – С. 25–28.
5. Каламбет С. Податковий потенціал у механізмі регулювання економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / С. Каламбет. – Донецьк, 2004. – 32 с.
6. Каламбет С. В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління: [монографія] / С. В. Каламбет. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2011. – 304 с.
7. Калінеску Т. В. Формування та оцінювання потенціалу підприємства: Навчальний посібник. // Калінеску Т. В., Романовська Ю.А., Большенко С.Ф., Швець Н.В., Маслош О.В., Пчелинська Г.В., Кирилов О.Д. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 252 с.

8. Калінеску Т. В. Управління податковим потенціалом підприємства / Калінеску Т. В., Антіпов О. М. // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2005. – № 2 (84). – Ч. 2. – С. 104-108.

References

- Gorskiy I. V. Podatkoviy potentsial u mehanizmi mizhbyudzhethnih vidnosin / I. V. Gorskiy // Finansi UkraYini. – 2012. – № 6. – S. 27–30.
- Gorskiy I. V. Otsinka podatkovogo potentsialu // Finansi ukraYini. – 2013. – № 2. – S. 6–14.
- Ivanov Yu. B. Otsinka rozvitku opodatkovannya ta yogo vzmozv'yazok z rivnem sotsialno-ekonomichnogo rozvitku regionu / Yu. B. Ivanov, O. M. Tischenko, K. V. Daviskiba // Finansi ukraYini. – 2008. – №12. – S. 6-12.
- Kabakova I. A. Otsinka podatkovogo potentsialu v ukraYini / I. A. Kabakova // Investitsiyi: praktika ta dosvid. – 2012. – № 2. – S. 25-28.
- Kalambet S. podatkoviy potentsial u mehanizmi reguluyuvannya ekonomiki : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.04.01 / S. Kalambet. – Donetsk, 2004. – 32 s.
- Kalambet S. V. Podatkoviy potentsial: teoriya, praktika, upravlinnya: [monografiya] / S. V. Kalambet. – Dnipropetrovsk: Nauka I osvIta. 2011. – 304 s.
- Kalinesku T. V. Formuvannya ta otsInyuvannya potentsialu pidpriemstva: navchalniy posibnik. // Kalinesku T. V., Romanovska Yu.A., Bolshenko S.F., Shvets N.V., Maslosh O.V., Pchelinska G.V., Kirilov O.D. – Lugansk: Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2007. – 252 s.
- Kalinesku T. V. Upravlinnya podatkovim potentsialom pidpriemstva / Kalinesku T. V., AntIPov O. M. // Visnik Shidnoukrayinskogo natsionalnogo universitetu imeni Volodimira Dalya. – 2005. – № 2 (84). – Ch. 2. – S. 104-108.

основные научные подходы к его формированию, приведена классификация факторов развития налогового потенциала, которые могут использоваться государством. Разработаны рекомендации по развитию налогового потенциала государства, предусматривает стратегию поэтапного принятия решений по формированию и использованию налоговых ресурсов. доказано, что эффективное и качественное использование налогового потенциала является ключевым фактором социально-экономического роста региона.

Ключевые слова: развитие, налоговый потенциал, факторы, стратегия.

Antipov A., Horobtsova O. Theoretical approaches to the development potential of state tax

The paper studied the essence of economic categories "tax capacity" the basic scientific approaches to its formation, shows the classification of tax potential factors that may be used by the state. The recommendations for the development potential of the state tax, which involves a phased strategy to decide on the formation and use of tax resources. proven to be effective and good use of tax potential is the key to social and economic growth of the region.

Keywords: development, fiscal capacity factors strategy.

Антипов Олександр Миколайович – кандидат економічних наук, професор кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Горобцова Олександра Дмитрівна – слухач магістратури оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irinal1@mail.ru.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 06.06.2013.

Антипов А.Н., Горобцова А.Д. Теоретические подходы к развитию налогового потенциала государства

В статье проведено исследование сущности экономической категории «налоговый потенциал» определены

УДК 621:382

Бачевський Б. Є., Решетняк О.О.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Bachevskii B. E., Reshetnyak O. O.

PROBLEMS OF DETERMINATION OF TYPES OF POTENTIAL OF ENTERPRISE

Визначення потенціалу підприємства за видами виконується з метою обґрунтування методичного підходу до використання даного показника у плануванні поточної діяльності та розвитку. Алгоритм розрахунку будується на основі визначення структури потенціалу (співвідношення існуючого, реалізованого потенціалу, резерву та залишку, потенціалу розвитку та негативного потенціалу з врахуванням вірогідності його реалізації). Структура є єдиною для усіх видів потенціалу, але показники виміру залежать від виду: технічний потенціал відображає продуктивність за всіма можливими операціями за фонд часу, виробничий – обсяги виробництва у натуральному виразі, економічний – прибуток.

Ключові слова: потенціал, розвиток, підприємство, ресурс, види, діагностика, оцінка

Постановка проблеми. Формування єдиної термінології з проблем визначення економічної категорії «потенціал» є однією з найбільш актуальних теоретичних проблем розробки механізму протидії процесам розвитку кризових явищ світового масштабу. У роботах, присвячених дослідженню теорії потенціалів, звичайно не розглядається об'єкт визначення потенціалу, натомість виділяється рівень (рівень підприємства, галузі, країни, суспільства) та вид, який класифікується не у залежності від інтересів оцінювача (суб'єкта оцінки потенціалу), а у залежності від об'єкта дослідження (територія, підприємство, рівень організації процесів, рівень розвитку науки і техніки), який автор аналізує безвідносно до єдиної загальної класифікації. Так, наприклад, виділяють: народно-господарський потенціал; потенціал регіону; потенціал інфраструктури; потенціал підприємства; виробничий потенціал; економічний потенціал; інтелектуальний потенціал; природно-ресурсний потенціал; науково-технічний потенціал; кадровий потенціал; інформаційний потенціал; організаційний потенціал; потенціал соціального розвитку; потенціал продуктивних сил і виробничих відносин [1; 5; 6; 7; 8; 10; 13].

Наведений перелік свідчить, що у цих випадках потенціал розглядається не як загальна економічна категорія, а як характеристика об'єктів різного рівня, складу, стану, що відповідало у свій час вимогам централізованої економіки, або як система показників визначення рівня розвитку науки і техніки, продуктивних сил, виробничих відносин тощо.

Аналіз останніх досліджень з визначення потенціалу показав, що наразі класифікація потенціалу за видами [2; 3; 4; 9; 11; 12; 14] не обґрунтована, багато авторів застосовують одні й ті ж самі терміни: економічний, виробничий, ринковий потенціал, вкладаючи в них свій зміст, який не співпадає з іншими трактуваннями, жодна із запропонованих класифікацій не охоплює усього переліку можливих об'єктів визначення потенціалу та не надає групування за видами на основі спільних ознак. На жаль дотепер немає єдиного загально визнаного визначення, що відображає сутність цієї категорії, без чого класифікація її видів неможлива.

Метою роботи є обґрунтування класифікації потенціалу будь-якого об'єкта за видами з урахуванням його єдиної внутрішньої структури незалежно від видових відмінностей [2; 3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресурсний підхід до визначення сутності потенціалу не дозволяє побудувати обґрунтовану класифікацію видів потенціалу, оскільки за такого підходу слід було б виходити з відмінностей саме ресурсів, сукупність яких визначалась як потенціал. У роботі пропонується розглядати потенціал об'єкта як його властивість проявляти певним чином щодо зовнішнього середовища на протязі відтинку часу, що охоплює базовий, поточний та прогнозний період з врахуванням тенденцій змін.

Відмінності видів потенціалу мають бути суттєвими, залежати від точно встановлених факторів, які формують вказані відмінності, і не залежати від рівня (ресурс, підприємство, галузь), стану (матеріальний, нематеріальний), характеру (майно, процес, структура) об'єкта, потенціал якого визначається.

За прийнятим у роботі підходом до визначення відмінностей сутності технічного, виробничого та економічного потенціалу слід зазначити, що все це властивості об'єкта проявляти себе щодо зовнішнього середовища (як потенціал), а відмінності виникають залежно від того – розглядається об'єкт виключно за внутрішніми властивостями (технічний потенціал), за участі у світовій системі виробництва як складовий елемент системи більш високого рівня (виробничий потенціал), або за участі у світовій системі товарно-грошового обміну (економічний потенціал). Відповідно технічний потенціал проявлятиметься як вплив внутрішніх технічних, фізичних,

хімічних властивостей об'єкта на рівень задоволення потреб суспільства у таких властивостях взагалі. Виробничий потенціал проявлятиметься як властивість забезпечити потрібний обсяг готової продукції для конкретних споживачів визначеної конкретної продукції. Економічний потенціал являє собою властивість забезпечити економічний результат певному суб'єкту - прибуток власнику, дохід населенню території або валовий дохід, надходження в бюджет країни. Саме ці відмінності дозволяють виділити види потенціалу незалежно від виду, стану, рівня його носія.

Відповідно до того, відображає потенціал технічну або економічну характеристику об'єкта, виконується його діагностика або оцінка. Технічна характеристика стосовно підприємства може відображати усю різноманітність операцій, що можуть виконуватись з його використанням (суто технічний потенціал як окремого об'єкта), або обсяг виробництва у натуральному або вартісному виразі, забезпечений попитом (як елемент світової системи виробництва та товарно-грошового обміну).

Діагностика технічного та виробничого потенціалу – процес визначення рівня проявів відомих властивостей об'єкта (позитивних або негативних) щодо зацікавлених у такому визначенні суб'єктів у складі зовнішнього середовища (органи місцевого або державного керування і т.д.) або внутрішніх елементів складного штучного носія (персонал підприємства, власник).

Діагностика потенціалу являє собою процедуру визначення внутрішньої структури об'єкта, взаємозв'язків окремих складових елементів, рівня їхньої пропорційності щодо бажаного оптимального співвідношення, вихідних характеристик об'єкта, внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на рівень використання корисних властивостей і вірогідність прояву негативних, визначення наявності й величини потенціалу розвитку. Діагностика є обов'язковим етапом подальших процесів: планування діяльності й розвитку складних штучних об'єктів, прийняття управлінських рішень щодо використання природних і штучних об'єктів, оцінки економічного потенціалу й т.п.

Оцінка економічного потенціалу – процес визначення вартісного еквівалента властивостей об'єкта в ціні його продажу або прибутковості у використанні протягом заданого періоду часу.

За такого підходу до визначення сутності категорії «потенціал» слід зазначити, що безпосереднє управління потенціалом можливе лише щодо рівня його використання. Будь-який розвиток потенціалу, його зміна може реалізуватися лише шляхом зміни структури, масштабів, внутрішніх і зовнішніх зв'язків носія (ресурсів, штучних об'єктів, таких як підприємства або елементи інфраструктури, території). Звідси можна зробити висновок, що носій і його потенціал можуть аналізуватися й оцінюватися окремо (як собівартість створення носія та прибуток у ціні продажу об'єкта), у той же час у сукупності вони

являють собою єдиний об'єкт діагностики, планування експлуатації й розвитку, управління об'єктом у цілому і його складовими елементами, оцінки вартості в процесі продажу, розподілу результатів або задачі в оренду.

Технічний потенціал підприємства потребує визначення за усіма існуючими варіантами технології та застосованих матеріалів безвідносно до продукції, що виготовляється на час аналізу, за повним діапазоном можливої диверсифікації виробництва, зміни матеріалів та асортименту продукції, рівня кооперації, за якою окремі операції виконуються на інших підприємствах світової системи виробництва, частиною якої є аналізований об'єкт. Крім того, технічний потенціал потребує діагностики за усіма показниками та за різних поєднань складових носія, внутрішніх обмежуючих факторів.

Виробничий потенціал визначається не за технологіями чи окремими операціями, а за конкретними виробами певної конструкції, системи вихідних характеристик, якості, що потребує ринок, але межі доцільної повноти його використання встановлюються визначенням економічної ефективності. Виробничий потенціал обмежується за внутрішніми факторами технічним потенціалом, але у складі світової системи виробництва зовнішні фактори можуть як збільшувати, так і зменшувати його розмір й рівень використання.

Економічний потенціал підприємства визначається за вартісними співставними показниками на визначений обсяг певної продукції, робіт, послуг і лише як для складового елемента світової системи виробництва та обміну.

Усі види потенціалу мають спільну структуру за рівнем використання.

Існуючий позитивний потенціал – властивість будь-якого носія штучного чи природного походження проявляти себе щодо зовнішнього середовища, яка принципово може бути використана з користю зацікавленим суб'єктом оцінки для досягнення його мети без цілеспрямованих змін у структурі та масштабах такого носія.

Залежно від мети визначення існуючого позитивного потенціалу можна визначити його максимально можливий рівень (для технічного потенціалу), або з врахуванням економічно доцільної межі можливої реалізації (виробничої, економічної), за якою витрати суспільної праці на реалізацію корисних властивостей носія перевищать очікувані результати. При цьому технічний потенціал – характеристика суто внутрішня, тоді як виробничий та економічний визначатимуться з врахуванням кооперації з іншими елементами виробничої системи та системи товарно-грошового обміну. Інколи існуючий позитивний потенціал підприємства (виробничий) прирівнюють його виробничій потужності (ВП), але ВП не враховує ринкових обмежень рівня її використання, динаміки змін у базовому, поточному та майбутньому періоді. Крім того, розрахунки ВП не вра-

ховують прогнозованих змін носія від впровадження потенціалу розвитку підприємства.

Частіше за все існуючий позитивний потенціал використовується не повністю. Це стосується як підприємства (штучного складного носія), так і будь-якого окремо взятого елемента цього носія, природного ресурсу або нематеріального об'єкта.

Реалізований потенціал – певна частка або увесь існуючий потенціал носія штучного чи природного походження, що вже використовується власником для досягнення певної мети на момент оцінки (діагностики), або не може бути нейтралізований (якщо це негативний потенціал) і вже проявляється у вигляді шкоди довкіллю, шкоди здоров'ю людей або збитків власнику.

Реалізований потенціал визначається часткою властивості об'єкта, яка проявляється на момент оцінки, а невикористаний являє собою суму запланованого власником резерву, який може дорівнювати й нулю і незатребуваних (у чинність обмеженості ринку, нестачі коштів для реалізації або відсутності відповідних фахівців) властивостей носія у випадку позитивного потенціалу. Щодо негативного, то нереалізована загроза не є залишком або резервом, натомість вона потребує певних заходів для її попередження, що потребуватиме певних непродуктивних витрат. Звідси витікає, що негативний потенціал може проявитись у повному обсязі шляхом реалізації загрози, або частково як збитки від витрат на відвернення такої реалізації.

Нереалізований потенціал – частка або увесь існуючий потенціал носія штучного чи природного походження, що не використовується на момент оцінки за внутрішніми або зовнішніми причинами й існування якого доцільно лише як тимчасове становище або як резерв.

Це визначення справедливе крім випадку, коли нереалізованим є негативний потенціал, який являє собою майбутню загрозу, існування якої потребує витрат на запобіжні заходи.

При визначенні нереалізованого потенціалу найбільш актуальним питанням є виявлення причин його виникнення, факторів, які впливають на його величину та динаміку, його диференціація на запланований резерв та вимушений залишок. Діагностика нереалізованого потенціалу побудована на врахуванні фактичних даних та розрахунках максимальної майбутньої корисності за принципом найкращого використання (або найгіршого варіанта витрат без врахування запобіжних заходів). Розрахункова частина базується на прогнозних оцінках та сценаріях розвитку майбутніх змін у стані об'єкта, тому її достовірність значною мірою залежить від застосованих принципів та методів дослідження та розрахунку окремих показників.

У тому разі, коли технологія, умови безпеки, сезонні коливання потребують наявності нереалізованого потенціалу «про запас», у плановому порядку створюється резерв:

Резерв у складі нереалізованого потенціалу – це частка нереалізованого позитивного потенціалу носія штучного або природного походження, яка існує, але не використовується (у часі використання або у обсязі даної властивості) за рішенням власника.

Обґрунтування доцільності створення резервів лежить у сфері проектування та організації процесів експлуатації потенціалу об'єкта.

Найбільш актуальною ця проблема є для штучних об'єктів, у першу чергу для об'єктів інфраструктури (у енергетиці, на транспорті тощо) та окремих підприємств з великим терміном реалізації виробничого циклу. Так, наприклад, для енергетичної інфраструктури характерним є створення резервів потужності як запоруки безпечного функціонування підприємств ядерної енергетики. Для виробничих підприємств резерви реалізуються головним чином у якості матеріальних запасів. Досвід підприємств автомобільної промисловості Японії свідчить, що застосування системи «Канбан» (як засіб реалізації системи «точно у термін») дозволяє більш раціонально підходити до створення матеріальних резервів, у яких зв'язуються обігові кошти.

Надлишок у складі нереалізованого потенціалу – це частка існуючого позитивного потенціалу, яка не може бути використана за тимчасово або постійно існуючих умов, і не є спеціально створеним резервом.

Визначення розміру нереалізованого негативного потенціалу звичайно виконується у ході обґрунтування заходів, спрямованих на попередження та нейтралізацію його впливу. Так, наприклад, обґрунтування заходів охорони природи базується на співставленні витрат з їхньої реалізації з розміром імовірних втрат (прямі збитки території, штрафні санкції за забруднення навколишнього природного середовища, розмір витрат на усунення негативних наслідків тощо).

Так, наприклад, надлишок податкового потенціалу може проявитись як профіцит бюджету внаслідок незбалансованості податкового законодавства, державних програм розвитку територій та обсягів податків, які підприємства у змозі сплачувати без шкоди для виробництва й розвитку.

Негативний потенціал оподаткування може проявитись при перевищенні припустимого рівня податків, яке призводить до занепаду об'єктів оподаткування та у результаті до зменшення сумарних надходжень до бюджету. З іншого боку, недосконалий вітчизняний механізм повернення державою підприємствам ПДВ за експортними операціями призвів до реалізації потенціалу збитковості податкового механізму України стосовно бюджету.

Існуючий негативний потенціал – властивість об'єкта, яка на час визначення є шкідливою для інтересів суб'єкта діагностики при існуючому стані структури та масштабів носія.

Слід відзначити, що негативна ознака потенціалу, яка звичайно має відносний характер, для окре-

мих суб'єктів оцінки може бути абсолютною. Так, наприклад, радіоактивні відходи (відпрацьоване ядерне паливо АЕС) мають абсолютні характеристики негативної спрямованості для суспільства, але не для підприємств, що отримують прибуток від їхньої утилізації. У той же час позитивна властивість окремого підприємства виготовляти певну кількість корисної для суспільства продукції може оцінюватися негативно щодо відношенню до конкуруючого підприємства в умовах обмеженого ринку високої конкуренції, або нейтрально в умовах ненасиченого ринку. Виконання змін, потрібних для зменшення негативного потенціалу, можливо лише у разі, якщо об'єкт має властивості до розвитку.

Потенціал розвитку (позитивний, негативний) – це властивість носія змінюватись під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів цілеспрямованої або стохастичної дії факторів природного та іншого походження.

Розмір позитивного потенціалу розвитку може обмежуватись дією фундаментальних законів фізики та хімії на сучасному рівні знань, а саме неможливість перевищення швидкості розповсюдження звуку для літаків з нереактивною тягою. Обмеження можуть накладатися конструктивними особливостями елементів штучного походження, або носити характер економічного обмеження доцільності витрат на впровадження потрібних змін. Взагалі цілеспрямоване втілення та реалізація позитивного потенціалу розвитку завжди потребує певних витрат часу, праці, коштів, що вимагає подальшого докладного вивчення такого штучного об'єкта як підприємство.

Висновки. Розглянутий вище підхід до визначення видів потенціалу дозволяє більш обґрунтовано підходити до створення алгоритмів розрахунку потенціалу на основі визначення його структури.

Література

1. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / Балацкий О. Ф. – Сумы: Университетская книга, 2006. – 972 с.
2. Бачевський Б.Є., Заблодська І.В., Решетняк О.О. Потенціал і розвиток підприємства: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400с.
3. Бачевский Б. Е., Решетняк Е. А. Диагностика и оценка потенциала предприятия. Маркетинг: теория і практика. Зб. наук. Праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Вип. №13. – Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2007. – 280 с.
4. Воронкова А.Е. та ін. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства / А.Е. Воронкова, В.П. Пономарьов, Г.І. Дібініс. – К.: Техніка, 2000. – 152 с.
5. Горбунов Э. Экономический потенциал развитого социализма / Горбунов Э. // Вопросы экономики, 1981. – № 9.
6. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала: монография / Джаин И. О. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 250 с.
7. Иванов Н. А. Трудовой потенциал промышленного предприятия / Иванов Н. А., Одегов Ю. Г., Андреев К. Л. – Саратов: Изд-во СГУ, 1988. – 251 с.
8. Калінеску Т. В. Принципи побудови моніторингу реалізації механізму розвитку стратегічного потенціалу підприємства / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2004. – № 8 (78). – С. 274–275.
9. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с
10. Производственный потенциал, обновление, использование / [Иванов Н. И., Левина Е. В., Михальская В. А. и др.]. – К.: Наук. думка, 1989. – 251 с.
11. Ревуцкий Л.Д. Потенциал и стоимость предприятия. – М.: Перспектива, 1997. – С. 7.
12. Структурные сдвиги в производственном потенциале / Н. И. Иванов., Е. В. Левина., В. А. Михальская и др. – К.: Наук.думка, 1993. – 220 с.
13. Управління потенціалом підприємства: Навчальний посібник / [І. З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих та ін.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
14. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. пос. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

References

1. Balackyy O. F. Ekonomycheskyj potencyal admystryvatyvnyh y pro-uzvodstvennyh system: monografyja / Balackyy O. F. – Sumu: Unyversytet-skaja knyga, 2006. – 972 s.
2. Bachev's'kyj B. Je., Zablods'ka I. V., Reshetnjak O. O. Potencial i rozvytok pidpryjemstva: Navch. pos. – K.: Centr uchbovoi' literatury, 2009. – 400s.
3. Bachev's'kyj B. E., Reshetnjak E. A. Dyagnostyka y ocenka potencyala predpryjatya. Marketing: teorija i praktyka. Zb. nauk. Prac' Shidnoukrai'ns'-kogo nacional'nogo unyversytetu im. V. Dalja. Vyp. №13. – Lugans'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2007. – 280 s.
4. Voronkova A.E. ta in. Pidtrymka konkurentospromozhnoho potencialu pidpryjemstva / A.E. Voronkova, V.P. Ponomar'ov, G.I. Dibnis. – K.: Tehnika, 2000. – 152 s.
5. Gorbunov Э. Экономический потенциал развитого социализма / Горбунов Э. // Вопросы экономики, 1981. – № 9.
6. Dzhayn Y. O. Ocenka trudovogo potencyala: monografyja / Dzhayn Y. O. – Sumy: YTD «Unyversytetskaja knyga», 2002. – 250 s.
7. Yvanov N. A. Trudovoj potencyal promyshlennogo predpryjatya / Yvanov N. A., Odegov Ju. G., Andreev K. L. – Saratov: Yzd-vo SGU, 1988. – 251 s.
8. Kalinesku T. V. Prynypu pobudovy monitoryngu realizacii' mehaniz-mu rozvytku strategichnogo potencialu pidpryjemstva / T. V. Kalinesku, Ju. A. Romanov's'ka // Visnyk Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo unyversytetu imeni Volodymyra Dalja. – 2004. – № 8 (78). – S. 274–275.
9. Krasnokuts'ka N.S. Potencial pidpryjemstva: formuvannja ta ocinka. Navch. posibnyk. – K.: Centr navchal'noi' literatury, 2005. – 352 s
10. Proyzvodstvennyj potencyal, obnovlenye, yspol'zovanye / [Yvanov N. Y., Levyna E. V., Myhal'skaja V. A. y dr.]. – K.: Nauk. dumka, 1989. – 251 s.
11. Revuckyj L.D. Potencyal y stoymost' predpryjatya. – M.: Perspektyva, 1997. – S. 7.

12. Strukturnye sdvygy v proyzvodstvennom potencyale / N. Y. Yvanov., E. V. Levyna., V. A. Myhal'skaja y dr. – K.: Nauk.dumka, 1993. – 220 s.
13. Upravlinnja potencialom pidpryjemstva: Navchal'nyj posibnyk / [I. Z. Dolzhans'kyj, T. O. Zagorna, O. O. Udalyh ta in.]. – K.: Centr navchal'noi' literatury, 2006. – 362 s.
14. Fedonin O.S., Rjepina I.M., Oleksjuk O.I. Potencial pidpryjemstva: formuvannja ta ocinka: Navch. pos. – K.: KNEU, 2004. – 316 s.

Бачевський Б. Е., Решетняк Е.А. Проблемы определения видов потенциала предприятия.

Определение потенциала предприятия по видам выполняется с целью обоснования методического подхода к использованию данного показателя в планировании текущей деятельности и развития. Алгоритм расчетов строится на основе определения структуры потенциала (соотношение существующего, реализованного потенциала, резерва и остатка, потенциала развития и негативного потенциала с учетом вероятности его реализации). Структура является единой для всех видов потенциала, но показатели измерения зависят от вида: технический потенциал отображает производительность по всем возможным операциям с учетом фонда времени, производственный – объемы производства в натуральном выражении, экономический – прибыль.

Ключевые слова: потенциал, развитие, предприятие, ресурс, виды, диагностика, оценка.

Bachevskii B. E., Reshetnyak O. O. Problems of determination of types of potential of enterprise

Definition of potential of the enterprise by types is carried out with objective of a background of the methodical approach to use of the given parameter in planning current activity and progress. The algorithm of calculations is under construction on the basis of definition of structure of potential (a parity of the existing, realized potential, a reserve and the rest, potential of progress and negative potential in view of probability of its realization). The structure is uniform for all types of potential, but parameters of measurement depend on a type: the technical potential displays productivity on all possible operations in view of fund of time, industrial – volumes of manufacture in natural expression, economic – profit.

Key words: potential, development, enterprise, resource, types, diagnostics, assessment

Бачевський Борис Євстафійович - кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка підприємства» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Решетняк Олена Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка підприємства» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля resnetniak@mail.ru

Рецензент: **Максимов В. В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 24.06.2013.

УДК 338.47

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АВТОСБОРОЧНЫХ КОМПЛЕКСОВ КАЗАХСТАНА**Бидельманова М.М.****PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF CAR ASSEMBLY COMPLEXES OF KAZAKHSTAN****Bidelmanova M.M.**

Обоснованы предпосылки развития автомобильного производства Республики Казахстан. На основе анализа динамики автомобильного рынка определены преимущества вхождения в Таможенный союз. Проанализировано состояние автомобильного рынка Казахстана. Раскрыты пути сотрудничества и интеграции отечественных автомобилестроительных предприятий с зарубежными партнерами - мировыми лидерами отрасли. Приведены перспективы развития автомобилестроения на основе внедрения проектов АО «АЗИЯ АВТО», КМК «Астана Моторс», ТОО «СарыаркаАвтоПром» и АО «Агромаши-Холдинг Казахстан».

Ключевые слова: автосборочные комплексы, автомобильный рынок, автосборочные предприятия, ценовая и таможенная политика, кластер.

Постановка проблемы. Развитие автомобильной отрасли относится к приоритетным задачам государственной деятельности. Автомобильная промышленность, являясь одной из ведущих отраслей отечественного машиностроения, в большой степени определяет экономический и социальный уровень развития страны, а, следовательно, и уровень благосостояния ее населения. Рынок сбыта автомобилей растет, что вызвано ростом покупательной способности населения и развитием потребительского кредитования. Потребность в росте конкурентоспособности и привлекательности данного рынка обуславливают объективную необходимость разработки эффективных способов управления факторами автомобильного производства.

Многие предприятия в качестве основной стратегической альтернативы своего развития выбрали путь сотрудничества с международными партнерами. В то же время зарубежными партнерами предлагаются такие стратегии для автопроизводств Казахстана, которые определяют их роль лишь как сборочных производств для национального рынка. В настоящее время отечественной экономической науке предстоит найти ответы на следующие вопросы: как обеспечить национальные экономические интересы при интеграции производственной деятельности отечественных автомобилестроителей с мировыми лидерами отрасли; каким образом обеспечить трансфер новых конкурентоспособных технологий в автопром Казахстана; как эффективно модернизировать и создать новые конкурентоспособные автопроизводства.

Задача формирования теоретико-методологической базы развития автосборочных комплексов является актуальной задачей, требующей разработки подходов, определяющих принципы и критерии принятия стратегических управленческих решений, направленных на обеспечение функционирования предприятий отрасли автомобилестроения в краткосрочной перспективе и на формирование их долгосрочных конкурентных преимуществ.

Анализ последних исследований и публикаций. Проведенный анализ научной литературы показывает, что изучение форм и методов развития автомобилестроения и их критическая оценка является крайне важным для Республики Казахстан. Особенно это важно в части использования зарубежного опыта в области развития автомобилестроительного производства. Именно поэтому вопросы развития автомобильной промышленности находится в центре внимания широкого круга ученых экономистов. Методологические разработки в области стратегического управления автомобилестроительных предприятий представлены в работах таких авторов, как Е. Н. Александрова, А. Р. Белоусов, Э. Берндт, О. Вауман, И. Г. Владимирова, Т. Голдсби, П. Друкер, А. В. Дубинский, Ю. И. Кононова, Н. С. Загребельная, А. С. Ковригин, Б. В. Кузнецов, В. П. Кузнецов, Л. А. Мусаев, Е. В. Погребняк, М. Портер, С. Рут, А. Г. Селиванова, А. В. Троицк, Т. Хейл, Й. Шеффи, М. А. Шушкин, Д. Эванс [6; 7; 8]. Несмотря на значительный вклад, который сделали исследователи в теорию стратегического управления автомобильными предприятиями, вопросы формирования методологической базы индустриального партнерства в качестве приоритетного направления развития предприятий автомобилестроительной промышленности в отрасли изучены недостаточно. В большинстве научных исследований, посвященных рассматриваемой проблематике, остается недостаточно разработанной теоретико-методологическая база вопросов, связанных с использованием международного опыта в развитии автомобильной промышленности, организацией производства автомобилей иностранными компаниями внутри страны.

Цель статьи заключается в оценке состояния автомобилестроения Казахстана на современном этапе и обосновании основных подходов к дальнейшему развитию автомобилестроительной отрасли.

Изложение основного материала исследования. Словосочетание «казахстанский автомобиль» появилось с тех пор, как в республике началась сборка легковых автомобилей. Однако подержанные «тойоты» и «мерседесы» пользовались большей популярностью у потребителей, чем новые «Лады» и автомобили других зарубежных марок, сходившие с конвейера казахстанских предприятий.

Ситуация изменилась с созданием Таможенного союза. Рост импортных пошлин в 2010 году привел к росту цен на новые автомобили – это сильно отразилось на авторынке, который и так переживал снижение продаж в кризисный период. Однако уже в 2011 году автомобильный рынок Казахстана начал восстанавливаться и в 2012 году вырос почти вдвое. К основным плюсам вхождения в Таможенный союз можно отнести:

- толчок к развитию автопроизводства в Казахстане. Пока оно преимущественно ориентировано на местный рынок. Но в перспективе с наращиванием объема производства и глубины локализации казахстанские заводы вправе рассчитывать на экспорт своей продукции в страны Таможенного Союза;

- казахстанцы получили доступ к большому выбору качественных автомобилей мировых марок;
- развитие конкурентной среды. Крупные фирмы зашли на казахстанский рынок, они развивают сервис, строят новые дилерские центры.

Механизм развития автомобильной промышленности посредством таможенного регулирования в мировой практике опробован давно, например, в России несколькими годами раньше изменение тарифного режима способствовало обновлению автомобильного парка и открытию производств по сборке всемирно известных брендов. И сегодня на российских предприятиях осуществляется сборка машин таких марок, как Toyota, Ford, BMW.

Запуск автомобильного производства внутри страны с организацией ценовой и таможенной политики способствует росту продаж продукции отечественного автомобилестроения на внутреннем рынке, а потенциально и на рынках соседних стран, создание сборочных производств, стимулирует развитие смежных предприятий по сборке комплектующих. Это означает появление новых рабочих мест, развитие производственной базы в регионах.

В Казахстане на начало 2013 года зарегистрировано 11 действующих автосборочных предприятий (табл. 1).

Как показали итоги 2012 года, казахстанский рынок отреагировал на изменения, связанные с созданием Таможенного союза. Это проявилось в росте продаж новых легковых автомобилей и коммерческой техники. В общей совокупности отечественными автосборочными предприятиями в 2012 году было собрано 21 236 единиц автомобилей, включая легковых автомобилей 19 094 штук (рост в 2,3 раза по сравнению с 2011 г.) и 1771 единиц грузовых авто (рост 1,9 раз), 191 автобусов (рост 1,7 раз) и 180 единиц спецтехники. За 12 месяцев 2012 года от-

гружено грузовых автомобилей 875 шт., легковых автомобилей 16 855 шт., автобусов 145 шт., автомобилей специализированных 176 штук.

Таблица 1
**Автосборочные предприятия Казахстана
(выпуск автомобилей, ед.)**

№	Автосборочные предприятия	2012 г.	2011 г.	Рост, %
Автомобили грузовые, всего		1771	897	194,8
1	«КАМАЗ-Инжиниринг», АО г.Кокшетау, Акмолинская обл.	918	795	115,5
2	«Hyundai Auto Trans», ТОО Алматинская обл.	755	60	1258,3
3	Предприятие Северо-Казахстанской обл.		3	
4	«СемАЗ», ТОО г.Семипалатинск, ВКО	74	39	189,7
5	«СарыАрка Автопром», ТОО г.Костанай	24		
Автомобили легковые, всего		19094	8195	233
1	«АгромашХолдингКазахстан», АО г.Костанай	2581	869	297
2	«АЗИЯ АВТО», АО г.Усть-Каменогорск	16513	7326	225,4
Автобусы, всего		191	91	171,4
3	«КАМАЗ-Инжиниринг», АО г.Кокшетау, Акмолинская обл.	14		
4	Предприятие Карагандинской обл.	1		
5	«Daewoo Bus Kazakhstan», ТОО г.Семипалатинск	141	91	154,9
6	«СарыАрка Автопром», ТОО г.Костанай	35		
Автомобили специальные и специализированные, всего		180	135	133,3
1	«КАМАЗ-Инжиниринг», АО г.Кокшетау, Акмолинская обл.	3		
2	«УРАЛЬСКАГРОРЕММАШ», АО Западно-Казахстанская обл.	38		
3	«Петропавловский завод тяжелого машиностроения», АО Северо-Казахстанская обл.	139	135	103

Лидирующие позиции по объемам производства легковых автомобилей и количеству представляемых брендов занимает «АЗИЯ АВТО». Завод выпускает 26 моделей четырех марок – KIA, Skoda, Chevrolet, Lada. 22 января 2013 года с конвейера «АЗИЯ АВТО» сошел 50-тысячный автомобиль. Всего же по итогам минувшего года на мощностях завода было выпущено 16,5 тысяч автомобилей на сумму 50 млрд. тенге. [2].

В рамках «Дорожной карты бизнеса-2020» АО «АЗИЯ АВТО» будет производить расширение своих мощностей. Проект, реализуемый в Восточно-Казахстанском регионе, включает мощности по штамповке, сварке, окраске кузова, выпуску комплектующих и готовых автомобилей в объеме до 120 тыс. единиц в год. Инициативу по созданию кластера реализует АО «Азия Авто» при поддержке правительства РК и акимата Восточно-Казахстанской области. Под эту новостройку акимат выделил 155 тыс. квадратных метров земли в зоне развития

бизнеса «Оркен». К ней уже подведены железная дорога, электроэнергия и водопровод. [2].

Будущий промышленный комплекс является частью Программы форсированного индустриально-инновационного развития РК на 2010-2014 годы и отнесен к числу проектов республиканского значения. Общий объем инвестиций в проект оценивается в \$514 млн. Выход на проектную мощность потребует создания 12 тыс. новых рабочих мест. Проект даст дополнительно \$68,6 млн в виде ежегодных отчислений в бюджет и более миллиарда экспортной выручки. [2].

На площадке еще одного производителя, автосборочного предприятия Казахстанских Внедорожников, группы автомобильных компаний «Allur Auto» и АО «АгромашХолдинг Казахстан» г. Костаная, в прошлом году было собрано 2581 автомобилей марки SsangYong. Завод выпускает 6 моделей SsangYong - Kyron, Rexton, New Actyon, Actyon Sports, Chairman. В 4-ом квартале 2013 года запускается в производство внедорожник -Ssang Yong Nomad, который будет производиться методом CKD (Complete Knock Down - «полноразборный»). Планируется, что поставка данной модели будет осуществляться на 8 рынков стран ближнего и дальнего зарубежья. «Мы понимаем, что вкладывать \$170 миллионов инвестиций на то, чтобы производить автомобили для 15-миллионного рынка Казахстана, нерентабельно. Поэтому на казахстанском рынке будет реализовано порядка 30% от общего объема выпуска данной модели. На точку рентабельности по производству Nomad планируем выйти в 2015 году. Что касается выхода на производственную мощность, которая составит 25 000 единиц в год, то, возможно, речь пойдет о 2017 году, хотя многое будет зависеть от того, как поведет себя российский рынок. В прошлом году он показал объем в 2,5 млн новых автомобилей. И если рынок достигнет 3 млн, мы будем готовы выйти на самые высокие рубежи», – сообщил генеральный директор AllurAuto Андрей Лаврентьев.

В Алматы в декабре 2012 состоялось подписание меморандума о сотрудничестве между КМК «Астана Моторс» и Фондом развития предпринимательства «Даму». Благодаря соглашению все субъекты малого и среднего бизнеса смогут пополнить или обновить имеющийся коммерческий парк автомобилей продукцией отечественного производства Hyundai на выгодных условиях, предоставляемых Фондом «Даму». Данная программа позволяет субсидировать процентные ставки по банковским кредитам и лизингу техники [1].

В марте 2012 года на заводе АО «Агромашхолдинг» в Костаная началось производство недорогих легковых автомобилей бренда Chance, известных ранее как Daewoo Lanos. ZAZ Chance стал одним из самых продаваемых автомобилей отечественной сборки. Всего в 2012 году было продано 1 477 автомобилей. Zaz Chance собираются методом CKD. Расширение производства позволит в текущем году

увеличить объем «народных» автомобилей в 4 раза, что составит 3000 авто, а уровень казахстанского содержания достигнет 28,1%.

В июле 2013 года АО «АгромашХолдинг» запускает проект по производству автомобилей Peugeot. Сборка легковых автомобилей Peugeot будет осуществляться по технологии DKD (Disassembled Knock Down), а это значит, что в Казахстан автомобили будут приходить более чем на половину собранными. На начальном этапе годовой объем производства составит порядка 4 тысяч машин, первые из которых выйдут на рынок уже в июле 2013 года. В дальнейшем Peugeot планирует увеличить «казахстанские» объемы до 10 тысяч авто в год. В рамках проекта будет создано более 300 новых рабочих мест во Франции и 150 в Казахстане.

Весной 2014 года в Казахстане стартует проект «Организация производства автомобилей марки Toyota». Производственной площадкой для мелкоузловой сборки (метод CKD - включающий в себя сварку и окраску кузовов) вседорожника Toyota Fortuner станет ТОО «СарыаркаАвтоПром» в г. Костанай. В рамках этого проекта планируется производить 3000 автомашин в год. Машины поступят на рынок Казахстана, а при увеличении объемов производства возможен и экспорт модели, которая успешно продается в Юго-Восточной Азии, Центральной Америке и на Ближнем Востоке.

Сейчас на костанайском заводе «СарыаркаАвтоПром» производится три модели пассажирских и цельнометаллических микроавтобусов, но в скором времени их станет семь, включая Iveco Daily бортовой. До настоящего времени автомобили Iveco на заводе «СарыаркаАвтоПром» производились крупноузловым методом SKD («Semi Knock Down»), что означает «полуразобранный». То есть, продукция в виде SKD поставляется для крупноузловой сборки и представляет собой полностью собранные крупные компоненты автомобиля (полностью собранный двигатель, собранная кабина, шасси в сборе и т.д.), а на заводе производится окончательная сборка автомобиля. Сейчас же автомобили будут собираться по технологии CKD по которому на завод будет приходить полностью разобранная рама, шасси.

Кроме итальянских автомобилей марки Iveco, «СарыаркаАвтоПром» производит крупноузловую серийную сборку российских автомобилей УАЗ. Потенциальная производственная мощность предприятия до 18000 машин в год.

Таким образом, отечественное автомобильное производство за последние годы существенно расширилось, и действующие предприятия не намерены останавливаться на достигнутом. По мнению экспертов, в условиях, когда стоимость импортных автомобилей, бывших в употреблении, возрастает настолько, что они перестают быть доступным широким массам средством передвижения, а новые импортные авто и вовсе становятся роскошью, автомобили казахстанской сборки должны стать тем самым вариантом, который будет представлять со-

бой оптимальное сочетание цены и качества. Это понимают и сами производители. Не случайно в ряду моделей, собираемых на мощностях отечественных предприятий, значительную долю занимают автомобили, которые в своем классе конкурентоспособны с точки зрения цены. Да и то, что в структуру себестоимости автомобилей, собираемых в Казахстане, не закладываются таможенные расходы, позитивно сказывается на цене.

С другой стороны, официальные дилеры, в структуре которых действуют автомобильные предприятия, располагают и другими инструментами формирования ценовой политики. Группа «БИПЭК Авто», в составе которой работает «Азия Авто», ввела программу предварительных заказов, в соответствии с которой клиенты получили возможность выбора комплектации, других характеристик автомобиля, а также гарантии его фиксированной стоимости независимо от изменения курса валют. Кроме того, зарубежные партнеры пошли навстречу компании, установив для казахстанского рынка более привлекательные цены, чем на аналогичные модели в российских регионах.

«В прошлом году нам удалось в десять раз увеличить продажи автомобилей SsangYong, не в последнюю очередь за счет привлекательной стоимости. Мы принципиально не рассматривали предложения от некоторых компаний по привлечению дорогих брендов в линейку AllurAuto, решив сосредоточиться на легковых авто, внедорожниках, коммерческой технике, которая будет занимать массовый сегмент. Если говорить о легковых автомобилях, то это стоимость до \$12 500. Эти автомобили востребованы в Казахстане, их может приобрести почти каждый», – отметил генеральный директор AllurAuto Андрей Лаврентьев.

И все же, о широкой доступности автомобилей, в том числе и произведенных на отечественных предприятиях, будет трудно вести разговор до тех пор, пока не заработают кредитные программы. Производители должны вести диалог с банками, ведь от реализации политики государственного субсидирования покупки казахстанских автомобилей выиграет как покупатель, для которого авто станет более доступным, так и отрасль, поскольку спрос на отечественные автомобили будет стимулировать развитие производства. В выигрыше окажутся и банки, ведь сегодняшние объемы автокредитования по-прежнему намного уступают докризисным.

Выводы. Автомобильная промышленность – это один из наиболее сложных секторов с точки зрения управления требованиями клиентов, где имеет место жесткая конкуренция, связанная с общей оптимизацией производственных затрат. Развитию автомобилестроения характерны масштабность и массовость производства, достаточно жесткая связь с показателями роста ВВП, изменениями в размещении производительных сил, с масштабами производства, динамикой показателей плотности населенных пунктов и платежеспособностью населения,

высоким уровнем кооперации с другими отраслями промышленности. Анализ отрасли показал, что развитие отечественных автопроизводителей возможно на основе выгодного сотрудничества с зарубежными автомобилестроительными компаниями. Целью такой интеграции является трансфер технологий, необходимых для производства отечественной конкурентоспособной продукции автомобильной промышленности.

Л и т е р а т у р а

1. На выгодных условиях // Бизнес.Life. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bizlife.kz>.
2. Данные официального сайта АО "АЗИЯ АВТО" - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aziaavto.kz>.
3. Отчет за 2012 г. Ассоциации казахстанского автобизнеса - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akab.kz>.
4. Мусаев Л.А. Автомобильный транспорт и развитие региональных производственных комплексов машиностроения и металлообработки. // Новые технологии. – Вып.1 – Майкоп: изд-во ГОУ ВПО «МГТУ», 2010.
5. Селиванова А.Г. Особенности наращивания конкурентного потенциала сервисной сети автодилерских центров в условиях посткризисного развития // TERRA ECONOMICUS (Экономический вестник Ростовского государственного университета). – 2011. – Т. 9. – №3. – Ч. 3.
6. Шушкин М. А. Разработка стратегий развития автомобилестроительной компании / М. А. Шушкин // Экономический анализ: теория и практика. – М.: Финансы и кредит. – 2009. – № 22 (151). – С. 37–41.

R e f e r e n c e s

1. Na vygodnyh usloviyah // Biznes.Life. - [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.bizlife.kz>.
2. Danye oficial'nogo sajta AO "AZIJa AVTO" - [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.aziaavto.kz>.
3. Otchet za 2012 g. Associacii kazhastanskogo avtobiznesa - [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.akab.kz>.
4. Musaev L.A. Avtomobil'nyj transport i razvitie regional'nyh proizvodstvennyh kompleksov mashinostroenija i metalloobrabotki. // Novye tehnologii. – Вып.1 – Майкоп: изд-во ГОУ ВПО «МГТУ», 2010.
5. Selivanova A.G. Osobennosti narashhivanija konkurentnogo potenciala servisnoj seti avtodilerskih centrov v uslovijah postkrisisnogo razvitija // TERRA ECONOMICUS (Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta). – 2011. – Т. 9. – №3. – Ч. 3.
6. Shushkin M. A. Razrabotka strategij razvitija avtomobilestroitel'noj kompanii / M. A. Shushkin // Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika. – М.: Finansy i kredit. – 2009. – № 22 (151). – С. 37–41.

Бідельманова М.М. Перспективи розвитку автоскладальних комплексів Казахстану

Наведено передумови розвитку автомобільного виробництва Республіки Казахстан. На основі аналізу динаміки автомобільного ринку обґрунтовано переваги входження до Митного союзу. Проаналізовано стан автомобільного ринку Казахстану. Розкрито шляхи співпраці та інтеграції вітчизняних автомобілебудівних підприємств

із зарубіжними партнерами - світовими лідерами галузі. Визначені перспективи розвитку автомобілебудування на основі впровадження проектів АТ «АЗІЯ АВТО», КМК «Астана Моторс», ТОО «СариаркаАвтоПром» і АТ «АгромашиХолдинг Казахстан».

Ключові слова: автоскладальні комплекси, автомобільний ринок, автоскладальні підприємства, цінова і митна політика, кластер.

Bidelmanova M.M. Prospects of development of car assembly complexes of Kazakhstan

Justified preconditions for the development of the car-in production of the Republic of Kazakhstan. Based on the analysis of the dynamics of the automobile market of the advantages of entering into the Customs Union. Review-лизовано state of the car market of Kazakhstan by types of products: trucks, cars, buses, special and specialized cars. Disclosed ways of cooperation and integration of domestic automobile enterprises with foreign partners - international industry leaders. The

perspective development of the automotive industry on the basis of implementation of the projects of JSC «ASIA AUTO», «Astana motors», LLP «Saryarka auto industry» and JSC «Agromashholding Kazakhstan». In Kazans advantages of private-state partnership partnerships in the framework of the project «business Road map-2020» and the program of subsidizing interest rates on Bank credits and leasing equipment of the entrepreneurship development Fund «Damu».

Keywords: car assembly complexes, motor-car market, car assembly enterprises, price and custom policy, cluster.

Бідельманова Мадіна Майданівна - старший викладач кафедри «Фінанси, облік і оподаткування» Східно-казахстанського державного технічного університету імені Д. Серікбаєва; bidelmanova@mail.ru.

Рецензент: **Костирко Л.А.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 16.05.2013.

УДК 336.2

ТЕХНОЛОГІЯ БОРОТЬБИ З МИТНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ В УКРАЇНІ**Долгіх В.В.****TECHNOLOGY OF FIGHT IS AGAINST CUSTOM OFFENCES IN UKRAINE****Dolgikh V.**

Дослідження теоретичних та практичних аспектів боротьби із митними правопорушеннями в Україні. Визначено методи: логічного і порівняльного аналізу, метод групування. Об'єктами порушень митних правил можуть виступати: порядок застосування митного режиму; порядок митного контролю; порядок митного оформлення товарів і транспортних засобів; порядок обкладання податками і зборами та їхньою сплатою; порядок надання митних пільг і користування ними. Окреслено шляхи підвищення результативності боротьби із порушеннями митних правил. Для підвищення результативності боротьби із митними правопорушеннями запропоновано перейти до системи митного постаудиту, удосконалити порядок здійснення попереднього документального контролю та механізм визначення митної вартості й країни походження товарів.

Ключові слова: порушення митних правил, боротьба із порушенням митних правил, адміністративні стягнення, митний контроль.

Постановка проблеми. Одним із основних засобів захисту митних інтересів держави є недопущення порушення митних правил, які негативно впливають на соціально-економічні інтереси держави та рівень життя населення. Зважаючи на це, дослідження окремих аспектів діяльності митних органів щодо удосконалення протидії порушенню митних правил в сучасних умовах є вкрай актуальними та потребують спеціальних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблематика порушення митних правил та протидії таким правопорушенням широко висвітлена у працях вітчизняних науковців, зокрема А.Д. Войцещука, І.А. Гуцула, С.Ю. Дьоміної, О.Б. Єгорова, І.О. Іващук, А.І. Крисоватого, Т.В. Курило, В.П. Мартинюка, П.В. Пашка та ін. Так, О.Б. Єгоров групує порушення митних правил за такими ознаками [8, с. 15]: 1) дії без дозволу митного органу; 2) порушення митних правил, які перешкоджають проведенню митного контролю та митного оформлення, іншої роботи у галузі митної справи; 3) порушення митних правил у зв'язку з переміщенням товарів, транспортних засобів через митний кордон України; 4) порушення митних правил, пов'язані з неправомірним використанням митних пільг та уникненням від сплати митних платежів [2, с. 140]. Т.В. Курило трактує порушення митних правил як

протиправну, винну (навмисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка посягає на встановлений порядок переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, здійснення митного оформлення і митного контролю за ними, обкладання митом, податками та митними зборами товарів і транспортних засобів [3, с. 100]. С.Ю. Дьоміна класифікує порушення митних правил в залежності від того, на яку саме складову митної справи посягає те чи інше порушення. Нею виділено дві групи митних правопорушень: 1) порушення митних правил, що посягають на складову митної справи – здійснення митного контролю та митного оформлення; 2) порушення митних правил, що посягають на складову митної справи – нарахування та стягнення податків і зборів [4, с. 77]. На думку П.В. Пашка склад порушення включає ознаки, що характеризують зовнішній акт поведінки особи, його спрямованість і наслідки та ознаки, що характеризують самого правопорушника і його психічне ставлення до вчиненого. Відповідно ознаки складу порушення митних правил об'єднуються в чотири групи (елементи), що характеризують: об'єкт порушення митних правил; об'єктивний бік порушення митних правил; суб'єкт порушення митних правил; суб'єктивний бік порушення митних правил [1, с. 450]. Незважаючи на пильну увагу, приділену науковцями порушенню митних правил, теоретичні засади підвищення результативності боротьби із такими порушеннями наразі не можна визнати висвітленими.

Мета статті полягає у формуванні класифікації порушень митних правил та визначенні напрямів підвищення результативності боротьби із такими порушеннями. Митні правопорушення – це протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, за які Митним кодексом України передбачена адміністративна відповідальність [1, с. 449].

Виклад основного матеріалу дослідження. Склад порушення митних правил розуміють як встановлену в адміністративно-правових нормах відповідних статей Митного кодексу України сукупність ознак, які визначають суспільну небезпеку, винність і протиправність діяння, яке тягне за собою застосування

адміністративно-правових санкцій, і відрізняють це діяння від інших видів правопорушень. Порушення митних правил, закріплені статтями 458-485 Митного кодексу України, з метою їх соціально-правової характеристики можуть бути згруповані з урахуванням певних критеріїв. Існує декілька наукових підходів до систематизації порушень митних правил на основі різних класифікаційних ознак. Об'єктами порушень митних правил можуть виступати: порядок застосування митного режиму; порядок митного контролю; порядок митного оформлення товарів і транспортних засобів; порядок обкладання податками і зборами та їхньою сплатою; порядок надання митних пільг і користування ними. Суб'єктивна сторона порушення митних правил характеризується психічним ставленням суб'єкта правопорушення до протиправної дії (бездіяльності) та її наслідків. Суб'єктивне ставлення може бути у двох формах – у формі умислу та необережності [8, с. 17].

За порушення митних правил можуть бути накладені такі адміністративні стягнення [5], попередження, штраф, конфіскація товарів, транспортних засобів комерційного призначення – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувались для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортних засобів, що використовувались для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України. Варто зауважити, що попередження та штрафи можуть застосовуватися лише як основні адміністративні стягнення за порушення митних правил. Конфіскація товарів застосовується як основне та додаткове адміністративне стягнення.

Система адміністративних стягнень, передбачених у главі 68 Митного кодексу України, включає різні за характером і правовими наслідками санкції, що дає змогу використати їх диференційовано з урахуванням характеру вчиненого порушення митних правил, особистості правопорушника. Кожна стаття гл. 68 МКУ «Види порушень митних правил та відповідальність за такі правопорушення» містить чіткі вказівки про міру стягнення, яка підлягає застосуванню за вчинення передбаченої нею дії. Орган, що розглядає справу про порушення митних правил, може призначити тільки те адміністративне стягнення, яке вказане в санкції статті.

Сьогодні відповідальність залишається важливим засобом стримування суб'єктів тих чи інших суспільних відносин від вчинення правопорушення та забезпечує здійснення їхньої діяльності в межах норм чинного законодавства України. Суттєвим досягненням нового Митного кодексу України у сфері боротьби із митними правопорушеннями стала декриміналізація контрабанди та збільшення матеріального навантаження на правопорушників.

Боротьба із недопущенням та усуненням наслідків порушення митних правил сьогодні є одним із першочергових завдань Державної митної служби

України. За результатами проведених заходів, спрямованих на виявлення та припинення порушень митних правил, протягом 2011 року митними органами України порушено 28353 справ на суму 25,197 млрд грн, що на 2883 справ та на 5,711 млрд грн більше ніж у попередньому 2010 році [8, с. 18].

Частка справ про порушення митних правил із реально вилученими предметами правопорушень у 2011 р. становила 69% від загальної кількості заведених справ, вартість яких збільшилася на 0,4% у порівнянні з 2010 роком. Середня вартість предметів порушень митних правил у 2011 році становила 897,3 тис. грн (попереднього року 765,1 тис. грн). Найбільшу кількість правопорушень зафіксовано у Чернівецькій обласній митниці – 3868 справ, Чопській – 2915 справ, Південній – 2737 справ [8, с. 19].

З метою недопущення порушень, спрямованих на зниження митної вартості органами Державної митної служби України, у 2011 році прийнято 25,7 тис. класифікаційних рішень та класифіковано більше 40 тисяч товарів. У зв'язку з цим до бюджету держави додатково перераховано 167,4 млн грн. Суми донарахованих митних платежів у 2009-2011 рр. зростали досить швидкими темпами. Так, у 2010 році відносно 2009 р. приріст становив 15,2 млн. грн або 16,4%, а у 2011 році відносно попереднього – 59,8 млн грн або 55,6% походження товару та визнано недійсними 1060 преференційних сертифікатів про походження товару. Направлено на перевірку до уповноважених органів іноземних країн 899 непреференційних сертифікатів походження. У результаті реалізації зазначених заходів отримано додатково 6,2 млн грн від перевірки походження товарів. У 2011 р. порівняно із 2010 роком ефективність одного рішення з визначення країни походження зросла у 2 рази [6, с. 33].

В межах програми реформування Державної митної служби України відбувається процес скорочення контролюючих заходів та тривалості контрольних дій, одночасно із зростанням їхньої якості. Так, протягом 2009-2011 рр. відсоток митних оглядів зменшено на 47% у тому числі при імпорті – на 50% (у 4,2 раза) та при експорті – 49 (у 2,4 раза) [8, с. 19].

У процесі боротьби із митними правопорушеннями найважливішими, на нашу думку, є превентивні заходи. В цьому контексті з метою недопущення випадків порушення митних правил органами Державної митної служби здійснюються активні дії щодо підвищення податкової культури та налагодження партнерських відносин із суб'єктами господарювання. Держмитслужба проводить широкомасштабну роз'яснювальну кампанію серед платників податків та закликає їх до перегляду зовнішньоекономічної діяльності на предмет повноти декларування елементів митної вартості імпортованих товарів. Так, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можуть задекларувати усі складові митної вартості шляхом самостійного звернення до митних органів і доплати суми заниженого податкового зобов'язання.

Йдеться про добровільне декларування сум роялті, які мають включатися в митну вартість. У 2008 році платниками податків було самостійно задекларовано у складі митної вартості лише 250 тисяч грн роялті. Але після проведення митними органами перевірок, про що йдеться в [7], за результатами яких встановлено порушення у частині недекларування сум роялті, цей показник постійно зростає. В 2009 році платниками податків самостійно задекларовано близько 100 млн грн роялті у складі митної вартості товарів, в 2010 році – майже 570 млн. грн, в 2011 – близько 700 млн грн. Внаслідок самостійного декларування роялті та ліцензійних платежів у 2010 році бюджет додатково отримав 147,6 млн грн, у 2011 році – 172 млн грн. В 2012 році (станом на 22.04.2012) самостійне декларування роялті становило 184,3 млн грн. За цей період платниками податків скеровано до митних органів уточнюючі розрахунки (стосовно сум роялті, ліцензійних платежів) на загальну суму понад 10 млн грн, внаслідок чого сплачено митних платежів на суму 1,6 млн грн, а штрафні санкції становили лише 47,6 тис. грн [7].

Вкрай актуальною на сьогоднішній день є проблема захисту прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон України. Протягом 2011 року органами Державної митної служби України здійснено 423 випадки призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності, що у три рази більше, ніж за 2010 рік. Найбільші темпи росту цього показники за аналізований період зафіксовано у 2010 році стосовно попереднього – випадки призупинення митного оформлення за даною підставою зросли на 325,8% або у 4,2 рази. Варто також зауважити, що станом на 01.01.12 р. у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності зареєстровано 367 об'єктів. Одним із основних засобів підвищення результативності боротьби із порушенням митних правил є удосконалення форм та методів митного контролю на основі використання зарубіжного досвіду. Модернізація системи митного контролю входить до ключових напрямів реформування митної системи України та повинна реалізуватися шляхом: мінімізації митних та прикордонних формальностей; спрощення митного оформлення транзиту товарів; створення комфортних умов для громадян при перетині митного кордону тощо. Також необхідно спростити процедури митного оформлення товарів у напрямку зменшення їхньої кількості та скорочення часу, сприяння поширенню електронно декларування [8, с. 20].

Для виконання завдань, покладених на митні органи України, важливе значення має удосконалення порядку здійснення попереднього документального контролю, що сприятиме розвитку зовнішньоекономічної діяльності, спрощенню контрольних процедур на кордоні, прискоренню товарообігу та привабливості України як транзитної держави.

З метою поєднання захисту економічної безпеки держави та збільшення товаропотоку через мит-

ний кордон необхідно застосовувати митний постаудит – як перехід від тотальної перевірки всіх декларацій суб'єктів ЗЕД до їхнього вибіркового контролю після факту митного оформлення. Це дасть змогу швидше здійснювати пропуск товарів через митний кордон та ефективніше перевіряти діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки. Для підвищення результативності боротьби із порушенням митних правил, що, в свою чергу, сприятиме розширенню зовнішньої торгівлі, посиленню зовнішньоекономічних зв'язків держави та забезпечить належний рівень її економічної безпеки, необхідно удосконалити механізм визначення митної вартості та країни походження товарів; підвищувати кваліфікацію працівників Державної митної служби України; використовувати зарубіжний досвід та поглиблювати міжнародну співпрацю у боротьбі із митними правопорушеннями; переходити до методів митного контролю, що базуються на постаудиті та управлінні ризиками.

Література

1. Основи митної справи в Україні : [підручник] / [за ред. П. В. Пашка]. — К.: Знання, 2008. — 651 с.
2. Новий Митний кодекс України. Перевіряємо готовність (інформуємо, запитуємо, відповідаємо) / [під заг. ред. О. Б. Сгорова]. — К.: Консалтинговий центр, 2004. — 159 с.
3. Курило Т. В. Митне право України: навч. посіб. / Т. В. Курило. — Л.: «Новий світ–2000», 2007. — 240 с.
4. Дьоміна С. Ю. Підходи до систематизації порушень митних правил / С. Ю. Дьоміна // Митна справа. — 2010. — № 3 (69). — С. 75-83.
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (редакція від 21.07.2012) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120721>
6. Інформаційно-аналітичні матеріали до заслуховування на засіданні Уряду 01.02.2012 р. Голови Держмитслужби України Калетніка І.Г. з питань діяльності митних органів у 2011 році // Державна митна служба України, 2012.
7. Держмитслужба: Підвищення податкової культури та налагодження партнерських відносин з бізнесом дає свої результати [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної митної служби України. — Режим доступу: http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article?art_id=3297274&cat_id=295923.
8. Гуцул І.А. Особливості боротьби з митними правопорушеннями в Україні / І.А. Гуцул // Економіка Менеджмент Підприємництво. — 2012 - № 24 (II). — С. 15-21.

References

1. Pashko P. V. Osnovy mytnoi spravy v Ukraini [Bases of customs business in Ukraine], Kiev, Znannia, 2008, 651 p.
2. Novyi Mytnyi kodeks Ukrainy. Pereviriaemo gotovnist (informuiemo, zapytuiemo, vidpovidaemo) [New Customs code of Ukraine. We check readiness (we inform, we ask, we answer)]. Ed. by Yegorov O. B. Kyiv, Konsaltingovyi tsentr, 2004, 159 p.
3. Kurylo T. V. Mytne pravo Ukrainy [Customs Law of Ukraine]. Lviv, «Novyi Svit.–2000», 2007. 240 p.
4. Dyomina S. Y. Mytna sprava, 2010, no. 3(69), pp. 75-83.

5. Митnyi Kodeks Ukrainy vid 13.06.2012 №4495 -VI [Customs code of Ukraine 13.03.2012 No. 4495-VI]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120721>
6. Information and analytical materials to hearing at meeting of the Government of 01.02.2012 Chairman State customs service of Ukraine Kaletnik I.G. concerning activity of customs offices in 2011. Derzhavna Mytna Sluzhba Ukrainy, 2012 [in Ukr.].
7. Increase of tax culture and developing partnership with business yields the results. The Official site of the Public customs service of Ukraine. Available at: http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article?art_id=3297274&cat_id=295923.
8. Gutsul I.A. Features combat customs offenses in Ukraine / I.A.Gutsul // Economics Entrepreneurship Management. - 2012- №24 (II). - S.15-21.

Долгих В.В. Технология борьбы с таможенными правонарушениями в Украине

Исследование теоретических и практических аспектов борьбы с таможенными правонарушениями в Украине. Выделены методы: логического и сравнительного анализа, метод группирования. Определены пути повышения результативности борьбы с нарушениями таможенных правил. Для повышения результативности борьбы с таможенными правонарушениями предложено перейти к системе таможенного постаудита, усовершенствовать порядок осуществления предварительного

документального контроля и механизм определения таможенной стоимости и страны происхождения товаров.

Ключевые слова: *нарушения таможенных правил, борьба с нарушением таможенных правил, административные взыскания, таможенный контроль.*

Dolgikh V. Technology of fight is against custom offences in Ukraine

Violation of customs rules, on one hand, leads to considerable losses in the income of the budget, and, on the other hand, considerably reduces the level of economic security of the state. Methods: Logical and comparative analysis, method of grouping. The following measures for increasing efficiency of fight against customs offenses have been suggested: to pass to a system of customs post-audit, to improve a procedure of preliminary documentary control and to apply the mechanism of determining customs cost and the country of origin of goods.

Key words: *violations of customs rules, fight against violation of customs rules, official penalties, customs control.*

Долгих Володимир Валерійович – асистент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; vladimir.dolgih@meta.ua.

Рецензент: **Максимов В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 11.06.2013.

УДК 657.6

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО АУДИТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**Житний П.Є, Афанас'єва О.Є****PERSPECTIVES OF THE BANK AUDIT DEVELOPMENT IN THE MODERN CONDITIONS****Zhytnyy P., Afanasieva O.**

Відокремлено напрямки аудиторської діяльності з точки зору об'єкта та мети. Розглянуто питання системи управління ризиком, яка може забезпечувати виконання низки управлінських функцій банку. Детально розглянуто принципи оцінки системи внутрішнього контролю, запропонованої Базельським комітетом, які узагальнюють багаторічний досвід банківської діяльності та є корисними для використання у вітчизняній практиці. Принципи започаткували зміни в системі регулювання з акцентом на якісний внутрішній контроль. В статті визначено види внутрішнього аудиту, які вже опрацьовані в банках України.

Ключові слова: внутрішній аудит, принципи оцінки системи внутрішнього контролю, банківський ризик, внутрішні аудитори, зовнішні аудитори, види внутрішнього аудиту, система управління ризиком.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток світової економіки багато в чому пов'язаний з процесами глобалізації, які значно впливають на економічні реформи в Україні. На українському ринку розвивається нова фінансова інфраструктура. Це полягає перш за все у відкритті представництв і філій відомих зарубіжних банків, реєстрації банків з іноземним капіталом. У свою чергу українські банки відкривають свої філії в інших країнах та офшорних зонах. Розгляд міжнародних банків як суб'єктів управління вимагає відповідних підходів до функцій управління, зокрема облікової, аналітичної і контрольної. Облікова і аналітична інформація є базою для ухвалення управлінських рішень. Ведення міжнародного менеджменту вимагає певних правил ведення бухгалтерського обліку і аудиту. Це покликані зробити міжнародні стандарти обліку і аудиту, прийняті у всьому світі та впроваджені в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад внутрішнього аудиту зробили такі українські вчені, як М.Т. Білуха, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, О.І. Кирєєв, Л.П. Кулаковська, О.А. Петрик, В.В. Сопко та ін. Значна увага питанню організації та методології внутрішнього аудиту приділяється у наукових дослідженнях зарубіжних науковців, таких як Р. Адамс, В.Д. Андрєєв, Р.Додж, Д. Кармайкл, Дж. Робертсон, А.Н. Романов, В.П. Суйц.

Аналіз наукових праць з названої проблеми показав, що низка методологічних і теоретичних питань залишається недостатньо розробленою, а завдання внутрішнього аудиту банків формулюються узагальнено і поверхнево.

Метою статті є обґрунтування та вдосконалення організації внутрішнього аудиту в банках і підвищення його ефективності та ролі в управлінні кредитною установою з урахуванням вимог національних і міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потребу в аудиті прискорили такі умови:

- неспівпадіння інтересів тих, хто формує інформацію (адміністрації) та користувачів (власників акцій, кредиторів чи інших осіб), що призводить до її необ'єктивності;

- прийняття господарських рішень на основі необ'єктивної інформації, що може призвести до негативних економічних наслідків;

- потреба спеціальних знань, необхідних для оцінки достовірності отриманої інформації, якими не володіють користувачі інформації.

3 точки зору об'єкта та мети аудиторська діяльність пов'язана із такими напрямками:

1. Підтверджуючий аудит – в Україні проводять незалежні аудиторські фірми (аудитори). Законом України «Про аудиторську діяльність» аудит визначений як підтвердження достовірності фінансової та бухгалтерської звітності [3].

2. Системно-орієнтований підхід до аудиту дає можливість спостерігати за системами, які контролюють операції.

3. Аудит, що базується на ризику: має ознаки послуги і проводиться внутрішніми аудиторами для забезпечення впевненості користувачів інформації у ефективності дій персоналу та управління організацією.

Висновки аудиторських перевірок банків цікавлять багатьох учасників ринкових відносин, зокрема:

- а) державу, яка розраховує на зростання прибутковості банківських операцій та послуг, а отже, й на збільшення відрахувань у державний бюджет;

- б) засновників та акціонерів банку, які сподіваються на підвищення рівня дивідендів і курсу акцій внаслідок зростання прибутку банку;

в) підприємницькі структури, які звертаються у банк за кредитами, а тому зацікавлені у підвищенні його кредитоспроможності;

г) вкладників (юридичних та фізичних осіб), які мають бути впевнені у спроможності банківської установи своєчасно і в повному обсязі виплачувати відсотки за вкладами, а за необхідності – повернути їх.

Втім, не меншою мірою реальної оцінки фінансового стану банку потребують його керівництво та працівники – вона необхідна для прийняття своєчасних і виважених рішень у сфері банківського менеджменту. Власне, банківський аудит проводиться насамперед із цією метою. Його проведення – одна із обов'язкових умов для отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності.

Оперативне реагування на зовнішню та внутрішню інформацію можливе за високого рівня управління. Отже, важливим напрямком роботи в цій сфері є організація системи внутрішнього контролю за різними сферами діяльності банку.

Діяльність банків завжди пов'язана з ризиком. Система управління ризиком може забезпечувати виконання низки управлінських функцій банку. Практично всі види банківського ризику пов'язані із прийняттям рішень щодо залучення коштів, надання кредитів, участі у великих проектах, репутації, надійності, стосунків із зацікавленими особами. Керівництво банку визначає стратегію діяльності щодо управління ризиками, спрямовану на їх зниження. Процес управління унеможливується поза отриманням своєчасної та повної інформації про внутрішній стан системи банку та зміни у зовнішньому середовищі. Тому ця інформація має представляти собою не лише звітність, але й містити аналітичні висновки, що впливають із бухгалтерської інформації, а також даних діяльності всіх підрозділів банку.

Керівництву банку, фахівцям для прийняття своєчасних і виважених рішень в системі банківського менеджменту необхідна оцінка фінансового стану як за підсумками року, так і поточної діяльності. Втім, інформація, надана окремими підрозділами банку навіть у сукупності, не дасть повної можливості правлінно прийняти максимально ефективні рішення та визначитись із стратегією подальшої діяльності банку. Тому виникає потреба відокремити структурний підрозділ для збору інформації з усіх підрозділів банку та зовнішнього середовища. До його функцій мають входити такі процедури: опрацювання інформації, її систематизація, аналіз, формування узагальнених даних, які спрямовуються користувачам. Такому підходу, передусім, відповідає служба внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит, будучи складовою системи внутрішнього контролю, водночас дає їй оцінку. Йдеться про підхід, за яким внутрішній аудит – це самоконтроль керівництва банку за своєю діяльністю, який здійснюється службою внутрішнього аудиту.

В банках України вже опрацьовано такі види внутрішнього аудиту:

- Юридичний аудит – перевірка відповідності діяльності банку законодавству, внутрішній політиці.

- Фінансовий аудит – перевірка надійності системи бухгалтерського обліку та звітності банку.

- Операційний аудит – оцінка ефективності операцій і процедур, критичний аналіз відповідності організаційної структури, методів роботи та ресурсів поставленій меті.

- Управлінський аудит – оцінка якості менеджменту з орієнтацією на досягнення мети діяльності банку.

Світовим банківським співтовариством питанням внутрішнього контролю надається велике значення, оскільки належним чином організована система внутрішнього контролю забезпечує надійність роботи банку та дає впевненість контрагентам у збереженості їхніх коштів. В 1975 році країни, які мають високорозвинені банківські системи, організували в Базелі Комітет органів банківського нагляду. Базельський комітет з банківського нагляду розробив принципи внутрішнього контролю, які узагальнюють багаторічний досвід банківської діяльності та є корисними для використання у вітчизняній практиці при організації внутрішньобанківського контролю, вагомою складовою якого є внутрішній аудит. Принципи оцінки системи внутрішнього контролю, запропоновані Базельським комітетом, започаткували зміни в системі регулювання із акцентом на якісний та внутрішній контроль. Йдеться, зокрема, про такі:

1. Вищий орган банку відповідає за затвердження стратегій і політики банку за всіма напрямками банківського бізнесу та організаційної структури служби внутрішнього контролю; розуміння ризиків вищим керівництвом банку та забезпечення заходів щодо їхнього зниження, моніторингу і контролю; моніторинг вищим керівництвом банку ефективності служби внутрішнього контролю. Для виконання цього принципу банки створюють ревізійні комісії та комітети чи служби внутрішнього аудиту. Служба внутрішнього аудиту уможливує детальний та регулярний розгляд і обговорення проблем, пов'язаних із внутрішнім контролем.

2. Вище керівництво банку відповідає за реалізацією стратегій і політик, затверджених вищим органом банку, та встановлює відповідні політики із внутрішнього контролю та моніторинг системи внутрішнього контролю.

3. Вищий орган банку та вище керівництво відповідають за впровадження високих етичних стандартів і єдиної системи внутрішнього контролю та розуміння працівниками банку своєї ролі в процесі внутрішнього контролю.

4. Вище керівництво банку забезпечує виявлення та оцінку внутрішніх та зовнішніх чинників негативного впливу на досягнення цілей банку.

5. Вище керівництво банку забезпечує перегляд механізмів внутрішнього контролю при виникненні ризиків, які раніше не контролювалися.

6. Заходи щодо здійснення контролю – невід’ємна складова щоденної діяльності банку.

7. Вище керівництво банку забезпечує належний розподіл обов’язків працівників банку та не допускає конфлікту інтересів.

8. Вище керівництво володіє надійною, своєчасною, всебічною внутрішньою фінансовою та операційною інформацією, яка надається у логічно-последовній формі.

9. Вище керівництво має ефективні канали зв’язку для повного ознайомлення усіх працівників із політикою банку та іншою необхідною інформацією.

10. Вище керівництво забезпечує встановлення інформаційних систем, які охоплюють всю діяльність банку. Системи мають бути надійними та періодично перевірятися.

11. Вище керівництво постійно відслідковує ефективність системи внутрішнього контролю. Періодичність моніторингу різних видів діяльності банку визначається із врахуванням наявних ризиків, притаманних цій діяльності.

12. Ефективний внутрішній аудит системи внутрішнього контролю банку є складовою системи внутрішнього контролю. Функція аудиту системи внутрішнього контролю підзвітна вищому органу банку.

13. Вище керівництво банку своєчасно інформується про виявлені недоліки в системі внутрішнього контролю та їхнє усунення.

14. Органи банківського нагляду вимагають, щоб усі банки, незалежно від їхнього розміру створили ефективні механізми внутрішнього контролю [1,4].

За цих умов особливого значення набувають аудиторські перевірки, які виконуються висококваліфікованими спеціалістами – внутрішніми аудиторями.

Оскільки внутрішній аудит має бути процесом безперервним, то важливим елементом організації внутрішнього аудиту кредитної установи є постійні взаємовідносини внутрішніх аудиторів з іншими структурними підрозділами банку. Горизонтальні зв’язки у межах партнерства на всіх етапах виконання аудиторських функцій сприяють досягненню спільної мети щодо підвищення ефективності діяльності банку.

Взаємовідносини із зовнішніми аудиторями мають базуватися на засадах співпраці та взаємодопомоги. У внутрішніх і зовнішніх аудиторів різні пріоритети, цілі та підходи у виконанні функцій аудиту, але їхня робота має спільні завдання: збереження активів, тестування внутрішнього контролю, надання керівництву банку рекомендацій щодо удосконалення системи внутрішнього контролю. Між внутрішніми і зовнішніми аудиторями має бути постійний зв’язок та відкрите спілкування за такими напрямками: допомога в організації внутрішнього аудиту, зниження вартості зовнішнього аудиту, підготовка персоналу.

Внутрішні й зовнішні аудитори мають усвідомлювати свою відповідальність та її межі. Для чіткого розмежування функцій зовнішніх і внутрішніх аудиторів доцільно чітко встановити взаємозв’язки між зовнішніми і внутрішніми аудиторями у Положенні про організацію внутрішнього аудиту банку та у посадових інструкціях внутрішніх аудиторів.

Оцінка достатності програми внутрішнього аудиту визначається: обсягом та частотою аудиторської роботи; документуванням проведеної роботи; змістом програми аудиту; висновками та підготовленими звітами.

Особливо активно банки використовують інспектування, тобто перевірки, спрямовані на визначення стану обліково-операційної роботи і внутрішньобанківського контролю та надання практичної допомоги відділенню чи філії банку щодо забезпечення належної організації роботи та контролю.

Висновки. Діяльність внутрішнього аудиту як важлива складова процесу управління банком потребує переосмислення відповідно до сучасних потреб управління. Функції внутрішнього аудиту в банках України мають носити не тільки контрольний характер, а й інформаційно-аналітичний. Це зумовлено як вимогами зовнішнього середовища, так і тенденцією зростання ролі аудиту, визначеною Базельським комітетом. Інформаційно-аналітичне забезпечення керівництва банку службою внутрішнього аудиту мусить забезпечуватися на різних рівнях управління.

Л і т е р а т у р а

1. Барнгольд С.Б., Мельник М.В. Банковский аудит и его место в системе государственного надзора // Бухгалтерия и банки. – 2001.- № 3. – С. 4-8.
2. Герасимович А.М. Облік і аудит у банках: Підручник/ А.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов’яз та ін.; За заг. ред. проф. А.М. Герасимовича. – К.:КНЕУ, 2004. – 536с.
3. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ (зі змінами та доповненнями).
4. Кіреєв О.І., Шульга Н.П., Поletaєва О.С. Внутрішній аудит у комерційному банку: Навч. посіб. / Київський нац. торг.-екон. ун-т. – К.: КНТЕУ, 2001. – 295 с.
5. Суйц В.П., Ахметбеков А.Н., Дубровина Т.А. Аудит: общий, банковский, страховой: Учебник. – М.:ИНФРА – М, 2000. – 556с.

R e f e r e n c e s

1. Barngolce S.B., Melnyk M.V. Bank audit and its place in the system of State supervision//Accounting and banking.- 2001.-No.3.- p. 4-8.
- 2.Gerasimovich A.M. Accounting and audit in banks: Textbook/A.M. Gerasimovich, L.M. Kindracka, T.V. Krivovyaz and etc.; Per ed. prof. A.M. Gerasimovich. – K.: KNEU, 2004. -536 p.
3. The law of Ukraine «About audit» from 22.04.1993 No. 3125-XII (with changes and add-ins).
4. Kireev O.I., Shulga N.P., Poletaeva O.S. Internal audit in the commercial bank: Textbook./Kyiv nat. Ekon.-trade. university. – K.: KNTEU, 2001. – 295 p.

5. Suyce V.P., Akhmetbekov A.N., Dubrovina T.A. Audit: total, banking, insurance: Tutorial. – М.: INFRA - М, 2000. – 556 p.

Житний П.Е., Афанасьева А.Е. Перспективы развития банковского аудита в современных условиях

Выделены направления аудиторской деятельности с точки зрения объекта и цели. Рассмотрен вопрос системы управления риском, которая может обеспечивать исполнение ряда управленческих функций банка. Детально рассмотрены принципы оценки системы внутреннего контроля, предложенного Базельским комитетом, обобщающие многолетний опыт банковской деятельности и являются полезными для использования в отечественной практике. Принципы положили начало изменениям в системе регуляции с акцентом на качественный внутренний контроль. В статье отражены виды внутреннего аудита, которые уже работают в банках Украины

Ключевые слова: *внутренний аудит, принципы оценки системы внутреннего контроля, банковский риск, внутренние аудиторы, внешние аудиторы, виды внутреннего аудита, система управления риском.*

Zhytnyy P., Afanasieva O. Perspectives of the Bank audit development in the modern conditions

Areas of audit activity from the point of view of the object and purpose are highlighted. There is examined the issue of risk management system, which may enforce some management functions of the Bank. The principles of the internal control system evaluation are considered in detail, which are proposed by the Basel Committee, generalizing the experience of banking activity and are useful for use in native practice. Principles initiated changes in the system of regulation, with a focus on quality control. The article reflects the types of internal audit, which are already working in banks of Ukraine.

Key words: *internal audit, internal control assessment principles, Bank risk, internal auditors, external auditors, types of internal audit, risk management system.*

Житний Павло Євгенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; zhytnyy@meta.ua.

Афанас'єва Олександра Євгенівна – аспірант кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; elsandra101@rambler.ru.

Рецензент: **Максимов В.В.**, д. е. н., професор.

Стаття подана 05.06.2013.

УДК 339.924:339.542.2

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ**Калінеску Т.В.****EUROINTEGRATION AND CUSTOM REGULATION****Calinescu T.V.**

Підкреслено значущість створення Єврорегіону «Донбас» та виокремлено його основні завдання. Означені головні напрями успішного співробітництва та конкурування на Європейському ринку. Приділено увагу створеному Єврорегіону «Донбас», перспективним напрямом європейського партнерства та митного регулювання щодо прагнень України бути повноправним членом Європейського Союзу, не змінюючи напрямів співробітництва з партнерами по СНД та СОТ. Запропоновані напрями розвитку прихованих потенціалів Луганської області та поліпшення митного регулювання дозволять більш реально і ґрунтовно використати можливості регіону та розвивати різного роду бізнес в рамках євроінтеграції.

Ключові слова: *Євроінтеграція, митне і валютне регулювання, співробітництво, конкурентоспроможність, розвиток.*

Постановка проблеми. Глобальною стратегічною метою Євроінтеграції є забезпечення свободи і рівності у торгівлі для всіх суб'єктів Європейського ринку. Все це практично полягає у погодженні або зведення до мінімуму митних тарифів, умов обмеження ввозу чи вивозу товарів, за рахунок чого йде вирівнювання процесу ціноутворення на конкурентні групи товарів, та відкривається вільний доступ країн на внутрішні ринки. Але про які б переваги подібного співробітництва не казали, проблема для України полягає у тому, що більшість галузей національної економіки виявилися не готовими до подібної конкуренції. Так, вступ до СОТ та співробітництво України за світовими вимогами привели до того, що більшість галузей легкої промислової, особливо швейної та взуттєвої, харчової, цукрової, машинобудування, вугледобування, сільськогосподарської сектор та інші - не витримали здешевленого напливу подібних товарів на український ринок, збанкрутували та вимагають державної підтримки й проведення спеціальних програм щодо їхнього оздоровлення та відновлення вітчизняного бізнесу здатного конкурувати на світових теренах.

У цьому контексті суттєву роль може відіграти не тільки взаємовигідне митне регулювання та співробітництво, але й політика протекціонізму щодо окремих галузей, груп товарів та підприємств, яка може вмщувати в себе: митні тарифи та непрямі податки з імпорту; нетарифні обмеження, у тому числі контроль за ліцензуванням якості товарів; обме-

ження щодо створення підприємств нерезидентів на митній території країни та входу іноземних банків на внутрішній фінансовий ринок; підтримувати відносно невисокий обмінний курс національної валюти, а в деяких випадках стримувати й обмежувати експорт, особливо якщо це стосується сировинних товарів та металобрухту, що потрібні й вітчизняним товаровиробникам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом збільшилась кількість публікацій, що стосуються не тільки митного регулювання, у зв'язку із затвердженням нової редакції Митного Кодексу України, але й з намаганням держави увійти у Європейську зону вільної торгівлі та налагодити більш взаємовигідні стосунки з Росією. Кожний крок держави у напрямі активізації якоїсь позиції викликає бурхливе і жваве обговорення на сторінках різних видань та у засобах масової інформації. Українське суспільство майже розділилося навпіл щодо необхідності стосунків з Євро- та Митним союзами [1, 2, 3, 4]. Є як позитивні, так і негативні висловлювання щодо переваг і недоліків спільної праці в них [5, 6, 7].

Для Луганської області рух до Євроінтеграції став вже повсякденною роботою. Підприємства області успішно співпрацює з партнерами майже з 18 країн світу [8]. Створено Єврорегіон «Донбас», куди разом із Луганською областю увійшли Донецька і Ростовська (Російська Федерація). Але незважаючи на те що спеціалісти місцевого самоврядування невпинно працюють над адаптацією європейських норм, технологій і стандартів до умов життя в Україні, вони ще й досі не відповідають європейським вимогам, що ставляться до водопостачання, утилізації сміття, відновленню навколишнього середовища, енергозбереженню; системі навчання молоді та її участі у суспільному житті; відсутності корупції у державних ешелонах влади, просуванню демократії, сприянню урядовим й адміністративним реформам; здоров'ю людини, рівню її достатку та задоволення потреб, і таке інше.

Тому **метою цього дослідження** є означення певних планів і заходів щодо успішної співпраці між європейськими партнерами та конкурування на Європейському ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основна мета Єврорегіонального співробітництва – сприяння соціально-економічному розвитку території, охороні навколишнього середовища, науковій, освітній та культурній діяльності. Воно ставить перед собою такі головні завдання щодо подальшого всебічного розвитку за напрямками: економічне співробітництво; комунікації, транспорт і зв'язок; наука, нові технології, освіта; культура і спорт; поліпшення навколишнього середовища, спрощення прикордонних та митних процедур, поліпшення якості життя громадян шляхом розробки і реалізації заходів щодо підвищення зайнятості населення, розвиток регіональної економіки завдяки поліпшенню інфраструктури прикордонних територій та інше. На основі цих напрямів і розроблено стратегію соціально-економічного розвитку до 2020 року, яка вміщує в себе усі ключові проблеми та інструменти управління, супроводження, забезпечення та її виконання [9]. Безумовно, дана стратегія тільки намічає деякі важливі аспекти співробітництва, але не може передбачати ґрунтовну розробку кожної складової. Тому виникає необхідність більш детально зосередитись на прихованих потенціалах розвитку Луганської області.

По-перше, статус Єврорегіону за критеріями створення можна порівняти зі статусом спеціальних (вільних) економічних зон, що мають особливий митний клімат та доступ до світового економічного простору. Саме з цих позицій й слід підходити до формування головних умов її функціонування, в тому числі і до митного регулювання. До речі, усі заходи щодо поліпшення прикордонних, митних зв'язків слід розглядати в рамках податкових реформ. Невипадково в Україні Митна й Податкова служби об'єднані в єдине Міністерство доходів і зборів.

Проведені дослідження довели [10, 11, 12, 13], що більшість територій Луганської області мають ознаки депресивності. Саме на них слід створювати різні сполучення і режими, що забезпечують статуси спеціального функціонування, розробляти і опробувати будь-які пілотні проекти, що будуть забезпечувати не тільки уникнення депресивності, але й тих викликів, загроз та обмежень у соціально-економічному розвитку Єврорегіону. Тому можна з певністю констатувати, що цілі й завдання розвитку Єврорегіону збігаються із загальними принципами подолання депресивності, тому й основні інструменти податкового регулювання й модернізації податкової парадигми держави щодо уникнення депресивності [13, с. 203 - 297] можна використовувати як мотивуючі чинники розвитку Єврорегіону.

По-друге, в рамках Єврорегіону можна створювати окремі невеликі територіальні анклавні з особливо сприятливим режимом щодо залучення іноземного капіталу, які переважно будуть зорієнтовані на розвиток експорту та пов'язані з національним ринком, подальшою поступовою їх переорієнтацією на споживання на внутрішньому ринку, роз-

повсюдженням їхнього досвіду на інші території та трансформацією із сервісної орієнтації на зростаючу роль в економіці регіону та країни. Це можуть бути зони за типами [14, с. 27 - 28] – експортно-виробничі, зони зовнішньої торгівлі, зони підприємництва. У якості таких анклавів можуть бути вибрані деякі підприємства з усієї прилеглою до них інфраструктурою. Слід наголосити, що майже більшість підприємств легкої промисловості України (у тому числі й м. Луганська) вже працюють на європейській ринку і мають довгострокові контракти щодо підготовки виробів під марками відомих європейських брендів. Саме цей досвід роботи та навчений склад працівників щодо якості та вимог європейського споживача – допоможе швидко переорієнтуватись на внутрішній ринок та мати подібні підприємства за головні маяки, досвід праці яких в Європі – допоможе іншим підтягнути свою продукцію по європейських та світових стандартів.

По-третє, Луганська область має досить потужний науковий і освітній потенціал, що сприяє створенню реальних науково-технологічних парків і технополісів. Тобто спеціальні сприятливі режими можна створювати на базі окремих науково-освітніх установ, таких як СНУ ім. Володимира Даля, що поки єдиний у Луганській області має статус автономного науково-дослідного закладу і всі необхідні умови для апробації подібних планів. Причому наявність у даному закладі майже усіх напрямів і галузей досліджень дозволяє мати ґрунтовне техніко-економічне обґрунтування, реалізацію і моніторинг запроваджуваних проектів. А у разі потреби – може залучати до такої спільної роботи інші науково-дослідні та навчальні заклади Луганської і Донецької областей, а також Російської Федерації та інших країн Європи, з якими СНУ ім. В. Даля має не тільки творчі зв'язки, але й проводить досить потужні комплексні науково-практичні дослідження у всіх сферах діяльності національної економіки, які, до речі, вже не один рік працюють у сфері пріоритетних напрямів діяльності Єврорегіону. Проте викликає здивування той факт, що ще й досі до робочих груп не залучено жодної зі структур університету [15].

По-четверте, Єврорегіон створює підґрунтя для розвитку місцевого самоврядування, пошуку нових джерел для наповнення місцевих бюджетів та фінансування найнеобхідніших заходів на користь та в інтересах розвитку місцевої громади.

По-п'яте, успішному розвитку й виконанню завдань, поставлених перед Єврорегіоном, буде сприяти новий Митний Кодекс, який привніс багато змін у роботі митниць та полегшив взаємостосунки не тільки з Росією та Ростовською областю, що входить до складу Єврорегіону «Донбас». За цим кодексом спрощуються митні процедури, скорочується час перетинання кордонів, бюрократичні затримки щодо оформлення митних документів, введено електронне декларування і т. ін., що, практично, усуває прецеденти появи корупції на митниці. Проте не слід забувати, що Україна, яка є членом СОТ, по-

винна додержуватись ліберальної концепції розвитку торгівлі і поступово знижувати свої митні тарифи та міждержавні протекціоністські бар'єри. Тому завзята ліберальна митна політика може бути небезпечною для держави. Досить відомі західні та вітчизняні фахівці та науковці визнають [16, с. 271; 17, с. 197], що в умовах спаду виробництва та високого безробіття припустима політика протекціонізму. Більш того, практика співробітництва у СОТ довела, що деякі країни, що розвиваються, відмовилися працювати на встановлених принципах і продовжують захищати свій внутрішній ринок вибірково, підвищуючи конкурентоспроможність своїх вітчизняних виробництв. Саме такий шлях дозволяє залишати шляхи для прогресивного розвитку і повноцінно включення української економіки до міжнародного обміну.

З цих позицій слід вибирати й союзників у міжнародному співробітництві та підходити до укладання міжнародних угод щодо входження в економічні, митні та інші союзи. Безумовно, кожний із союзів повинен виконувати головне завдання щодо захисту національної економіки від агресивних неординарних дій з боку інших міжнародних компаній і держав, стихії світового ринку; забезпечувати національний суверенітет та інтереси держави; розв'язувати поточні проблеми інтеграції та поліпшувати співробітництво з різними державами, шукаючи нові шляхи порозуміння та взаємовигідного співробітництва. Підходити до створення подібних союзів можна тільки з економічних міркувань й обґрунтувань, відкидаючи політичні акції й ідеологічні підходи, орієнтуючись на зовнішню політику держави щодо країн сусідів, з ким традиційно та у значних обсягах має товарообіг Україна. Це, безумовно, країни СНД, де на першому місці стоять економічні взаємовідносини з Росією та намагання увійти у Митний Союз з нею. Дискусій по цьому питанню сьогодні багато у різних засобах масової інформації. Але поки що не існує для національної економіки економічно вигіднішого шляху, ніж увійти у загальний ринок з Росією, Білорусією та Казахстаном, які забезпечать сміливі ринки для розвитку продовольчої галузі, машинобудування; науково-технічної кооперації та зростання усєї національної економіки, що поступово наблизить Україну до рівня розвитку країн ЄС та затвердить її у правах рівноправного і шановного партнера.

Поряд з митним регулюванням рекомендовано використовувати й нетарифне регулювання [17, с. 203; 18, с. 93; 19, с. 17], а саме контроль та ліцензування якості, квотування експорту та імпорту, моніторинг ризиків щодо запобігання митних порушень. Крім того, у Росії й Україні сьогодні реально є шанси щодо впровадження програм імпортозаміщення [20, с. 17], але його слід вибудовувати виважено, починаючи від сировини і закінчуючи кінцевим продуктом. За оцінками російських експертів, така програма може забезпечити економічне зростання -

7% на рік за умови, що Україна й Росія будуть у єдиному Митному Союзі.

По-шосте, до проблеми митного регулювання примикає валютне регулювання. Саме стримування імпорту сприяє зниженню валютного курсу. В Україні знижена облікова ставка НБУ до 7% [21], що є найнижчим показником на останні 10 років. Проте це є результатом дефляції [20, с. 18], коли йде не просто падіння цін, а і зниження попиту, тобто початок депресії. У такій ситуації більшість експертів вже не один рік пропагують розпад світової валютної системи на декілька валютних зон, що створить умови для локального економічного зростання та імпортозаміщення. І знову-таки в даній ситуації найближчим партнером локального співробітництва для України є Росія.

Висновки. Слід підтримувати будь-які прагнення регіонів щодо співробітництва як з Росією, так й іншими європейськими країнами. Перелічені заходи визначають ті нагальні проблеми, які слід вирішувати сьогодні не тільки на рівні держави, але й усім його регіонам, особливо прикордонним.

Л і т е р а т у р а

1. Жуков С.А. Формування комплексної регіональної моделі входження України в Європейський Союз / С.А. Жуков // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №6. – С. 143 - 149.
2. Смирнова К. Європейська інтеграція України: актуальні питання / К. Смирнова // Право України. – 2011. – №5. – С. 148 - 152.
3. Горенко О. Європейська соціальна модель і європейські перспективи України / О. Горенко // Віче. – 2009. – №29. – С. 8 - 10.
4. Грицик І. Диференційована європейська інтеграція: аналіз концепцій, підходів та інструментів / І. Грицик, О. Хоменко // 36. наук праць Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – 2009. – №1. – С. 182 - 193.
5. Мармазов В. Україна на перехресті європейської та євразійської інтеграції: SOS чи шанс? / В. Мармазов, І. Піляєв // Зовнішні справи. – 2010. - №1. – С. 26 - 30; №2. – С. 6 - 9.
6. Ситник С. Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління / С. Ситник // Віче. – 2009. – №20. – С. 11.
7. Євроінтеграція оставит Україну без штанов. Режим доступу: <http://ua-banker.com.ua/articles-and-analytics/creticism/1239/>
8. Роль органів місцевого самоврядування у процесі Євроінтеграції. Режим доступу: www.slidehare.net/lugspo/ss-14866328
9. Стратегия социально-экономического развития Еврорегиона «Донбасс» на период до 2020 года. – Ростов-на-Дону (Россия), Донецк (Украина), Луганск (Украина): совет Еврорегиона «Донбас. Одобрена на заседании Совета Еврорегиона «Донбасс» 10 апреля 2012 г., г. Луганск, Украина. – 139 с.
10. Калінеску Т.В. Щодо напрямів розвитку депресивних територій / Т.В. Калінеску // Економіст. – №8, 2007. – С. 43 - 45/
11. Калінеску Т.В. Механізм санації депресивних територій / Т.В. Калінеску, К.В. Гречишнікова// Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип. 14. – Кіровоград: КНТУ, 2008. – С. 26 - 31

12. Калинеску Т.В. Концептуальные подходы к налоговому стимулированию депрессивных территорий / Т.В. Калинеску, А.С. Лихоносова // Бизнес Информ. – № 4(2), 2009. – С. 51 – 54.
13. Податкове регулювання в умовах депресивних регіонів: монографія / [Коллектив авторів], [За наук. ред. Т.В. Калинеску]. – СНУ ім. В. Даля, 2011. – 312 с.
14. Дмитрієв О.В. Митна логістика. Шпаргалка для студента / О.В. Дмитрієв.– Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2010. – 32 с.
15. Информация о работе трансграничного объединения Еврорегион «Донбасс». Режим доступа: <http://www.euroregion-donbass.ru/>
16. Линдерт П.Х. Экономика мирохозяйственных связей / П.Х. Линдерт. – М.: Прогресс, 1992. – 505 с.
17. Найдюнов В.С. Основы державного регулювання економіки: навчальний посібник на матеріалах України / В.С. Найдюнов. – Ніжин «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. – 260 с.
18. Кібальник Л.О. Зовнішньоторгівельна політика: наслідки вступу до СОТ / Л.О. Кібальник // Вісник Черкаського університету. – Вип. 17, 2010. – С. 92 – 101.
19. Квактун О.О. Методи та інструменти митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. / О.О. Квактун // Економічний простір. – № 64, 2012. – С. 10 – 18.
20. Горбач Д. «Выплатить долги невозможно – их нужно списать» / Д. Горбач // Бизнес. - №22 . – 03.06. 13. – С. 16 – 18.
21. Снижение учетной ставки НБУ // Наша газета. – № 3(3746). – 12.06.13. – С. 1.

References

1. Zhukov S.A. Formuvannya kompleksnoi regional'noi modeli vkhodzhennja Ukraїni v Єvropejs'kij Sojuz / S.A. Zhukov // Aktual'ni problemi ekonomiki. – 2011. – №6. – S. 143 - 149.
2. Smirnova K. Єvropejs'ka integracїї Ukraїni: aktual'ni pitannya / K. Smirnova // Pravo Ukraїni. – 2011. – №5. – S. 148 – 152.
3. Gorenko O. Єvropejs'ka social'na model' i єvropejs'ki perspektivi Ukraїni / O. Gorenko // Viche. – 2009. – №29. – S. 8 – 10.
4. Gricik I. Diferencijovana єvropejs'ka integracija; analiz koncepcij, pidhodiv ta instrumentiv / I. Gricik, O. Homenko // Zb. nauk prac' Nac. akad. derzh. upr. pri Prezidentovi Ukraїni. – 2009. – №1. – S. 182 – 193.
5. Marmazov V. Ukraїna na perehresti єvropejs'koї ta єvrazijs'koї integracїї: SOS chi shans? / V. Marmazov, I. Piljaev // Zovnishni spravi. – 2010. – №1. – S. 26 – 30; № 2. – S. 6 – 9.
6. Sitnik S. Єvrointegracija ta єvropeїzacija: problemi upravlinnja / S. Sitnik // Viche. – 2009. – №20. – S. 11.
7. Єvrointegracija ostavit Ukraїnu bez shtanov. Rezhim dostupu: <http://ua-banker.com.ua/articles-and-analytics/cretecism/1239/>
8. Rol' organiv miscevoogo samovrjaduvannja u procesi Єvrointegracїї. Rezhim dostupu: www.slidehare.net/lugspo/ss-14866328.
9. Strategija social'no-jekonomicheskogo razvitija Єvroregiona «Donbass» na period do 2020 goda. – Rostov-na-Donu (Rossija), Doneck (Ukraina), Lugansk (Ukraina): sovet Єvroregiona «Donbas. Odobrena na zasedanii Soveta Єvroregiona «Donbass» 10 aprelja 2012 g., g. Lugansk, Ukraina. – 139 s.
10. Calinescu T.V. Shodo naprjamiv rozvitku depresivnih teritorij / T.V. Calinescu // Ekonomist. – № 8, 2007. – S. 43 – 45.

11. Calinescu T.V. Mehanizm sanacїї depresivnih teritorij / T.V. Calinescu, K.V. Grechishnikova// Naukovi pracі Kirovograds'kogo nacional'nogo tehničnogo universitetu: Ekonomichni nauki, vip. 14. – Kirovo-grad: KNTU, 2008. – S. 26 – 31
12. Calinescu T.V. Konceptual'nye podhody k nalogovomu stimulirovaniju depressivnyh teritorij / T.V. Calinescu, A.S. Lihonosova // Biznes Inform. – № 4(2), 2009. – S. 51 – 54.
13. Podatkove reguljuvannja v umovah depresivnih regioniv: monografija / [Kolektiv avtoriv], [Za nauk. red. T.V. Calinescu]. – SNU im. V. Dalja, 2011. – 312 s.
14. Dmitriev O.V. Mitna logistika. Shpargalka dlja studenta / O.V. Dmitriev.– H.: TORSING PLJuS, 2010. – 32 s.
15. Informacija o rabote transgranichnogo ob"edinenija Evroregion «Donbass». Rezhim dostupu: <http://www.euroregion-donbass.ru/>
16. Lindert P.H. Ekonomika mirohozjajst'vennih svjazej / P.H. Lindert. – М.: Progress, 1992. – 505 s.
17. Najd'onov V.S. Osnovi derzhavnogo reguljuvannja ekonomiki: navchal'nij posibnik na materialah Ukraїni / V.S. Najd'onov. – Nizhin «Vidavnictvo «Aspekt-Poligraf», 2010. – 260 s.
18. Kibal'nik L.O. Zovnishn'otorgivel'na politika: naslidki vstupu do SOT / L.O. Kibal'nik // Visnik Cherkas'kogo unversitetu. – Vip. 17, 2010. – S. 92 – 101.
19. Kvaktun O.O. Metodi ta instrumenti mitnogo reguljuvannja zovnishn'oekonomichnoi dijalnosti Ukraїni. / O.O. Kvaktun // Ekonomichnij prostir. – № 64, 2012. – S. 10 – 18.
20. Gorbach D. «Vyplatit' dolgi nevozmozhno – ih nuzhno spisat'» / D. Gobach // Biznes. - № 22 . – 03.06. 13. – S. 16 – 18.
21. Snizhenie uchetnoj stavki NBU // Nasha gazeta. – № 3(3746). – 12.06.13. – S. 1.

Калинеску Т.В. Євроінтеграція і таможенне регулювання

Подчеркнуто значення створення Єврорегіону «Донбас» і обозначені його основні задачі. Указані головні напрямлення успішного співробітництва і конкуренції на Європейському ринку. Уделено увагу створеному Єврорегіону «Донбас», перспективним напрямленням європейського партнерства і таможенному регулюванню, исходя з стремлений України бути повноправним членом Європейського Союзу, не меняя напрямлений співробітництва з партнерами по СНГ і ВТО. Предложені пути розвитку скритих потенціалів Луганської області і улучшения таможенного регулювання, что позволит более реально і обоснованно использовать возможности региона і развивать различного рода бизнес в рамках євроінтеграції.

Ключевые слова: Євроінтеграція, таможенне і валютне регулювання, співробітництво, конкурентоспособність, розвиток.

Calinescu T.V. Eurointegration and custom regulation

At article was underline main role of creation the Euro-region "Donbas" and was distinguished its basic tasks. Also was noted main directions of successful collaboration and competition on European market; it was spared attention to the created European Region "Donbas", to perspective directions of European partnership and custom regulation in relation to aspirations of Ukraine to be the full-fledged member of European Union, not changing directions of collaboration

---

with partners for the UIC and WOS. Directions of development the hidden potentials of the Luhansk region, what was offered, and improvement of the custom regulation will allow more really and thoroughly to use possibilities of region and develop different kind of business within the framework of eurointegration.

Key words: *Eurointegration, custom and currency regulation, collaboration, competitiveness, development.*

Калінеску Тетяна Василівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; t.calinescu@mail.ru.

Рецензент: **Гончаров В.М.**, д. е. н., професор.

Стаття подана 03.06.2013.

УДК 336.225.611:004

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОПОДАТКУВАННІ**Кирилов О.Д.****USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN TAXATION****Kirilov O.**

В статті розглядається узагальнення теоретично-методичних положень і прикладних аспектів застосування інформаційних систем та технологій в оподаткуванні. Досліджується структура інформаційної економічної системи, схема взаємодії між елементами інформаційної системи управління податковою діяльністю на підприємстві та життєвий цикл розробки інформаційної системи.

Ключові слова: інформація, оподаткування, моделювання, інформаційні технології, інформаційні системи

Постановка проблеми. Наслідки фінансової кризи суттєво змінили погляди науковців і практиків на рух коштів, наповнення фондів (бюджетних, пенсійних, резервних, стабілізаційних тощо) фінансовими ресурсами та їхнє використання, дотримання цільового призначення коштів. Інформаційне забезпечення має значний вплив на усі процеси, а тому на сучасному відтинку розвитку національної економіки воно може підвищити ефективність функціонування, зокрема податкової системи, оскільки саме податки є вирішальною частиною доходів держави і місцевого самоврядування, тих фінансових потоків, від яких залежить життєдіяльність органів державної влади та управління, національна оборона і безпека, перспектива розвитку громадянського суспільства [1, с. 3]. Бюджети прямо впливають на діяльність закладів охорони здоров'я, освіти, культури тощо. Отже, фінансові потоки у сучасній системі господарювання переплетені з інформаційними потоками, а досконалість фінансової, зокрема податкової роботи, визначається значною мірою характеристиками інформаційних потоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники сучасної фінансової науки зробили вагомий внесок у розробку теоретичних і методологічних питань щодо використання інформаційних технологій в оподаткуванні. До їхнього числа належать дослідження І. Алексєєвська, О. Червінська, В. Трафимова, В. Пономаренко, Р. Островерха та інші. Незважаючи на значні здобутки в дослідженні вказаних проблем, ряд питань потребує уточнення.

Мета статті полягає в дослідженні та узагальненні теоретично-методичних положень і прикладних аспектів застосування інформаційних систем та технологій в оподаткуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічну основу системи економічної інформації становить системний підхід [2, с. 148], у відповідності до якого будь-яка система є сукупністю взаємопов'язаних об'єктів (елементів), які функціонують разом для досягнення загальної мети.

Структуру будь-якої економічної системи з позиції кібернетики можна зобразити суб'єктом та об'єктом управління (рис. 1), де основні інформаційні потоки між зовнішнім середовищем, об'єктом та суб'єктом управління помічені стрілками і-1, і-2, і-3, і-4 та підтримуються інформаційною системою.

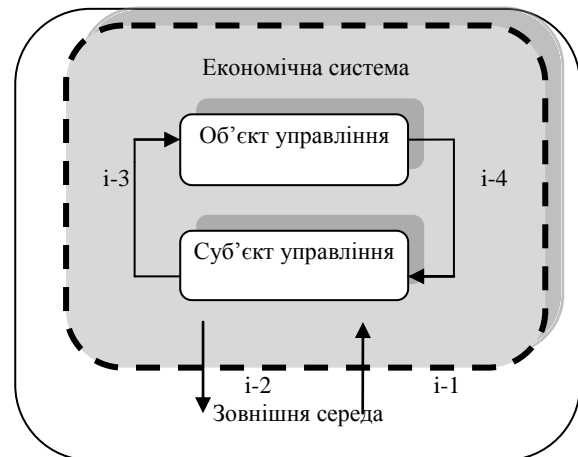

Рис. 1. Структура інформаційної економічної системи

Об'єкт управління є підсистемою матеріальних елементів економічної діяльності (продукція, кошти, податкові платежі та ін.) та господарських процесів (виробництво, кредитування, сплата платежів та ін.).

Суб'єкт управління – це сукупність взаємодіючих структурних підрозділів економічної системи (дирекція, фінансовий, виробничий відділ, бухгалтерія і т. п.).

Інформаційна система є сукупністю функціональної структури, інформаційного, математичного, технічного, організаційного та кадрового забезпечення, які поєднані в єдину систему з метою збору, зберігання, обробки та видачі необхідної інформації для виконання функцій управління, яка формує такі інформаційні потоки:

i-1 – інформаційний потік зі зовнішнього середовища у систему управління, яка, з одного боку, є потоком нормативної інформації, яка створюється державними закладами у частині законодавства, а з іншого – потік інформації про кон'юнктуру ринку, яка створюється конкурентами, споживачі, постачальники;

i-2 – інформаційний потік із системи управління у зовнішнє середовище (звітна інформація, насамперед податкова в податкові органи, фінансова – інвесторам, кредиторам, споживачам);

i-3 – інформаційний потік із системи управління на об'єкт є сукупністю планової, нормативної та розпорядницької інформації для здійснення господарських процесів;

i-4 – інформаційний потік від об'єкта в систему управління, яка відображає облікову інформацію про стан об'єкта управління економічної системи в результаті виконання господарських процесів.

Інформаційна система є обов'язковою складовою процесу організації управління податковою діяльністю на підприємстві, яка містить такі частини [3]: а) економічну інформацію, розміщену на відповідних носіях, організованих певним чином; б) методи, способи, технічні засоби й технології збирання, опрацювання, зберігання, пересилання інформації та її надання підприємствам-користувачам. Залежно від застосування технічних засобів опрацювання інформації розрізняють ручні, механізовані та автоматизовані інформаційні системи. Зростання обсягів інформації наявної інформаційної системи підприємств, потреба в прискоренні й складніших способах її опрацювання зумовлюють необхідність удосконалення роботи інформаційної системи, тобто автоматизації опрацювання інформації (рис. 2).

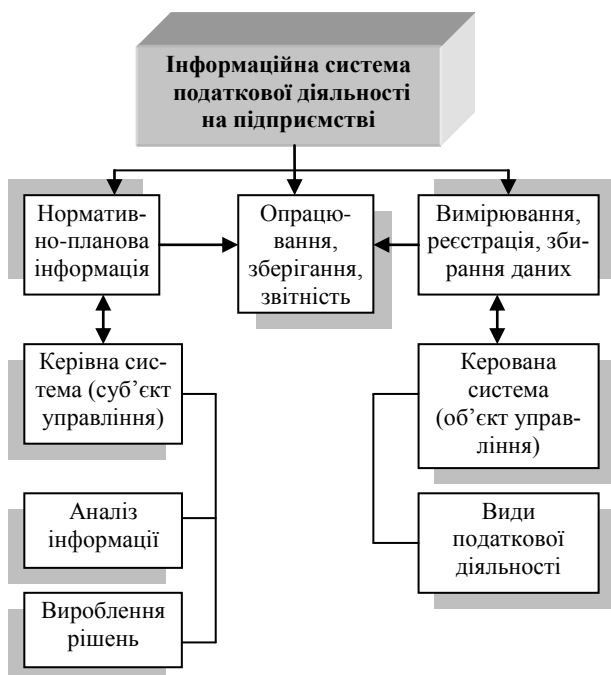

Рис. 2. Схема взаємодії між елементами інформаційної системи управління податковою діяльністю на підприємстві

Автоматизована інформаційна система організації податкової діяльності на підприємстві є взаємопов'язаною сукупністю інформаційних даних, обладнання, програмних засобів, персоналу, стандартів, процедур, призначених для збирання, опрацювання, розподілу, зберігання, видачі (надання) інформації відповідно до вимог, що виникають внаслідок діяльності підприємства [4, с.204].

Цінність і своєчасність управлінського рішення значною мірою залежить від здатності управління в потрібний момент зібрати, проаналізувати та проінтерпретувати інформацію. Спеціалісти вважають [46], що рецепт для ефективного рішення є лише один: 90 % інформації і 10% натхнення. Прийняття управлінських рішень пов'язане з постійним перетворенням інформації, а сам процес управління має інформаційний характер. На кожній зі стадій управління податками використовується конкретна вхідна інформація (первинні бухгалтерські документи) й одночасно формується результатна вихідна інформація, яка є вхідною на інших стадіях управління. Стадії управління повторюються, утворюючи замкнутий контур. Широкий доступ користувачів до інформації на всіх стадіях управління можливий завдяки сучасним інформаційним технологіям, а також організації баз і банків даних, які забезпечують прямий і зворотний обмін інформацією.

Сьогодні існує безліч варіантів створення інформаційним систем. Можна придбати програмне забезпечення, так зване рішення «під ключ». Проблема тут полягає у тому, що важко знайти такі системи, які б повністю задовольняли потреби покупця.

За іншим підходом можливий варіант придбання окремих деталей програмного забезпечення та їхнє інтегрування. Цю інтеграцію, за наявності відповідних спеціалістів, можна зробити власними силами або передати інтеграторам системи з метою зниження витрат.

Створення ІС — це тривалий, трудомісткий та динамічний процес підготовки рішень з усіх питань, пов'язаних з реєстрацією, передаванням, обробкою та використанням розробкою відповідної документації, в якій на різних стадіях і етапах задіяні спеціалісти різних спеціальностей та і кваліфікації.

Будь-яка інформаційна система має свій життєвий цикл — сукупність стадій та етапів, які проходить ІС у своєму розвитку з часу прийняття рішення про початок удосконалення системи управління до моменту, коли вона припиняє своє існування (перестає функціонувати). Згідно з ДСТУ 2941-94 (Системи оброблення інформації. Розроблення систем. Терміни і визначення) життєвий цикл інформаційної системи — це весь період існування системи від початку розроблення до закінчення її виконання та утилізації комплексу засобів її автоматизації.

Життєвий цикл розробки ІС (рис. 3) складається з таких етапів [5]:

- ідентифікація системи, вибір і планування;
- аналіз системи;
- проектування системи;

Рис. 3. Життєвий цикл розробки інформаційної системи

- впровадження системи;
- підтримка системи.

На етапі 1 створення інформаційної системи необхідно визначити і вибрати проект. Одночасно може бути кілька проектів, тому їх необхідно оцінити за певними критеріями. Для прийняття остаточного рішення щодо проекту керівництву необхідно мати:

- інформацію для розуміння функцій проекту;
- оцінку економічної доцільності проекту (технічну, операційну, законодавчу, політичну тощо);
- інформацію про витрати та прибутки від експлуатації ІС;
- критерії для оцінки та рейтингу проектів (наприклад, дохід від інвестицій, стратегічне вирівнювання).

Якщо проект затверджений, то можна перейти до другого етапу.

Аналіз системи (етап 2) передбачає одержання інформації про діяльність організації на сучасному етапі в тих галузях, для яких нова інформаційна система буде збудована. Таких знань можна набути шляхом уточнення:

- моделі даних (використовуючи ER схеми);
- потоків даних;
- логічної послідовної обробки.

Схеми потоків інформації показують її проходження через організацію або межі інформаційної системи. Загальна ідея побудови таких схем: конкретизувати процеси (як блоки) і уточнити, як потоки інформації «рухаються» між процесами.

Комбінація всіх трьох методів: схем ER; схем потоків даних; логічної послідовності обробки визначає (описує) інформаційну систему.

На етапі 3 (проектуювання системи) визначаються деталі моделей, розроблених на етапі 2, включаючи такі характеристики:

- форми та звіти;
- інтерфейси та діалоги;
- бази даних та файли;
- докладна логічна послідовність обробки (наприклад, псевдокод).

Результатом виконання робіт на цьому етапі є технічне завдання, ескізний проект, технічний про-

ект, робоча документація. Усю документацію на ІС можна поділити на три види за:

- стадіями створення;
- складовими системи;
- видами забезпечення.

Зміст документів є загальним для всіх видів інформаційної системи. У разі потреби розробник документів може доповнювати їх залежно від особливостей створюваної ІС. У документи можна вносити додаткові розділи та відомості, об'єднувати і виключати розділи. На різних етапах можуть бути різні організаційно-розпорядчі документи: акти, плани, графіки, накази, протоколи. Усю документацію потрібно зібрати в організаційне забезпечення інформаційної системи.

За складовими системи документи укомплектовуються на систему, її компоненти, функції, комплекси задач (задачу), комплекс програм (програму).

Впровадження системи (етап 4) передбачає побудову діючої інформаційної системи на основі проекту, розробленого на етапі 3.

Роботи з введення в дію ІС згідно із ГОСТом 34.601-90 поділяють на такі етапи:

1. Підготовка об'єкта автоматизації до введення ІС в дію.

1.1. Організаційна підготовка об'єкта до введення ІС в дію. При цьому складається графік підготовчих робіт з упровадження і план-графік проведення робіт з упровадження, а також визначається склад приймальної комісії.

1.2. Реалізація проектних рішень з організаційної структури ІС.

1.3. Забезпечення підрозділів об'єкта управління інструктивно-методичними матеріалами.

1.4. Запровадження класифікаторів.

2. Підготовка персоналу, що передбачає його навчання і перевірку здатності забезпечувати функціонування ІС.

3. Комплектація ІС поставленими виробами. Забезпечується одержання комплектуючих виробів серійного й одиничного виробництва, матеріалів і монтажних виробів. Проводиться вхідний контроль їхньої якості.

4. Будівельно-монтажні роботи:

- виконання робіт з будівництва спеціалізованих будівель для розміщення технічних засобів і персоналу ІС;

- спорудження кабельних каналів;

- виконання робіт з монтажу технічних засобів і ліній зв'язку тощо.

5. Пусконаладжувальні роботи:

- автономне налагодження технічних і програмних засобів;

- завантаження інформації у базу даних і перевірка системи її експлуатації;

- комплексне налагодження всіх засобів системи.

6. Проведення попередніх випробувань.

7. Дослідна експлуатація.

8. Проведення приймальних випробувань.

На стадії впровадження проводяться альфа- та бета-тестування. Суть альфа-тестування полягає у виявленні помилок в ІС за допомогою тисяч а-тестів під час експлуатації ІС у середині підприємства. Але таке тестування не в стані покрити сторони функціонування замовника ІС в умовах впровадження ІС.

На етапі підтримки системи (етап 5) або етапі супроводження і модернізації необхідно розширити, вдосконалити і виправити функціональні характеристики системи. На цьому етапі розробки ІС проводяться такі роботи:

- виправляють помилки проекту та програмування;
- модифікують систему відповідно до змін середовища;
- удосконалюють систему для розв'язання нових задач чи врахування нових можливостей;
- забезпечують безпеку системи від майбутніх проблем.

Висновки. Інформаційні системи в економіці, як і інформація і інформаційні технології існували дуже давно, оскільки на будь-якій стадії розвитку суспільства виникала потреба в його управлінні. У кожній з інформаційних систем здійснюється робота в таких напрямках: виявлення інформаційних потреб; добір джерел інформації; збирання інформації; введення інформації із зовнішнього та внутрішнього середовищ; опрацювання інформації, оцінка її повноти і значимості і подання її в зручному вигляді; виведення інформації для надання її споживачам або передачі в іншу систему; використання інформації для оцінки тенденцій, розроблення прогнозів, альтернативних рішень, вироблення стратегії тощо.

Л і т е р а т у р а

1. Планування інформаційного забезпечення податкових потоків підприємств / І. Алексеева, О. Червінська // Формування ринкової економіки в Україні – 2009. – № 19. – С. 3-6.
2. Информационные системы и технологии в экономике и управлении / под. ред. проф. В. В. Трофимова — 2 –е изд., перераб. и доп. — М.: Высшее образование, 2007. — 480 с.
3. Удосконалення інформаційної системи організування податкової діяльності на підприємстві [Електронний ресурс] / С.В. Паранчук, О.С. Червінська – 2009. – С. 367-373. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2009_640/53.pdf
4. Островерха Р.Е., Сердюк Н.П. та ін. Теорія і практика обміну платників податків в органах ДПС України: Навч. посібник. – Ірпін': Академія ДПС України, 2002. – 292 с.
5. Інформаційні системи і технології в оподаткуванні: навчальний посібник / Т.В. Калінеску, Г.С. Ліхоносова, О.М. Антіпов. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 407 с.
6. Экономическая эффективность автоматизации предприятий. — Режим доступу: www.ruslib.ru/book/38/men/21/1.4.html

7. Законом України "Про електронний цифровий підпис" від 22.05.2003 р. № 852-IV(зі змінами та доповненнями) .
8. Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003р. № 851-IV (зі змінами та доповненнями).
9. Наказ ДПА України № 233 від 10.04.2008 р. «Про подання електронної податкової звітності» (zareestrovano v Min'justi Ukraini 16.04.2008 r. za № 320/15011, za tekstem - Instrukcija № 233).

References

1. Planuvannja informacijnogo zabezpechennja podatkovih potokiv pidpriemstv / I. Alekseeva, O. Chervins'ka // Formuvannja rinkovoї ekonomiki v Ukraїni – 2009. – № 19. – S. 3-6.
2. Informacionnye sistemy i tehnologii v jekonomike i upravle-nii / pod. red. prof. V. V. Trofimova — 2 –e izd., prerab. i dop. — M.: Vysshee obrazovanie, 2007. — 480 s.
3. Udoskonalennja informacijnoї sistemi organizuvannja podatкової dijtal'nosti na pidpriemstvi [Elektronnij resurs] / S.V. Paranchuk, O.S. Chervins'ka – 2009. – S. 367-373. – Rezhim dostupu do zhurn.: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2009_640/53.pdf
4. Ostroverha R.E., Serdjuk N.P. ta in. Teorija i praktika obminu platnikov podatkov v organah DPS Ukraїni: Navch.posibnik. – Irpin': Akademija DPS Ukraїni, 2002. – 292 s.
5. Informacijni sistemi i tehnologii v opodatkuванні: navchal'nij posibnik / T.V. Kalinesku, G.S. Lihonosova, O.M. Antipov. – Lugans'k: vid-vo SNU im. V. Dalja, 2011. – 407 s.
6. Jekonomicheskaja jeffektivnost' avtomatizacii predprijatij. — Rezhim dostupu: www.ruslib.ru/book/38/men/21/1.4.html
7. Zakonom Ukraїni "Pro elektronnij cifrovij pidpis" vid 22.05.2003 r. № 852-IV(zi zminami ta dopovnennjami) .
8. Zakoni Ukraїni «Pro elektronni dokumenti ta elektronnij doku-mentoobig» vid 22.05.2003r. № 851-IV (zi zminami ta dopovnennjami).
9. Nakaz DPA Ukraїni № 233 vid 10.04.2008 r. «Pro podannja elektronnoї podatкової zvitnosti» (zareestrovano v Min'justi Ukraїni 16.04.2008 r. za № 320/15011, za tekstem - Instrukcija № 233).

Кириллов О.Д. Использование информационных технологий в налогообложении

В статье рассматривается обобщение теоретико-методических положений и прикладных аспектов применения информационных систем и технологий в налогообложении. Исследуется структура информационной экономической системы, схема взаимодействия между элементами информационной системы управления налоговой деятельностью на предприятии и жизненный цикл разработки информационной системы.

Ключевые слова: информация, налогообложения, моделирование, информационные технологии, информационные системы

Kirilov O. The use of information technology in taxation

The paper considers a generalization of theoretical and methodical provisions and applied aspects of the use of infor-

mation systems and technology in taxation. We study the structure information of the economic system, the scheme of interaction between elements of management information system in the enterprise tax activities and development lifecycle of information systems.

Keywords: *information, taxation, modeling, information technology, information systems*

Кирилов Олег Дмитрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irina11@mail.ru.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 20.06.2013.

УДК 336.221.4.001.73

НАСЛІДКИ РЕФОРМ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кирилов О.Д., Науменко А.І.

IMPLICATIONS TAXATION REFORM UKRAINE

Kirillov O., Naumenko A.

У статті досліджено основні проблеми становлення і розвитку сучасної податкової системи України, обґрунтовано необхідність реформування податкової системи держави та запропоновано напрями її реформування. Досліджено основні етапи реформування податкової системи України. Також обґрунтовано основи реформування для зменшення негативних рис податкової системи України. З'ясовано, що реформування податкової системи варто проводити шляхом послаблення податкового тиску щодо тих, хто платить податки і інвестує кошти у виробництво.

Ключові слова: податкова система, податкова політика, податкова служба, непрямі податки, прямі податки, об'єкт оподаткування, реформування.

Постановка проблеми. Сучасний стан ринкового середовища України визначається складними процесами розвитку економіки, що вимагає проведення відповідних реформ у національній податковій системі.

Питання щодо визначення підходів до вдосконалення податкової системи перебувають в центрі уваги наукової та громадської думки з часу здобуття незалежності України. У сучасних умовах система оподаткування фізичних та юридичних осіб в Україні має ряд суттєвих недоліків: слабка соціальна спрямованість податку на доходи громадян, існуюча спрощена система оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб, надмірність податкового тягара, що є однією з причин фінансової нестабільності підприємств, зменшення сукупного попиту та частини податкових надходжень до бюджету, економічна криза. Крім цього, велика кількість пільг та постійні зміни податкового законодавства перешкоджають стабільному функціонуванню податкової системи.

Діюча система оподаткування повною мірою не може забезпечити реалізацію ні цілей державної політики, ні прав та цілей платників податків. Недоліки, допущені при її створенні, призвели до того, що податки не виконують повноцінно ні фіскальної, ні стимулюючої функцій.

Сьогодні податкова система України перебуває на етапі кардинальних перетворень. У державі постійно проводилась політика зміни системи оподаткування, але, на жаль, не завжди продумана, еконо-

мічно обґрунтована та не завжди це відбувалось у комплексі з новими фінансовими нововведеннями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема модернізації сфери оподаткування є актуальною для України, адже існуюча податкова система характеризується внутрішньою неузгодженістю її складників, нестабільністю, складністю, порушенням принципів економічно-соціальної справедливості та рівномірності, негативним впливом на стан національної економіки в цілому.

Проблемами реформування податкової системи, системи оподаткування України займаються відомі українські економісти, а саме: З.С. Варналій [1], Н.А. Вахновська [2], Т.В. Калінеску [3], А.І. Крисоватий [4], Г. Нагорняк [5], але, незважаючи на це, є ще цілий ряд питань, які остаточно не розкриті, а в період податкової реформи виникло ще більше різних суперечностей.

На думку Т.В. Калінеску, ще не було намагань показати визначення морфологічних основ податкового менеджменту людських ресурсів та розкриття шляхів збільшення податкових надходжень завдяки визначенню людини як джерела доходів і витрат держави, потенціалу перетворень природних можливостей людини у продуктивний ресурс суспільства [3, с. 18].

Важко не погодитися з авторами, що сьогодні залишаються невирішеними питання переорієнтації чинної податкової системи на стимулювання процесів соціально-економічного розвитку країни, формування інституту податкової політики як фундаментальної компоненти доктрини довгострокового економічного розвитку України, усунення суперечностей між чинними актами податкового права і Податковим кодексом, урахування тенденцій європейської податкової гармонізації та інше.

З.С. Варналій вважає, що сама податкова система, ще перебуває у стадії становлення [1, с. 71]. Тому нині важливого значення набуває питання, наскільки швидко відбуватиметься процес подальшого її розвитку та реформування, в наших умовах вона буде діяти по-справньому ефективно [1, с. 71].

Метою статті є дослідження наслідків реформ податкової системи в Україні, визначення прогресивних напрямів та недоліків реформування в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Метою реформування податкової системи України є створення більш ефективної та раціональної податкової системи, яка забезпечить сприятливі умови для ведення бізнесу, реалізації інвестиційно-інноваційної політики, зростання споживчого попиту на внутрішньому ринку за одночасного динамічного збільшення обсягу сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів та оптимальний рівень перерозподілу ВВП через податкову систему [4, с. 97].

Чинна податкова система має суттєві недоліки: вона носить яскраво виражений фіскальний характер і не виконує стимулюючу, регулюючу та перерозподільну функції, для ефективного функціонування необхідно усунути нестабільність та складність, внутрішню неузгодженість складових систем, низький рівень податкової дисципліни, порушення принципів економічної, соціальної справедливості та рівномірності [2, с.5].

Податки — це частина грошових доходів, яку приватні підприємці, інші юридичні та фізичні особи погоджуються віддавати добровільно державі, яка витрачає їх на загальні соціальні потреби, утримання державних інституцій, стратегічні інвестиції, підтримку збиткових підприємств державного сектора економіки [6, с.8]. Натомість платники податків очікують від держави надання відповідних послуг та якісного виконання своїх функцій. Податки за своєю природою є абсолютним злом, оскільки людина, в принципі, не має нікому віддавати безоплатно результати власної праці, ділитись створеним доходом. Але вона змушена погоджуватися на це, оскільки, що живе в суспільстві й не вільна від нього. Тому завдання держави полягає в тому, щоб створити таку податкову систему, яка б утримувала баланс інтересів «людина — держава» у стані стабільності, а не конфліктності, і була справедливою.

Необхідність реформування податкового законодавства вже давно стала першочерговою у забезпеченні впровадження та реалізації економічних реформ в Україні. Основні етапи реформування податкової системи України зазначені в табл. 1.

Стратифікація українського суспільства, внаслідок якої сформувалася значна частина населення, визначила необхідність проведення реформи, яка б зменшувала податковий тиск на громадян із низьким і середнім достатком, малий і середній бізнес, стимулювала започаткування нового бізнесу та інновацій і в той же час за прогресивною шкалою оподатковувала б високі доходи, розкіш, демонстративне споживання тощо [8, с. 145]. Модернізація системи оподаткування також має забезпечити ефективне податкове навантаження як чинник конкурентоспроможності економіки, з одного боку, та ефективний первинний перерозподіл доходів як чинник мінімізації вторинного перерозподілу у вигляді соціальної допомоги, пільг, субсидій тощо.

Таблиця 1

Основні етапи реформування податкової системи України [за даними 7 с. 595]

Роки	Зміни норм податкового законодавства
1997 р.	Прийнято нові закони України: 1. «Про систему оподаткування» від 18.02.1997р.; 2. «Про податок на додаткову вартість» від 3.04.1997 р; 3. «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 р.
1998 р.	1. Прийнято указ президента «Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва» від 3.07.1998 р. №727; 2. Прийнято закон України «Про державну податкову службу» від 24.12.1993 р. зі змінами і доповненнями від 5.02.1998 р. 3. Прийнято закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1998 року
2003 р.	1. Прийнято закон України «Про податок доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 року
2004 - 2009 рр.	Розробляються проекти Податкового кодексу України
2010 р.	Прийнято Податковий кодекс України від 2.12.2010 р.
2011 р.	Подальше реформування положень Податкового кодексу України
2012 р. по теперішній час	Етап поглиблення реформування податкової системи України згідно з принципами економічної ефективності й соціальної справедливості

Джерело: розроблено автором на основі [7 с. 595].

Нинішня податкова система України налаштована таким чином, щоб вилучити у підприємців та фізичних осіб найманої праці більшу частину їхніх доходів. Тож, щоб вижити в такому несприятливому податковому середовищі, малий та середній бізнес, громадяни України змушено вдаються до ухилення від оподаткування, що стало в Україні нормою життя.

Для усунення негативних тенденцій в Україні потрібно переглянути концептуальні засади економічної політики на принципово іншій, ліберально-демократичній основі. Економічні реформи мають включати системні заходи, спрямовані на:

- створення сприятливого середовища для ведення бізнесу;
- забезпечення довгострокової фінансової стабільності;
- підвищення ефективності державного управління;
- розвиток конкуренції на внутрішньому товарному ринку.

Податкова система покликана забезпечити суспільству якнайбільші доходи і справедливий їхній розподіл ціною певної втрати ефективності. Тому оптимальною структурою податків можна вважати ту, за якої максимізується суспільний добробут, а вибір між справедливістю та ефективністю якнай-

раше відповідає сподіванням суспільства. Частка податкових надходжень у доходах бюджету в останні роки стабільно утримується на рівні 55-65% [9, с.7]. Однак з огляду на високий рівень тіньового сектора економіки України при одночасному дефіциті бюджетних коштів і критичному рівні зовнішніх боргових зобов'язань країни в цілому говорити про просте зниження податкового навантаження до оптимального рівня з метою забезпечення умов для економічного росту недоречно, оскільки може виявитися недостатньо резервів і потенціалу для фінансування тимчасового збільшення дефіциту бюджетних коштів, яким завжди супроводжуються подібні заходи.

Надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення доходів тіньової економіки і згорання легального бізнесу, а також до скорочення податкової бази. Важливе місце при цьому у здійсненні оптимальної податкової політики відводиться принципу фіскальної достатності, який полягає в здійсненні податкової політики, необхідної до забезпечення такої величини податкових надходжень, яка оптимально бажана з огляду на проголошену економічну доктрину.

Рівень податкової ставки має урахувати можливість платника податку, тобто рівень його доходів. Оскільки можливості різних фізичних та юридичних осіб неоднакові, для них мають бути встановлені диференційовані податкові ставки. Платежі кожного до бюджету мають бути пропорційні його доходам, і винятки для окремих осіб недопустимі. Порушення цього принципу призведе до того, що додаткове податкове навантаження припаде на законослухняних платників податків або на тих, хто має можливість ухилитися від оподаткування.

Слід зазначити, що у процесі реформування системи оподаткування в Україні важливою проблемою є не лише рівень податкового тягаря, а й оптимальне поєднання прямих і непрямих податків. Останніми роками у вітчизняній системі оподаткування спостерігається тенденція до збільшення частки прямих податків, що відповідає практиці розвинутих країн. Непрямі податки хоч і зручні для фіскальних органів з позиції їх стягнення, однак їх сплата лягає тягарем на плечі кінцевого споживача. Тому переважання справедливих прямих податків дасть змогу уникнути таких негативних наслідків, як занепад рівня життя більшості населення, подальший спад та занепад вітчизняного виробництва, не здатного конкурувати з дешевою продукцією іноземних фірм, тощо.

Для зміни ситуації і формування сучасної конкурентоспроможної економічної моделі України податкову систему слід будувати на таких засадах:

- трансформуючи податкову систему, потрібно виходити з того, яку частину свого доходу людина здатна віддавати добровільно на утримання державних інституцій, а не з того, скільки у неї можна відібрати фіскально-силовими методами.

- податкова система має ґрунтуватися на тому ключовому положенні, що сплачувати податки має споживач, а не виробник;

- податкову систему слід орієнтувати на масу надходжень, а не на кількість і величину податків. Прямих і непрямих податків має бути не більше чотирьох-п'яти, до того ж простих і зрозумілих в адмініструванні;

- податкова система має стимулювати капіталотворення, забезпечувати процес розширеного суспільного відтворення;

- держава як сукупність інституцій мусить використовувати податкові надходження насамперед для розвитку інтелекту нації, її молодого покоління, формування сучасної культури й освіти;

- податкова система має враховувати передусім інтереси юридичних і фізичних осіб, що виробляють блага, а не тих осіб, які їх перерозподіляють та паразитично споживають;

- система оподаткування не має порушувати прав і свобод громадян (зокрема не можна обкладати податком доходи людей, отримані від діяльності у вільний час, що виходить за межі 40 годин на тиждень);

- формуючи нову податкову систему, потрібно досягти справедливого і стабільного балансу в розподілі податків між центром та громадами;

- податкова система не має бути інструментом для збагачення кланово-корпоративних груп і збідніння широких верств населення.

З огляду на те, що саме держава є головним винуватцем сьогоденного збіднілого стану переважної кількості громадян України, першим кроком каяття з її боку перед своїм народом має стати запровадження тримісячних податкових канікул для всіх фізичних і юридичних осіб, зайнятих в малому бізнесі (до 50 працівників). На цей період потрібно відмінити всі податки і збори. Такий захід є скоріше психологічним, ніж економічним, проте він здатен запустити маховик економічної активності, підняти на поверхню тіньові гроші, подолати комплекс недовіри громадян до своєї держави.

Отже, основами реформування для зменшення негативних рис податкової системи в Україні є :

- побудова стабільної, зрозумілої і цілісної податкової системи з метою визначення збалансованих підходів до фінансового перерозподілу в межах країни і обґрунтування норм оподаткування;

- послаблення податкового тиску і подальше спрощення податкової системи шляхом скасування неефективних податків з адміністративної точки зору;

- розширення податкової бази завдяки скасування непрозорих податкових пільг, розширенню кола платників податків і оподатковуваних доходів у відповідності з критерієм «доцільності» і принципом «соціальної справедливості»;

- розв'язання ряду проблем, пов'язаних зі стягненням податків і контролем за дотриманням податкового законодавства;

- зниження податкового тиску до теоретично допустимого рівня;

- забезпечення стабільності податкового законодавства;

- узгодженість усіх елементів в межах єдиного податково-правового простору (формування єдиної нормативно-правової бази оподаткування);

- надання гнучкості системі оподаткування, за допомогою ставок оподаткування стимулювати прогресивні і обмежувати негативні явища, що безпосередньо впливають на стан національної економіки.

Разом з тим, необхідно провести реформування податкової системи в напрямку її лібералізації і децентралізації; забезпечити збалансованість інтересів держави та її регіонів, регіонів між собою з метою забезпечення стабільності адміністративно-територіального устрою країни; запровадити заходи щодо податкового стимулювання інвестиційного процесу і спрямування коштів підприємств на вдосконалення і розширення виробничої діяльності, розвиток малого підприємництва, підтримку пріоритетних галузей національної економіки. Проте окремі норми Податкового кодексу обумовлюють виникнення небажаної внутрішньої податкової конкуренції між регіонами України.

Висновки. У нашій країні запроваджені всі можливі податки, що існують у світі. Відтак рівень оподаткування в Україні реально є чи не найвищим у міжнародному просторі, що знищує основи для розвитку приватного бізнесу й унеможливує збільшення кількості заможних громадян. На жаль, у нас глибоко вкоренився і діє зв'язок, який перетворює Україну в неуспішну країну, а саме: збільшується кількість податків і зборів — скорочується підприємницьке середовище — зменшуються надходження в бюджет — слабшає міць держави, а відтак і можливість забезпечення її економічної та навіть політичної незалежності. Тож, питання трансформації податкової системи вже вийшли з площини економічних і надали більше стають політичними, торкаються виживання України, її існування як європейської суверенної держави.

Реформування податкової системи варто проводити шляхом послаблення податкового тиску щодо тих, хто платить податки і інвестує кошти у виробництво. Для цього необхідно насамперед знизити кількість податків, оскільки наше податкове законодавство цим переобтяжене. З іншого боку - необхідно полегшити податковий тиск. Доцільно впровадити стимулюючу систему податків.

Метою реформування податкової політики України є зміна податкової системи для забезпечення стабілізації економіки і насамперед матеріального виробництва, підвищення його ефективності й на цій основі забезпечення доходів державного бюджету та соціально-культурного розвитку держави.

Ще одним із важливих чинників економічного зростання країни є модернізація та удосконалення податкової служби України. Від технічного стану, кваліфікації фахівців та рівня комп'ютеризації слу-

жби залежить наповнення доходної частини бюджету, що є запорукою добробуту населення і держави.

На основі реформування податкової системи передбачаються такі позитивні зміни: стабільність та досконалість податкового законодавства; реальне зниження податкового навантаження і збалансування податкового тиску на різні категорії платників податків; забезпечення прав платників податків; узгодженість податкового законодавства з нормами законодавства інших галузей права; прозорість причинно-наслідкових механізмів оподаткування; прозорість адміністрування податків; уніфікація бухгалтерського та податкового обліку, зменшення кількості непродуктивних податків, витрати на адміністрування яких перевищують їхнє надходження; уникнення безсистемного та невиправданого надання податкових пільг та привілеїв.

Податкова реформа в Україні буде проводитися незважаючи на економічну кризу. Перспективою подальших досліджень є обґрунтування напрямів подальшого реформування системи оподаткування як складової економічного зростання держави.

Л і т е р а т у р а

1. Варналій З.С. Реформування податкової системи в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів/ З.С. Варналій // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Випуск 24. – С. 69-76.
2. Вахновська Н.А. Податковий кодекс в контексті реформування податкової системи України/ Н.А. Вахновська // Економічний форум. – 2011. – №1. – С. 1-7.
3. Калінеску Т.В. Морфологія податкового менеджменту людських ресурсів /Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 3. – С. 18–22.
4. Крысоватый А. И. Моделирование векторов реформирования налоговой политики. Налогообложение: проблемы науки и практики: Монография / А.И. Крысоватый. - Х.:ИД «ИНЖЕК» 2006. – С. 90-108
5. Нагорняк Г. Проблеми податкового регулювання в Україні та шляхи їх вирішення/ Г. Нагорняк // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – С. 140-152.
6. Воробйов Ю.М. Податкова система України: історія становлення та перспективи розвитку/ Ю.М. Воробйов // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – №3. – С. 6-10.
7. Череп А.В. Податкова реформа – реальність чи прогнози/ А. В. Череп, В.В. Барабанова // Збірник наукових праць НУДПСУ. – 2011. – №1. – С. 594-600.
8. Олейнікова Л.П. Удосконалення політики держави у сфері оподаткування як елемент забезпечення економічного зростання/ Л.П. Олейнікова // Економічні науки. Вісник ЖДТУ. – 2011. – №1(55). – С. 250-253.
9. Соскін О.І. Трансформація податкової системи в контексті формування сучасної економічної моделі України/ О.І. Соскін // Економічний часопис XXI. – 2010. – №3-4. – С. 7-14.

R e f e r e n c e s

1. Varnaliy Z.S. Reformuvannya podatkovoyi sistemi v umovah globalizatsiynih ta integratsiynih protsesiv/ Z.S. Vargaliy // Teoretichni ta prikladni pitannya ekonomiki. – 2010. – Vipusk 24. – S. 69-76.
2. Vahnovska N.A. Podatkoviy kodeks v konteksti reformuvannya podatkovoyi sistemi Ukraini/ N.A.

- Vahnovska // Ekonomichniy forum. – 2011. – №1. – S. 1-7.
3. Kalinesku T.V. Morfologiya podatkovogo menedzhmentu lyudskih resursiv /T. V. Kalinesku // Chasopis ekonomichnih reform. – 2011. – № 3. – S. 18–22.
  4. Krysovatiy A. I. Modelirovanie vektorov reformirovaniya nalogovoy politiki. Nalogooblozhenie: problemy nauki i praktiki: Monografiya / A.I. Krysovatiy.- Н.:ID «ІN-ZhEK» 2006. – S. 90-108.
  5. Nagornyak G. Problemi podatkovogo reguluvannya v Ukrayini ta shlyahi yih virishennya/ G. Nagornyak // Galitskiy ekonomichniy visnik. – 2010. – №2(27). – S. 140-152.
  6. Vorobyov Yu.M. Podatkova sistema Ukrayini: istoriya stanovlennya ta perspektivi rozvitku/ Yu.M. Vorobyov // Naukoviy visnik: Finans, banki, Investitsiyi. – 2010. – №3. – S. 6-10.
  7. Cherep A.V. Podatkova reforma – realnist chi prognozi/ A. V. Cherep, V.V. Barabanova // Zbirnik naukovih prats NUDPSU. – 2011. – №1. – S. 594-600.
  8. Oleynikova L.P. Udoshkonalennya politiki derzhavi u sferi opodatkovannya yak element zabezpechennya ekonomichnogo zrostantnya/ L.P. Oleynikova // Ekonomichni nauki. VISnik ZhDTU. – 2011. – №1(55). – S. 250-253.
  9. Soskin O.I. Transformatsiya podatkovoyi sistemi v konteksti formuvannya suchasnoyi ekonomichnoyi modeli Ukrayini/ O.I. Soskin // Ekonomichniy chasopis ННІ. – 2010. – №3-4. – S. 7-14.

Кириллов О.Д., Науменко А.И. Последствия реформ налоговой системы Украины

В данной статье исследованы основные проблемы становления и развития современной налоговой системы Украины, обоснована необходимость реформирования налоговой системы государства и предложены направления ее реформирования. В работе исследованы основные

этапы реформирования налоговой системы Украины. Также обоснованно основы реформирования для уменьшения отрицательных черт налоговой системы Украины. выяснено, что реформирование налоговой системы следует проводить путем ослабления налогового давления в отношении тех, кто платит налоги и инвестирует средства в производство.

Ключевые слова: *налоговая система, налоговая политика, налоговая служба, косвенные налоги, прямые налоги, объект налогообложения, реформирования.*

Kirillov O., Naumenko A. Implications Taxation Reform Ukraine

This paper investigates the basic problem of formation and development of modern tax system of Ukraine, the necessity of reforming the tax system of the State and proposed directions of reform. In this work the main stages of tax reform in Ukraine. Also reasonable basis reform to reduce the negative features of the tax system of Ukraine. found that tax reform should be carried out by reducing the tax burden on those who pay taxes and investing in production.

Keywords: *tax system, tax policy, tax service, indirect taxes, direct taxes, the object of taxation reform.*

Кириллов Олег Дмитриевич – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irina11@mail.ru.

Науменко Альона Ігорівна – слухач магістратури оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 21.06.2013.

УДК 351.713

МИТНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД БОРОТЬБИ ІЗ КОНТРАБАНДОЮ

Корецька-Гармаш В.О.

CUSTOM CONTROL AS AN EFFECTIVE METHOD OF COMBATING SMUGGLING

Koretskaya-Garmash V.A.

У статті розглянуті сутність митного контролю відповідно до Митного кодексу України та Митного кодексу Митного союзу, форми митного контролю, перевірка документів та відомостей шляхом проведення форматологічного контролю, контролю співставлення, контролю із застосуванням системи управління ризиками, поняття «контрабанда», випадки виникнення контрабанди, показники діяльності митних органів за 2011-2012 роки щодо боротьби із контрабандою.

Ключові слова: митниця, митний контроль, контрабанда, митні органи.

Постановка проблеми. За період становлення незалежної України відбулися значні зміни в українській економіці. Наслідком цього стало розшарування верств українського населення, а отже, збільшення кількості людей, що бажають розширити свій світогляд за рахунок здійснення поїздок на відпочинок в інші країни, отримання іноземної освіти, пошуку ділових партнерів, проведення ярмарків, виставок зразків продукції, наукових конференцій щодо пошуку нових джерел сировини, матеріалів з метою здешевлення товарів, покращити свій фінансовий стан за рахунок здійснення трудової міграції, а це збільшує кількість переміщень через митний кордон людей, товарів, вантажів, транспортних засобів. Для забезпечення безпечності зазначених заходів дуже велика відповідальність припадає на митні органи для здійснення митного контролю та інспектування, виконання митного законодавства щодо захисту економічної безпеки української держави, боротьби зі злочинами, адміністративними порушеннями, пов'язаними із незаконним обігом товарів, транспортних засобів, вантажів та переміщення через українську територію трудових мігрантів до європейських країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою митного контролю займаються багато українських та російських учених, таких як О.А. Шевчук [1], Е.А. Махно [2], І.А. Калашникова [3], Г.О. Олішук [4] та інші.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що митний контроль виконує профілактичну, попереджувальну функцію, але якщо у діях учасника зовнішньоекономічних відносин при проведенні митного контролю мають місце ознаки, що вказують на

склад адміністративного правопорушення, то форми митного контролю набувають карального характеру. Так, протягом 2012 року митними органами України порушено 172 кримінальні справи про контрабанду на суму 28,78 млн грн [5].

Метою даної роботи є визначення особливостей митного контролю відповідно до українського митного законодавства з метою недопущення, боротьби із контрабандою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ролі митниці у забезпеченні виконання фіскальних завдань щодо поповнення дохідної частини державного бюджету потребує не тільки вдосконалення контрольних процедур та підвищення якості організації митного контролю, але також створення умов для ефективного захисту економічної безпеки країни, цивілізованих митних кордонів, сприяння розвитку торгівлі, встановлення партнерських відносин із бізнесом, виконання діючої нормативно-процесуальної бази у галузі митної справи та оподаткування, взаємодії з іншими державами на міжнародному рівні щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

У спеціальній літературі з митного права [6, с. 67] митний контроль розглядається у двох значеннях: по-перше, як специфічний процес, що здійснюється митними органами у спеціально відведених місцях та у певний час, а по-друге, це митний огляд товарів та транспортних засобів.

Митним кодексом Митного союзу [7, пп. 31 п. 1 ст. 4] зазначено, що під митним контролем необхідно розуміти сукупність заходів, що здійснюються митними органами, у тому числі із використанням системи управління ризиками для забезпечення виконання митного законодавства Митного союзу та окремо кожної країни-члена Митного союзу, контроль за виконанням якого покладений на митні органи.

Відповідно до Митного кодексу України [8, пп. 24 п. 1 ст. 4; п. 1-4 ст. 380] митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своїх повноважень з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку. Митному

контролю підлягають усі товари, транспортні засоби комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України.

Митний контроль здійснюється виключно митними органами відповідно до цього Кодексу та інших законів України. Він передбачає виконання митними органами мінімуму митних формальностей, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань державної митної справи.

Митний контроль товарів, транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон України здійснюється відповідно до типових технологічних схем митного контролю, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі ст. 336 Митного кодексу України [8] митний контроль здійснюється безпосередньо посадовими особами митних органів шляхом:

1) перевірки документів та відомостей, які відповідно до ст. 335 цього Кодексу надаються митним органам під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України;

2) митного огляду (огляду та переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення, огляду та переогляду ручної поклажі та багажу, особистого огляду громадян);

3) обліку товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України;

4) усного опитування громадян та посадових осіб підприємств;

5) огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи проводиться діяльність, контроль за якою відповідно до цього Кодексу та інших законів України покладено на митні органи;

6) перевірки обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем;

7) проведення документальних перевірок додержання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів;

8) направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу.

Працівники митних органів самостійно обирають форми здійснення митного контролю.

Як зазначено в статті 337 Митного кодексу України [8], перевірка документів та відомостей, які подаються митним органам під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, здійснюється візуально, із застосуванням інформаційних технологій (шляхом проведення форматологічного контро-

лю, контролю співставлення, контролю із застосуванням системи управління ризиками) та в інші способи, передбачені Митним кодексом України.

При контролі співставлення здійснюється порівняння даних, які містяться в митних деклараціях або інших документах, поданих для митного контролю або митного оформлення, з даними, які містяться в електронних копіях митних декларацій та інших документах, що надходять з митних та правоохоронних органів суміжних держав; в уніфікованих електронних дозвільних документах, що надходять з інших державних органів, та інших електронних документах, пов'язаних з перевіркою достовірності даних, що перевіряються.

Разом з тим таке співставлення здійснюється тільки з метою перевірки достовірності наданих декларантом відомостей щодо вартості товарів і виключно для контролю правильності визначення митної вартості та виявлення потенційних ризиків.

Відповідно до Кримінального кодексу України [9, ст. 201] під контрабандою необхідно розуміти переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Дана дія карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди. Та сама дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією предметів контрабанди та майна [9, п. 1-2 ст. 201].

З метою виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення контрабанди, а також з метою вилучення товарів, щодо яких є підозра в незаконному переміщенні через митний кордон України, переміщення таких товарів може здійснюватися під негласним контролем та оперативним наглядом правоохоронних органів.

За підсумками роботи митних органів у 2012 році предметами контрабанди були: наркотичні засоби (121 справа (70%); зброя (26 справ (15%); культурні цінності (11 справ на суму 676 168 грн (6%); продовольчі товари (6 справ на суму 23 841 005 грн (3,4%); транспортні засоби (3 справи на суму 1 421 278 грн (1,7%); сильнодіючі речовини (3 справи (1,7%); отруйні речовини (2 справи (1,1%); промислові товари (1 справа на суму 2 843 274 грн (0,55%); спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (1 справа (0,55%) [5].

Крім цього, протягом січня – грудня 2012 року митними органами порушено 23 386 справ про порушення митних правил на суму 1,99 млрд. грн. З них 15 744 справи, в яких реально вилучено предмети правопорушень на суму 760,39 млн грн [5].

Український державний бюджет недоодржує значні суми митних платежів у результаті кримінальної діяльності учасників зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної із незаконним ввезенням, переміщенням товарів, вантажів, наркотичних речовин, об'єктів інтелектуальної власності через митну територію України. Для вирішення цієї проблеми доцільно здійснювати обмін інформацією з митними органами інших країн щодо встановлення товарів, їхньої кількості, асортименту, наявності підтверджувальних документів про якість та кількість при переміщенні митних кордонів.

Висновки. Таким чином, найбільш значними проблемами, із якими стикаються митні органи при здійсненні контрольної діяльності є такі: недостовірне декларування митної вартості; митне декларування товарів, митна вартість яких нижче цінового рівня, встановленого профілем ризику; ухилення від сплати митних платежів.

Л і т е р а т у р а

1. Шевчук О.А. Системы управления рисками как средство повышения эффективности таможенного контроля/ О.А. Шевчук// Эффективное антикризисное управление. – 2013. – № 1(76). – С. 90-96.
2. Махно Е.А. Особенности перемещения товаров физическими лицами через границу Российской Федерации/ Е.А. Махно// Вестник ДГТУ. – 2010. – №2(45). – С. 289-293.
3. Калашникова И.А. Таможенный контроль и система управления рисками как наиболее действенные административно-предупредительные меры, применяемые в сфере таможенного дела/ И.А. Калашникова// Вестник ЮУрГУ. – 2006. – №5. – С. 272-273.
4. Олишук Г.О. Актуальные проблемы реализации таможенной политики Украины и пути их решения/ Г.О. Олишук// Стратегические приоритеты. – 2007. – №3. – С. 90-96.
5. Інформаційна довідка щодо результатів роботи митних органів у напрямку протидії митним правопорушенням упродовж 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://minrd.gov.ua>.
6. Габричидзе Б.Н. Российское таможенное право. – М.: НОРМА—ИНФРА-М, 2001. – 447 с.
7. Таможенный кодекс Таможенного союза от 27.11.2009 №17 с изменениями и дополнениями.
8. Закон України «Митний кодекс України» від 13.03.2013 № 4495-VI.
9. Закон України «Кримінальний кодекс України» від 05.04.2001 № 2341-III із змінами та доповненнями.

R e f e r e n c e s

1. Shevchuk O.A. Sistemy upravlenija riskami kak sredstvo povyshenija jeffektivnosti tamozhennogo kontrolja/ O.A. Shevchuk// Jefferktivnoe antikrizisnoe upravlenie. – 2013. – № 1(76). – S. 90-96.
2. Mahno E.A. Osobennosti peremeshhenija tovarov fizicheskimi licami cherez granicu Rossijskoj Federacii/ E.A. Mahno// Vestnik DG TU. – 2010. – №2(45). – S. 289-293.
3. Kalashnikova I.A. Tamozhennyj kontrol' i sistema upravlenija riskami kak naibolee dejstvennyye administrativno-predupreditel'nye mery, primenjaemye v sfere tamozhennogo dela/ I.A. Kalashnikova// Vestnik JuUrGU. – 2006. – №5. – S. 272-273.

4. Olishhuk G.O. Aktual'nye problemy realizacii tamozhennoj politiki Ukrainy i puti ih reshenija/ G.O. Olishhuk// Strategicheskie prioritety. – 2007. – №3. – S. 90-96.
5. Informacijna dovidka shhodo rezul'tativ roboti mitnih organiv u naprtjamku protidii mitnim pravoporushennjam uprodovzh 2012 roku [Elektronnij resurs]. - Rezhim dostupu:<http://minrd.gov.ua>.
6. Gabrichidze B.N. Rossijskoe tamozhennoe pravo. – M.: NORMA—INFRA-M, 2001. – 447 s.
7. Tamozhennyj kodeks Tamozhennogo sojuza ot 27.11.2009 №17 s izmenenijami i dopolnenijami.
8. Zakon Ukraini «Mitnij kodeks Ukraini» vid 13.03.2013 № 4495-VI.
9. Zakon Ukraini «Kriminal'nij kodeks Ukraini» vid 05.04.2001 № 2341-III iz zminami ta dopovnennjami.

Корецкая-Гармаш В.А. Таможенный контроль как эффективный метод борьбы с контрабандой

В статье рассмотрена суцность таможенного контроля в соответствии с Таможенным кодексом Украины и Таможенным кодексом Таможенного союза, формы таможенного контроля, проверка документов и данных путем проведения формата-логического контроля, контроля соответствия, контроля с применением системы управления рисками, понятие контрабанды, случаи возникновения контрабанды, показатели деятельности таможенных органов за 2011-2012 годы относительно борьбы с контрабандой.

Ключевые слова: таможеня, таможенный контроль, контрабанда, таможенные органы.

Koretskaya-Garmash V.A. Customs control as an effective method of combating smuggling

Secure foreign education, search of new business partners, the organization of fairs, exhibitions of industrial samples of production, scientific conferences search for new sources of raw materials with the purpose of reduction of goods, improve their financial status through the implementation of labour migration great responsibility falls on the customs authorities for customs control and inspection, implementation of customs legislation regarding the protection of economic security of the Ukrainian state, the fight against crimes, administrative violations related to the illicit trafficking of goods, animals, vehicles, goods, weapons, drugs, Antiques and moving in transit through the Ukrainian territory labor migrants in European countries. The most significant problems faced by customs authorities in the implementation of control activities are the following: a false Declaration of customs value, customs Declaration of goods, customs value of which is below the price level specified risk profile; evasion of customs payments.

Keywords: customs, customs control, smuggling, the customs authorities.

Корецька-Гармаш Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; kgvika@ukr.net.

Рецензент: **Максимов В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 15.06.2013.

УДК 338.486.1

АТРИБУЦІЯ ПО МАЛЫМ СИГНАЛАМ В МЕХАНІЗМЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІОННОГО ПОВЕДЕННЯ

Кривуля Л.В.

ATTRIBUTION BY WEAK SIGNALS – IMPROVING OF THE ORGANIZATIONAL BEHAVIOR REGULATION MECHANISM

Krivulya L.V.

Раскрыто содержание механизма регулирования организационного поведения. Показано значение доинцидентной диагностики для реализации механизма, используемого в условиях реального времени, то есть при недостатке времени на идентификацию текущей ситуации и выбор альтернативы формирования наиболее адекватной реакции. Также предложено использование в рамках решения задач регулирования организационного поведения концепции уликковой парадигмы, согласно которой административные атрибуции должны будут формироваться на основе использования системы малых сигналов, состав которых должен быть выбран и проработан до необходимости осуществления текущей административной атрибуции.

Ключевые слова: административная атрибуция, малые сигналы, оппортунизм, регулирование, уликковая парадигма.

Постановка проблемы. Организационное поведение связано с целым блоком современных институциональных теорий – агентская теория, теория транзакционных издержек и теория информационных издержек, – поскольку понятие «оппортунистическое поведение» лежит в основе и современных институциональных теорий и теорий организационного поведения. Связь также прослеживается и между концептом мотивации и концептом оппортунизма (против которого и направлено во многом регулирование организационного поведения), поскольку в сущности оппортунизм заключается в таком поведении, для которого индивидуальные мотивы оказываются сильнее мотивов кооперативного поведения, но при этом явного отказа от реализации мотивов кооперативного поведения в результате такого предпочтения не следует. Последнее может быть определено разными причинами: недопустимостью явного отказа от общественного договора (мимикрирующий конформизм), более поздним осознанием предпочтительности мотивов при существовании механизмов, предотвращающих выход из коалиции (стигматизация отступничества и предательства), существование дополнительных возможностей реализации частных интересов при декларации следования (вероломная злонамеренность) и т. д. Но во всех этих случаях, подразумевающих ли пассивную недобросовестность или же сознательное коварство, мотивация иг-

рает, несомненно, одну из определяющих ролей поведения.

В рамках решения задач тематики регулирования организационного поведения необходимость разрешения проблематики оппортунизма накладывает дополнительные требования: вся сложность этой проблематики заключается в том, что агент находится в рамках коалиции и в то же время – за ее рамками. При этом первое осуществлено явно, а второе – неявно, хотя первое (явное) недействительно, а второе – действительно. Вот это противоречие явного и действительного и накладывает сложности для контроля, определения состояния регулируемого объекта (а для системы регулирования организационного поведения субъект-агент становится объектом воздействия). В этой ситуации следует заниматься проработкой поступающих сигналов поведения агента, создавать систему распознавания сигналов, которую следует скрывать от агента, чтоб воспрепятствовать более изощрённой мимикрии. Поскольку администраторы действуют в «реальном времени», то есть непосредственно наблюдают поведение, не опосредуя наблюдение через приборы, и не имеют возможности длительной обработки поступающей информации, то создание сигнальной системы тесно связано с проблематикой административных атрибуций (понятие введено в [4]). Хотя связь эта просматривается больше не в части превенции их возможной ошибочности, а в части их тренинга, обеспечивающего верное распознавание поведения агентов.

Субъект управления понимает ситуацию определённым образом, даёт ей истолкование, после чего принимает решение, как воздействовать в соответствии с этим истолкованием: интерпретация ситуации без интерпретации видимых проявлений субъекта не может обеспечить правильного регуляторного воздействия реакции субъекта управления. Полученные же сигналы о поведении регулируемого агента должны быть интерпретированы как определённая совокупность с одной стороны и как сочетание фальсифицированных сигналов и сигналов, которые действительно отражают реальное содержание действий. В этой связи полнота описания представляется как необходимым условием разрешения проблем-

ных ситуаций оппортунизма, так и мешающим адекватному разрешению такой ситуации фактором.

Представим себе, что один человек просит другого помочь разобраться в ситуации, в которой ему трудно сориентироваться самому. Что он предоставит этому другому человеку для анализа? Общее описание ситуации и подчеркнёт те наиболее важные черты, которые считает таковыми сам. И этим, возможно, затруднит разбор, поскольку предоставит ситуацию в том виде, в котором видит сам, при этом затрудняясь её самостоятельно проанализировать. Не следует забывать, что речь идёт о разборе ситуации, проводимом в ходе выявления оппортунизма, то есть существо поведения некоторых акторов может быть скрыто, маскируемо и никак нельзя считать, что все действия и намерения, формирующие ситуацию, известны аналитику.

Значительно помогает упреждающее описание ситуации, которая ещё не стала проблемной, – такое распознавание ключевых факторов возможных проблем, возникших как инцидент человеческих отношений в трудовом коллективе, в дальнейшем будем называть доинцидентной диагностикой. Но один только упреждающий инцидентный разбор не способен обеспечить адекватность реакции – необходимо его сочетание со специальными средствами административной атрибуции, которые бы учитывали возможность мимикрии агента, являющегося потенциальным оппортунистом. В этой связи видится целесообразным обратиться к уликовой парадигме как потенциальному средству отличия демаскирующих сигналов от маскирующих.

Анализ последних исследований и публикаций. Регулирование организационного поведения использует модели, которые обладают частично специфическими чертами, а частично - общими чертами моделей регулирования. Собственно, модели и методы регулирования поведения в коллективе являются продуктом конкретизации общих подходов к регулированию поведения, выявленных в рамках развития кибернетической науки, совместившей в себе строгость количественного подхода математики и свойственный биологии качественный подход, проявившийся в возникновении понятия эмерджентности и организмичности систем.

Общая схема работы блока регулирующей подсистемы может быть представлена в соответствии со схемой, которая представлена в работе М. Г. Гаазе-Раппопорта и Д. А. Поспелова (рис. 1 [1]). Согласно такой схеме, получая сведения от рецепторов, регулятор составляет образ текущей ситуации и сравнивает его с теми образами, которые хранит в памяти. После идентификации типа ситуации осуществляется выбор соответствующего этому типу ситуации типа программы реакции, которая вменяется к выполнению эффекторов.

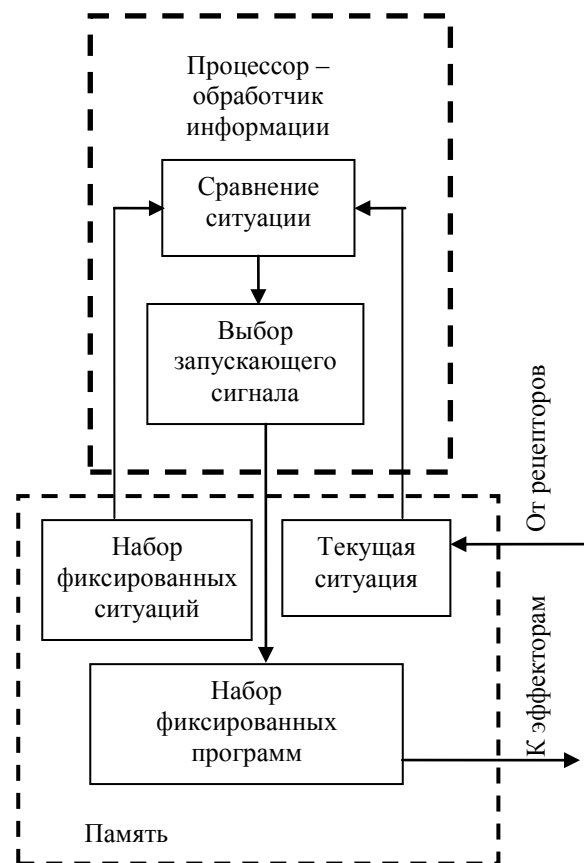

Рис. 1. Сочетание работы процессора и памяти при осуществлении регуляторной реакции

Специфичность моделей регулирования поведения в коллективе заключается не в архитектонике работы регулятора, а в наборе тех характеристик, которые приняты для описания текущей ситуации и, соответственно, фиксированных ситуаций, образы которых хранимы в памяти регулятора. Поведение в коллективе характеризуется как поведение индивидов, выполняющих профессиональные обязанности, коммуницирующих с другими сотрудниками, обладающих некоторыми интересами (которые совпадают или нет с интересами руководителей и собственников). Соответственно, основанием для диагностики ситуации выступают сведения о профпригодности и квалификации, об уровне мотивации, о совместности сотрудников, о склонности к девиантному поведению. Применение методик, диагностирующих эти качества и свойства сотрудников, помогает администратору правильно распознать ситуацию и выбрать соответствующую реакцию. Однако администратору приходится действовать в условиях реального времени, непосредственно реагируя на инциденты – адекватность такой реакции обычно обратно пропорциональна располагаемому запасу времени для подготовки этой реакции как в плане принятия решения, так и в плане обеспечения реализации решения. Поэтому диагностическую работу надо вести заранее, а не надеяться на возможность быстрой адекватной административной атрибуции, которая в

этом механизме выполняет роль качественной идентификации ситуации, т. е. представление описания текущей ситуации посредством ограниченного числа термов её причин.

Кроме того, следует учитывать, что идентификация, осуществляемая субъектом регулирования организационного поведения, затруднена неоднозначностью интерпретации одних и тех же сигналов – часть сигналов может быть фальсифицирована оппортунистами, но в то же время не все работники являются оппортунистами: возможны и непреднамеренные ошибки с их стороны, и другие явления организационного девиантного поведения – виды отклонения, не вызванные злым умыслом (далеко не все девиации порождены злым умыслом).

Особенного комментария заслуживает само понятие «организационное девиантное поведение». Следует отличить содержание такого поведения от оппортунистического поведения в организации хотя бы на том основании, что второе является более сложным для распознавания и основано не на дизадаптации сотрудника, недостатках мышления или психологического состояния, а наоборот, на приспособленности к ситуации, развитом мышлении и устойчивости психики, но в то же время на противопоставлении своих интересов интересам коллектива или предприятия. Причины организационных девиаций, соответственно, будут разными и могут быть идентифицированы на основе предварительной идентификации мотивов и психологического состояния работников, влияющих на их поведение условий труда и т. п. Такие предварительные идентификации и составляют содержание доинцидентной диагностики.

В то же время, отмечая большую роль доинцидентной диагностики, следует отметить и то, что её роль заключается не только в дополнении административных атрибуций при распознавании ситуации-инцидента, но и в оснащении их дополнительными сведениями, которые дают возможность самим административным атрибуциям быть способными более адекватно отражать существо инцидента. То есть образ текущей ситуации складывается не просто из двух взглядов (прогнозного и текущего), а сам текущий взгляд должен быть вооружен прогностическими ожидаемыми образами, предваряющими инцидент. Это может оказать провоцирующий эффект, но тем не менее необходимо, поскольку административные атрибуции часто ошибочны и именно в повышении их точности видится главная роль доинцидентной диагностики. Однако следует предпринимать и отдельные от доинцидентной диагностики действия, т. е. прилагать дополнительные усилия по разработке собственного методического обеспечения и инструментария административных атрибуций. И в этом видится большая перспектива использования уликовой парадигмы, которая уделяет большее внимание малым сигналам, т. е. мелким деталям описания проблемной ситуации, а не очевидным (заметным) ее характеристикам.

Обзор источников, в которых даны положения науки, отражающие современное состояние решения вопроса использования побочных признаков или «малых сигналов» для атрибуции, может быть и кратким (если сделать обзор только тех источников, которые излагают сущность малых сигналов) и обширным (если в обзор включить также источники по атрибуциям, используемым руководителями при регулировании поведения, а также источники по организационному поведению и источники о факторах, формирующих это поведение. Кроме того, источники по условиям труда, мотивации и стимулировании работников, стилям руководства, организационной культуре – круг достаточно больших для обзора тематик, описание которых и анализ следует делать скорее всего раздельно). Не имея очевидной возможности предварить эту статью таким обширным обзором, поставим задачу краткого обзора, который бы затрагивал исключительно вопрос сущности малых сигналов. Но в таком случае обзирать почти нечего, если брать в расчёт источники, посвященные любым вопросам менеджмента, и тем более отдельным вопросам атрибуции на основе малых сигналов. Поэтому чтобы дать описание современного состояния решения вопроса, обобщим в некоторых тезисах типологизации условия, которые навели индукцию выдвигаемой к проверке гипотезы исследования.

Итак, чтоб выдвинуть некоторый тезис-пропозицию, который будем далее разбирать, условимся на некоторой типологизации описаний той проблемной ситуации, в поле решения которой выдвигается гипотеза. А именно, во-первых, будем считать, что если ситуации дано общее описание, то есть она уже распознана и ей присвоено некоторое название по какой-либо типологии или классификации, то будем считать такое описание соответствующим классификационному подходу и сугубо условно (без всяких обязательств перед читателем и автором, чью фамилию возьмём для обозначения) будем называть такое описание «саймоновским», тем самым просто отдавая дань автору классификационного подхода в менеджменте Герберту Саймону (в работах [5] и [6]). Но если ситуация уже прагматически распознана, то никакой дополнительный разбор ситуации не требуется – аналитику скорее следует разобраться со своими целями и приоритетами, а также располагаемыми средствами, чтоб разрешить проблемную ситуацию. Во-вторых, если ситуации дано описание в основных, главных, по мнению описывающего субъекта, чертах, то будем считать такое описание соответствующим подходу ключевых факторов, то есть существуют основные элементы описания, а их дополняют второстепенные детали и т. д. (как вариант – есть факторы первой очереди, на которые влияют факторы второй очереди и т. д.) – также сугубо условно дадим такому описанию название «юрановского», отдавая дань Йосифу Юрану, который так же как и Ричард Кох [3], и Джордж Зип [7] считается автором идеи, которую сейчас часто именуют «правилом 20 на 80», хотя можно этот подход также имено-

вать и «исикавовским», отдавая дань автору модели «рыбья кость». И саймоновскому и юрановскому (и исикавовскому также) описанию уделено достаточно внимания в литературе, поэтому, не желая приводить никаких доводов в пользу их недостатков, всего лишь станем утверждать, что полезно иметь и третий тип описания. И вот теперь, в-третьих, выдвигаем тот третий тип, который одновременно считаем составляющим предмет дальнейшего разбора и тем тезисом пропозиции, который обобщает основные черты (то есть и по-саймоновски и по-юрановски) проверяемой далее гипотезы. Этот третий тип заключается в том, что описание исходит из предположения, что те элементы описания, которым субъективно уделяют наименьшее значение, потенциально имеют большую важность для распознавания ситуации. В сущности, для обоснования такого подхода достаточно довода, что если некий актер пытается скрыть свои истинные намерения и действия, то он старается выглядеть так, как это соответствует той программе целей и намерений, которой он хочет соответствовать, а это значит, что он станет фальсифицировать все ключевые составляющие своего поведения, тем самым стараясь повлиять на общую оценку его поведения. Следовательно, чем меньшую значимость он придаёт неким сигналам, поступающим принципалу (контролёру) о его поведении, считая их незначительными, тем меньше его сознательных усилий для фальсификации этих сигналов и тем больше возможность этим сигналам выдать его намерения и истинную программу действий. Такой третий подход, основанный на предположении важности вышедших из-под контроля наблюдаемого актора его мелких действий и малых последствий его действий, в сущности, является подобием криминалистического сбора улик. Мы дадим ему условное название «мореллевский», поскольку такой перенос парадигмы атрибуции по мелким деталям из криминалистики в искусствознание осуществил Джованни Морелли. Название подхода, конечно, можно было дать и «лермольевский», и «фрейдковский» или, например, «гинзбургский» (поскольку оригинальная идея Дж. Морелли была издана под псевдонимом «Лермольев». Под этим псевдонимом она была известна некоторое время, а позднее вдохновила З. Фрейда на некоторые важные идеи его психоаналитической концепции, что также немаловажно, учитывая тематику этого исследования, относимого к организационной психологии. Кроме того, «уликовая парадигма» с её гносеологическими корнями тезисов работ Морелли и Фрейда достаточно подробно описана у Карла Гинзбурга [2]), но само название здесь условно, и не оно само по себе важно, а перечень тех фамилий, которые могли бы претендовать на использование для такого обозначения. Его будем считать составляющей обзора источников.

Цель статьи. На основе выведения общей схемы регулирования организационного поведения показать роль административных атрибуций по малым сигналам и доинцидентной диагностики в механизме

регулирования организационного поведения, определив задачи развития этих составляющих.

Изложение основного материала исследования. Ситуационный выбор административной атрибуции и идентификация макроситуаций регулирования организационного поведения в целом, конечно же, могут быть основаны (и даже должны быть основаны) на существующих методологических положениях формирования механизмов регулирования. В качестве основы построения общей схемы регулирования организационного поведения была взята та, что представлена на рис. 1. Поясняющего дополнения требует только также используемое понятие макроситуации.

Ситуационный выбор базируется на использовании понятий «микроситуация» и «макроситуация»: микроситуациями называют все конкретные ситуации, которые могут сложиться (потенциальное число таких ситуаций бесконечно), а макроситуациями – классы микроситуации, составленные по признаку качественного подобия применяемых реакций, то есть способов разрешения сложившейся проблемной ситуации. Использование такой классификации нацелено на упрощение работы управленцев и на повышение скорости их реакции, но требует не просто классификации, а системы идентификации этих классов, то есть ситуационной методики диагностики проблемной ситуации.

Каждый администратор также диагностирует проблемную ситуацию, чтоб принять решение о способе её разрешения, то есть ситуационный выбор происходит и без приложения усилий по внедрению классификатора макроситуаций, но без проработанной классификации опирается на интуитивные основания классификации – в работе администратора такими основаниями становятся его способности интуитивного психолога, то есть применяется административная атрибуция, которая пытается объяснить, по независящим ли от работника причинам или по зависящим произошёл сбой в работе, возникла проблемная ситуация, которую предстоит разрешить.

Внедрение более взвешенной модели макроситуаций предполагает, что администратор заранее прорабатывает возможные причины сбоев и опирает административные атрибуции не только на свои интуитивные догадки, но и на результаты разностороннего исследования условий возникновения возможных проблемных ситуаций, в т.ч. и психодиагностики работников, которые позволяют ему более обоснованно выдвигать административные атрибуции. Именно эти действия и составляют сущность доинцидентной диагностики. Однако здесь еще много вопросов, определенных, главным образом, сложностью различения искренних и показушных проявлений поведения, – это требует определения состава диагностируемых характеристик персонала.

Таким образом, механизм регулирования организационного поведения осуществляет не просто непосредственное описание текущих ситуаций, а следовательно формирует два взаимосвязанных класса описаний – одни из них прогнозные, а другие

– возможные интерпретации факта инцидента. Также следует предусмотреть возможность развития механизма регулирования организационного поведения, что достигается за счёт включения в него подсистем обеспечения, совершенствующих арсенал программ реакции и влияющих на пополнение набора макроситуаций (рис. 2). Сам состав макроситуаций пока можно представить начерно – вообразив только классы макроситуаций, которые видятся важными для регулирования организационного поведения всех предприятий и могут быть разбиты для каждого предприятия на ряд собственно макроситуаций. К таким общим классам отнесём два класса ситуативных (определяемых обстоятельствами) макроситуаций: штатная экстремальная ситуация и внештатная экстремальная ситуация; и два класса диспозиционных (определяемых личностью работника) макроситуаций: организационное девиантное поведение и оппортунистическое организационное поведение. В первом классе макроситуаций применяют штатные программы разрешения, не исключающие участие всех сотрудников. Во втором классе макроситуаций применяют программы разрешения, также не исключающие участие всех сотрудников подразделения, но и предполагающие привлечение к использованию ресурсов других подразделений. В третьем классе макроситуаций используется явная блокировка возможности влиять на ситуацию девиантного сотрудника, вплоть до его увольнения или использования

других санкций. В четвёртом классе макроситуаций привлекаются к негласному расследованию сотрудники, делегируемые вышестоящим руководителем. На рис. 2 для этих четырех классов макроситуаций выбраны соответствующие аббревиатурные обозначения: ШЭС, ВЭС, ОДП и ООП.

Истоки мореллевского подхода видят в медицинской семиотике – медицинской диагностике на основе симптомов. Это, конечно, верно. Но следует учитывать и то, что болезни не обладают способностью сознательно изменять свои собственные симптомы, а поэтому «симптоматика» поведения людей должна быть гибкой. Кроме того, использование подхода, характерного для медицины, как мы видим, возможно и в психологии, а значит, и в организационной психологии (организационной медицины пока ещё не существует).

Мореллевский подход может быть применён в разных случаях идентификации, и поведения в том числе. Для примера можем привести такую ситуацию (пример взят языковой, – с одной стороны для наглядности, а с другой - из-за того что в условиях реального времени административные атрибуции часто вынужденно опираются на отдельные высказывания агентов, оговорки, незадокументированную речь вообще).

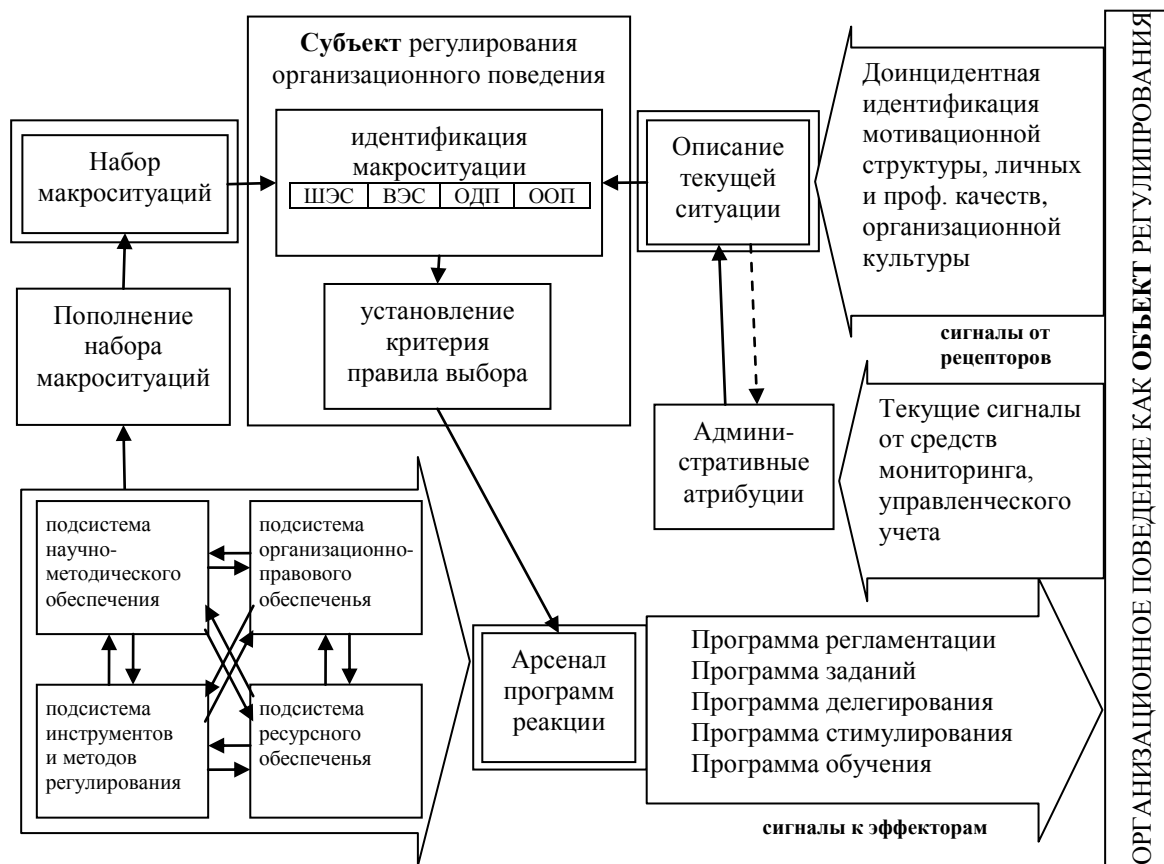

Рис. 2. Общий вид механизма регулирования организационного поведения

В русском языке существует несколько крупных наречий, содержащих по несколько говоров. В целом каждому наречию присущи общие черты и некоторые очень характерные особенности, по которым можно было бы сразу его идентифицировать. Но если, например, при съёмках фильмов режиссеру можно воспользоваться этими характерными особенностями, чтоб создать образ персонажа, идентифицируемого зрителем по его принадлежности к тому или иному региону, то в реальном живом общении такая идентификация будет затруднена, поскольку как раз эти характерные черты будут стёрты. Эта «стёртость» становится возможной, во-первых, поскольку говорящий не имеет желания подчеркнуть своё происхождение, а наоборот, чаще пытается мимикрировать, заменяя легко распознаваемые элементы на нейтральные или привычные и характерные для слушающего; во-вторых, современные масс-медиа и общее образование вполне создают возможность обладать говорящему знаниями о том, какие лексические, фонетические или даже грамматические особенности от него ждут и какие общераспространённые формы им соответствуют. Поэтому можно ожидать, что некий условный «питерец» в фильме будет говорить «парадная» и «побрикс», в то время как реальный питерец в разговоре в Москве вместо этих характерных слов будет употреблять «подъезд» и «бордюр». Выходец из ареала южных диалектов орловского наречия может быть продемонстрирован нарочитым шоканьем или употреблением слов «ихний» и даже «ейный» и «евоинный», что является уже даже не лексической особенностью, а грамматической, поскольку литературный язык не отличает притяжательных местоимений от страдательных, в то время как южное наречие отличает (особенно это сохранилось в противопоставлении форм «их» и «ихний») – эта особенность даже закреплена в литературной форме областного украинского языка, хотя это характерно только собственно украинскому наречию и уже не характерно галицко-волыньскому, которое сейчас также номинально использует литературную форму областного украинского языка). Однако если субъект не хочет быть распознан по наречию и ему знаком состав ключевых отличий, то станет вместо шоканья штокать, чтокать, чёкать, шокать или шчокать – в зависимости от того, какому наречию будет намерен подражать. Таким образом, ключевое отличие окажется дезориентирующим, а демаскировать могут субъекта именно те особенности, которые являются малоизвестными и на которые он не обращает внимания. В данном случае такой чертой может быть, например, использование в некоторых случаях мягкого «с» и «з» в тех некоторых сочетаниях с другими согласными, которые предполагают использование твердых согласных в литературном языке. Также может быть информативным выявление использования локальных лексикодов – например, употребление слова «сам» в значении «один», слова «купаться» в значении «мыться» и т.п.

Примеры из управленческой практики могут быть разнообразными и касаться одежды или личных вещей работника (может быть выполнена оценка их стоимости и сопоставлена с уровнем его доходов), его религиозных высказываний, его невербальных сигналов, симпатий к персонажам литературы и кинематографа (эти персонажи часто представляют гипертрофированные качества и легко идентифицируемые жизненные установки), перемен в привычках, вкусах, стиле и т. д.

Естественно, как только используемые малые сигналы становятся известными и сознательно контролируемыми, они могут быть легко фальсифицированы. В этом смысле осведомлённость агента об используемых принципах сигналах играет роль для интерпретации его поведения, то есть для атрибуции. Но осведомлённость здесь выступает не в смысле возможности организации, а в обратном смысле – она создаёт провалы самоконтроля, которые невозможно избежать, и лишь вопрос в том, где именно они будут допущены. Естественно и то, что и сами провалы самоконтроля могут быть фальсифицированы. Если известно, что именно используется в качестве критерия идентификации намерений, такое знание может быть использовано для создания вводящего в заблуждение сигнала.

В контексте разбора вопроса идентификации оппортунистического поведения становится важным, с одной стороны, тезис о том, что программа действий оппортуниста является смешанной (то есть содержит и элементы декларируемой программы, и элементы намеченной к реализации собственной программы), с другой стороны, важным является не только выявление малых сигналов, по которым можно распознать, что же составляет ядро программы. Наличие элементов, выбивающихся из декларируемой программы, не всегда следует или можно интерпретировать как признаки фальсификации программы действий, – хотя бы потому, что всегда есть непреднамеренные ошибки. Кроме того, поведение агента может быть достаточно сложным с точки зрения его анализа и идентификации не с позиций двух возможных программ действий, а трёх и более, что может быть определено сложностью состава потенциальных коалиций интересов, или, например, тем, что интерпретатор-принципал сам проводит оппортунистическую политику (например, уклоняясь от налогов), а актер-агент, являясь оппортунистом, мимикрирует не только под программу принципала, но также выполняет и элементы программы принципала, которая сама является мимикрирующей и потому содержит разнородные элементы.

Выводы. В работе предложена общая схема механизма регулирования организационного поведения, которая включает два оригинальных элемента: доинцидентную диагностику и административную атрибуцию. Первичный состав макроситуаций, рекомендуемых для первичной идентификации текущих ситуаций, задан четырьмя классами: штат-

ними, внештатними, организационными девиациями и организационным оппортунизмом. Но понятие «организационное девиантное поведение» (и его отношения к оппортунизму) ещё предстоит исследовать.

Предложен подход атрибуции организационного поведения, основанный на малых сигналах, – под малыми сигналами подразумеваются те элементы организационного поведения, которые также несут информацию о содержании программы намерений агента, но не осознаются агентом как информативные, или не подлежат фальсификации и сокрытию, или их появление не контролируется по упущению или невозможности контролировать все сигналы. То есть малыми сигналами следует считать те, которые правдоподобно возникают в результате провалов самоконтроля, формируются без сознательного их задумывания и воплощения агентом, а как результаты естественного хода вещей, как проявление навыков или действий, информационного значения которым агент не придаёт.

Роль доинцидентной диагностики также видится в первую очередь в обеспечении качества административных атрибуций. Конкретные методические инструменты такого взаимодействия доинцидентной диагностики и формирования административных атрибуций следует представить в последующих исследованиях.

Л и т е р а т у р а

1. Гаазе-Раппопорт М. Г. От амебы до робота: модели поведения / М. Г. Гаазе-Раппопорт, Д. А. Поспелов. – М.: Наука, 1987. – 288 с.
2. Гинзбург К. Приметы. Уликовая парадигма и её корни / Карло Гинзбург // Новое литературное обозрение, № 8 (1994). – С. 27-61.
3. Кох Р. Принцип 80/20 / Р. Кох // Пер. с англ. Д. И. Капгкан.— 2-е изд.— Мн.: ООО «Попурри», 2004.— 352 с.: ил.— ISBN 985-483-197-3.
4. Кривуля Л. В. Административная атрибуция: понятие и роль в диагностике организационного поведения / Л. В. Кривуля // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2011. – № 3 (157). Ч. 2. – С. 133-139.
5. Organizations [James G. March, Herbert A. Simon]. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1958. – 262 pp.
6. Simon, Herbert A. Administrative Behavior: a Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization (1st ed.). New York: Macmillan, 1947. – xvi, 259 pp.
7. Zipf G.K. Human behavior and the principle of least effort. Cambridge: Univer. Press, 1949.

R e f e r e n c e s

1. Gaaze-Rappoport M. G. Ot ameby do robota: modeli povedeniya / M. G. Gaze-Rappoport, D. A. Pospelov. – M.: Nauka, 1987. – 288 s.
2. Ginzburg K. Primety. Ulikovaya paradigma i yeyo korni / Karlo Ginzburg // Novoye literaturnoye obozreniye, № 8 (1994). – S. 27-61.

3. Kokh R. Printsip 80/20 / R. Kokh // Per. s angl. D. I. Kapgkan.— 2-ye izd.— Mn.: ООО «Popurri», 2004.— 352 s.: il.— ISBN 985-483-197-3.
4. Krivulya L. V. Administrativnaya atribu-tsiya: ponyatiye i rol' v diagnostike organizatsionnogo povedeniya / L. V. Krivulya // Visnik Skhidnoukrains'kogo natsional'nogo universitetu im. V. Dalya. – 2011. – № 3 (157). Ч. 2. – S. 133-139.
5. Organizations [James G. March, Herbert A. Simon]. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1958. – 262 pp.
6. Simon, Herbert A. Administrative Behavior: a Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization (1st ed.). New York: Macmillan, 1947. – xvi, 259 pp.
7. Zipf G.K. Human behavior and the principle of least effort. Cambridge: Univer. Press, 1949.

Кривуля Л. В. Атрибуція за малими сигналами у механізмі регулювання організаційної поведінки

Розкрито зміст механізму регулювання організаційної поведінки. Показано значення доінцидентної діагностики для реалізації механізму, що діє в умовах реального часу, тобто при нестачі часу на ідентифікацію поточної ситуації та вибір альтернативи формування найбільш адекватної реакції. Також запропоновано використання в рамках вирішення завдань регулювання організаційної поведінки концепції доказової парадигми, згідно з якою адміністративні атрибуції мають формуватися на основі використання системи малих сигналів, склад яких має бути вибраним і опрацьованим до необхідності здійснення поточної адміністративної атрибуції.

Ключові слова: адміністративна атрибуція, доказова парадигма, малі сигнали, опортунізм, регулювання.

Krivulya L.V. Attribution by weak signals– improving of the organizational behavior regulation mechanism

Maintenance of organizational behavior regulation mechanism is exposed. The matter of preincident diagnostics is shown for mechanism realization, used in the real time, id est at the lack of time for current situation authentication and choice of alternative for the most adequate reaction forming. The conception of evidence paradigm is proposed for salvation of organizational behavior regulation tasks, which agrees than administrative attributions must will be formed on the basis of the use of the weak signals system. The weak signals must be chosen and worked out to the offensive of incident and realization moment of current administrative attribution.

Keywords: administrative attribution, weak signals, opportunism, regulation.

Кривуля Лариса Володимирівна - аспірант кафедри економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету; krivulya.p@lia.lg.ua.

Рецензент: **Гончаров В.Н.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 19.05.2013.

УДК 65.011:65.012.226

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ СИТУАЦІЙНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ ДИНАМІКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Кривуля П.В., Мозговий Р.О.

SITUATIONAL DIAGNOSTICS MODELS FOR ENTERPRISE VALUE STRUCTURAL DYNAMICS INTERPRETATION

Krivulia P.V., Mozgovyj R.O.

Розглянуто практичні складнощі, що виникають при використанні моделі структурної динаміки вартості підприємства. На основі зіставлення переваг та складнощів використання абсолютних і відносних оцінок, а також кількісних і якісних оцінок, запропоновано розвивати напрямок встановлення якісних відносних змін структурного подолання оцінок вартості. Такий напрям надає можливість скласти модель ситуаційної діагностики економічного стану підприємства на основі розпізнавання тенденцій структурної динаміки вартості підприємства.

Ключові слова: вартість підприємства, ситуаційна модель, структурна динаміка, трикутна діаграма.

Постановка проблеми. Все більшу роль у визначенні стану господарств відіграють агенти управління: менеджери виступають в ролі агентів, що керують капіталом власників та інвесторів, а з'явилися також і інституційні агенти управління (ІАУ – поняття розглянуто у [5] та [6]), до яких належать інвестиційні фонди; організації, що займаються управлінням капіталу; головні підприємства корпорацій, фінансово-промислових груп, холдингів. Наразі відносини ІАУ з об'єктами управління та з власниками коштів все більше ускладнюються завдяки збільшенню кількості об'єктів управління, ускладнення їхньої структури, підвищення вимог власників коштів до прибутковості і захищеності капіталу.

Підприємство, виступаючи для ІАУ у ролі активу, має певне відношення рентабельності та ризикованості (стійкості), яке мусить задовольняти вимоги інвестиційного портфеля ІАУ в цілому та однієї з груп активів у цьому портфелі зокрема. Але також при прийнятті рішення про включення активу у портфель, зміні групи, до якої він належить, необхідним є врахування приросту вартості цього активу. Якщо механізм визначення рентабельності, стійкості підприємства є достатньо визначеним, то питання щодо приросту вартості підприємства та оцінювання цього приросту залишається відкритим.

Для забезпечення процесу прийняття інвестиційних або управлінських рішень ІАУ необхідно мати всебічне відображення стану активів. При оцінюванні приросту вартості підприємства необхідно враховувати не тільки зміни вартостей підприємства, а й темпи, напрямки змін вартостей, а також різниці цих

темтів та напрямків в залежності від підходу до визначення вартості підприємства. Отже, необхідно розробити певний інструмент, який би включав та наочно демонстрував всі вищенаведені показники, їхні значення та тенденції змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох літературних джерелах (наприклад, у [1-4]) за тематикою оцінювання вартості підприємства вказано на існування трьох основних підходів до визначення вартості: доходного, витратного та порівняльного підходів. При цьому кожен підхід, маючи власний механізм та принципи розрахунку, розглядає вартість підприємства з певної точки зору, – тому вартість одного й того ж підприємства, визначена за різними підходами, матиме різні значення. Виходячи з того, що при застосуванні різних підходів методика розрахунку вартості підприємства та її значення відрізняються, то, як зазначено у [5], приріст вартості, розрахованої за різними підходами, буде також відрізнятися. Також слід зазначити, що і в рамках одного підходу вартість може визначатися за кількома методами. При цьому при використанні різних методів одного підходу значення вартості буде відрізнятися. Але методи одного підходу розглядають вартість підприємства з однієї і тієї ж точки зору, і хоч і відрізняються розрахунками та кінцевим значенням вартості, все ж таки зміст цих розрахунків є подібним у тому сенсі, що надає такі ж самі аргументи для інтерпретування виявлених змін. До того ж для кожного з методів існують ситуації, у яких більш доцільним та рекомендованим є використання певного з них у порівнянні з доцільністю та можливістю використання інших. Тому основна різниця у визначенні вартості підприємства постає між різними підходами, а не методами в рамках одного підходу.

Врахування вартостей підприємства та змін цих вартостей за трьома підходами є найбільш необхідним з точки зору інституціональних агентів управління (ІАУ), про роль яких у сучасній економіці було написано у [5] та [6], – у [5] також було розглянуто базові системи критеріїв для певних груп економічних агентів – для ІАУ було виявлена важливість використання у системі критеріїв оцінок вартості підприємства та їхньої динаміки. Так, ІАУ розглядає під-

приємство як актив, при цьому цей актив займає певну частку у портфелі ІАУ серед подібних активів. Тому для забезпечення процесу прийняття інвестиційних або управлінських рішень ІАУ необхідно мати всебічне відображення стану активів.

Всебічне врахування значень наведених вище показників та їхніх тенденцій дозволить виявити фактори, які вплинули на зміну вартостей підприємства, а отже, виявити фактори, на яких в процесі управління слід зосередити увагу ІАУ.

Метою роботи є експериментальна перевірка запропонованої раніше системи показників структурної динаміки вартості підприємства та інтерпретування отриманих у ході експерименту результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, необхідно розробити певний інструмент, який би включав та наглядно демонстрував всі вищенаведені показники, їхні значення та тенденції змін. Так, з цією метою можна було б об'єднати три вартості підприємства у один показник «дійсної вартості», який би враховуючи три підходи до визначення останньої давав загальну вартість, значення якої було б найбільш об'єктивним відображенням стану підприємства. Однак при об'єднанні у один показник трьох вартостей, які вже є суб'єктивними, при використанні певних суб'єктивних операцій (наприклад, надавання ваги значимості кожній з вартостей, як це роблять для адитивних показників-згорток), цей показник апріорно матиме ще більш суб'єктивний характер. А отже, було запропоновано розглянути іншу альтернативу: не об'єднувати три вартості підприємства у єдиний показник, а розглядати кожну з них, їхню динаміку та залежність однієї від одної. Тому, як суперечливо це може не здатися, пропонується ввести показник (СуВаТр), який би об'єднував три вартості підприємства шляхом доповнення їхнього сумарного представлення ще структурним вектором (наприклад, $(0,33; 0,33; 0,34)$). Таким чином, цей показник не інтерпретується як певна загальна вартість (що втричі більша за окрему оцінку), а є елементом об'єднання у систему показників структурного представлення дослідженого явища, – таке представлення надає змогу відзначати зміни у структурі, тобто відбивати структурну динаміку вартості підприємства.

Об'єднавши три вартості у певну систему, маємо три значення вартості та їхню суму (СуВаТр). Визначивши питому вагу кожної з вартостей у СуВаТр, отримуємо частки вартостей, які дадуть можливість представляти вартість певного підприємства не тільки у абсолютному значенні, а і у відносному до вартостей, визначених за іншими підходами. При цьому, у динаміці будуть змінюватися не лише значення вартостей підприємства, а й їхні частки. Проводячи структурний аналіз змін частки кожної з трьох вартостей у СуВаТр, характеру цих змін згідно з припущеннями дослідження, можна робити висновки щодо факторів, які вплинули на такі зміни, і, відповідно, визначати напрямок управлінського впливу.

У оцінці приросту вартості, тобто при розгляді об'єкта, явища, події у динаміці для більшої наочно-

сті доцільним є представлення приросту вартості у графічному вигляді. Виходячи з того, що йде мова про представлення у графічному вигляді динамічних кількісних показників, слід застосовувати певну систему координат. Так, вартість, визначена за кожним підходом, матиме свою вісь. Отже, виходить тримірна система координат. Однак представлення приросту вартості підприємства у тримірній системі координат утруднить сприйняття кінцевим користувачем. Тому пропонується представити приріст вартості підприємства у вигляді трикутної діаграми. Питома вага кожної з вартостей у СуВаТр буде координатою на відповідній осі, при цьому всі осі матимуть значення від 0 до 1 (0-100%). При оцінюванні приросту вартості підприємства визначається початковий період, відносно якого буде визначатися приріст. Питома вага кожної з вартостей початкового періоду у СуВаТр є точкою відліку. При зміні однієї або декількох вартостей у наступних періодах на трикутній діаграмі буде відбиватися траєкторія цих змін (структурна динаміка) (рис. 1).

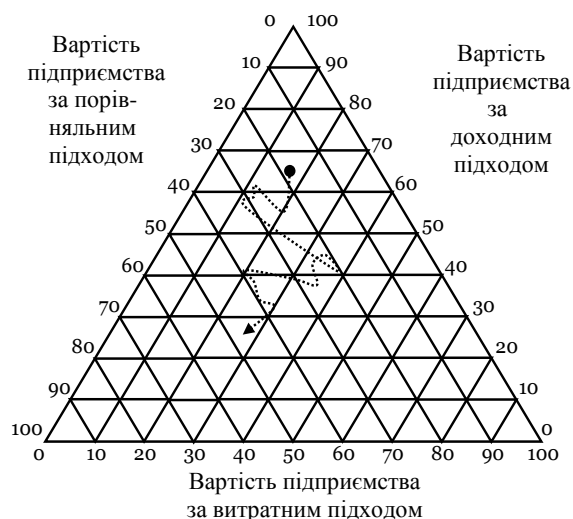

Рис. 1. Структурна динаміка вартостей підприємства

Зміни у трикутній системі координат можна інтерпретувати як результат дії тієї чи іншої групи факторів. При цьому, виходячи з кількості осей на діаграмі, існує 6 основних напрямків змін (рис. 2), а отже і груп відповідних факторів. Також варто зазначити, що у аналізі слід враховувати не лише структурну динаміку вартостей, а й динаміку кожної з вартостей окремо, оскільки, наприклад, одночасне зростання/зменшення всіх трьох вартостей на трикутній діаграмі не відобразиться, при цьому стан підприємства в цілому суттєво зміниться. За допомогою запропонованого структурного аналізу можна аналізувати не лише приріст вартості підприємства, але й структурну динаміку ключових з точки зору ІАУ економічних категорій (критеріїв управління ІАУ) – вартість, рентабельність, стійкість які можуть бути представлені інтегрованими оцінками, отриманими усередненням оцінок як результатів використання різних методів

оцінювання. Отже, до панелі управління ІАУ, таким чином, можна включити дві трикутні діаграми. ІАУ може реагувати на зрушення у структурній динаміці у двох трикутних діаграмах. Однак нормалізація кожного критерію управління ІАУ та подальша нормалізація значень оцінок цих критеріїв є достатньо складним питанням і тому, враховуючи мету даного дослідження, у подальшому надамо розгляд трикутної діаграми, яка відображає структурну динаміку вартостей підприємства.

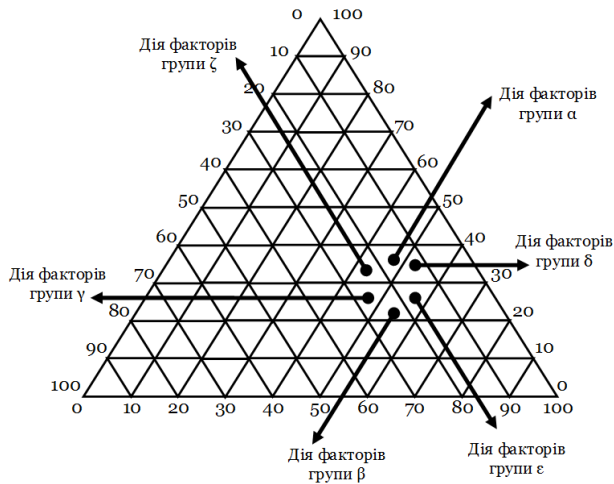

Рис. 2. Шість сценаріїв дії факторів різних груп на структуру вартостей підприємства

Кожен підхід, маючи власний механізм та принципи розрахунку, розглядає вартість підприємства з певної точки зору – це ускладнює роботу аналітика, який ставить за мету отримання достовірної оцінки, але це може мати й позитивне значення, оскільки для забезпечення процесу прийняття інвестиційних або управлінських рішень ІАУ необхідно мати всебічне відображення стану активів. При оцінюванні приросту вартості підприємства необхідно враховувати не тільки зміни вартостей підприємства, а й темпи, напрямки змін вартостей, а також різниці цих темпів та напрямків в залежності від підходу до визначення вартості підприємства, що має забезпечити запропонована система показників СуВаТр.

Проводячи структурний аналіз змін частки кожної з трьох вартостей у СуВаТр, характеру цих змін, можна робити висновки щодо факторів, які вплинули на такі зміни, і, відповідно, визначати напрямки управлінського впливу. Пропонується представити систему показників структурної динаміки у вигляді трикутної діаграми та надати її експериментальну перевірку та інтерпретацію результатів цієї перевірки.

Застосуємо запропоновану систему показників структурної динаміки при оцінюванні приросту вартості підприємства ПАТ «ЛХФЗ» (експеримент виконано за даними реальних підприємств, – хоча деякі дані й було змінено, але не в тій частині та масштабі, які б змінили висновок). Перш за все необхідно

розрахувати вартість підприємства за трьома підходами. З метою аналізу динаміки та оцінювання приросту вартості розрахуємо вартість ПАТ «ЛХФЗ» на кінець 2010, 2011 та 2012 років. При цьому 2012 рік виступає у ролі прогнозного року, виходячи з відсутності на момент дослідження у відкритому доступі звітів за цей період. Необхідні для розрахунків статті балансу та звіту про фінансові результати за 2012 рік було розраховано за допомогою лінійного тренду на основі відповідних даних попередніх шести років.

Розрахунок вартості за витратним підходом проводився за методом чистих активів. У табл. 1 наведено результати розрахунку. Отже, за витратним підходом вартість ПАТ «ЛХФЗ» у 2010р. становить 27 075 тис. грн. У 2011р. – 26922 тис. грн. У 2012р. – 28608 тис. грн.

Розрахунок вартості за порівняльним підходом проводився за методом ринку капіталу. Розрахунок проводився за схемою, яку наведено у роботі М. Ю. Федотової [10]. Згідно з цим методом обирається підприємство, аналогічне оцінюваній фірмі, яке було недавно продане, або по ньому мають офіційні дані по капіталізації. Потім розраховується співвідношення між ринковою ціною продажу підприємства-аналога і яким-небудь його фінансовим показником. Дане співвідношення називається ціновим мультиплікатором. Для отримання ринкової вартості власного капіталу необхідно помножити аналогічний фінансовий показник оцінюваної компанії на розраховану величину мультиплікатора.

У розрахунках було використано два мультиплікатори: «Вартість/Виручка» (P/S) та «Вартість/Чистий прибуток» (P/E). Вартість ПАТ «ЛХФЗ» було визначено як середню арифметичну розрахованої за мультиплікатором P/S та за мультиплікатором P/E вартостей.

Для порівняння було обрано підприємство ПАТ «Фармак», яке є одним з лідерів фармацевтичної галузі України. За даними [9] капіталізація ПАТ «Фармак» у 2011 році становила 2 993 039 тис. грн, виручка – 1 560 918 тис. грн, чистий прибуток – 247 036 тис. грн. Отже, мультиплікатор P/S дорівнює 1,92, мультиплікатор P/E – 12,12. У табл. 2 наведено розрахунки вартості ПАТ «ЛХФЗ» за порівняльним підходом.

Розрахунок вартості за доходним підходом проводився за методом дисконтування грошових потоків. При розрахунках було застосовано запропоновану В. С. Романовим «Модель експрес - оцінки стоимости компании» [7].

У табл. 3-5 наведено вихідні дані для розрахунку вартості ПАТ «ЛХФЗ» у 2010, 2011, 2012 році. Швидкість зростання прибутку компанії за рік (g) було прийнято рівним коефіцієнту інфляції за відповідний рік [12]. Ставка дисконтування (r) для розрахунку вартості розраховувалась за кумулятивним методом [11]. У табл. 6 наведено розрахунок ставки дисконтування.

Таблиця 1

Розрахунок вартості за витратним підходом

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Активи, тис. грн							
Нематеріальні активи	1758	1408	1515	2 132	1 702	1811	
Основні засоби	2809	3778	9953	9 957	9 574	9451	
Незавершене будівництво	8405	8272	2523	1 764	1 999	2081	
Інші необоротні активи	476	407	394	284	308	308	
Запаси	4769	4943	5686	4 206	6 431	5943	
Деб. заборг. за товари	7166	7568	8171	10 001	10 846	10396	
Деб. заборг. за розрахунками	708	1976	2135	4 016	5 118	5380	
Поточні фінансові інвестиції		0	0	6 075	0	0	
Грошові кошти	311	402	633	1 527	870	1203	
Інші оборотні активи	1	5	2	3	0	0	
Витрати майбутніх періодів	19	28	50	53	65	384	
Активи разом:	26422	28787	31062	40018	36913	36957	41958
Пасиви, тис. грн							
Забезпечення наступних витрат і платежів	104	185	238	391	393	486	
Довгострокові зобов'язання	1284	0	0	0	0	30	
Поточні зобов'язання	2387	4317	5428	12933	9445	9519	
Пасиви разом:	3775	4502	5666	13324	9838	10035	13350
Чисті активи, тис. грн							
Активи-Пасиви	22647	24285	25396	26694	27075	26922	28608

Таблиця 2

Розрахунок вартості за порівняльним підходом

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Виручка від реалізації, тис. грн	30915	36144	43573	59030	71111	75897	87300
Чистий прибуток, тис. грн	2582	1627	1111	1722	381	-609	-773,4
Капіталізація за Р/С					136354	145532	167397
Капіталізація за Р/Е					4616	-7379	-9370
Вартість, тис. грн					70485	69077	79014

Таблиця 3

Історичні дані

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Актив, тис. грн							
Необоротні активи (FA)	13450	13865	14385	14137	13583	13651	13836
Оборотні активи (CA)	12956	14894	16627	25828	23265	22922	27829
Пасив, тис. грн							
Довгострокові зобов'язання (LD)	1284	0	0	0	0	30	0
Поточні позики та кредити (SD)	0	1219	1590	6997	4049	4010	6372
Поточні зобов'язання (AP)	2387	3098	3838	5936	5396	5509	6820
Звіт про фінансові результати, тис. грн							
Виручка (R)	30915	36144	43573	59030	71111	75897	87300
Затрати (C)	27668	33654	41872	56785	70524	76070	87849
Відсотки до виплати (IE)	156	156	129	473	677	413	653,2
Прибуток до виплати податків (R-C)	3247	2490	1701	2245	587	-173	-544
Податок на прибуток (R-C)*а	659	863	590	523	206	436	231

Таблиця 4

Значення основних факторів за історичні періоди

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Виручка (R), тис. грн.	30915	36144	43573	59030	71111	75897	87300
Питомі затрати (kC), тис. грн	0,8899	0,9268	0,9580	0,9540	0,9822	0,9968	0,9988
Об. оборотних активів (kCA), дні	153	150	139	160	119	110	116
Об. поточних зобов'язань (kAP), дні	28	31	32	37	28	26	29
Чисті капітальні інвестиції (I), тис. грн		415	520	-248	-554	68	185

Таблиця 5
Значення основних показників, які використовувалися у розрахунку вартості

Показник	Значення		
	2010	2011	2012
r	25,50%	25,50%	25,50%
Податок на прибуток	25,00%	23,00%	21,00%
N	5	5	5
ROIC	3,01%	0,59%	0,24%
g	7,70%	7,40%	6,00%

Таблиця 6
Розрахунок ставки дисконтування

Вид ризику	Імовірний інтервал значень, %
Безризикова ставка доходу	8,5
Керуючий склад: якість управління	2
Розмір підприємства	3
Фінансова структура	2
Товарна та територіальна диверсифікація	1
Диверсифікованість клієнтури	3
Доходи: рентабельність та прогнозованість	4
Інші особливі ризики	2
Разом ставка дисконтування	25,5

У табл. 7-9 наведено прогноз факторів та результати розрахунку вартості на 2010, 2011 та 2012 рр. відповідно. Всі значення у табл. 7-9 наведено у тис. грн, крім таких показників, як кС (частки одиниці), кСА та кАР (дні). Прогнозне значення виручки розраховувалося за ступеневим трендом, значення питомих затрат – за лінійним трендом, значення кСА, кАР, I у прогнозованому періоді є константою та дорівнює середньому арифметичному цих показників за історичні періоди.

Отже, за доходним підходом вартість ПАТ «ЛХФЗ» у 2010 р. становить 971 тис. грн, у 2011 р. – 105 771 тис. грн, у 2012 р. – 199 503 тис. грн.

Визначивши вартість ПАТ «ЛХФЗ» за трьома підходами за три періоди, об'єднаємо їх у єдиному показнику СуВаТр та представимо у графічному вигляді з метою подальшого оцінювання приросту вартості підприємства. У табл. 10 наведено значення вартості ПАТ «ЛХФЗ» за 2010, 2011 та 2012 рр., значення СуВаТр та питоми частки кожної вартості у СуВаТр для кожного року відповідно. На рис. 3 наведено трикутну діаграму структурної динаміки вартостей підприємства ПАТ «ЛХФЗ».

Таблиця 7
Прогноз факторів на прогнозний період та результати розрахунку вартості на 2010 р.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виручка (R)	70387	76167	81557	86626	91428	96000
Питоми затрати (кС)	1,004	1,025	1,046	1,067	1,088	1,109
Об. оборотних активів (кСА)	144	144	144	144	144	144
Об. поточних зобов'язань (кАР)	31	31	31	31	31	31
Чисті капітальні інвестиції (I)	33,25	33,25	33,25	33,25	33,25	33,25
NOPLAT	-211	-1428	-2814	-4353	-6034	-7848
FCF	-4195	-3253	-4518	-5958	-7556	
PV	-3343	-2066	-2286	-2402	-2427	
V1	-12523					
V2	17543					
D	4049					
E	971					

Таблиця 8
Прогноз факторів на прогнозний період та результати розрахунку вартості на 2011 р.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виручка (R)	82772	89280	95330	101006	106368	111465
Питоми затрати (кС)	1,01	1,026	1,042	1,058	1,074	1,09
Об. оборотних активів (кСА)	136	136	136	136	136	136
Об. поточних зобов'язань (кАР)	31	31	31	31	31	31
Чисті капітальні інвестиції (I)	-53,5	-53,5	-53,5	-53,5	-53,5	-53,5
NOPLAT	-637	-1787	-3083	-4511	-6061	-7724
FCF	-6969	-3605	-4769	-6089	-7549	
PV	-5553	-2289	-2413	-2455	-2425	
V1	-15134					
V2	124945					
D	4040					
E	105771					

Таблиця 9

Прогноз факторів на прогнозний період та результати розрахунку вартості на 2012 р.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виручка (R)	93007	99228	104952	110274	115264	119971
Питомі затрати (кС)	1,012	1,024	1,036	1,048	1,06	1,072
Об. оборотних активів (кСА)	129	129	129	129	129	129
Об. поточних зобов'язань (кАР)	30	30	30	30	30	30
Чисті капітальні інвестиції (I)	-137,2	-137,2	-137,2	-137,2	-137,2	-137,2
NOPLAT	-882	-1881	-2985	-4182	-5463	-6824
FCF	-4882	-3426	-4395	-5483	-6675	
PV	-3890	-2175	-2224	-2210	-2144	
V1	-12644					
V2	218519					
D	6372					
E	199503					

Таблиця 10

СуВаТр ПАТ «ЛХФЗ» за 2010, 2011 та 2012 рр.

Показник	2010		2011		2012	
	Значення, тис. грн.	Питома вага	Значення, тис. грн.	Питома вага	Значення, тис. грн.	Питома вага
Вартість за витратами	27075	0,2748	26922	0,1334	28608	0,0931
Вартість за порівнянням	70485	0,7154	69077	0,3424	79014	0,2573
Вартість за доходами	971	0,0098	105771	0,5242	199503	0,6496
СуВаТр	98531	1	201770	1	307125	1

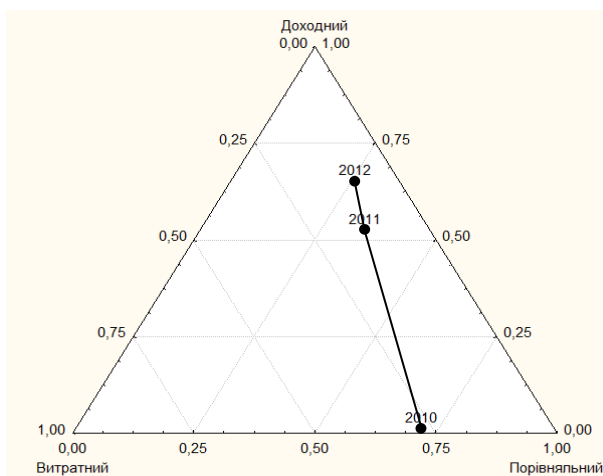

Рис. 3. Трикутна діаграма структурної динаміки вартостей підприємства ПАТ «ЛХФЗ»

Однак можна помітити, що значення вартості ПАТ «ЛХФЗ», які розраховано за доходним підходом, мають дуже швидкі темпи росту. При аналізі цієї тенденції було звернено увагу на те, що основними складниками вартості підприємства за методом дисконтування грошових потоків є V1 (вартість підприємства у прогнозному періоді) та V2 (вартість підприємства у постпрогнозованому періоді).

Значення V2 збільшилося від 17,5 млн грн до майже 220 млн грн. Така тенденція збільшення вартості не є адекватною, враховуючи зростаючу збитковість підприємства у прогнозному періоді. V2 розраховується за формулою (1), при цьому значення $NOPLAT_{N+1}$ (чистий операційний прибуток за мінусом скорегованих податків) у всіх розрахункових періодах (2010, 2011 та 2012 рр.) є від'ємним. Від-

ношення $g/ROIC$ при достатній доходності підприємства є меншим за одиницю. Якщо ж $g > ROIC$ (як у випадку з ПАТ «ЛХФЗ»), то $(1-g/ROIC)$ є від'ємним значенням. А отже, у чисельнику формули (1) два від'ємних значення при помноженні перетворились у позитивне значення.

$$V_2 = \frac{NOPLAT_{N+1} \left(1 - \frac{g}{ROIC}\right)}{(r-g)(1+r)^i} \quad (1)$$

Виходячи зі сказаного, розраховане за доходним підходом значення вартості не є коректним з причини неможливості отримання адекватних результатів вартості збиткового підприємства за доходним підходом. Тому у оцінюванні структурної динаміки вартостей необхідно враховувати значення вартості за витратним та порівняльним підходами (рис. 4). У 2011 році порівняно з 2010 роком вартість ПАТ «ЛХФЗ» зменшилась як за витратним підходом, так і за порівняльним. Одними з факторів, що вплинули на такі зміни, є зменшення оборотних активів та збільшення зобов'язань. У 2012 році вартість ПАТ «ЛХФЗ» як за витратним, так і за порівняльним підходами, стрімко зросла з причини збільшення оборотних активів, зменшення зобов'язань та підвищення обсягів діяльності. Таким чином, можемо констатувати, що існують труднощі у використанні абсолютних кількісних оцінок вартості для інтерпретування динаміки вартості підприємства. Однак, виходячи з сутності методики розрахунків за доходним підходом, навіть за умов некоректності результуючих значень, можна достовірно визначити тенденцію зміни вартості підприємства. Так, виходячи зі зменшення прибутковості у аналізованих пе-

ріодах, можна стверджувати, що за доходним підходом вартість підприємства у періоді з 2010 по 2012 рр. мала тенденцію до зменшення.

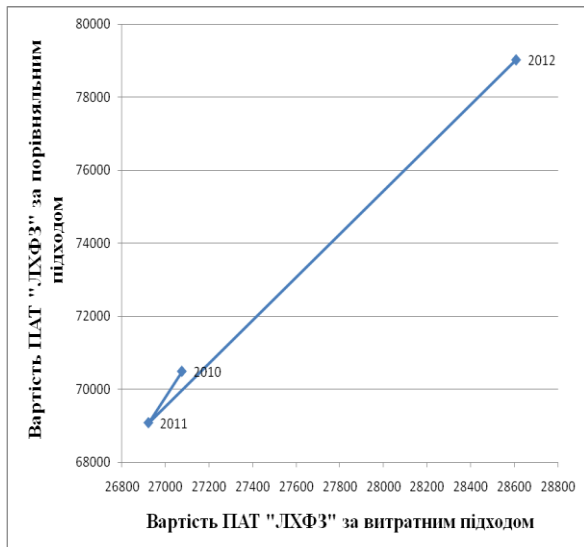

Рис. 4. Діаграма структурної динаміки вартостей ПАТ «ЛХФЗ»

Більш того, слід зазначити, що при інтерпретуванні оцінок приросту вартості підприємства значення та зміна значень кількісних показників не відіграє головну роль. Більш важливим є саме напрямки зміни вартостей та різниця у цих напрямках в залежності від підходу до визначення вартості. Отже, головну роль при оцінюванні приросту вартості підприємства відіграють якісні показники, які відображають напрямки змін вартостей. Тому пропонується розглянути можливі типові ситуації, які характеризують певні напрямки змін вартостей підприємства (табл. 11). У табл. 11 знак «+» відповідає збільшенню вартості за певним підходом, а знак «-» – зменшенню вартості. При цьому кожен з типів ситуацій є наслідком впливу на діяльність підприємства певних факторів. У табл. 11 також наведено можливі інтерпретації складу факторів до кожного з типів ситуацій та запропоновані відповідні управлінські заходи.

Враховуючи наведені вище розрахунки, тенденції, які спостерігаються на ПАТ «ЛХФЗ», у аналізованих періодах (2010-2012рр.) відносяться до сценарію В+/П+/Д-. Тому рекомендується з урахуванням стану підприємства та росту фармацевтичної галузі в цілому сконцентрувати увагу на диверсифікації продукції та на підвищенні її якості.

Також слід зауважити, що хоч і існує 8 можливих типових ситуацій абсолютних змін вартостей підприємства, проте, як показано на рис. 2, існує 6 основних груп факторів, які призводять до структурних змін вартостей підприємства та відповідно 6 основних секторів цих змін (рис. 5). У табл. 12 наведено напрямки та темпи змін вартостей підприємства в залежності від відповідного сектора трикутної діаграми. При цьому знак «++» відображає різке збільшення вартості, а знак «--» – різке зменшення.

Таблиця 11

Фактори та програми управлінських заходів до кожної з 8-ми ситуацій структурної динаміки вартостей підприємств

Типові ситуації	Припущення щодо складу факторів, що призвели до зміни вартостей (інтерпретація)	Можлива програма управлінських заходів (апріорні рішення)
В+/П+/Д+	Зростання обсягів діяльності за умов зростання доходності підприємства та галузі в цілому	Інвестування у подальший розвиток завдяки залученню додаткових ресурсів
В+/П-/Д+	Розширення за вдяки зростанню ринку	Продуктові інновації
В+/П+/Д-	Зменшення частки ринку за умов збільшення активів підприємства	Перегляд асортименту, підвищення якості продукції
В+/П-/Д-	Заморожування активів підприємства з причини різкого скорочення обсягів продажу та прибутковості	Організаційні інновації з подальшими технологічними та продуктовими інноваціями
В-/П-/Д-	Збільшення зобов'язань підприємства, зменшення обсягів продажів та рівня прибутковості	Інновації в управлінні
В-/П-/Д+	Зростання частки ринку за умов можливого спаду у галузі в цілому та одночасного зростання оборотності активів	Диверсифікація з можливою подальшою конверсією
В-/П+/Д+	Зростання оборотності активів при зростанні рівня прибутковості підприємства	Інвестування у подальший розвиток за умов можливого використання у якості реципієнта іншої СЗГ чи іншого підприємства, підпорядкованого тому ж ІАУ
В-/П+/Д-	Зменшення частки ринку при збільшенні зобов'язань підприємства	Додаткові видатки в маркетингові програми з подальшими продуктовими інноваціями та додатковими видатками на рекламу

Рис. 5. Основні сектори змін вартостей підприємства

Таблиця 12

Напрямки та темпи змін вартостей підприємства в залежності від відповідного сектора трикутної діаграми структурної динаміки підприємства

Сектор змін	Напрямок змін за витратним підходом	Напрямок змін за порівняльним підходом	Напрямок змін за доходним підходом
1	+	--	++
2	+	+	-
3	++	-	--
4	-	+	-
5	--	++	+
6	-	-	+

Висновки. Таким чином, було застосовано запропоновану систему показників структурної динаміки при оцінюванні приросту вартості конкретного підприємства. Визначивши вартість підприємства за трьома підходами за три періоди, було об'єднано їх у єдиному показнику СуВаТр та надано у графічному вигляді з метою подальшого оцінювання приросту вартості підприємства. Однак, як було зазначено, значення вартості, які розраховані за доходним підходом, мають занадто швидкі темпи росту. Було виявлено у існуючих методах визначення вартості підприємства об'єктивні недоліки, які не дають змоги отримати коректні значення у певних випадках – експериментальна перевірка виявила об'єктивні труднощі у використанні для інтерпретації абсолютних кількісних оцінок вартості підприємства. Виходячи з результатів проведеного аналізу, слід визнати, що розраховане за доходним підходом значення вартості не є коректним через неможливість отримання адекватних результатів вартості збиткового підприємства за доходним підходом. Однак, виходячи з сутності методики розрахунків за доходним підходом, навіть при некоректності результуючих зна-

чень можна достовірно визначити тенденцію зміни вартості підприємства. Так, виходячи зі зменшення прибутковості у аналізованих періодах, можна стверджувати, що за доходним підходом вартість дослідженого підприємства у періоді з 2010 по 2012 рр. мала тенденцію до зменшення. Слід зазначити, що при оцінюванні приросту вартості підприємства значення та зміна значень кількісних показників не відіграє головної ролі. Більш важливим є саме напрямком зміни вартостей та різниця у цих напрямках в залежності від підходу до визначення вартості. Отже, головну роль при оцінюванні приросту вартості підприємства відіграють отримані на основі аналізу кількісних показників якісні показники, які відображають напрямки змін вартостей. Тому було запропоновано розглянути можливі типи за напрямками зміни вартостей підприємства ситуації. При цьому кожен з сценаріїв є наслідком впливу на діяльність підприємства певних факторів. Також були наведені: дві можливі системи інтерпретації складу факторів змін вартості підприємства, до кожного з типів ситуації однієї з них (8- сценарної) було запропоновано відповідні управлінські заходи, склад яких слід досліджувати та уточнювати у майбутніх дослідженнях. Також перспективним видається дослідження 6- сценарної ситуаційної моделі структурної динаміки вартості підприємства.

Запропоновано систему показників, яка об'єднує три вартості підприємства у структурному векторі. При цьому показник СуВаТр не інтерпретується як певна загальна вартість, а є елементом об'єднання у систему показників структурної динаміки. Проводячи структурний аналіз частки кожної з трьох вартостей у СуВаТр, характеру цих змін, можна робити висновки щодо факторів, які вплинули на такі зміни, і, відповідно, визначити напрямок управлінського впливу. Пропонується представити систему показників структурної динаміки у вигляді трикутної діаграми. Зміни у трикутній системі координат можна інтерпретувати як результат дії тієї чи іншої групи факторів.

За допомогою запропонованого структурного аналізу можна аналізувати не лише приріст вартості підприємства, але і структурну динаміку ключових з точки зору ІАУ економічних категорій (критерії управління ІАУ) – вартість, рентабельність, стійкість. Отже, до панелі управління ІАУ можна включити дві трикутні діаграми. Менеджери та власники ІАУ можуть реагувати на зрушення у структурній динаміці у двох трикутних діаграмах. Але розробку такої ситуаційної моделі тільки започатковано, її слід розвинути у подальших дослідженнях.

Література

1. Алексеевко Н.А. Оценка бизнеса: Учеб. пособие. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2002.
2. Бочаров В.В., Самонова И.Н., Макарова В.А. Управление стоимостью бизнеса: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 124 с.
3. Васильева Т.А., Леонов С.В., Олексіч Д.В. Механізм розрахунку чистого грошового потоку банківського

- бізнесу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2009_1/26.3.01.pdf – Назва з екрану.
4. Волков Д.Л. Управление ценностью: показатели и модели оценки // Российский журнал менеджмента. 2005. Т. 3, № 4.
  5. Кривуля П. В. Інституціональні та транзитивні агенти управління: пропозиція термінологічного визначення виду суб'єктів та засад забезпечення їх критеріальною системою показників / П. В. Кривуля, Р. О. Мозговий // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2013. – №1(190). Ч. 1. – С. 90-100.
  6. Мозговий Р. О. Класифікація інституціональних агентів управління // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 24 (1). – Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013, – С. 63-73.
  7. Романов В. С. Модель экспресс оценки стоимости компании [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cfin.ru/appraisal/business/prompt_evaluation.shtml – Назва з екрану.
  8. Статут (нова редакція) ПАТ «Луганський хіміко-фармацевтичний завод» від 20.04.2011 р.
  9. Фармак Інформація о компанії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.securities.com/Public/company-profile/UA/Фармак_Фармак_ru_2035787.html – Назва з екрану.
  10. Федотова М.Ю. Оценка стоимости бизнеса и использование ее результатов в целях повышения эффективности деятельности компании // Финансовый менеджмент. – 2009. – №5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://1fin.ru/?id=425> – Назва з екрану.
  11. Щербачков В.А., Щербачкова Н.А. Оценка стоимости предприятия (бизнеса). 3-е издание. – Москва, 2009.
  12. <http://www.rbc.ua/>

References

1. Alekseenko N.A. Otsenka byznesa: Ucheb. posobyе. Khabarovsk: Yzd-vo DVHUPS, 2002.
2. Bocharov V.V., Samonova Y.N., Makarova V.A. Upravlenye stoyimost'yu byznesa: Uchebnoe posobyе. – SPb.: Yzd-vo SPbHUEF, 2009. – 124 s.
3. Vasyl'yeva T.A., Lyeonov S.V., Oleksich D.V. Mekhanizm rozrakhunku chystoho hroshovoho potoku bankivs'koho biznesu [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2009_1/26.3.01.pdf – Nazva z ekranu.
4. Volkov D.L. Upravlenye tsennostyu: pokazately y modely otsenky // Rossyyskiy zhurnal menedzhmenta. 2005. T. 3, № 4.
5. Krivulia P. V. Instytutsionalni ta tranzitivni ahenty upravlinnya: propozytsiya terminolohichnoho vyznachennya vydu sub'yektiv ta zasad zabespechennya ikh kryterial'noyu systemoyu pokaznykiv / P. V. Krivulia, R. O. Mozhovyy // Visnyk Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu. – 2013. – №1(190). CH. 1. – S. 125-129.
6. Mozhovyy R. O. Klyasyfikatsiya instytutsional'nykh ahentiv upravlinnya // Ekonomika. Menedzhment. Pidpryyemnytstvo. Zb. nauk. prats Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya. Vyp. 24 (1). – Luhansk: SNU im. V. Dalya, 2013, – S. 63-73.
7. Romanov V. S. Model' ekspress otsenki stoimos-ti kompanii [Yelettronnyy resurs] – Rezhim dostupu:

- http://www.cfin.ru/appraisal/business/prompt_evaluation.shtml – Nazva z yekranu.
8. Statut (nova redaktsiya) PAT «Luhans'kyu khimiko-farmatsevtichnyy zavod» vid 20.04.2011 r.
  9. Farmak Ynformatsyya o kompanyy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.securities.com/Public/company-profile/UA/Farmak_Farmak_ru_2035787.html – Nazva z ekranu.
  10. Fedotova M.YU. Otsenka stoimosti biznesa i ispol'zovaniye yeye rezul'tatov v tselyakh povysheniya effek - tivnosti deyatel'nosti kompanii // Finansovyy menedzh - ment. . - 2009. . - № 5 [Yelettronnyy resurs] - Rezhim dostupu : <http://1fin.ru/?id=425> - Nazva z yekranu .
  11. Shcherbakov V.A., Shcherbakova N.A. Otsenka stoymosti predpryyatyya (byznesa). 3-e yzdaneye. – Moskva, 2009.
  12. <http://www.rbc.ua/>

Кривуля П.В., Мозговой Р.О. Применение модели ситуационной диагностики для интерпретации структурной динамики стоимости предприятия

Рассмотрены практические сложности, возникающие при использовании модели структурной динамики стоимости предприятия. На основе отличия абсолютных и относительных оценок, а также количественных и качественных изменений предложено развивать направление качественных относительных изменений структурного представления оценок стоимости. Такое направление предоставляет возможность составления модели ситуационной диагностики экономического состояния предприятия на основе распознавания структурной динамики стоимости предприятия.

Ключевые слова: стоимость предприятия, структурная динамика, ситуационная модель, треугольная диаграмма.

Krivulia P.V., Mozgovyy R.O. Situational diagnostics models for enterprise value structural dynamics interpretation

Practical difficulties that arise when using the structural dynamics model for enterprise value are considered. Advantages and disadvantages of using absolute and relative estimates, as well as of quantitative and qualitative estimates, are compared. As a result, further setting qualitative relative changes in structural representation of estimated value is proposed. The approach enables building the situational diagnostics model for enterprise performance, based on recognizing tendencies in structural dynamics of enterprise value.

Keywords: enterprise value, situational model, structural dynamics, triangular diagram.

Кривуля Павло Вікторович - кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та економічної безпеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; krivulya.p@lia.lg.ua.

Мозговий Руслан Олегович - магістрант спеціальності «Менеджмент організацій та адміністрування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Рецензент: **Колосов А.Н.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 12.06.2013.

УДК 659.1:159.9

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА СПОЖИВАЧІВ**Лисенко І. О.****THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF ADVERTISING ON CONSUMER****Lysenko Igor O.**

У статті розглядається питання реклами як явища соціальної психології й маркетингу. Досліджуються психологічні технології, що використовуються в сучасній комерційній рекламі задля формування споживчих смаків та пріоритетів. Проаналізовано прийоми емоційного впливу на споживача, роль гри слів та домінуючого кольору. Підкреслюється важливість аспектів підготовки реклами з урахуванням національно-символічного значення кольорів. У статті розглядається вплив форми подання інформації для позитивного сприйняття змісту об'єктом впливу. Прослідковується роль корпоративної символіки товаровиробника, імені продавця, найважливішим елементом і матеріальною оболонкою яких є торгова марка, знак, а також назва фірми. Використовуючи комплексний підхід, автор розглядає застосування психологічних прийомів у виготовленні ефективного рекламного продукту.

Ключові слова: психологія реклами, споживачі, рекламні технології, реклама, психологічний вплив.

Постановка проблеми. Сучасні споживачі досить скептично відносяться до багатьох ініціатив спеціалістів з маркетингу, тому привабити і втримати інтерес споживачів до будь-якого товару досить складно. Наразі, щоб забезпечити успішність продажів, компанії необхідно зробити більше, ніж просто слідувати за його відмінною якістю та встановити на нього найнижчу ціну. Компанія мусить продавати свої товари, супроводжуючи їх оригінальними, інформативними та привабливими зверненнями, які переконували б у відповідності цих товарів потребам і бажанням споживачів. Тому ключовим елементом маркетингу є реклама. Як на споживчому, так і на промисловому ринку реклама є складовою системи просування товарів до споживачів. За її допомогою досягається успіх у бізнесі. Витрати на рекламу мають приносити товаровиробнику максимальну віддачу, тому визначення ефективності рекламного впливу на споживачів є головним питанням рекламної діяльності й предметом дослідження багатьох наук, зокрема психології.

Слід підкреслити, що термін «психологія реклами», дуже актуальний для нашого дослідження, сьогодні вже досить добре відомий. Перші психологічні науково-прикладні дослідження в галузі реклами почали проводитися на рубежі XIX-XX століть. Однак і сьогодні вони, як і раніше, актуальні. І причин цьому декілька.

По-перше, за минулі сто років були створені специфічні рекламні технології, внаслідок цього виникли нові психологічні явища, що вимагають наукового аналізу.

По-друге, серйозні зміни відбулися в самій психологічній науці. Зараз найбільш інтенсивно розвиваються її соціальні напрямки, тому рекламу обов'язково потрібно вивчати з погляду соціальної психології.

По-третє, до цього часу в суспільстві з'явилися численні проблеми, пов'язані з рекламною діяльністю людей. Вони також вимагають психологічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним і найбільш значимим джерелом стала монографія доктора психологічних наук, професора, засновника першої в Росії асоціації для психологічних досліджень у рекламі А.І. Лебедева-Любимова «Психологія реклами»[17]. Це видання є однією із фундаментальних праць, у якій викладено основи психології реклами як одного з найперспективніших розділів психологічної науки. Слід відзначити книгу німецького психолога в галузі реклами, Клауса Мозера, «Психологія маркетингу й реклами»[18]. У роботі наведено психологічні закономірності, які можуть пояснити й поліпшити результативність рекламних дій. Безліч результатів досліджень, а також приклади наочно показують різноманітні можливості застосування психологічних теорій і методів у цій практичній галузі.

Слід зауважити, що реклама як предмет наукового пошуку цікавить науковців-лінгвістів, соціологів, політологів, економістів тощо, певні дослідження проводяться й у галузі маніпулятивних технологій. Однак усі вони загалом зорієнтовані саме на політичну комунікацію (Б. Л. Борисов; А. Д. Васильєв; І. О. Гольман; І. В. Крилов; О. В. Медведева; Р. М. Мокшанцев; В. Л. Музикант). Праць, які висвітлюють психологічні засади впливу реклами на майбутнього покупця, дуже мало.

Ми ставимо собі за мету виділити особливості психологічного впливу на споживача саме в комерційній рекламі, яка покликана формувати наші споживачькі смаки та пріоритети.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах реклама є найбільш поширеним засобом впливу, який використовується в процесі ма-

рекетингової комунікації. За допомогою реклами у свідомості потенційного покупця формується образ товару. Щодо реклами існує декілька формулювань. Спираючись на них, зокрема на дослідження О. А. Лозової, визначимо, що реклама – це довільна платна форма не персональної презентації і просування товарів, послуг, ідей через засоби масової інформації. Вона спрямована на створення і підтримку високої популярності товару, створення його бажаного іміджу на цільовому ринку [16, с. 129]. З іншого боку, слід погодитись з Н. В. Панченко, що реклама – це мистецтво психологічного впливу на масового споживача [1, с. 78-81]. Наразі більшість авторів стверджують, що, впливаючи на свідомість чи підсвідомість людей, комерційна реклама спроможна прямо створювати потреби в товарах та послугах, що рекламуються наче з нічого, штучно [2, с. 78-79]. Подібні погляди в сучасній науковій психологічній літературі й в літературі з маркетингу дуже часто підлягають надто великій критиці, визнається лише непряма, опосередкована участь реклами в процесі формування потреб людини. Та, незважаючи на це, в літературі досі залишається відкритим питання: чому та в яких випадках люди все ж таки придбавають товари, в котрих вони майже не мають потреби? Тому саме проблему вивчення ефективності методів психологічного впливу в рекламі сьогодні мають основною проблемою психології реклами [3, с. 56-60].

Вплив реклами на аудиторію здійснюється поступово в чотири етапи:

1. Перший етап — привернення уваги аудиторії.
2. Другий етап — пробудження інтересу, зацікавленості аудиторії.
3. Третій етап — надання аудиторії аргументів на користь товару, що рекламується. Формування психологічної настанови, яка доводить, що запропоновані цінності відповідають потребам аудиторії. Долається бар'єр недовіри аудиторії.

4. Четвертий етап — створення психологічного налаштування до запам'ятовування повідомлення.

В основі цих етапів лежить «АІДА» (від англ. AIDA: Attention, Interest, Desire, Action – увага, інтерес, бажання, дія) – аббревіатура, що використовується в американському маркетингу, яка визначає послідовність реакції потенційного покупця. АІДА спирається на ретельний аналіз і оцінку різних рекламних засобів впливу.

Найважливішими об'єктами, на які здійснюється вплив у рекламі, є пам'ять та увага. Завдання реклами — переконати людей в тому, що рекламований товар необхідно купити. Для цього треба насамперед привернути увагу аудиторії до рекламного повідомлення, оскільки із сотні повідомлень, що людина отримує щоденно, тільки третина усвідомлюється, і лише десята частина має шанс вплинути на поведінку людини.

Коли людина отримує будь-яке повідомлення, відбувається пасивне запам'ятовування. Потім інформація оброблюється розумом, і якщо вона визна-

ється переконливою, емоційною й викликає інтерес, вона впроваджується в пам'ять і починає впливати на свідомість [4, с. 46-47].

Важливим для запам'ятовування інформації є й час, за який вона надається. Дослідженнями було встановлено, що оптимальним для запам'ятовування є цілісне повідомлення, яке вміщується у часовий проміжок від 4 до 10 секунд, причому окремі частини повідомлення мають уміщуватися у проміжки від 0,1 до 0,5 секунди.

Кожен етап психологічного впливу реклами на свідомість споживача вимагає застосування певних методів і способів рекламного впливу, здатних забезпечити найбільший психологічний ефект.

Лише деякі рекламні засоби самі по собі можуть привернути увагу нейтрального суб'єкта. До таких, наприклад, належить вітрина магазину, яка знайомить з асортиментом товару, наявним у продажу [2]. Усі ж інші рекламні засоби мають бути оформлені так, щоб потенційний споживач звернув на них увагу.

Т.В.Джиги підкреслює: «Людей вражають та захоплюють насамперед почуттєві образи, що викликаються певними словами та асоціацією на них, а не логікою висловлювання» [7, с. 192]. Тому процес впливу в рекламі часто починається із впливу на емоції.

Саме психологічний вплив на споживача відбувається на четвертому етапі. Можна погодитись із Д. Гібсоном, що сприйняте людиною рекламне повідомлення закріплюється в її свідомості завдяки пам'яті. Сприйняття іноді розуміється як процес пізнання оточуючого світу та інформації [5, с. 457].

На четвертому етапі застосовуються такі прийоми впливу:

прийом багаторазового повторення. Разова реклама не може забезпечити формування попиту на рекламований товар. Отже, повторення рекламного повідомлення необхідне для привертання уваги аудиторії до повідомлення та його запам'ятовування;

прийом впливу на асоціативну пам'ять аудиторії. При створенні рекламних повідомлень певний інтерес становить асоціативна пам'ять. Сутність асоціативної пам'яті полягає у тому, що одні предмети та поняття оживляються у пам'яті завдяки іншим.

Таким чином, при створенні рекламних повідомлень необхідно враховувати, які асоціації буде викликати у людини той чи інший рекламний матеріал.

Далі розглянемо психологічні прийоми в рекламі. Після того як розроблена ідея реклами та сформульовані завдання, які вона має вирішити, чи підходить черга її оформлення до виходу в світ. Саме оформлення або дизайн реклами створює передумови для успішного досягнення кінцевого результату – перетворення потенційного споживача в реального покупця.

Займаючись підготовкою плаката, буклета або іншої друкованої реклами, дуже важливо добре про-

думати дизайн: правильно розташувати текст, знайти яскраву картинку і вибрати ту колірну гаму, на тлі якої реклама товару буде сприйматися найкращим чином. Саме в цей час варто приділити особливу увагу психологічним прийомам у виборі кольору, тексту, форми і зображення в рекламі.

Важливе місце займає вплив кольору у рекламі. Всім відомий факт – колір виражає різні почуття (радість, смуток, комфорт, тривогу). Вченими доведено, що кольори діють на підсвідомість людини, викликаючи при цьому певну асоціацію. Зверніть увагу на такий факт: якщо людина перебуває в гармонійній кольоровій обстановці, то її працездатність підвищується, настрій поліпшується, а головне – спілкування з іншими людьми проходить у спокійному руслі. Кольорові гами по-різному діють на почуття людини, викликаючи різні психологічні реакції. Також колір приховує об'ємність речей, може підкреслювати певну якість, сприятливо впливати на свідомість (або навпаки драгувати). Колірне сприйняття здійснюється безпосередньо нервовою системою.

Вплив кольору також використовується і в рекламній сфері. Ви, безсумнівно, звертали увагу на барвисті рекламні буклети, ролики тощо на об'ємність зображення і колірні рішення, які використовуються при цьому. Все це служить одній меті – привернути вашу увагу, зацікавити. Тому, як і форма, колір має емоційний вплив на людину [6].

Саме кольори звертаються до почуттів, а не до логіки людини:

- викликають психологічну реакцію;
- підкреслюють якість, настрій, почуття, створюють тепле або холодне середовище, відображають пори року;
- мають фізіологічні наслідки як продовжені чи негативні оптичні подразники;
- стосуються відчуттів, задоволення, приємного зовнішнього вигляду;
- надають об'ємність середовищу і предметам.

Цим пояснюється те, що людина, залежно від свого емоційного стану, прихильна до одних кольорів, байдужа до інших і несприятлива до третіх. Ці закономірності відкрив Макс Люшер у середині ХХ ст. [7, с. 191-194].

Наприклад, червоний – налаштовує на рішучість і здатний викликати в реципієнта сильне бажання зробити певний вчинок, а отже, купити товар, що рекламується. Даний колір, як ніякий інший, здатний швидко привернути до себе увагу, зафіксувати погляд на предметі реклами. Однак не варто занадто переоцінювати його. Так, невелика деталь оголошення каталога, виділена червоним, буде доречна й відразу приверне до себе увагу, тимчасом, як надмірне його використання здатне викликати у споживача агресивність і навіть роздратування предметом реклами. Залежно від людини і обставин він або активізує, робить життєрадісним, або викликає занепокоєння і нервовість.

Помаранчевий – найкращий вигляд має у рекламі медикаментів, дитячих товарів, а також послуг у галузі охорони здоров'я й освіти, адже він допомагає викликати приплив життєвих сил. Помаранчевий колір додає активності і створює відчуття внутрішньої рівноваги.

Жовтий – налаштовує на комунікабельність. А ще він допомагає додати рівноваги емоціям, знайти внутрішній спокій, вгамувати душевне хвилювання. Крім того, жовтий здатний «наділити» предмет інтелектом, тому, наприклад, рекламу товарів хайтек найкраще зробити в жовтій гамі. Цей колір буде вдалий у рекламі дитячих товарів, послуг туристичних фірм, а також рекламних і PR-агентств. Хоча доведено, що дуже мала кількість людей вважає його улюбленим кольором, переважно це 17–19-річні чоловіки [8, с. 106].

Зелений – все пом'якшує, знімає гостроту переживань. Цей колір буде доречний і ефективний у рекламі медикаментів, водоочисних систем, стоматологічних клінік і аптек, ветеринарних лікарень, центрів здоров'я й охорони навколишнього природного середовища.

Рожевий – підсилює почуття реципієнтів, робить їх більш уважними, ласкавими й чуйними. Діапазон використання цього кольору може бути дуже широким: від реклами парфумерної продукції, товарів для жінок і дітей до послуг шлюбних агентств і сімейних центрів.

Блакитний – теж налаштовує на сферу почуттів, але більше піднесених, скоріше, платонічних, ніж приземлених. Це колір дружної прихильності, колір миру. Він здатний додати предмету цілісного вигляду, а питанню / справі – глобальності та успішного результату.

Синій – допомагає сконцентруватися на найнеобхіднішому: не розпорозуватися на дрібниці. Синя деталь у каталозі або рекламному проспекті відразу приверне до себе увагу і на відміну від червоного ніколи не викличе негативних емоцій.

Фіолетовий – колір внутрішньої зосередженості. Він сприяє внутрішньому поглибленню: допомагає абстрагуватися від усього непотрібного й сконцентруватися на головній проблемі. Ще одна цікава деталь – фіолетовий добре стимулює роботу мозку й сприяє вирішенню творчих завдань. За допомогою цього кольору можна підкреслити креативність товару або орієнтованість на надання послуг творчій еліті.

Чорний – колір самозанурення: він допомагає сконцентруватися на вирішенні того або іншого завдання. Водночас цей колір здатний налаштувати на меланхолію й зневіру. У чорному приходиться відчуття самотності й ізоляції від навколишнього світу. Саме його у поліграфічній рекламі краще не використовувати. Ця рекомендація, зрозуміло, не поширюється на шрифт і таблиці.

Білий – колір повної відкритості, не несе жодних неприємних відчуттів. Моновикористання цього кольору в друкованій рекламі створює нейтральний

ефект, коли споживачеві реклами просто повідомляється інформація про товар, без встановлення будь-яких акцентів і пріоритетів [8, с. 105-108].

Золотий, особливо у поєднанні з чорним, – створює відчуття розкоші, солідності, високого рівня. Цей колір найбільш підходить для реклами дорогих товарів, ювелірних виробів і так далі.

Але є ще один аспект – національний. В. Бугрим та Т. Компанець серед найважливіших аспектів підготовки реклами називають національно-символічне значення кольорів [9]. Ставлення до кольору в кожній країні своє, існує навіть своя національно-культурна специфіка, яку необхідно враховувати, розробляючи рекламну кампанію в тій або тій країні. В Америці червоний колір асоціюється з любов'ю, жовтий – із процвітанням, зелений – з надією, блакитний – з вірністю, білий – персоніфікує чистоту, спокій, мир, а чорний – символ складності й надзвичайної ситуації. В Австрії найбільш популярним є зелений колір, у Болгарії – темно-зелений і коричневий, у Пакистані – смарагдово-зелений, а в Голландії – жовтогарячий і блакитний. У цілому, чим ближче до Сходу, тим більше значення надається символіці кольору. Так, у Китаї червоний колір означає доброту й відвагу, чорний – чесність, а білий, на відміну від загальноприйнятого європейцями символу чистоти й святості, асоціюється з підлістю й облудністю.

Найбільш популярні кольори:

- червоний у Росії, Іраку, Мексиці, Норвегії;
- помаранчевий в Голландії;
- жовтий у Китаї;
- зелений в Австрії, Болгарії, Мексиці, Австралії, Ірландії, Єгипті;
- блакитний в Індії;
- білий у Мексиці;
- коричневий у Болгарії [9, с. 6-11].

Здійснюючи підготовку плакатів, буклетів або іншої друкованої реклами, дуже важливо добре продумати дизайн: правильно розташувати текст, знайти ефективну картинку й вибрати ту колірну гаму, на тлі якої реклама товару буде сприйматися найкраще. Для організації художньої форми друкованого видання важливим є пошук стилістичних та конструктивних елементів. Цілісна композиція може складатися з обмеженої кількості уособлених зображень, тому від гармонійності у їх поєднанні значною мірою залежить якість оформлення поліграфічного твору [10, с. 63].

Між кольоровим вирішенням реклами і природним сприйняттям людини існує певна залежність. Достовірно встановлено, що кожний колір викликає підсвідомі асоціації. Колір стає елементом загально-го визначення зовнішнього вигляду речей та їх рекламного образу. Наприклад, в європейських країнах усе більше посилюється протистояння тютюнової і алкогольній рекламі, у тому числі шляхом обмеження кольорових рішень. Відомі випадки, коли в законодавчому порядку тютюнова і алкогольна реклама допускалася винятково в чорно-білому оформленні.

Звичайно, рекомендується застосовувати з рекламною метою не більше двох різних кольорів, які, проте, можна урізноманітнити завдяки схожим відтінкам. Спеціальними дослідженнями встановлено, що кількість кольорів безпосередньо впливає на ефективність рекламного повідомлення. «Якщо ефективність сприйняття чорно-білого зображення взяти за 100%, то ефективність двоколірного зростає на 20 %, а багатокольорового – на 40 %. Важливим чинником для створення потрібної атмосфери під час сприймання реклами є температура кольору, яка також впливає на реципієнта. Якщо теплий білий колір створює спокійне середовище, то холодний і нейтральний білий колір підкреслює активний настрій» [11, с. 118].

Специфіка високоякісних товарів і предметів розкоші краще підкреслюється поєднанням чорного з червоним чи золотистим. Свіжість – холодними кольорами: жовтим, синім чи зеленим. Непоганий вибір, наприклад, кольору зелені для молочної продукції, блакитного – для продуктів моря, коричневого – для кераміки, оранжевого – для промислових товарів, яскраво синього – для ювелірних виробів.

Якщо брати до уваги зображення чи текст на певному тлі, то за ступенем погіршення сприйняття кольорові поєднання розподіляються в такому порядку: синій на білому; чорний на жовтому; зелений на білому; чорний на білому; жовтий на чорному; білий на чорному; зелений на червоному; синій на білому; червоний на жовтому; білий на синьому; червоний на білому; синій на жовтому; оранжевий на чорному; жовтий на синьому; зелений на білому; оранжевий на білому; білий на зеленому; червоний на зеленому; коричневий на білому; білий на коричневому; коричневий на жовтому; жовтий на коричневому; червоний на білому; білий на червоному; жовтий на червоному.

Слід правильно застосовувати відтінки і «освітленість» кольору. Занадто яскраві відштовхують, занадто бліді кольори просто не помітні. У рекламі краще застосовувати не більше двох, трьох кольорів «розбавляючи» їх спорідненими відтінками [12].

Також свій вплив має форма у рекламі. Спеціальними дослідженнями було науково встановлено, що форма, як і колір, емоційно впливає на людину.

Доведено, що форма екрана, на якому розташовується об'єкт, певним чином організовує процес пошуку на ньому слабкопомітних сигналів. Точно так само організуючим впливом володіє й форма образотворчої поверхні.

Психологам добре відомі деякі прийоми залучення уваги людей завдяки формі, яка надається об'єкту сприйняття. Зокрема ефективним способом залучення уваги є виділення з якою-небудь ознакою одного елемента серед інших.

Певний вплив на сприйняття інформації надають форми ліній. Вважається, що вертикальні або горизонтальні прямі лінії асоціюються зі спокоєм, ясністю і навіть солідарністю, а вигнуті – з витонченістю і невимушеністю. Однак це справедливо в пе-

вних умовах. Зигзагоподібні лінії передають враження різкої зміни, концентрації сили, швидкого вивільнення енергії.

Незбалансовані форми викликають відчуття дискомфорту. Нехитрі і симетричні форми «прочитуються» набагато швидше, привертають увагу.

Неймовірно зросла роль корпоративної символіки товаровиробника, імені продавця, найважливішим елементом і матеріальною оболонкою яких є торгова марка, знак, а також назва фірми. Всі людські бажання, задуми, пристрасті і відносини матеріалізуються в знаках і речах, щоб стати предметами купівлі та споживання. Як відомо, образ міститься вусьому, але найважливіший той образ, який несуть товарний знак і назву фірми.

Як ніколи раніше торгова марка, товарний знак, назва фірми стають об'єктом значних матеріальних вкладень, символом ділової репутації і якості, до якого підприємство рухалося, можливо, багато років.

За допомогою повторення вони стають упізнаними суспільством в цілому і самі можуть посилати вторинні повідомлення, коли цей продукт використовується. За допомогою успішних і творчих образів споживачі можуть пізніше рекламувати самих себе. Це буде неможливо без створення позитивного образу продукту і його ефективного розміщення в засобах реклами.

Зміст і стиль тексту в рекламі також має велике значення. Споживач, відгукнувшись на заклик, починає вникати в суть реклами, настає черга впливу інформації, а саме, рекламного тексту. Текст для будь-якої реклами повинен бути простим і лаконічним. Короткі фрази, що містять одну просту думку, діють набагато переконливіше і міцніше утримуються в свідомості людини. Бажано при складанні тексту не застосовувати умовного способу і минулого часу. При обробці цільової аудиторії текст рекламного оголошення може містити мовні звороти або навіть специфічну для цієї аудиторії термінологію.

Першим ключем до успіху є заголовок. Ви мусите зрозуміти, що слова вашого заголовка, це більш ніж 70% ефективності реклами. Тобто його написання – це велика справа.

Будьте конкретними, не узагальнюйте. Конкретність робить вашу рекламу більш правдоподібною. Коли ви узагальнюєте, ваш потенційний клієнт говорить «Він просто вигадав це». Ваша конкретність змушує їх говорити «Він, напевно, прорахував це. Я дуже хочу спробувати». Не ігноруйте факт, що Конкретність завжди перемагає загальні слова.

Акцентуйте Вигоди, а не відмінні риси. Ви повинні сфокусуватися на вигодах вашого продукту, а не на відмінних рисах. Може здатися, що це одне і те ж, але це зовсім не так. Від того, який шлях ви виберете, залежить успіх або провал вашої рекламної кампанії.

Щось Безкоштовне – це важливий фактор в рекламі. «Безкоштовно» – це, мабуть, найбільш потужне рекламне слово, яке існує. Все, що ви продаєте

за ціною більше 20 \$, мусить мати додаток у вигляді Безкоштовних Бонусів. Якщо можливо, то і продукти вартістю до 20 \$ повинні мати Безкоштовні Бонуси. Ви завжди повинні пропонувати Безкоштовні Бонуси з Тимчасовим Лімітом – «Тільки для тих, хто замовить зараз!» На споживача це діє як Ефект «Розпродажу» і змушує його замовити саме зараз [13].

Нерідко в рекламних оголошеннях зображенню віддають першочергове значення, оскільки їхнє використання дуже різноманітне. Ілюстрації самі по собі здатні утримувати величезний обсяг інформації, що дозволяє скоротити текст до мінімуму. Сприймається така інформація значно швидше і запам'ятовується краще. Та й з емоційного впливу текст також не може конкурувати із зображеннями. Отже, інформація, закладена в зображенні, сприймається швидше і легше, то і перегляд рекламного оголошення зазвичай починається з зображення [14].

Також використовують такі прийоми:

1. Прийом «ефект краю». Найкраще запам'ятовується та інформація, яка розміщена на початку та наприкінці рекламного повідомлення.

2. Прийом прив'язки рекламованого товару до емоційного поняття.

3. Прийом впливу на короткочасну пам'ять. Вплив рекламного повідомлення на аудиторію починається із заголовка, тому він, як правило, формулюється таким чином, щоб відразу привернути увагу, розкрити зміст матеріалу, заінтригувати. Дослідженнями встановлено, що найкраще запам'ятовуються заголовки, які складаються з 3-7 слів. Якщо заголовок рекламного повідомлення більший, його слід розміщувати у кілька рядків.

4. Прийоми, які підвищують читабельність тексту і, таким чином, полегшують його запам'ятовування. Серед них можна виділити такі:

– підзаголовок у два-три рядки викликає підвищений інтерес;

– якщо текст рекламного повідомлення починається з великої літери, читабельність збільшується у середньому на 13 відсотків;

– щоб сприймання та запам'ятовування рекламного повідомлення аудиторією були ефективними, перший абзац не повинен перевищувати одинадцяти слів; усі інші частини рекламного повідомлення теж мають бути якомога коротшими;

– текст рекламного повідомлення краще запам'ятовується, якщо він розділений підзаголовками на невеликі частини;

– щоб уникнути монотонності великого тексту рекламного повідомлення, ключові абзаци слід набирати іншим шрифтом.

При розміщенні реклами в друкованих засобах масової інформації слід враховувати, що ефект запам'ятовування підвищиться, якщо інтенсивну публікацію (один в один-два дні) чергувати з більш розтягнутими в часі (один раз протягом одного-двох тижнів).

Для того щоб полегшити сприймання і, таким чином, запам'ятовування тексту рекламного повідомлення, що передається по радіо, його слід передавати зі швидкістю 170 – 180 слів за хвилину. Треба також враховувати психологічні особливості пам'яті людини: після одного прочитання людина може запам'ятати 9 чисел, 7 букв алфавіту, 5 односкладових слів та одну фразу, що містить не більше 7 слів.

Негативно впливають на запам'ятовування рекламного повідомлення перенасичення тексту аргументами, використання назв та конкретних понять без емоційного навантаження, спеціалізована термінологія, опис технічних процесів, надмірне використання цифр, іменників.

Сприяє запам'ятовуванню тексту рекламного повідомлення вживання звичних сентенцій, метафор, епітетів, звернень до особистості, краплень з літературних творів, діалогів, афоризмів.

Дослідники реклами пропонують такі способи для стимулювання запам'ятовування [4, с. 46-47]:

- застосування гумору, який впливає не тільки на запам'ятовування, а й на увагу, уяву, почуттєву сферу аудиторії;

- ритмічна форма рекламних повідомлень, їх віршування;

- використання асоціативних полів, особливо для зміцнення зв'язку назви компанії з її профілем;

- включення до рекламного повідомлення знаків та символів, що впізнаються аудиторією. Рекламне повідомлення, яке містить позитивну емоційну символіку у вигляді знайомого образу, швидше запам'ятовується;

- виключення конкуренції різних аргументів на користь одного товару або послуги. Один вдалий довід діє сильніше ніж ціла низка аргументів, особливо коли вони внутрішньо не пов'язані між собою так, щоб утворити єдину міцну структуру;

- дотримання єдиної ідеї в усіх рекламних матеріалах;

- забезпечення принципу цілісності рекламної кампанії як на рівні ідей, слоганів, аргументів, так і на рівні емоційних зорових образів.

Вивчення реакції на рекламу дає можливість управління не тільки її ефективністю, а й такою важливою частиною нематеріальних активів, як клієнтським капіталом (relationalcapital) і життєвим циклом клієнта [14, с. 91; 15, с. 225].

Висновки. Отже, реклама – явище соціально-психологічне. Вплив рекламної інформації виявляється в емоціях, думках, можливих рішеннях споживача. Таким чином, у рекламному процесі активну участь беруть відчуття, сприйняття, увага, пам'ять тощо. Сприйняття – складний процес, який може ускладнюватися особливостями самих предметів, умовами сприйняття, настрою. Воно залежить від вікового цензу та особистісних якостей. За допомогою вибору певного кольору можна керувати ставленням споживача до реклами, а створивши необхідне колірне середовище, викликати в споживача

реклами необхідні емоції. При правильному виборі та сприятливому поданні у покупця виникає бажання придбати товар.

Становить інтерес для подальших досліджень аналіз використання таких рекламно-психологічних технологій: поєднання кольорів, кольору та музичного супроводу; застосування можливих опорних фраз чи фраз, які після перегляду рекламного ролика широко використовуються в повсякденному спілкуванні саме у своєму конотативному значенні тощо.

Література

1. Панченко Н. В. Эффективность рекламы: почему она низка и как ее повысить? / Н. В. Панченко // ЭКО. – 1994. – № 9. – С. 78 – 81.
2. Шахурин В. Г. Рекламная деятельность: учебник для студентов высших учебных заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Г. Шахурин, Ф. Г. Панкратов, Баженов Ю. К.]. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. – 364 с.
3. Раковська-Башмакова О. С. Психологічний вплив рекламної діяльності на суспільство / О. С. Раковська-Башмакова, Т. М. Русанова // Український науково-теоретичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 56 – 60.
4. Дин Т. Грамотное составление рекламных текстов [Электронный ресурс] / Терри Дин. – Режим доступа: subscribe. Ru.
5. Gibson J. J. Perception as a Function of Stimulation // A Study of Psychology / Ed. S. Koch. – New York: McGraw-Hill, 1959. – P. 457.
6. Роль кольору у рекламі / Переклад – В. Кучерявий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.clemansso.com>.
7. Аландаренко Н. Ю. Психологія кольору в друкованій рекламі / Н. Ю. Аландаренко // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2006. С. 191 – 194.
8. Попова Ж. Г. Психологія кольору в друкованій рекламі / Ж. Г. Попова // Маркетинг в Росії і за кордоном. – 2000. – № 4. – С. 105 – 108.
9. Бугрим В. В. Ментальність і реклама / В. В. Бугрим, Т. М. Компанець // Рекламист. – № 8. – С. 6 – 11.
10. Яремчук О. М. Образотворча типографіка в дизайні акцидентних видань / О. М. Яремчук // Друкарство: Науково-практичний часопис. – К., 2005. – № 1 (60).
11. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы: учебное пособие / Р. И. Мокшанцев. – Москва: Инфра – М, 2009. – 320 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.biblioclub.ru.
12. Мистецтво реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rbclub.ru/index.php?page=reklama&art=1683>.
13. Голубкова Е. Н. Психологическое воздействие света, цвета, формы и корпоративной символики на восприятие рекламируемого продукта / Е. Н. Голубкова, Ю. Мартынцева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 4.
14. Aaker D. Managing Assets and Skills: The Key to a Sustainable Competitive Advantage / D. Aaker // California Management Review. – 1989. – Vol.31; – P. 91.
15. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower/ L. Edvinsson, M.S. Malone. – New York: Harper Business, 1997. – P. 225.
16. Лозова О. А. Особливості засобів впливу маркетингової комунікації / О. А. Лозова // Прометей. – 2010. – 2 (32). – С. 128 – 134.

17. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы / А. Н. Лебедев-Любимов. – СПб. : Питер, 2006. – 450 с.
18. Мозер К. Психология маркетинга и рекламы / К. Мозер; пер. с нем. – Х. : Гуманитарный Центр, 2004. – 380с.

References

1. Panchenko N. V. 'Эффективность' рекламы: почему она нужна у как ее повысить? / N. V. Panchenko // ЭКО. – 1994. – № 9. – С.78 – 81.
2. Shahrin V. G. Reklamna dejatel'nost': uchebnyk dlj studentov vysshyh uchebnykh zavedenij. – 2-eyzd., pererab. ydop. / V. G. Shahrin, F. G. Pankratov, Bazhenov Ju. K.J. – М. : Ynformacyonno-vnedrencheskyj centr «Marketing», 1999. – 364 s.
3. Rakov'ska-Bashmakova O. S. Psihologichnyj vplyv reklamnoi' dij'al'nost' ina suspil'stvo / O. S. Rakov'ska-Bashmakova, T. M. Rusanova // Ukrai'ns'kyj naukovotoretychnyj zhurnal. – 2007. – № 2. – С. 56 – 60.
4. Dyn T. Gramotnoesostavlenye reklamnykh tekstov [Elektronnyj resurs] / TerryDyn. – Rezhym dostupa: subscribe. Ru.
5. Gibson J. J. Perception as a Function of Stimulation // A Study of Psychology / Ed. S. Koch. – New York: McGraw-Hill, 1959. – P. 457.
6. Rol' kol'oru u reklami / Pereklad – V. Kucherjavij [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.clemansso.com>.
7. Alandarenko N. Ju. Psihologija kol'oru v drukovanij reklami / N. Ju. Alandarenko // Naukovi zapysky I nstytutu zhurnalistyky. – К., 2006. S. 191 – 194.
8. Popova Zh. G. Psihologijakol'oru v drukovanijreklami / Zh. G. Popova // Marketing v Rossii' izakordonom. – 2000. – № 4. – S. 105 – 108.
9. Bugrym V. V. Mental'nist' ireklama / V. V. Bugrym, T. M. Kompanec' // Reklamist. – № 8. – S. 6 – 11.
10. Jaremchuk O. M. Obrazotvorcha typografika v dizajni akcydentnyhvydan' / O. M. Jaremchuk // Drukarstvo: Naukovo-praktychnyj chasopys. – К., 2005. – № 1 (60).
11. Mokshancev R. Y. Psihologija reklamy: uchebnoe posobyе / R. Y. Mokshancev. – Moskva : Ynfra – M, 2009. – 320 s. [Elektronnyjresurs]. – Rezhym dostupu: www.biblioclub.ru.
12. Mystectvo reklamy [Elektronnyjresurs]. – Rezhym dostupu: <http://rbclub.ru/index.php?page=reklama&art=1683>.
13. Golubkova E. N. Psihologicheskoe vozdejstvie sveta, cveta, formy u korporativnoj symvoljky na vospryjatye reklamiruемого produkta / E. N. Golubkova, Ju. Martinceva // Marketing v Rossyу y za rubezhom. – 2005. – № 4.
14. Aaker D. Managing Assets and Skills: The Key to a Sustainable Competitive Advantage / D. Aaker // California Management Review. – 1989. – Vol.31; – P. 91.
15. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M.S. Malone. – New York : Harper Business, 1997. – P. 225.

16. Lozova O. A. Osoblyvosti zasobiv vplyvu marketyngovoi' komunikacii' / O. A. Lozova // Prometej. – 2010. – 2 (32). – S. 128 – 134.
17. Lebedev-Ljubymov A. N. Psihologija reklamy / A. N. Lebedev-Ljubymov. – SPb. : Pyter, 2006. – 450 s.
18. Mozer K. Psihologija marketynga y reklamy / K. Mozer; per. s nem. – Х. : Gumanytarnyj Centr, 2004. – 380s.

Лысенко И.А. Психологическое влияние рекламы на потребителей

В статье рассматривается вопрос рекламы как явления социальной психологии и маркетинга. Исследуются психологические технологии, которые используются в современной коммерческой рекламе ради формирования потребительских вкусов и приоритетов. Проанализированы приемы эмоционального влияния на потребителя, роль игры слов и доминирующего цвета. Подчеркивается важность аспектов подготовки рекламы с учетом национально-символического значения цветов. В статье рассматривается влияние формы представления информации для позитивного восприятия содержания объектом воздействия. Прослеживается роль корпоративной символики товаропроизводителя, имени продавца, важнейшим элементом и материальной оболочкой которых является торговая марка, знак, а также название фирмы. Используя комплексный подход, автор рассматривает использование психологических приемов в изготовлении и использовании эффективного рекламного продукта.

Ключевые слова: психология рекламы, потребители, рекламные технологии, реклама, психологическое влияние.

Lysenko Igor O. Psychological impact of advertising on consumer

The article discusses advertising as a phenomenon of social psychology and marketing. We study the psychological technologies used in modern commercial advertisements for the formation of consumer tastes and priorities. Analysis techniques emotional impact on consumers, the role of word play and the dominant color. The importance of training aspects of advertising including national symbolism of colors. The article examines the impact of the presentation of information to the positive perception of the content object of influence. Traced the role of corporate symbols manufacturer, dealer name, the most important element and the material of the shell is a trademark sign, and the name of the company. Using an integrated approach, the author examines the use of psychological techniques in making effective promotional product.

Keywords: psychology of advertising, consumers, advertising technology, advertising and psychological impact.

Лысенко Игорь Александрович – кандидат исторических наук, член-корреспондент Международной академии наук педагогической освіти, доцент кафедры маркетинга Луганского национального университета имени Тараса Шевченка; lysenko_igor@mail.ru.

Рецензент: **Максимова Т.С.**, д.е.н., профессор.

Статья подана 04.06.2013.

УДК 338.23

МИТНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ: ВИМОГИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**Ліхоносова Г.С.****CUSTOMS COMMUNICATION UKRAINE: REQUIREMENTS INTEGRATION PROCESS****Likhonosova G.**

В статті надано авторське бачення доцільності митних комунікацій в Україні, проведено дослідження стану митних комунікацій, виявлено та охарактеризовано зовнішні та внутрішні митні комунікації, запропоновано напрями оптимізації комунікаційного процесу в умовах глобалізаційного інтеграційного процесу. Визначено сучасну структуру комунікаційного процесу митної служби України. За умов інтеграційних викликів розроблено загальний вид внутрішніх та зовнішніх комунікацій митної служби України. Охарактеризовано програму митних комунікацій, розраховану як на зовнішніх, так і на внутрішніх комунікаторів. Наявність такої програми є важливим чинником, що сприяє виконанню державною митницею її основних інтеграційних цілей, а також встановлення і підтримки в митному середовищі атмосфери впевненості і доцільності такої роботи.

Ключові слова: митниця, комунікації, інтеграційний процес, комунікаційна програма розвитку.

Постановка проблеми. Переважною тенденцією у більшій частині країн світового співтовариства в кінці ХХ - на початку ХХІ ст. є перехід до нового типу соціальної організації демократичного суспільства - відкритого інформаційному суспільству, яке можна визначити як суспільство, в якому економічний розвиток, соціальні зміни, якість і спосіб життя у вирішальній мірі залежать від наукового знання і способу використання інформації на основі вдосконалення комунікативних технологій.

Революційні зміни у галузі комунікативних технологій впливають не лише на економічний, науково-технічний і культурний розвиток суспільства, а й на зміну світогляду людей, поведінкові аспекти їхньої життєдіяльності, державний устрій і функціонування державного механізму.

Мета статті - ознайомитися з сутністю і складнощами комунікацій, акцентуючи увагу на комунікаціях митних органів, в динаміці їхнього розвитку, а також заходах, які необхідно впровадити для більш ефективної взаємодії як на рівні структурних підрозділів митної служби, так і на рівні представників бізнес-структур, учасників ЗЕД, представників громадськості та ЗМІ.

Актуальність дослідження даної тематики полягає в тому, що на нинішньому етапі розвитку митних органів потрібна термінова розробка та впровадження кардинально нових комунікаційних моделей, адже від цього надалі багато в чому залежатиме

вся ефективність діяльності митних органів, їхня репутація в очах учасників ЗЕД.

У світі існує дуже багато визначень поняття комунікацій. Різні школи у свій час висували власні визначення цього терміна, і всі ці визначення по суті своїй є правильними. Виходячи з того, що визначення комунікацій дуже поширені в нашому світі, не тільки в сфері управління, а й в інших аспектах, то хотілося б надати український варіант класифікації даного терміна [1, с. 431]: процес обміну інформацією, фактами, ідеями, поглядами емоціями між двома або більше особами.

Н. М. Блінов і С. І. С'єдін визначили комунікацію як передачу інформації від однієї особи її домислювання іншою особою з тим, щоб інформацію можна було виконати [2, с. 7].

В умовах ринкової економіки поняття "комунікація" виходить за рамки простого мовного спілкування людей і передачі інформації від людини до людини. Інформація не рівнозначна комунікації, хоча ці поняття, і тісно взаємопов'язані. Інформація - це відображення в свідомості людини навколишнього світу, зафіксоване якимось способом і тому володіє властивістю відтворюваності [1, с. 321]. Комунікації - це зв'язки, в основі яких лежать інтереси та цінності [1, с. 431].

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікаційний процес в митних органах являє собою необхідну передумову становлення, розвитку і функціонування всіх соціальних митних систем, бо саме він забезпечує зв'язок між працівниками митної служби, платниками митних зборів, умовляює накопичення і передачу соціального досвіду, його збагачення, організацію спільної діяльності.

Комунікаційний процес митної служби України є складним та багатофакторним, зобразити його можна у вигляді схеми (рис. 1).

Основними його елементами є:

1) Суб'єкт комунікативного процесу митної служби - відправник і одержувач митної інформації (комунікатор і реципієнт).

2) Засоби комунікації - код, що використовується для передачі митної інформації в знаковій формі (слова, шифри, графіки тощо), а також канали, по яких передається повідомлення від комунікатора до реципієнта.

Рис. 1. Структура комунікаційного процесу митної служби

3) Предмет комунікації митної служби (явище, подія, факт) і відображає його повідомлення (стаття, рапорт).

4) Ефекти комунікації - виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу митної служби, у їхніх взаєминах або в їхніх діях наслідки комунікації.

Основна мета комунікативного процесу митної служби - забезпечення обміну між її структурними підрозділами з розумінням інформації, тобто встановлення двосторонніх або багатосторонніх інформаційних зв'язків.

Всесвітня митна організація (ВТО) у 1995 р. розробила для країн-членів певні рекомендації з управління комунікаціями в митній справі. Запропоновані в ньому принципи управління комунікаціями можуть бути використані в системі комунікативного управління митною службою України за умови її адаптації до змін та ситуації в країні.

Для виконання завдань, що стоять перед митною адміністрацією будь-якої країни, необхідне встановлення і підтримка відповідного балансу між забезпеченням законного переміщення вантажу і поїздок громадян при необхідному рівні обізнаності суспільства про закони і нормативні акти, в рамках яких працює митне відомство, з одного боку, та здійсненням ефективного контролю за виконанням цих законів з іншого. Крім того, своїми діями митна адміністрація має вселяти впевненість учасникам ЗЕД і суспільству, що їхні погляди і думки узяті до уваги і враховані при розстановці пріоритетів у політиці відомства та втіленні в життя намічених програм [3, с. 34].

Ефективно налагоджені комунікації приносять взаємну вигоду як безпосередньо митному відомству, так і бізнес-спільноті та громадськості в цілому. Головною метою добре налагоджених комунікативних зв'язків є досягнення повної інформованості суспільства про діяльність митного відомства і застосовуваної ним законодавчої бази, що, у свою чергу, суттєво впливає на створення і підтримку позитивного іміджу та високої ділової репутації всієї служби. Тому розробка ефективної програми комунікацій має стати одним із пріоритетів митної адміністрації. Незалежно від ресурсного забезпечення комунікативної програми вона мусить містити такі компоненти:

1) партнерські взаємини між керівництвом митного відомства і професійними комунікаторами (співробітниками служби по зв'язках з громадськістю);

2) адекватне цілям забезпечення виконання програми персоналом і ресурсами;

3) розташування робочих місць комунікаторів в безпосередній близькості від відомих джерел інформації в середовищі, де вони могли б мати можливість своєчасно отримувати, обмінюватися і використовувати інформацію при плануванні і консультуванні.

Правильно розроблена комунікативна стратегія, по-перше, сприяє підвищенню ефективності управління безпосередньо інститутом митниці, по-друге, надає неоціненну допомогу співробітникам митниці в їхній роботі, по-третє, забезпечує підтримку діловому співтовариству, по-четверте, дозволяє своєчасно, якісно і повноцінно інформувати учасників ЗЕД про їхні права та обов'язки, нововведення і т.д.

Одним з головних і перспективних напрямків розвитку комунікативної стратегії митного відомства будь-якої країни є тісна співпраця зі ЗМІ. Добре налагоджені зв'язки із засобами масової інформації мають стати однією з найважливіших ланок в інформаційно-комунікативній стратегії державного інституту митниці. ЗМІ швидко і ефективно з точки зору витрат доносять інформацію як до широких верств населення, так і до цільової аудиторії, що робить засоби масової інформації найціннішим інструментом для служб із зв'язків з громадськістю, покликаних вибудовувати взаємини відомства із зовнішніми комунікаторами. У процесі даної роботи, здійснюваної митним відомством, "взаємовідносини зі ЗМІ" передбачають встановлення і підтримку ефективних комунікацій з представниками як друкованих, так і електронних засобів масової інформації. Очевидним є ще й той факт, що принципи, на яких засновані відносини між інститутом митниці та ЗМІ, в значній мірі залежать від загальної інформаційної та комунікативної політики, що проводиться тією чи іншою державою.

Варто детальніше охарактеризувати що розуміти під внутрішніми, а що під зовнішніми комунікаціями митних органів. Тобто до внутрішніх комунікацій належить вся циркуляція інформації в межах організації (рис. 2).

Головними цілями ефективної внутрішньої комунікації є:

1) надання персоналу всієї інформації, необхідної для ефективного виконання повсякденної роботи;

2) підвищення мотивації у персоналу на підставі почуття причетності і професійної гордості;

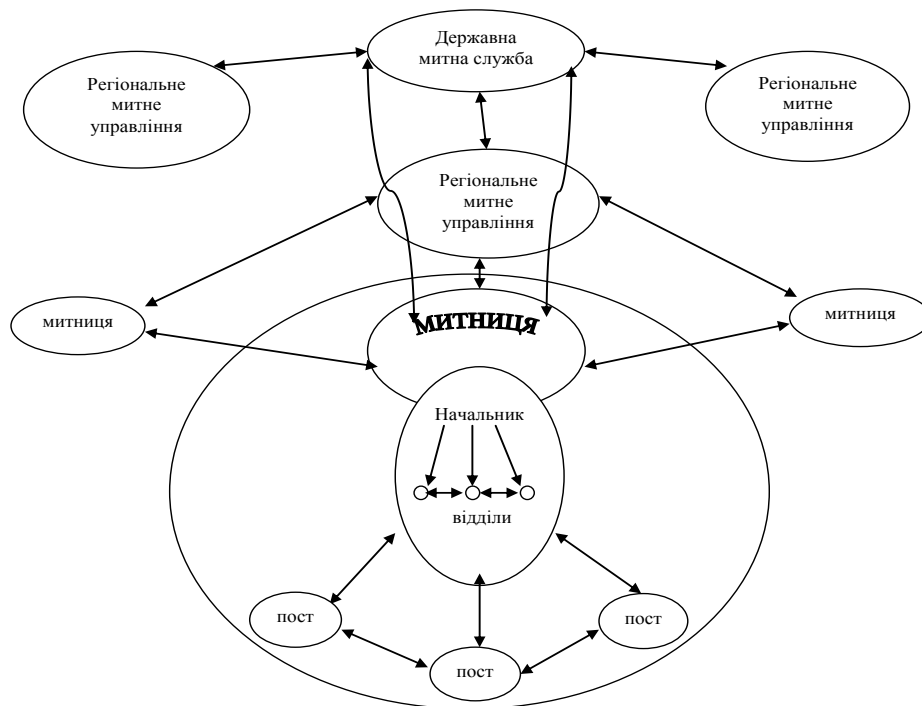

Рис. 2. Загальний вид внутрішніх комунікацій митної служби України

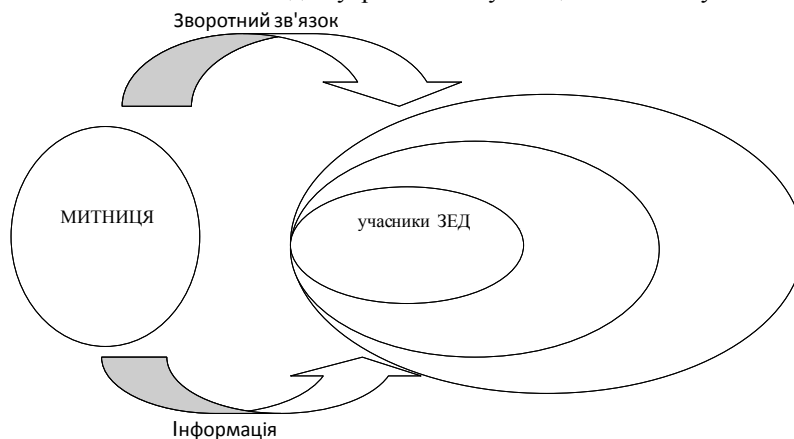

Рис. 3. Схема зовнішніх комунікацій митних органів України

3) повна поінформованість персоналу про митну політику, про цілі та пріоритети відомства;

4) виховання у персоналу відомства чуйності та уваги до проблем, з якими стикаються як бізнес-спільнота, так і широка громадськість;

5) надання персоналу можливості широкого обговорення проблем служби та обміну ідеями всередині трудового колективу з метою вдосконалення митного праці.

Зовнішньою комунікацією є потік інформації, що виходить з митного відомства і спрямований на забезпечення як широкої громадськості, так і бізнес-спільноти необхідними їм відомостями про митну політику та чинне митне законодавство (рис. 3).

Митна інформація має сприяти створенню і підтримці позитивної ділової репутації митної служби України. До зовнішньої комунікації нале-

жить також вся інформація, яка надходить у відомство про взаємодію митниці із зовнішніми комунікаторами - учасниками ЗЕД і суспільством в цілому.

Головними напрямками ефективної зовнішньої комунікації є:

1) надання суспільству своєчасної, корисної та точної інформації;

2) моніторинг рівня поінформованості бізнес-спільноти та громадськості в цілому про свої права та обов'язки у правовому полі митного законодавства;

3) проведення освітніх програм з метою ознайомлення суспільства з роллю інституту митниці в житті держави;

4) забезпечення керівництва митної служби своєчасною інформацією про потреби і проблеми,

УДК 336.221.4 (477)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**Ліхоносова Г.С., Сирова Д.С.****SOCIAL AND ECONOMICAL DEVELOPMENT OF THE TAX SYSTEM IN UKRAINE****Lihonosova G.S., Sirova D.S.**

В статті проведено аналіз соціально-економічного розвитку податкової системи України, її впливу на економіку та соціальне забезпечення населення. Також визначено її соціальну спрямованість, порівняно податкову систему України із США – країною з передовим виробництвом, успішним бізнесом та міжнародним авторитетом. Визначено основні джерела формування коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Означено принципово важливі та пріоритетні завдання економічної політики держави, чим має стати впровадження принципів соціальної орієнтації та зниження загальної рівня оподаткування через спрощення системи оподаткування, зменшення ставок податків, розширення бази оподаткування, підвищення ефективності податкового контролю з метою детінізації економіки.

Ключові слова: податкова система, соціально-економічний розвиток, фінансово-економічна криза, соціальне забезпечення, зведений бюджет України.

Постановка проблеми. Податкова система України є однією з найбільш складних і найменш ефективних не тільки серед країн європейського регіону, а й у глобальному порівнянні, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, що працюють в Україні. Ключовими проблемами нашої податкової системи є велика кількість податкових платежів, значні часові фінансові затрати на сплату податків та високе податкове навантаження на фонд оплати праці. Прийняття Податкового кодексу ще більше загострило економічні відносини між владою та бізнесом.

Проблема модернізації податкової системи є дуже важливою для України, адже вона характеризується внутрішньою неузгодженістю її складників, нестабільністю, складністю та негативним впливом на стан національної економіки взагалі [2, ст. 98].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань теорії та практики функціонування податкової системи, вирішення проблеми розробки та реалізації політики оподаткування як важливого економічного важеля регулювання зробили Л. П. Максимова [2],

А. І. Крисоватий [3], В. Л. Смагін [4], А. М. Соколовська [5] та інші.

В основу формування податкової системи закладено принципи оподаткування, які вперше були сформульовані А. Смітом [6]. Вченим обгрунтовано чотири принципи, що лежать в основі сучасної податкової системи: пропорційності оподаткування, визначеності, зручності та справедливості. Громадяни повинні здійснювати платежі на користь держави пропорційно своєму доходу, стверджував А. Сміт. Податок, його розмір, строк сплати, спосіб платежу повинні бути чітко визначеними і зрозумілими для платника. Автор зазначав, що податок потрібно стягувати тоді, коли найзручніше його сплачувати. Справедливість податку стосується того, як його розмір відбивається на матеріальному становищі платників, оскільки податок повинен становити необтяжливу частку доходу громадян [6].

Незважаючи на дослідження даної проблеми багатьох вчених, це питання залишається невирішеним, а розроблення комплексного підходу щодо реформування податкової системи триває. Україна перебуває у періоді формування ринкових відносин, тому вивчення цього питання є досить актуальне в наш час.

Тому **метою статті** є визначення соціально-економічного розвитку податкової системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкова система – це сукупність установлених у країні податків і обов'язкових платежів податкового характеру та механізму їхнього стягнення [7, ст. 142]. Вона відіграє провідну роль у формуванні доходів держави. В умовах ринкової економіки бюджетні надходження залежать від результатів діяльності суб'єктів господарювання. Тому раціонально організована система оподаткування повинна стимулювати господарську і підприємницьку ініціативу, бути простою і зрозумілою для всіх громадян держави, забезпечувати ефективність процесу стягнення податків. Крім цього, вона повинна бути стабільною.

Фінансово-економічна криза продемонструвала, що будувати європейську систему соціального захисту в Україні ще зарано. Зосередження ресурсів у 2005-2008 роках виключно на підви-

ценні соціальних стандартів без якісного реформування економіки було хибним шляхом, підтвердженням чого стало глибоке падіння ВВП, інвестицій та добробуту населення [8, ст. 15]. В нинішніх умовах ключовою метою економічної політики уряду має стати розбудова конкурентоспроможної економіки, відповідно до чого слід формувати адекватну систему оподаткування та проводити сприятливу податкову політику.

Певний прогрес досягнутий у «Програмі економічних реформ в Україні на 2010-2014 роки» [8, ст. 13], де зазначається, що податкова реформа здійснюється з метою забезпечення стійкого економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі за одночасного збільшення сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів.

На основі визначених пріоритетів у Програмі поставлені такі стратегічні завдання [8, ст. 13]:

- зміцнення позиції вітчизняного бізнесу в міжнародній конкурентній боротьбі за рахунок зменшення частки податків у витратах підприємств і скорочення витрат часу платників на нарахування й сплату податків;
- підвищення ефективності адміністрування податків;
- побудова цілісної та всеосяжної законодавчої бази з питань оподаткування, гармонізованої із законодавством ЄС;
- встановлення податкової справедливості для відновлення рівних умов конкуренції в економіці України;
- зменшення глибини соціальної нерівності.

Сутність, структура та роль системи оподаткування визначаються податковою політикою, що є виключним правом держави та провадиться відповідно до завдань соціально-економічного розвитку.

Для більш конкретного визначення проблем податкової системи та визначення того, що її потрібно вдосколювати, проаналізуємо податкову систему США як країну з передовим виробництвом, успішним бізнесом та міжнародним авторитетом.

Кожна з ланок бюджетної системи США має власні, закріплені за нею податкові доходи (федеральні, штатні, місцеві). В центрі системи федеральних податків США знаходиться індивідуальний прибутковий податок, забезпечуючи близько 49 % податкових надходжень в бюджет [9].

Порівняємо податкову систему України та США за трьома видами податків: на додану вартість, на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб (табл.1).

Вчені пропонують такі шляхи удосконалення податкової системи України. На відміну від США, де прибутковий податок сплачують заможні верстви населення, в Україні 95 % податку надходить з доходів до 600 грн на місяць. Тому доцільно запровадити додаткову ставку податку на доходи

фізичних осіб, що перевищують 1 млн грн у розмірі 25 % [10].

Таблиця 1

Перелік основних бюджетотворчих податків країн України та США

Назва	Розмір ставки	
	Україна	США
Податок на прибуток підприємства	15%	15-35% - федеральний, 0-12% - місцевий
Податок на доходи з фізичних осіб	15-17 %	2-12%
Податок на додану вартість	20%	Немає

Джерело: розроблено автором згідно з [1]; та [11, с. 156]

Необхідно приділити увагу дослідженню значних пільг в США [11], що надаються при оподаткуванні доходів з фізичних осіб.

В Україні розроблені пропозиції щодо зміни порядку оподаткування. За розрахунками експертів, при скасуванні тільки деяких пільг з ПДВ ставку податку можна було б негайно зменшити до 16 % без будь-яких втрат доходу [9, ст. 26].

Щодо податку з прибутку підприємств пропонується встановити ставку пробного мінімального податку на рівні 3 % від альтернативного мінімального оподаткованого доходу за звітний податковий період. Ввести не як новий вид податку, а як складник податку на прибуток [12, ст. 34].

Раціональніше було в Україні стягувати податки за відповідною для кожного виду податків шкалою, як це застосовують у високорозвинених країнах. Тільки прогресивне оподаткування, маючи різні ставки податку для різних рівнів доходів, може забезпечити для всіх рівнів доходів відчуження тільки частини коштів, призначених для накопичування (інвестування), і таким чином забезпечити розвиток для усіх рівнів доходів.

Автономне та самостійне стягування податків у місцеві бюджети (як це заведено в США) [13, ст. 22], а не надходження їх в основному з державного бюджету, повинне стати стратегічним для нашої податкової системи. Це б дало змогу більш раціонально та змістовно витрачати кошти на потреби регіонів [13, ст. 27].

Бюджет України формується в основному за рахунок чотирьох податкових платежів. За підсумками 2012 року вони забезпечили формування усіх доходів зведеного бюджету на 88,9% (188451,0 млн грн) [14], зокрема, податок на додану вартість. Загальний фонд державного бюджету отримав 121109,4 млн гривень [14]. Порівняно із січнем-серпнем 2011 року надходження податку зросли на 11591,2 млн грн, або на 10,6 відсотка [14];

- податок на прибуток підприємств. Загальний фонд державного бюджету отримав 37325 млн гривень. Порівняно з аналогічним періодом минулого року надходження податку збільшилися на 906,5 млн грн, або на 2,5 відсотка [14];

- акцизний податок з вироблених в Україні підаткизних товарів (продукції). Загальний фонд

державного бюджету отримав 15360,4 млн гривень. До аналогічного періоду минулого року надходження податку зросли на 1488,4 млн грн, або на 10,7 відсотка [14].

Особливістю соціального захисту населення є його адресна спрямованість, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам і в таких обсягах, яких вони потребують. При складанні соціального бюджету в Україні частково використовують податок на прибуток підприємств та акцизний податок.

Основним джерелом формування коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України є внески роботодавців: для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення (у відсотках до сум фактичних виплат на оплату праці найманих працівників від 0,2% до 13,8%) [14].

Бюджетне відшкодування податку на додану вартість коштами за січень-серпень 2012 року здійснено в обсязі 31082,7 млн гривень. Порівняно із січнем-серпнем 2011 року відшкодування ПДВ збільшилось на 8,4 відсотка, або на 2419,7 млн гривень [14]. Це свідчить про те, що вдосконалився Податковий Кодекс, і платежі стали поступати регулярно і в повному обсязі.

Зростання податкових надходжень до Зведеного бюджету 2012 р., що відбулося в основному за рахунок збільшення надходжень від ПДВ та податку на прибуток підприємств, продемонструвало значне підвищення фіскального тиску основних податків за рахунок розширення податкової бази. Разом із тим стрибкоподібний характер такого зростання не міг не позначитися на діяльності підприємницьких структур.

Висновки. Податки є не тільки основним елементом формування доходів бюджетів усіх рівнів (питома вага податкових надходжень у структурі Зведеного бюджету України останніми роками перебуває на рівні 70–76 %) [8, ст. 65], а й головним джерелом фінансування видатків на суспільні потреби: освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення тощо, тому відсутність раціонально побудованої податкової системи може призвести не тільки до занепаду певної галузі виробництва, а й до економічної кризи в країні.

Отже, на сучасному етапі принципово важливим та пріоритетним завданням економічної політики держави має стати впровадження принципів соціальної орієнтації та зниження загальногo рівня оподаткування через спрощення системи оподаткування, зменшення ставок податків, розширення бази оподаткування, підвищення ефективності податкового контролю з метою детінізації економіки.

Соціальна спрямованість податкової системи повинна спрямовуватися на вирішення існуючих в країнах соціальних проблем. Уряд повинен забез-

печувати соціальну підтримку малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно доцільного неоподаткованого мінімуму доходів громадян і застосовувати диференційоване оподаткування доходів громадян. Необхідно наголосити, що доходи громадян, які отримують високі або надвисокі доходи, повинні оподатковуватися за прогресивною шкалою.

Дворівнева ставка податку з доходів фізичних осіб в Україні не відповідає принципу соціальної справедливості системи оподаткування і є прямим шляхом до збагачення тих громадян, які вміло приховують свої реальні доходи.

Також потрібно особливу увагу звернути на податки, що планують запровадити в Україні. Наприклад, податок на нерухомість, який вступить в дію з цього року. На нашу думку, такий податок необхідно запровадити для вирішення проблем громадян України, що не мають мінімальних умов для проживання та досягнення соціальної справедливості у цій галузі. Для досягнення мети необхідно правильно визначити об'єкт оподаткування, ставки, порядок нарахування та сплати податку і його використання.

Соціально-економічна спрямованість проявляється в тому, що збільшення доходів бюджету за рахунок податкових надходжень приводить до можливості збільшити видатки на фінансування бюджетних організацій (школи, дитсадки, лікарні, служби МНС тощо), своєчасні виплати заробітної плати, їх підвищення, розвиток програми соціального захисту незахищених верств населення. Також сюди можна віднести розвиток культурної сфери тощо загалом і в цілому економічне зростання (розвиток) країни або окремих її регіонів, підвищення соціальних стандартів та культурний розвиток.

Отже, податкова система повинна спиратися на загальновизнані принципи оподаткування з врахуванням існування конкретних економічних умов в Україні й мати стимулятивний характер. Держава повинна активно використовувати систему податків для впливу на основні фактори виробничо-господарського процесу, заробітну плату, виробничі засоби і рівень прибутковості виробництва. Податкові надходження в бюджет мають зростати не за рахунок підвищення податкових ставок, а шляхом розширення бази оподаткування, підвищення індивідуальної заробітної плати та зростання прибутку суб'єктів господарювання.

Література

1. Податковий Кодекс України. – Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI
2. Максимова Л. Бюджетно-податкова політика як чинник економічної безпеки України / Л. Максимова, Н. Костіна // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 97–101
3. Крисоватий А.І. Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / А.І. Крисоватий. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 258 с.

4. Смагін В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: монографія / В. Л. Смагін — К.: КНЕУ, 2008. — 232 с.
5. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення / А.М. Соколовська . - К. : НДФІ, 2001. - 372 с.
6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo22/001.htm>
7. Калінеску Т.В., Антіпов О.М., Бурлуцька Г.М. Основи оподаткування: Навчальний посіб. Луганськ: Вид - во СНУ ім. В. Даля, 2007. — 532 с.
8. Молдован О.О., Шевченко О.В., Єгорова О.О. Пріоритети реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? — К.: НІСД, 2010. — 80 с.
9. Іголкін В.В. Податкова реформа як об'єктивна необхідність зміцнення дохідної частини державного бюджету. / В.В. Іголкін // — Фінанси України № 8 2005 р. — С. 19-27.
10. Демиденко Л.М. Оподаткування доходів громадян: довід США та України / Фінанси України № 9 2005 р. — С. 30-33.
11. Податкові системи зарубіжних країн./ За ред. — Я. Азарова. — К.: ВД "Калініутерпрес", 2004 р. — 240 с.
12. Савченко Т.Б. Альтернативний мінімальний податок як засіб превентивного оподаткування. / Т.Б. Савченко // — Фінанси України. — № — 10 — 2005 р. — С. 30-35.
13. Корнус В.Г. Удосконалення прибуткового оподаткування громадян в Україні. / В.Г. Корнус // — Фінанси України № 10 2005 р. — С. 22-27.
14. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-серпень 2012 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=352458&cat_id=77440
15. як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? — К.: NISD, 2010. — 80 с.
9. Igolkin V.V. Podatkova reforma jak ob'ektivna neobhidnist' zmicnennja dohidnoi chastini derzhavnogo bjudzhetu. / V.V. Igolkin // — Fi-nansi Ukraїni № 8 2005 r. — S. 19-27.
10. Demidenko L.M. Opodatkuvannja doho-div gromadjan: dovid SSHa ta Ukraїni / Finansi Ukraїni № 9 2005 r. — S. 30-33.
11. Podatkovi sistemi zarubizhnih kraїн./ Za red. — Ja. Azarova. — K.: VD "Kalinjuterpres", 2004 r. — 240 s.
12. Savchenko T.B. Al'ternativnij minima-l'nij podatok jak zasib preventivnogo opodatku-vannja. / T.B. Savchenko // — Finansi Ukraїni. — № — 10 — 2005 r. — S. 30-35.
13. Kornus V.G. Udoskonalennja pributkovogo opodatku-vannja gromadjan v Ukraїni. / V.G. Kornus // — Finansi Ukraїni № 10 2005 r. — S. 22-27.
14. Informacija pro stan vikonannja Zvede-nogo ta Derzhavnogo bjudzhetiv Ukraїni za sichen'-serpen' 2012 roku. — [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=352458&cat_id=77440

Лихоносова А.С., Сырочая Д.С. Социально-экономическое развитие налоговой системы Украины

В статье проведен анализ социально-экономического развития налоговой системы Украины, ее влияния на экономику и социальное обеспечение населения. Также определена ее социальная направленность, сравнена налоговая система Украины с США - страной с передовым производством, успешным бизнесом и международным авторитетом.

Ключевые слова: *налоговая система, социально-экономическое развитие, финансово-экономический кризис, социальное обеспечение, возведенный бюджет Украины.*

Lihonosova G.S., Sirova D.S. Social and economic development of the Tax system in Ukraine

This following article analyzes the socioeconomic development of the Ukraine's tax system and it's impact on the economy and welfare of the population. It has also been determined its social orientation. The paper compares the tax system of Ukraine and the USA with its advanced manufacturing, business success and international authority.

Keywords: *the tax system, the socio-economic development of the financial and economic crisis, social security, erected budget of Ukraine.*

Лихоносова Ганна Сергіївна — кандидат економічних наук, доцент кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; lihonosova@bk.ru.

Сирова Дарина Станіславівна — студентка спеціальності «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Рецензент: **Максимов В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 04.06.2013.

References

1. Podatkovij Kodeks Ukraїni. — Verhovna Rada Ukraїni; Kodeks Ukraїni, Zakon, Kodeks vid 02.12.2010 № 2755-VI
2. Maksimova L. Bjudzhetno-podatкова po-litika jak chinnik ekonomichnoi bezpeki Ukraїni / L. Maksimova, N. Kostina // Nauka moloda.— 2008. — № 9. — S. 97–101
3. Krisovatij A. I. Podatkovi sistemi zarubizhnih kraїн : navch. posib. / A. I. Krisovatij. — Ternopil' : Ekonomichna dumka, 2001. — 258 s.
4. Smagin V. L. Formuvannja ta rozvitok finansovogo rinku v umovah transformacijnoi ekonomiki: monografija / V. L. Smagin — K.: KNEU, 2008. — 232 s.
5. Sokolovs'ka A. M. Podatkova sistema Ukraїni: teorija ta praktika stanovlennja / A.M. Sokolovs'ka . - K. : NDFI, 2001. - 372 s.
6. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo22/001.htm>
7. Kalinesku T.V., Antipov O.M., Burluc'-ka G.M. Osnovi opodatku-vannja: Navchal'nij posib. Lugans'k: Vid - vo SNU im. V. Dalja, 2007. — 532 с.
8. Moldovan O.O., Shevchenko O.V., Єгорова О.О. Пріоритети реформування податкової політики України:

УДК 658.15:001.895

ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Мартинов А.А., Пеліпей А.О.

FORMATION OF APPROACHES TO COMPLEX VALUATION OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS EFFICIENCY

Martinov A.A., Pelipej A.O.

Розглянуто передумови комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій в умовах перехідної економіки. Обґрунтовано доцільність посилення аналітичного інструментарію управління технологічними інноваціями в межах адаптивного підходу до управління. Здійснено порівняльний аналіз методів оцінювання ефективності технологічних інновацій. Досліджено сутність комплексного підходу до оцінювання ефективності інноваційних проектів. Запропоновано етапи комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій. 5 джерел.

Ключові слова: інновації, комплексне оцінювання, технологічні інновації, аналітичний інструментарій.

Постановка проблеми. Необхідність подолання системної економічної кризи та стабілізації економіки України обумовлюють пошук ефективних шляхів інтенсифікації розвитку сфери виробництва. В умовах інформаційної економіки найбільш ефективним шляхом інтенсивного розвитку стає реалізація інновацій, спрямована на технологічне оновлення вітчизняних підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародному ринках.

Актуалізація інноваційних процесів у вітчизняній економіці обумовлює широке дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням інноваційної діяльності. Важливим завданням, спрямованим на забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері інноваційної діяльності є формування аналітичного інструментарію управління технологічними інноваціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем інноваційної діяльності присвячені численні наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Й.-А.Шумпетер, П. Друкер, Б.Твісс, Б.Санто, А.Чухно, В.Базилевич, В.Александрова, П.Завлін, П.Перерва, М.Туган-Барановський, В.Мединський, Р.Фатхутдінов, С.Ільєнкова, О.Лапко, С.Ямпольський і інші.

Однак, незважаючи на широкі дослідження проблематики інноваційної галузі, багато питань у сфері управління інноваційною діяльністю не є остаточно вирішеними, серед них формування дієвого механізму інтенсифікації технологічних інновацій.

В цьому аспекті важливого значення набуває формування інструментарію комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій.

Комплексне оцінювання ефективності технологічних інновацій здатне забезпечити системне дослідження сукупності ефектів від реалізації інноваційних проектів для залучення потенційних учасників інноваційної діяльності, обґрунтування доцільності формування фінансових ресурсів, необхідних для реалізації проекту.

Метою дослідження є формування підходів до комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій в умовах перехідної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В загальному розумінні інновації характеризують впровадження досягнень науково-технічного процесу на практиці з метою розв'язання наявних протиріч між потребами і можливостями виробництва.

Як вказує О.Амоша, технологічні інновації – це інновації, що передбачають розширення асортименту й поліпшення якості товарів і послуг, які виробляються (інноваційний продукт), чи технологій, які використовуються (інновація-процес) [1, с.28].

Базовою складовою аналітичного інструментарію управління технологічними інноваціями підприємства виступає оцінювання ефективності проектів із впровадження технологічних інновацій, що характеризує результат впливу двох основних факторів: ступінь досягнення цілей реалізації технологічних інновацій та адекватність запланованих заходів вихідним економічним умовам.

З цієї причини виникає необхідність узгодження оцінювання ефективності технологічних інновацій, оцінювання факторів, що впливають на ефективність технологічних інновацій, та способу реакції системи управління технологічними інноваціями відповідно до визначених відхилень фактичних показників ефективності від запланованих у взаємозв'язку із факторами, що їх обумовлюють.

Посилення інструментарію аналізу ефективності технологічних інновацій підприємства потребує визначення окремих складових оцінювання ефективності, обґрунтування комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій та визначення

ня основних етапів такого оцінювання. Обґрунтування комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій спрямоване на визначення місця та значення такого оцінювання в системі управління технологічними інноваціями. При цьому слід визначити, що орієнтація заходів щодо удосконалення системи управління будь-яким економічним об'єктом на посилення аналітичного інструментарію знаходить своє відображення в використанні адаптивного підходу до управління, що найбільш відповідає сучасним умовам змінюваного середовища господарювання промислових підприємств.

Відповідно до положень адаптивного підходу у результаті зміни характеристик внутрішніх і зовнішніх властивостей об'єкта відбувається відповідна зміна структури і параметрів управління з метою забезпечення стабільності функціонування даного об'єкта [2, с. 135].

Інструментарій аналізу ефективності технологічних інновацій забезпечує оцінювання зміни характеристик факторів формування результатів реалізації технологічних інновацій та ефективності інноваційних проектів відповідно до адаптивного підходу до управління технологічними інноваціями.

У рамках адаптивного підходу до управління відбувається практична реалізація принципу активного пізнання керованого об'єкта, який полягає в доповненні й уточненні інформації про об'єкт у процесі управління ним.

Важливою складовою системи є інформаційні потоки, на основі яких функціонують усі компоненти складної системи управління і забезпечується проведення аналітичних операцій. У зв'язку з цим зростає значення процедур оцінювання ефективності на всіх етапах реалізації інноваційного проекту і якості формування вихідної інформації.

Комплексне оцінювання ефективності технологічних інновацій об'єднує оцінювання ефективності технологічних інновацій на всіх рівнях управління та забезпечує зворотний зв'язок в системі управління інноваційними проектами, об'єднуючи елементи диференційовані за часом, етапами і функціями управлінського процесу.

Оцінювання ефективності технологічних інновацій належить до розряду багатокритеріальних завдань, вирішення яких включає розгляд цілого ряду показників, що ускладнює загальне оцінювання інноваційного проекту. У зв'язку з цим важливістю придбаває комплексне оцінювання ефективності, що дозволяє узагальнити різномірні показники, які характеризують результати інноваційної діяльності.

На відміну від традиційних вимірників критерію ефективності, кожний з яких, принаймні, претендує на вичерпні відповіді за всією сукупністю питань, що цікавлять інвестора, комплексні характеристики утворюють взаємопов'язану і взаємозалежну систему аналізу, в якій кожний із вимірників розкриває свої аспекти ефективності [3, с. 189].

Види оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність, що розглядаються в науковій лі-

тературі, можна розподілити на декілька груп, основне місце серед яких, особливо в іноземній літературі, відводиться оцінюванню ефективності затрат за проектом "у цілому" (проектні методи), окрім цього останнім часом увага дослідників зосереджена також і на оцінюванні ефективності затрат учасника інноваційного проекту. Це пояснюється тим, що проектні методи не дають достатньої інформації про те, як відбуватиметься реалізація проекту в реальних умовах. Це завдання вирішується в процесі оцінювання участі в інноваційному проекті.

Обидва підходи мають недоліки, оскільки проектні методи дають надто спрощене рішення, а методи оцінювання ефективності участі в інноваційному проекті надто громіздкі, а їхнє застосування є складним при аналізі великої кількості проектів.

Здійснення інноваційної діяльності силами декількох учасників дозволяє понизити рівень ризику і в той же час вимагає оцінювання ефективності проекту з позицій кожного учасника з притаманними йому специфічними інтересами, які можуть суперечити інтересам інших учасників. Окрім цього, потрібно врахувати відмінності в рівні норми прибутку учасників, а також суми премії за ризик, вплив макроекономічних показників, таких як рівень інфляції, коливання облікової ставки, структурні деформації цін на ринку, соціальні, політичні, екологічні і багато інших чинників.

Такий підхід дозволяє адаптувати інноваційний проект до конкретних економічних умов на відміну від проектних методів оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність.

Як указують Ю.Н. Павлючук і А.А. Козлов, розрахунки ефективності проекту в цілому абстрагуються не тільки від схеми фінансування, але й від всього організаційно-економічного механізму реалізації проекту, що охоплює всю сукупність взаємостосунків і взаєморозрахунків між учасниками [4, с. 31].

На наш погляд, незважаючи на зазначені недоліки, проектні методи мають суттєве методологічне значення. Так, наприклад, на основі проектних методів можна визначити ефективність участі в інноваційному проекті окремого учасника, включивши заздалегідь у початкові дані всі затрати, пов'язані із забезпеченням фінансування, управлінням ризиком та іншими чинниками, що не враховуються в традиційному проектному підході. Так, у розрахунок можуть бути введені відповідні коефіцієнти, що відображають премію за ризик, рівень інфляції, затрати фінансової діяльності тощо.

Слід визначити, що окрім прямих учасників інноваційного проекту, існують і непрямі, які також одержують опосередкований ефект від інноваційного діяльності, не беручи в ній прямої участі. Непрямі учасники інноваційного проекту, незалежно від їхньої волі, можуть нести затрати і збитки. Сукупний ефект, одержуваний непрямыми учасниками, скоректований на величину показника неадитивності системи, становить зовнішній ефект інноваційної дія-

льності, а сума внутрішніх і зовнішніх ефектів становить суспільний ефект від інноваційної діяльності, скоректований на відповідний показник неадитивності. Показник неадитивності характеризує одну з особливостей системи: неможливість зведення суми властивостей елементів системи до властивостей системи в цілому.

Значення впливу позитивних і негативних зовнішніх ефектів докладно розглядається в роботах таких дослідників, як Р. Піндайк і Д. Рабінфельд [5, с. 569-571], в яких вони вказують на важливість урахування цього фактора.

Отже, чисті суспільні вигоди від інноваційної діяльності можна представити як різницю між сумарним позитивним і негативним суспільним ефектом від реалізації інновацій (3.1):

$$Bc = a_1^* + B - Y, \quad (1)$$

де Bc – чисті вигоди від інноваційної діяльності; B – суспільні вигоди від інноваційної діяльності; Y – суспільні затрати і збитки від інноваційної діяльності; a_1^* – показник, що коректує розрахунок на величину неадитивності. При цьому враховуються як внутрішні вигоди, затрати і збитки від інноваційної діяльності підприємства, так і зовнішні. У процесі проведення такого роду оцінювання можуть застосовуватися як грошові, так і натурально-речовинні одиниці вимірювання.

В умовах сучасного розвинутого ринку невід'ємною частиною політики підприємства є політика соціальної відповідальності, й тому повне оцінювання ефективності підприємства неможливе без урахування зовнішньої складової.

Взаємозв'язок двох традиційно існуючих підходів до визначення ефективності технологічних інновацій полягає в тому, що оцінювання ефективності проекту в цілому проводиться на первинному етапі розробки інноваційного проекту, а остаточне рішення про ефективність проекту ухвалюється після оцінювання ефективності участі в інноваційному проекті кожного інвестора. При цьому вважається, що проект, неефективний у цілому, буде неефективним для більшості його учасників.

Позитивний ефект від інноваційної діяльності (суспільні вигоди) можна розділити на дві складові: вигоди прямих учасників інноваційної діяльності (внутрішні вигоди) та інші загальногосподарські вигоди (зовнішні вигоди) (3.2).

$$B = a_2^* + \sum_{i=1}^{i=n} Bv_i + \sum_{k=1}^{k=m} Bo_k, \quad (2)$$

де B – сукупні вигоди від реалізації інноваційного проекту; Bv – внутрішні вигоди від реалізації інноваційного проекту; Bo – зовнішні вигоди від реалізації інноваційного проекту; a_2^* – показник, що коректує розрахунок на величину неадитивності.

Внутрішні вигоди включають отримання прибутку, зростання вартості майна, зміцнення позицій

на ринку тощо і розподіляються між учасниками інноваційного проекту.

Інші загальногосподарські вигоди включають: зростання національного внутрішнього продукту, зменшення забруднення навколишнього природного середовища, розв'язання соціально-політичних проблем, розвиток науково-технічного прогресу тощо і розподіляються в суміжні галузі економіки, в сферу споживання та ін.

У свою чергу негативний ефект від інноваційної діяльності можна також розділити на дві складові: затрати і збитки прямих учасників інноваційної діяльності (внутрішні) й інші загальногосподарські затрати і збитки (зовнішні) (3.3).

$$Y = a_3^* + \sum_{i=1}^{i=n} Yv_i + \sum_{k=1}^{k=m} Yo_k, \quad (3)$$

де Y – затрати і збитки від реалізації інноваційного проекту; Yv – i -е внутрішні затрати і збитки від реалізації інноваційного проекту; Yo – k -е зовнішні затрати і збитки від реалізації інноваційного проекту; a_3^* – показник, що коректує розрахунок на величину неадитивності.

Внутрішні затрати і збитки включають затрати, безпосередньо пов'язані з реалізацією інноваційного проекту, передбачені кошторисом, а також непередбачені затрати, що виникають у процесі реалізації проекту, і збитки, обумовлені впливом інноваційних чинників (наприклад, упроваднити нову більш ефективну технологію виробництва, підприємство втрачає частину ринку завдяки більш повному задоволенню потреб споживачів меншою кількістю товару). Внутрішні затрати і збитки розподіляються між учасниками інноваційної діяльності.

Зовнішні затрати і збитки включають споживання суспільних благ у процесі реалізації інноваційного проекту, завдання шкоди екології, створення соціальних проблем (наприклад, скорочення робочих місць за рахунок роботизації виробництва), зниження податкових зборів і платежів, вичерпність природних ресурсів тощо. Вони розподіляються між непрямими учасниками інноваційної діяльності.

У разі надання державного фінансування учасником інноваційної діяльності виступає держава, яка у свою чергу несе певні затрати й одержує вигоди, які оцінюються в грошовій формі, а також і в негрошовій формі – за якісними характеристиками ступеня реалізації державою своїх функцій (вузлових сторін діяльності, що формують соціальну роль і зміст держави).

У цілому прибутковий проект може виявитися неефективним з позицій суспільної корисності і навпаки. При цьому треба враховувати співвідношення інтересів учасників інноваційного проекту. З позицій системного принципу вимагає уваги також феномен синергетичного ефекту, який може мати як позитивне, так і негативне значення.

У рамках ресурсної концепції діяльності фірми Дж. Барні розділяє ресурси компанії на фізичний, людський і організаційний капітали [6, с. 31]. На

наш погляд, саме організаційний капітал визначає можливість практичної реалізації синергетичного потенціалу.

Сукупні вигоди від реалізації інноваційного проекту, що зіставляються із затратами, дають можливість одержати уявлення про ефективність інноваційного проекту в глобальному масштабі.

Оцінювання ефективності участі в інноваційній діяльності передбачає також розбиття внутрішнього ефекту від інноваційної діяльності на окремі складові, що характеризують вигоди прямих учасників інноваційних проектів. Розв'язання цієї задачі багато в чому визначає мотивацію потенційних інвесторів. При цьому треба враховувати, що вкладення засобів у дану сферу пов'язане з певним ризиком, який має бути забезпечений відповідною премією.

Особливий інтерес при цьому викликає оцінювання впливу участі в інноваційному проекті на фінансовий стан учасника. Засоби, вкладені в інноваційний проект, є високоризиковими інвестиціями, що обумовлює підвищення загального ризику діяльності учасника. При цьому відбувається вилучення засобів суб'єкта господарювання, що може понизити його фінансову стійкість.

При цьому необхідно відзначити, що частина показників, які характеризують позитивний і негативний ефект від інноваційної діяльності, неможливо виразити достовірно у вартісній або натурально-речовинній формі (наприклад, збиток завданий екології; внесок у науку, духовний розвиток тощо), у такому разі традиційно використовуються наближені експертні оцінки (бальна система та ін.). У випадку, якщо зіставне оцінювання будь-якого показника ускладнене або є неможливим, доцільно оцінювати його за рівнем опосередкованого впливу на інші показники або за обсягом затрат на цілеспрямоване досягнення його рівня. Наявність альтернативних шляхів використання ресурсів, спрямованих на забезпечення інноваційної діяльності, обумовлює необхідність порівняльного оцінювання ефективності технологічних інновацій за альтернативними інноваційними проектами.

На підставі зазначеного, оцінювання ефективності технологічних інновацій можна зобразити у виді трирівневої моделі, яка характеризує комплексну взаємодію різних компонентів оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність за рівнями інтересів учасників інноваційної діяльності, що створюють складну систему оцінювання ефективності інноваційної діяльності.

Запропонована модель комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій включає такі рівні: 1 рівень – оцінювання ефективності участі в інноваційному проекті; 2 рівень – оцінювання ефективності інноваційного проекту в цілому; 3 рівень – порівняльне оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність.

Комплексне оцінювання технологічних інновацій передбачає використання спеціального інструментарію, який складається з ряду показників, що

дозволяють на основі послідовних розрахунків зробити кількісну і якісну характеристику чистого ефекту від інноваційної діяльності. При цьому оцінювання проводиться в два етапи: 1 етап – оцінювання ефективності на основі показників, які приводяться до вартісних одиниць вимірювання; 2 етап – оцінювання ефективності на основі показників, які не приводяться до вартісних одиниць вимірювання.

Оцінювання ефективності технологічних інновацій на основі даних, які не приводяться до вартісних одиниць вимірювання, здійснюється на основі експертного оцінювання.

При цьому на першому етапі відбувається визначення значущості кожної групи показників, потім надається їхня умовна характеристика (наприклад, високий рівень забруднення навколишнього природного середовища, незначне поліпшення умов праці, істотне поліпшення соціальної сфери), після чого проводиться зіставлення всієї сукупності показників і формулюються висновки, на підставі яких здійснюється вироблення конкретних управлінських рішень.

Таким чином, комплексне оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність можна представити у вигляді декількох етапів:

1 етап: оцінювання ефективності проекту в цілому. На даному етапі відбувається оцінювання ідеї інноваційного проекту, зіставлення цілей реалізації проекту та системи цілей підприємства щодо їхньої конгруентності, оцінюються можливості здійснення та доцільність інноваційного проекту.

2 етап: оцінювання ефективності участі в інноваційному проекті. На даному етапі оцінюються і зіставляються внутрішні і зовнішні ефекти від інноваційної діяльності і визначається суспільна ефективність затрат на інноваційну діяльність. Більш детально вивчається структура внутрішніх ефектів і їхній розподіл між учасниками інноваційного проекту. При цьому необхідно оцінити затрати кожного учасника проекту і вигоди.

В межах цього етапу відбувається оптимізація системи за критерієм участі в проекті, у процесі якої перебуває найприйнятніше співвідношення між рентабельністю участі і рентабельністю учасника. При цьому рентабельність участі характеризує співвідношення чистих вигод і затрат учасника, а рентабельність учасника характеризує співвідношення внеску учасника в реалізацію проекту і затрат на його залучення для участі в проекті. У процесі оцінювання ефективності участі в інноваційній діяльності аналізуються альтернативні схеми фінансування проектів, що спрямовано на досягнення балансу інтересів окремих учасників.

3 етап: порівняльне оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність. Таке оцінювання здійснюється не тільки при виборі варіанта реалізації проекту підприємством ініціатором інноваційного проекту, але й потенційними учасниками.

Висновки. Таким чином, удосконалення аналітичного забезпечення управління технологічними

інноваціями спрямоване на досягнення необхідного й достатнього рівня взаємної відповідності організаційного механізму управління затратами на інноваційну діяльність, сукупності параметрів фінансово-економічних відносин всередині і за межами системи, параметрів соціально-економічних взаємостосунків і особливостей інформаційної та аналітичної системи та завдань управління затратами на інноваційну діяльність підприємства.

Підвищення рівня аналітичного інструментарію з позицій забезпечення ефективного управління затратами на інноваційну діяльність і розширення його можливостей дозволяє понизити ступінь невизначеності інноваційної діяльності, що в свою чергу дозволяє знизити рівень ризиків, пов'язаних із прийняттям рішень в умовах нестачі вихідної інформації.

На основі використання комплексного оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність отримуємо можливість найбільш глибокого оцінювання ефективності окремого інноваційного проекту та інноваційної діяльності в цілому з позицій усього суспільства, держави, підприємства та окремих його прямих і непрямих учасників, що формує передумови для оптимізації співвідношення інтересів усіх учасників інноваційного процесу та підвищення його ефективності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на деталізацію інструментарію управління технологічними інноваціями у відповідності до галузевих особливостей застосування комплексного оцінювання ефективності технологічних інновацій.

Л і т е р а т у р а

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. - 2005. - № 6. - С. 28–32.
2. Математические модели трансформационной экономики : [учеб. пособ.] / [Т.С. Клебанова, Е.В. Раевнева, К.А. Стрижиченко и др.]. — Х.: ИД "ИНЖЭК", 2004. — 280 с.
3. Афонин И.В. Управление развитием предприятия: стратегический менеджмент, инновации, инвестиции, цены : [учеб. пособ.] / И.В. Афонин. — М.: Дашков и К°, 2002. — 380 с.
4. Павлючук Ю.Н. Инновационные подходы к оценке эффективности инвестиционных проектов в условиях перехода к рыночным отношениям / Ю.Н. Павлючук, А.А. Козлов // Инновации. — 2002. — № 1(48). — С. 29-39.
5. Пиндайк Р. Микроэкономика. / Р. Пиндайк, Д. Рабинфельд ; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2002. — 608 с.
6. Кемпбелл Э. Стратегический синергизм / Э. Кемпбелл, К. Саммерс Лачс. — [2-е изд.]. — СПб.: Питер, 2004. — 416 с.

References

1. Amosha O. Innovatsiyniy shlyah rozvitku Ukrayini: problemi ta rishennya / O. Amosha // Ekonomist. 2005. № 6. S. 28–32.
2. Matematicheskie modeli transformatsionnoy ekonomiki : [ucheb. posob.] / [T.S. Klebanova, E.V. Raevneva, K.A. Strizhichenko i dr.]. — H.: ID "INZHEK", 2004. — 280 s.

3. Afonin I.V. Upravlenie razvitiem predpriyatiya: strategicheskiy menedzhment, innovatsii, investitsii, tseny : [ucheb. posob.] / I.V. Afonin. — M.: Dashkov i K. - 2002. - 380 s.
4. Pavlyuchuk Yu.N. Innovatsionnye podhody k otsenke effektivnosti investitsionnykh projektov v usloviyakh perekhoda k rynochnym otnosheniyam / Yu.N. Pavlyuchuk, A.A. Kozlov // Innovatsii. — 2002. — № 1(48). — S. 29-39.
5. Pindayk R. Mikroekonomika. / R. Pindayk, D. Rabinfeld ; per. s angl. — SPb.: Piter, 2002. — 608 s.
6. Kempbell E. Strategicheskiy sinergizm / E. Kempbell, K. Sammers Lachs. — [2-e izd.]. — SPb.: Piter, 2004. — 416 s.

Мартинов А.А., Пелипей А.А. Формирование подходов к комплексному оцениванию эффективности технологических инноваций

Рассмотрены предпосылки комплексной оценки эффективности технологических инноваций в условиях переходной экономики. Обоснована целесообразность усиления аналитического инструментария управления технологическими инновациями в рамках адаптивного подхода к управлению. Проведен сравнительный анализ методов оценки эффективности технологических инноваций. Исследована сущность комплексного подхода к оценке эффективности инновационных проектов. Предложены этапы комплексного оценивания эффективности технологических инноваций. 5 источников.

Ключевые слова: инновации, комплексное оценивание, технологические инновации, аналитический инструментарий.

Martynov A.A., Pelipey A.O. Formation of approaches to complex valuation of technological innovations efficiency

The considered preconditions in complex valuation efficiency of technological innovations in the conditions of transitive economy. The expediency of strengthening of analytical toolkit of management by technological innovations within the adaptive approach to management is proved. The comparative analysis of valuation methods efficiency of technological innovations is carried out. The essence of the complex approach to value efficiency of innovative projects is investigated. Evaluation of the effectiveness of technological innovation in the form proposed to consider a three-level model, which includes the following levels: level 1 - evaluation of participation in innovative projects, level 2 - evaluation of the innovative project as a whole and level 3 - comparative evaluation of cost-effectiveness on innovation. Stages of complex valuation are offered efficiency of technological innovations. 5 sources.

Keywords: innovations, complex valuation, technological innovations, analytical toolkit.

Мартинов Андрій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; pubrealin@yandex.ua.

Пеліпей Алла Олександрівна – магістр, аспірант кафедри управління персоналом і економічної теорії Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Гончаров В.М.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 14.05.2013.

УДК 332.1(477):339.92

SWOT-АНАЛІЗ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЕТАП СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Мітелласва К.О.

SWOT-ANALYSIS OF THE TRANSPORT SYSTEM IN LUGANSK REGION AS A STRATEGICALLY PLANNING STAGE

Mitellaeva K.O.

На основі SWOT-аналізу визначено сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості та загрози розвитку транспортної системи Луганської області. Наведено етапи проведення SWOT-аналізу регіональної транспортної системи. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку транспортної системи Луганської області. Виявлено, що для підвищення ефективності функціонування транспортної складової регіону, необхідна розробка на основі подальшого аналізу Стратегія розвитку транспортної системи Луганської області.

Ключові слова: регіон, регіональна транспортна система, SWOT-аналіз, стратегічний аналіз.

Вступ. Аналіз досліджень сучасного стану транспортної системи Луганської області виявив цілий ряд проблем її функціонування, які потребують негайного розв'язання та якісного стратегічного планування.

Прийнята у 2008 році «Стратегія економічного та соціального розвитку Луганської області на період до 2015 року» [1], що визначає основні напрямки розвитку Луганської області на середньострокову і довгострокову перспективу з урахуванням місця і ролі території в міжрегіональному та міжнародному поділі праці, містить загальний опис поточної ситуації та аналіз економіко-географічного положення, на основі чого сформульовано орієнтири стратегічного розвитку регіону. Разом із тим SWOT-аналіз соціально-економічного становища Луганської області є поверховим, відсутні аналіз конкурентного середовища, оцінки факторів і масштабів міжрегіональної конкуренції та ємкості цільових ринків. Розвитку регіональної транспортної системи в Стратегії практично не приділяється уваги, питання її стратегічного планування представлені в дуже узагальненому вигляді.

Окремим питанням підвищення функціонування транспортних систем присвячені роботи В.О. Алексієва, В.О. Богомолова, Ю.Х. Гухетлева, С.М. Димарчук, М. Лізанець та О.Б. Пікулік розглядають основні напрями розвитку транспортних зв'язків Закарпаття. Б.П. Гуцало, О.І. Кічкина та Г.І. Нечаєв розглядають питання підвищення ефективності транспортної системи Луганської області. Але потребують подальшого розгляду питання стра-

тегічного планування транспортної системи Луганської області з метою розробки ефективної Стратегії її розвитку та підвищення ефективності функціонування.

Мета статті – проведення SWOT-аналізу транспортної системи Луганської області для встановлення зв'язків між найхарактернішими для системи можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами), слабкими сторонами, результати якого в подальшому можуть бути використані для формулювання і вибору Стратегії розвитку регіональної транспортної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система стратегічного управління регіональною транспортною системою (РТС) як підсистема стратегічного управління функціонуванням і розвитком регіональної соціально-економічної системи мусить відповідати специфіці регіону й урахувувати особливості й функціональну схильність регіону при визначенні загальної моделі розвитку, пріоритетних напрямків, цілей і завдань її розвитку.

SWOT-аналіз є найважливішим етапом при розробці Стратегії розвитку будь-якої системи, в тому числі і Стратегії розвитку регіональної транспортної системи [2, 3, 4]. Принципову схему проведення SWOT-аналізу регіональної транспортної системи, адаптовану на основі схеми для стратегічного аналізу соціально-економічного розвитку регіону [5], представлено на рис. 1.

Аналізуємо потенційні внутрішні недоліки та переваги, а також потенційні зовнішні можливості та загрози у табл. 1, 2.

За результатами аналізу взаємозв'язків між сильними й слабкими сторонами та зовнішніми можливостями та загрозами транспортної системи Луганської області складаємо матрицю SWOT (табл. 3).

Завдяки матриці SWOT ми можемо відповісти на чотири найбільш важливі запитання щодо ймовірного розвитку та можливостей транспортної системи Луганської області:

1. Як скористатися можливостями?
2. Завдяки чому можна знизити загрози розвитку транспортної системи?

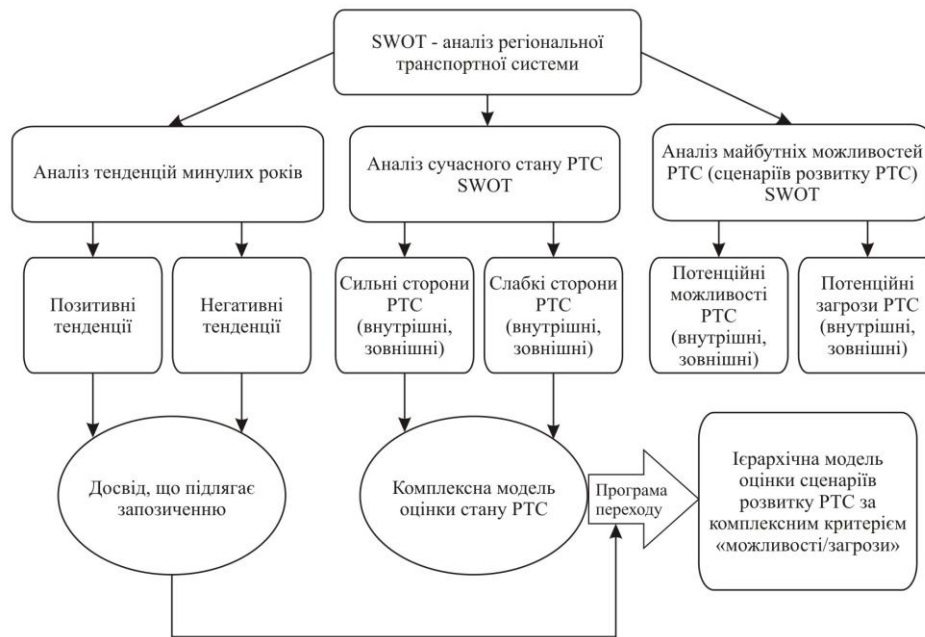

Рис. 1. Принципова схема здійснення SWOT-аналізу регіональної транспортної системи

Т а б л и ц я 1

Характеристика сильних і слабких сторін транспортної системи Луганської області

Потенційні внутрішні переваги	Потенційні внутрішні недоліки
Вигідне економіко-географічне положення Наявність розгалужених транспортних мереж Здійснення транзитних перевезень територією регіону Велика щільність населення та ємність ринку перевезень Доступність та мобільність трудових ресурсів Розвинута система сервісу автозаправок Наявність програм розвитку пасажирського автотранспорту Наявність великих приватних транспортних компаній, що мають власні ресурси для розвитку Наявність великого наукового потенціалу в сфері транспортних технологій	Невідповідність технічного і технологічного рівня транспорту європейським вимогам Незадовільний стан мережі автомобільних доріг загального користування Невідповідність наявної системи автомобільних доріг змінений системі пасажирських і вантажних маршрутів Низький рівень транспортної доступності по окремих територіях Незавершена реконструкція аеровокзалу та аеродромного комплексу Недостатнє транспортне сполучення у сільській місцевості Критичний стан міського пасажирського електротранспорту Зношення основних фондів і обладнання автостанцій Невідповідність наявної інфраструктури потребам перевізників та пасажирів Незадовільний стан оновлення і поповнення рухомого складу залізничного транспорту

Т а б л и ц я 2

Зовнішні можливості та загрози для транспортної системи Луганської області

Потенційні можливості	Потенційні загрози
Активізація міжнародного співробітництва Перспективи поглиблення співпраці з Російською Федерацією в рамках роботи Єврорегіону «Донбас» Залучення стратегічного інвестора для придбання сучасних літаків Зростання товаропотоків із Європи в Азію та, відповідно, обсягів транзитних перевезень територією області Виділення фінансових ресурсів на реконструкцію аеропорту та злітно-посадкової смуги Виділення субвенцій з державного бюджету на реалізацію програми розвитку муніципального електротранспорту	Нестабільна економічна та політична ситуація в країні Зменшення конкурентоспроможності транспортно-транзитної політики України на зовнішньому ринку Змінена стандартів у зв'язку зі вступом до СОТ Низька інвестиційна привабливість транспортного комплексу України Відставання у реалізації транспортно-логістичних систем у сусідніх регіонах

Таблиця 3

Результати аналізу можливостей та загроз транспортної системи Луганської області

	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перспективи поглиблення співпраці з Російською Федерацією в рамках роботи Єврорегіону «Донбас» 2. Залучення стратегічного інвестора для оновлення рухомого складу 3. Активізація міжнародного співробітництва 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нестабільна економічна та політична ситуація в країні 2. Зменшення конкурентоспроможності транспортно-транзитної політики України на зовнішньому ринку 3. Низька інвестиційна привабливість транспортного комплексу України 4. Відставання у реалізації транспортно-логістичних систем у сусідніх регіонах
<i>Сильні сторони</i>	<i>Заходи</i>	<i>Заходи</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне економіко-географічне положення 2. Наявність розгалужених транспортних мереж 3. Здійснення транзитних перевезень територією регіону 4. Наявність великих приватних транспортних компаній, що мають власні ресурси для розвитку 5. Наявність великого наукового потенціалу в сфері транспортних технологій 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток транскордонного співробітництва шляхом створення міжнародних транспортно-логістичних центрів 2. Залучення науковців для розробки регіональних Програм розвитку транспортної системи 3. Залучення інвестиційного капіталу для розбудови транспортної мережі та створення інтелектуальних транспортних систем 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення збалансованого розвитку всіх видів транспорту 2. Приведення нормативно-правової бази транспорту до міжнародних норм 3. Підтримка регіональних транспортних компаній для збільшення міжнародних перевезень
<i>Слабкі сторони</i>	<i>Заходи</i>	<i>Заходи</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Невідповідність технічного і технологічного рівня транспорту європейським вимогам 2. Незадовільний стан мережі автомобільних доріг загального користування 3. Низький рівень транспортної доступності по окремих територіях 4. Незавершена реконструкція аероузлу та аеродромного комплексу 5. Незадовільний стан оновлення і поповнення рухомого складу залізничного транспорту 6. Високий рівень екологічної небезпеки 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доведення рівня транспортної інфраструктури до міжнародних стандартів 2. Закінчення модернізації аероузлу та залучення інвесторів для придбання літаків високого класу 3. Розробка програм підвищення безпеки руху та зниження екологічної напруженості в регіоні 4. Оновлення рухомого складу залізничного транспорту шляхом залучення зовнішніх інвесторів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка та впровадження Регіонального транспортного стандарту. 2. Реалізація державних і галузевих програм розвитку окремих видів транспорту 3. Впровадження заходів щодо найшвидшої відбудови авіаційної галузі в регіоні

3. Що може перешкодити скористатися можливостями?

4. Які найбільші небезпеки для системи?

На основі матриці SWOT можна зробити такі висновки щодо основних напрямів підвищення ефективності функціонування транспортної системи Луганської області:

– Одним з найперспективніших заходів реалізації вигідного територіально-географічного розташування регіону є активізація транскордонного співробітництва шляхом створення міжнародних транспортно-логістичних центрів.

– Можливість розширення міжнародних транспортних коридорів має бути забезпечена доведенням рівня транспортної інфраструктури до міжнародних стандартів.

– Збільшення внутрішньої пропускної здатності можливо лише за умови забезпечення збалансованого розвитку всіх видів транспорту та приведення нормативно-правової бази транспорту до міжнародних норм.

– Ефективним способом реалізації забезпечення транспортної доступності є розробка Регіонального транспортного стандарту, який включає основні показники-орієнтири роботи транспортної системи Луганської області.

– Необхідна оптимізація транспортного процесу з метою підвищення якості перевезень та зниження транспортних витрат у кінцевій вартості товарів.

– Стратегічним напрямком розвитку транспортної системи має вважатися відновлення ефективної роботи авіаційного транспорту, що надасть конкурентну перевагу регіону.

– Інституційним напрямом забезпечення сталого розвитку регіональної транспортної системи необхідно вважати розробку Стратегії розвитку транспортної системи Луганської області із залучення наукових кадрів області.

Висновки. У сучасних умовах активізації процесів регіоналізації посилюється міжрегіональна конкуренція регіонів, тому виникає необхідність у виявленні ефективних інструментів стратегічного

управління регіональними транспортними системами з метою забезпечення конкурентоспроможності на національному і світовому ринках.

Транспортна система Луганського регіону є важливим інструментом досягнення соціальних, економічних, зовнішньополітичних та інших цілей, що забезпечують підвищення якості життя населення. Дослідження сучасного стану розвитку та функціонування транспортної системи регіону свідчить, що вона має значні можливості та резерви пропускної спроможності для обслуговування як внутрішніх, так і міжнародних перевезень, однак за якісними показниками вона не відповідає міжнародним стандартам. Тому для підвищення ефективності функціонування потребує розробки на основі подальшого аналізу Стратегія розвитку транспортної системи Луганської області.

Література

1. Стратегія економічного та соціального розвитку Луганської області на період до 2015 року: Рішення Луганської обласної ради від 25.09.2008 р. № 24/10. – Луганськ: Луганська облдержадміністрація, Національний ін-т стратегічних досліджень. – 71 с.
2. Вагнер І.М. Swot-аналіз як інструмент стратегічного аналізу / І.М. Вагнер // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, 2009. – №4 (20). – с.81–84.
3. Козловський С.В. Стратегічний аналіз розвитку регіональних економічних систем / С.В. Козловський // Електронне фахове видання „Ефективна економіка”: [Електронний ресурс], № 4, 2010. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=178>
4. Пікулик О.Б. Пріоритетні напрями розвитку транспортної системи Західного регіону України в умовах європейської інтеграції / О. Б. Пікулик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – №7. – с.284–291.
5. Громоздова Л.В. Організаційно-економічні методи управління розвитком регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка» / Л.В. Громоздова. – Харків. – 2004. – 27 с.
6. Пирожков С., Прейгер Д., Мальярчук І. Проблеми реалізації транзитного потенціалу України в контексті розширення ЄС і формування СЕП // Економіка України. – 2005. – № 3. – с. 4–19.

References

1. Strategija ekonomichnogo ta social'nogo rozvitku Lugans'koї oblasti na period do 2015 roku: Rishennja Lugans'koї oblasnoї radi vid 25.09.2008 r. № 24/10. – Lugans'k: Lugans'ka oblderzhadministracija, Nacional'nij in-t strategichnih doslidzen'. – 71 s.
2. Vagner I.M. Swot-analiz jak instrument strategichnogo analizu / I.M. Vagner // Visnik Krivoriz'kogo ekonomichnogo institutu KNEU, 2009. – №4 (20). – s.81–84.
3. Kozlovskij S.V. Strategichnij analiz rozvitku regional'nih ekonomichnih sistem / S.V. Kozlovskij // Elektronne fahove vidannja „Efektivna ekonomika”: [Elektronnij resurs], № 4, 2010. – Rezhim dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=178>

4. Pikulik O.B. Prioritetni naprjami rozvitku transportnoї sistemi Zahidnogo regionu Ukraїni v umovah evropejs'koї integracїї / O. B. Pikulik // Naukovij visnik Volins'kogo nacional'nogo universitetu imeni Lesi Ukraїnki, 2008. – №7. – s.284–291.
5. Gromozdova L.V. Organizacijno-ekonomichni metodi upravlinnja rozvitkom regionu: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekonom. nauk: spec. 08.10.01 «Rozmishhennja produktivnih sil ta regional'na ekonomika» / L.V. Gromozdova. – Harkiv. – 2004. – 27 s.
6. Pirozhkov S., Prejger D., Maljarchuk I. Problemi realizacїї tranzitnogo potencialu Ukraїni v konteksti rozshirennja ЄS i formuvannja СЕП // Ekonomika Ukraїni. – 2005. – № 3. – S. 4–19.

Мителлаева К.А. SWOT-анализ транспортной системы Луганской области как этап стратегического планирования.

На основе SWOT-анализа проанализированы сильные и слабые стороны, а также внешние возможности и угрозы развития транспортной системы Луганской области. Приведены этапы проведения SWOT-анализа региональной транспортной системы. Обоснованы перспективные направления развития транспортной системы Луганской области. Выявлено, что для повышения эффективности функционирования транспортной составляющей региона, необходима разработка, на основании дальнейшего анализа, Стратегии развития транспортной системы Луганской области.

Ключевые слова: регион, региональная транспортная система, SWOT-анализ, стратегический анализ.

Mitellaeva K.O. SWOT-analysis of the transport system in Lugansk region as a strategically planning stage.

SWOT-analysis is an important step in the designing of the Strategy of any system development, including regional transport system development strategy. Current state analysis of the Lugansk region transport system has revealed a number of problems of its functioning that require immediate resolution and quality of strategic planning.

The purpose of the article is the conduction of SWOT-analysis of the transport system in Lugansk region to connect the most characteristic for the system opportunities, threats, strengths (benefits) weaknesses, the results of which can be used later for the formulation and choice of development strategy of regional transport system.

Research of the current state of development and functioning of the regional transport system indicates that it has significant opportunities and reserve capacity to serve both domestic and international transport, but its quality does not meet international standards.

Keywords: region, regional transport system, transport infrastructure, SWOT-analysis.

Мителлаєва Ксенія Олександрівна - асистент кафедри «Облік і аудит» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; Xenya_Mitellaeva@mail.ru.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 14.05.2013.

УДК 336.221.4

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**Недобєга О.О., Іолтуховська Т.І.****PARTICULAR DEVELOPMENT OF CUSTOMS POLICY OF UKRAINE****Nedobiega O.O., Ioltukhovska T.I.**

У статті проведено аналіз митної політики в Україні та визначено її роль у зовнішньоекономічних відносинах. Досліджено динаміку надходжень від митних платежів за останні роки. Обґрунтовано, що митна політика відіграє значну роль у системі національної безпеки держави, оскільки спрямована на зменшення та уникнення наявних та можливих загроз нормальному розвитку держави. Виявлено переваги та недоліки функціонування митної політики України. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності та вдосконалення митної політики.

Ключові слова: митна політика, економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, мито, митні збори.

Постановка проблеми. Митна політика є одним з дієвих інструментів державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, яка в першу чергу забезпечує захист внутрішнього ринку та стимулювання виходу вітчизняних товарів на міжнародні ринки. Призначенням митної політики є використання зовнішньоекономічних зв'язків задля поліпшення становища економіки країни й захисту її від несприятливого впливу зовнішньоекономічних чинників, що призводить до погіршення стану економічної безпеки держави.

Митна політика відіграє значну роль у забезпеченні цілісного централізованого регулювання зовнішньоторговельного обміну. При стабільному і правильному функціонуванні митної політики держава реалізовує фіскальну функцію і отримує кошти в бюджет, що підвищує забезпеченість країни фінансовими ресурсами. Держава має більше уваги приділяти стабільності роботи митних органів, проводити реформи задля кращого функціонування зовнішньоекономічних відносин.

Додержання зазначених принципів формування митної політики при визначенні головних національних інтересів та напрямів державної політики є необхідним саме для молоді держави, якою є Україна, оскільки вона ще не має сталої політичної та правової системи, яка мала б забезпечити стабільність та спадкоємність її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем реалізації митної політики присвячено ряд робіт монографічного характеру, наукових статей. Значний внесок у дослідження актуальних аспектів митної політики зробили такі вчені, як

П. В. Пашко [2], І. Г. Бережнюк [3], А. І. Кредісов [4], О. М. Кисельова [5] та інші.

В своїй роботі П. В. Пашко зазначає: «Головна мета забезпечення митної безпеки – це досягти необхідного рівня надійності митної системи» [2, с. 11]. Саме митна політика сприяє формуванню надійності митної системи та забезпечує економічну безпеку держави, регулює закони і принципи, за якими працюють митні органи.

Багато хто з вчених [2, 3, 4, 5] висуває свою думку щодо удосконалення митної політики України, адже вона тісно пов'язана з безпекою України в цілому. У дійсності митна політика в процесі функціонування має наявні недоліки. А. М. Стельмашук стверджує [12, с. 3], що проблеми сучасної митної політики пов'язані, з одного боку, з лібералізацією економіки, що спричинила розширення кола суб'єктів господарювання, які отримали право безпосередньої участі на міжнародних ринках, з іншого – із закономірними тенденціями розвитку міжнародних зв'язків та відносин в умовах наростаючої глобалізації світової економіки.

Митна політика є важливим інструментом у збереженні економічної безпеки держави. Митна політика виконує контрольну функцію і забезпечує своєчасне і повне надходження митних коштів до бюджету. На жаль механізм такого контролю в митній політиці України має певні недоліки, котрі держава мусить ліквідувати. Недосконалий механізм митної справи негативно впливає на митну безпеку, оскільки все частіше спостерігаються ухилення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності від сплати податків при декларуванні товарів шляхом заниження їхньої митної вартості та/або декларування не своїм найменуванням, спостерігаються недоліки у законодавстві, певні конфлікти інтересів митних органів та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

У залежності від об'єктного складу (особи, суспільства або держави, що є об'єктом загрози) класифікують [1, с. 21]: міжнародну безпеку, національну безпеку (безпеку держави), особисту безпеку (безпеку конкретної особи) та суспільну безпеку (безпеку невизнаного кола осіб). У залежності від сфери суспільних відносин, що є об'єктом загрози, можна виділити: військову, економічну, політичну, еколо-

гічну, санітарно-епідеміологічну, культурну, інформаційну, технологічну, ядерну, пожежну, безпеку дорожнього, залізничного та повітряного руху, безпеку мореплавства та деякі інші види безпеки. Митна політика відіграє значну роль у функціонуванні держави, саме тому дослідження митної політики у контексті забезпечення економічної безпеки держави залишається актуальним.

Незважаючи на значні здобутки вчених-економістів, зі вступом України до СОТ проблема митної політики та забезпечення економічної безпеки держави потребує подальших досліджень. В Україні все частіше спостерігається підвищення частоти порушень митних правил і контрабанди, що обумовлюється недостатнім розвитком інфраструктури митних органів, суперечливим митним законодавством, складними митними процедурами.

Наявні недоліки вітчизняної митної політики і механізму митного адміністрування потребують вдосконалення роботи митних органів України задля забезпечення фіскальної ефективності митної безпеки національних інтересів та національної безпеки України за допомогою інструментів здійснення митної політики.

Метою статті є визначення та обґрунтування напрямів удосконалення митної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Митна політика нерозривно пов'язана з порядком переміщення товарів та транспортних засобів через державний кордон, оскільки вона, виходячи з конкретних цілей і завдань, що стоять перед нашою державою, визначає головні цілі і функції діяльності митних органів. До того ж митна політика визначає роль митних органів конкретної держави в міжнародному співробітництві щодо вирішення деяких глобальних завдань, які постають перед світовим співтовариством. Серед таких проблем треба відзначити підтримання міжнародної безпеки, а саме контроль та боротьбу із незаконним переміщенням зброї, радіоактивних та токсичних речовин та так званих «критичних технологій», дотримання міжнародних економічних санкцій, сприяння екологічній безпеці та боротьба з міжнародною злочинністю, в першу чергу з контрабандою наркотичних засобів [5].

Останнім часом спостерігається значне падіння сум від податкових надходжень до бюджету країни від зовнішньо-торговельних операцій і це безпосередньо пов'язане зі зменшенням обсягів міжнародної торгівлі. Аналіз динаміки митних надходжень в державний бюджет доводить, що Державна митна служба України в січні-серпні 2012 року недовиконала план надходжень до бюджету на 1,3%. Основна причина недовиконання статті доходів митною службою – «недостатній приріст митних платежів щодо імпорту». Так, у січні-травні 2012 року імпорт, з якого сплачується ПДВ, збільшився на 16,7%. Після чого в червні показник приросту знизився до 12% [6].

За 9 місяців 2012 року обсяг експорту товарів та послуг України становив 60 802,7 млн доларів, імпорту – 67 275,9 млн доларів [6].

У порівнянні з відповідним періодом 2011 року експорт збільшився на 1,4% (на 812,2 млн доларів), імпорт – на 5,2% (на 3302,5 млн доларів). Негативне сальдо становить 6 473,2 млн доларів [6]. Зменшення експорту машинобудування й металургії зробили значний внесок у зниження експортного показника в Україні. Тому у митній політиці України треба провести певні реформи задля підвищення ефективності експортного рівня, більш детально розглянути питання щодо контролю експортних та імпортних товарів. Саме урегульована робота митної служби і дотримання всіх правил Митного кодексу позитивно сприятиме росту економічної безпеки країни.

Надходження від митних операцій відіграють незначну роль у формуванні бюджету країни (табл. 1) [6]. З даних таблиці надходжень до бюджету видно, що надходження від митних платежів становлять 4,2% доходів державного бюджету. Проте порушення механізму роботи митних служб призводить до зниження економічної безпеки країни.

Таблиця 1

Структура доходів бюджету України (2013 р.)

Доходи	Питома вага
Інше	0,6%
Цільові фонди	0,0%
Офіційні трансферти	0,3%
Доходи операцій з капіталом	0,5%
Доходи бюджетних організацій	5,4%
Інші неподаткові збори	2,0%
Адміністративні збори та платежі	1,3%
Інші доходи державного сектора	1,4%
Перерахування від НБУ	4,4%
Податок на прибуток державного підприємства	1,0%
Екологічний збір	0,6%
Рента на електричну енергію та газ	1,4%
Оплата транзиту газу та нафти	0,7%
Митні збори	4,2%
Акцизний податок	11,3%
ПДВ (з урахуванням відшкодування)	42,8%
Рента за використання природних ресурсів	3,8%
Податок на прибуток юридичної особи	15,7%
Податки на доходи фізичних осіб	2,3%
З місцевих бюджетів	0,4%

Джерело: [6]

За даними Державної митної служби України питома вага мита в загальних обсягах перерахувань до державного бюджету станом на 1 січня 2012 р. становить 10,3 % (табл. 2).

Національні інтереси є основою формування державної політики. Національна безпека і національні інтереси є взаємопов'язаними категоріями і носять у першу чергу політичний характер, а вже потім, набувши конкретного суспільного і державно-політичного змісту і значення, знаходять свій формальний вираз у конкретних нормативно-правових актах різних органів публічної влади.

Таблиця 2

Динаміка надходжень від митних платежів

Показник	2007	2008	2009	2010	2011
Перераховано ДМСУ до державного бюджету України – разом, млн грн	54119,5	96047,2	83116,0	85911,6	114816,7
У тому числі: мито млн грн	9880,5	12124,6	6707,9	8848,0	11771,9
Питома вага мита у загальних обсягах перерахувань до державного бюджету, %	18,3	12,6	8,1	10,3	10,3
Податок на додану вартість (ПДВ), млн грн	41699,8	80978,7	73148,7	73345,2	96014,1
Питома вага ПДВ у загальних обсягах перерахувань до державного бюджету, %	77,1	84,3	88,0	85,4	83,6
Акцизний збір (з 1.01.2011 – акцизний податок), млн грн	1332,1	2209,7	3023,9	3470,3	6743,8
Питома вага акцизного збору (податку) в загальних обсягах перерахувань до державного бюджету, %	2,5	2,3	3,6	4,0	5,9
Єдиний податок, млн грн	103,1	137,4	126,9	148,0	180,9
Питома вага єдиного збору в загальних обсягах перерахувань до державного бюджету, %	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Митні збори, млн грн	1069,2	60,4	82,1	69,8	53,7
Питома вага митних зборів у загальних обсягах перерахувань до державного бюджету, %	1,9	0,1	0,1	0,1	0,0
Інші збори, млн грн	34,8	536,4	26,5	30,3	52,3

Джерело: [11, с. 105]

В Україні поступово створюється цілісна система національного законодавства у сфері митних відносин, формується новий механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що має позитивно сприяти розвитку економічної безпеки країни.

У загальному розумінні «національна безпека – це державна політика, скерована на створення внутрішніх і міжнародних умов, сприятливих для збереження чи зміцнення життєво важливих національних цінностей; це стан, що забезпечує захищеність інтересів народу й держави, суспільства та кожного його члена» [7, с. 145].

Невід'ємною складовою державної політики є митна політика, яка включає митне регулювання, митні правила, митні процедури, боротьбу з контрабандою та порушеннями митного законодавства [8]. Механізм роботи митної політики спрямований на своєчасне виконання функцій і цілей як з боку митних служб, так і учасників міжнародних відносин. Одна з головних цілей митної політики – це досягнення необхідного рівня надійності митної служби та забезпечення виконання нею своїх функцій. Митна політика також потребує певних реформ та процедур щодо спрощення роботи митних служб, що також позитивно вплине на митну безпеку країни.

У Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [8], підготовленої Комітетом з економічних реформ при Президентові України, у розділі «Реформування митних процедур» для спрощення, підвищення ефективності й прискорення процесу митного оформлення запропоновано здійснювати подальшу модернізацію митного законодавства на основі законодавства ЄС, зокрема Customs Blueprints (Митні прототипи) [9].

Спрощення процедур, а саме централізоване митне оформлення, надає можливість суб'єктам ЗЕД проводити митне оформлення в місцях прибуття, які

їх задовольняють за своїм територіальним розміщенням. Стан реалізації механізмів спрощення й прискорення процесу митного оформлення є складовою показників забезпечення митної безпеки держави, але комплексне вивчення питання ведення системи планування надходжень від митних органів до Державного бюджету, яка буде враховувати вільний вибір місця митного оформлення суб'єктом ЗЕД, сьогодні відсутнє [10, с. 5].

Однією з цілей реалізації митних прототипів є розробка і впровадження механізму спрощення процедур торгівлі з метою зменшення витрат, обсягів інформації та документації, часу, який витрачається на реалізацію митних та інших формальностей, а також забезпечення безпеки ланцюга поставок. Органи влади вдосконалили принципи формування митної політики, що має позитивно вплинути на подальший розвиток країни [10, с. 5].

Висновки. Отже, митна політика України, її розвиток і вдосконалення мають значний вплив на розвиток країни у цілому. Митна політика відіграє значну роль у системі національної безпеки держави, оскільки спрямована на зменшення та уникнення наявних та можливих загроз нормальному розвитку держави у відповідності до її цілей і є частиною національних інтересів держави.

Подальші дослідження будуть спрямовані на підвищення ефективності та вдосконалення митної політики задля встановлення більш високого рівня розвитку економіки країни.

Література

1. Настюк В. Я. Адміністративно-правові проблеми законодавчого регулювання митної справи України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління»; «Адміністративне право і процес»; «Фінансове право»; «Інформаційне право» / В. Я. Настюк. – Харків, 2010. – 39 с.

2. Пашко П.В. Умови та чинники забезпечення митної політики / П. В. Пашко // Митна справа. – 2010 – № 1. – С. 3-13.
3. Бережнюк І. Розвиток системи митного регулювання України в умовах розширення міжнародного співробітництва [Текст]: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / І. Г. Бережнюк. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. и.], 2010. – 32 с.
4. Бережнюк І. Г. Інституціональна імплементація міжнародних стандартів у національній системі митного регулювання / І. Г. Бережнюк // Митна безпека. – 2010. – №1. – С. 8-23.
5. Калетник И. Коррупция – как радиация: она есть вокруг, но ее не видно [Электронный ресурс] / И. Калетник // Комсомольская правда Украины – 2010. – Режим доступа: <http://kp.ua/daily/010410/222008/>.
6. Доходи бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Пісьмаченко Л.М. Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль: [монографія] / Л. М. Пісьмаченко – Донецьк: вид-во НАДУ, 2008. – 185 с.
8. Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Текст] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – 2010. – 85 с.
9. Customs Blueprints – pathways to modern customs [Текст] / Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. – 2007. – 185 p.
10. Пашко П. В. Щодо планування надходжень до державного бюджету / П. В. Пашко // Митна безпека. – 2010. – № 2. – С. 5-10.
11. Запорожець О. Система адміністрування митних платежів в Україні / О. Запорожець // Вісник КНТЕУ. – 2012. – №2. – С. 104-111.

References

1. Nastjuk V. Ja. Administrativno-pravovi problemi zakonodavchogo reguljuvannja mitnoї справи Ukraїni: avto-ref. dis. na здobuttja nauk. stupenja dokt. jur. nauk: spec. 12.00.07 «Теорія управління»; «Адміністративне право і процес»; «Фінансове право»; «Інформаційне право» / V. Ja. Nastjuk. – Harkiv, 2010. – 39 s.
2. Pashko P.V. Umovi ta chinniki zabezpechennja mitnoї politiki / P. V. Pashko // Mitna sprava. – 2010 – № 1. – С. 3-13.
3. Berezhnjuk I. Rozvitok sistemi mitnogo reguljuvannja Ukraїni v umovah rozshirennja mizhnarodnogo spivrobitnictva [Текст]: avto-ref. dis. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.02 / I. G. Berezhnjuk. – Kiїv. nac. un-t im. T. Shevchenka. – K. : [b. i.], 2010. – 32 s.
4. Berezhnjuk I. G. Institucional'na implementacija mizhnarodnih standartiv u nacional'nij sistemi mitnogo reguljuvannja / I. G. Berezhnjuk // Mitna bezpeka. – 2010. – №1. – С. 8-23.
5. Kaletnik I. Korruptcija – kak radiacija: ona est' vokrug, no ee ne vidno [Elektronnyj resurs] / I. Kaletnik // Komsomol'skaja pravda Ukrainy – 2010. – Rezhim dostupa: <http://kp.ua/daily/010410/222008/>.
6. Dohodi bjudzhetu Ukraїni [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Pis'machenko L.M. Derzhavne upravlinnja zovnishn'otorgoveln'noju dijaln'ostju v Ukraїni: reguljuvannja ta kontrol': [monografija] / L. M. Pis'machenko – Donec'k: vid-vo NADU, 2008. – 185 s.

8. Programa ekonomichnih reform Ukraїni na 2010-2014 roki «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, effektivna derzhava» [Текст] / Komitet z ekonomichnih reform pri Prezidentovi Ukraїni. – 2010. – 85 s.
9. Customs Blueprints – pathways to modern customs [Текст] / Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. – 2007. – 185 p.
10. Pashko P. V. Shhodo planuvannja nadhodzen' do derzhavnogo bjudzhetu / P. V. Pashko // Mitna bezpeka. – 2010. – № 2. – С. 5-10.
11. Zaporozhec' O. Sistema administruvannja mitnih platezhiv v Ukraїni / O. Zaporozhec' // Visnik KNTEU. – 2012. – №2. – С. 104-111.

Недобега Е.А., Иолтуховская Т.И. Особенности развития таможенной политики Украины

В статье проведен анализ таможенной политики в Украине и определена ее роль во внешнеэкономических отношениях. Исследована динамика поступлений от таможенных платежей за последние годы. Обосновано, что таможенная политика играет значительную роль в системе национальной безопасности государства, поскольку направлена на уменьшение и избежание имеющихся и возможных угроз нормальному развитию государства. Выявлены преимущества и недостатки функционирования таможенной политики в Украине. Предложены меры по повышению эффективности и совершенствованию таможенной политики.

Ключевые слова: таможенная политика, экономическая безопасность, внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, пошлина, таможенные сборы.

Nedobięga O. O., Ioltukhovska T. I. Particular development of customs policy of Ukraine

Analysis of customs policy in Ukraine is conducted in the article, the role of customs policy in external economic relations is defined. A customs policy fulfils the control function and provides the timely and complete entering of custom money to budget. A customs policy includes the custom adjusting, custom rules, custom procedures, fight against contraband and violations of customs legislation. The dynamics of revenue from custom payments in the last few years is investigated. Customs policy plays a considerable role in the system of national safety of the state, as it is directed to diminishing and avoidance of present and possible threats for normal development of the state. Advantages and lacks of functioning of customs policy in Ukraine are exposed. Measures of increase of efficiency and perfection of customs policy are offered.

Keywords: customs policy, economic security, foreign economic activity, export, import duties, customs fees.

Недобега Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; l_grechishkina@mail.ru.

Іолтуховська Тетяна Ігорівна – студентка спеціальності «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 18.06.2013.

УДК 62-592.1 + 53.082

СТЕНД ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКОВОГО ГАЛЬМА ВИСОКОШВИДКІСНОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЦЬ

Осенін Ю.Ю., Сергієнко О.В., Соснов І.І., Бугаєнко В.В., Погребнова Н.Є.

A STAND IS FOR RESEARCH OF DISK BRAKE OF HIGH-SPEED ROLLING STOCK OF RAILWAYS

Osenin Yu. Yu., Sergienko O. V., Sosnov I. I., Bugaenko V. V., Pogrebnova N. E.

В статті представлена конструкція стенду для дослідження процесів тертя у зоні контакту робочих елементів дискового гальма, що забезпечує контроль таких параметрів: частоту обертів гальмового диска, силу нормального притиску накладок до гальмового диска, силу тертя та температуру в зоні контакту фрикційних елементів, які відповідають реальним умовам експлуатації рухомого складу залізниць.

Ключові слова: рухомий склад, дискове гальмо, стенд для дослідження процесів тертя.

При експериментальному дослідженні процесів тертя, які відбуваються в зоні контакту робочих елементів дискового гальма, важливо забезпечити адекватність характеристик стенда реальним умовам експлуатації рухомого складу залізниць, а саме температурі, швидкості руху та діючих сил [1].

У зв'язку з цим була запропонована конструктивна схема стенда, яка забезпечує реалізацію наведених умов. Конструктивна схема стенда, та його зовнішній вид наведено на рис. 1 і 2 відповідно.

Стенд містить асинхронний електродвигун 1 із номінальною потужністю 75 кВт і частотою обертів 1480 об/хв, з'єднаний пружними муфтами з редуктором 2, а також з підшипниковим вузлом 3, на валу якого розміщено гальмовий диск 6, гальмові накладки 7, закріплені за допомогою механізму 5, з'єднаного з важільною системою навантаження 4 дискового гальма (зусилля задається еталонними вагами 9), та пружну систему вимірювання сили тертя 8.

Потужність асинхронного електродвигуна підібрана таким чином, що забезпечує створення необхідної гальмової потужності. Важільний механізм 5 (типу «кліщі»), що слугує для притиснення гальмових накладок 7 до гальмового диска 6, та сам диск є елементами дискового гальма трамвайного вагона ЛТ-10. Важільна система навантаження 4-дискового гальма у залежності від потрібного гальмового зусилля має два варіанти реалізації які відрізняються значенням передаточного числа.

Принципова схема зазначеної важільної системи (з елементами важільного механізму 5) та її зовнішній вигляд наведено на рис. 3 та 4.

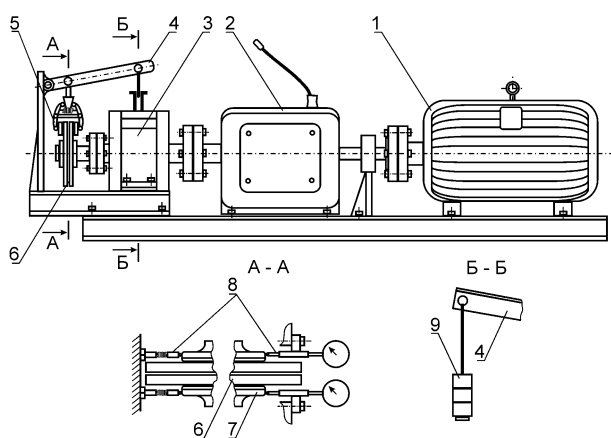

Рис. 1. Конструктивна схема стенда

Рис. 2. Загальний вигляд стенда

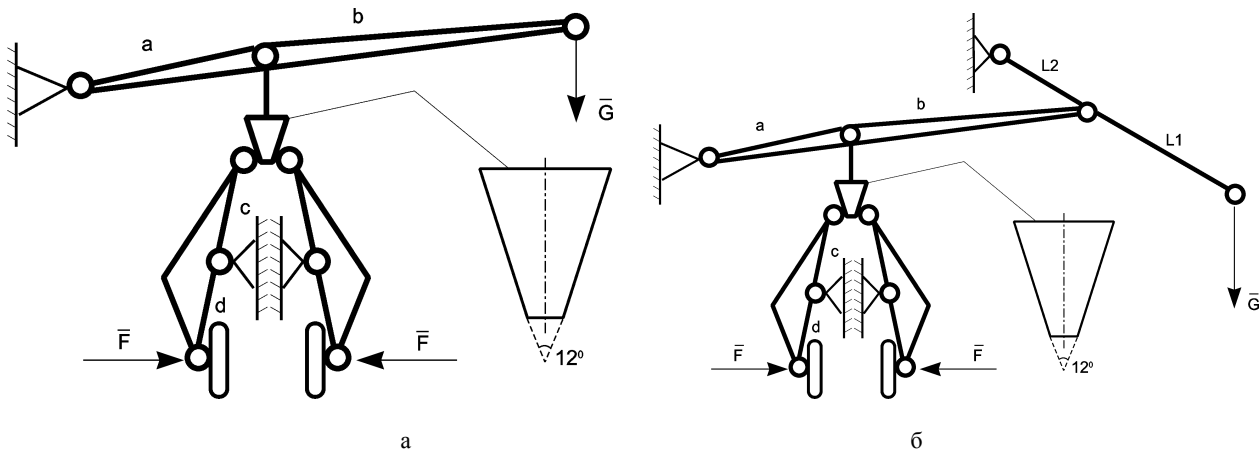

Рис. 3. Принципова схема варіантів реалізації важільної системи навантаження дискового гальма стенда

Передаточне число важільної системи, зображеної на рис. 3, а і 3, б, визначається за формулами (1) та (2) відповідно:

$$n = k \cdot \eta \left[\frac{(a+b)}{a} \right] \cdot c/d, \quad (1)$$

$$n = k \cdot \eta \left[\frac{(a+b)}{a} \right] \cdot \{c/d\} \cdot (L_1 + L_2)/L_2, \quad (2)$$

де a, b, c, d, L_1, L_2 – довжини відповідних важелів, зображених на рис. 3;

$k = 1/\sqrt{2 \operatorname{tg}^2(6^\circ)} = 4,76$ – геометрична константа;

η – механічний ККД важільної передачі ($\eta \approx 0,95$).

Таким чином, зусилля притиску, що передається на одну гальмову накладку експериментального стенду, може бути визначене як:

$$F = n \cdot G/2, \quad (3)$$

де G – зусилля навантаження стенду, що задається еталонними вагами.

Рис. 4. Важільна система навантаження дискового гальма стенда

У якості редуктора (поз. 2 на рис. 1) використовується п'ятиступенева механічна коробка пере-

дач автомобіля «ЗІЛ-130». Це дає можливість отримати п'ять значень частоти обертів гальмового диска: 210; 360; 640; 1006; та 1480 об/хв., що відповідає, з урахуванням шляху тертя, швидкості руху потягу у 43; 74; 133; 208 та 307 км/год відповідно (у перерахунку на залізничні колеса діаметром 1,05 м). Зазначені вище характеристики елементів важільної системи стенда зведено у табл. 1.

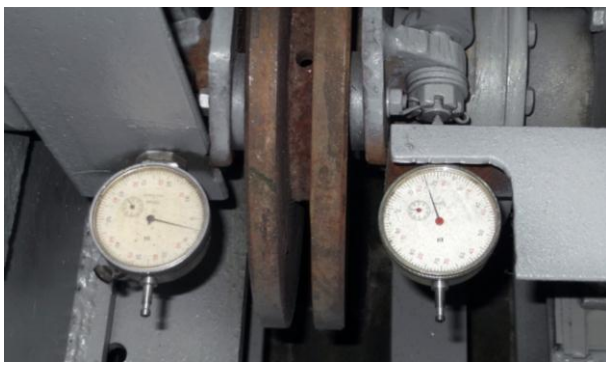
Таблиця 1
Характеристики важільної системи навантаження експериментального стенда

Довжина важеля, м	a	b	c	d	L ₁	L ₂
Варіант з рис. 3.3, а	0,10	0,63	0,37	0,37	–	–
Варіант з рис. 3.3, б		0,43			0,40	0,08
	Сумарна маса важелів, кг			Передаточне число		
Варіант з рис. 3.3, а	0,70			33,0		
Варіант з рис. 3.3, б	1,30			143,7		

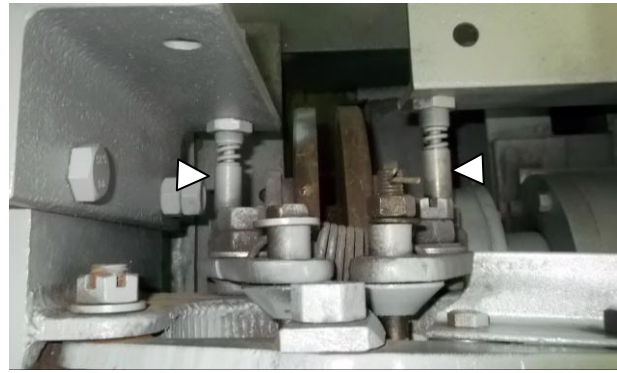
Визначення сили тертя відбувається за допомогою мікрометричного індикатора часового типу (далі мікрометричним індикатором) ІЧ-10 ГОСТ 577-68, діапазон вимірювання 0...0,01 м, ціна поділки $0,01 \cdot 10^{-3}$ м, межа основної погрішності, що допускається, $\pm 20 \cdot 10^{-6}$ м) окремо для кожної гальмової накладки.

Мікрометричний індикатор з'єднаний безпосередньо з гальмовою накладкою, у яку з діаметрально протилежної сторони упирається пружний елемент. Причому повздовжня вісь вимірювального стержня мікрометричного індикатора направлена паралельно спрямована до гальмового диска.

Розташування мікрометричних індикаторів та пружних елементів на експериментальному стенді показано на рис. 5. Таким чином, сила тертя, що виникає між накладкою та гальмовим диском, призводить до деформації пружного елемента (стиснення пружини), яка вимірюється мікрометричним індикатором. Величина вказаної сили тертя для однієї гальмової накладки визначається як:

а

б

Рис. 5. Розташування мікрометричних індикаторів - а та пружних елементів -б системи вимірювання (позначено маркерами) сили тертя між накладками та гальмовим диском на стенді

$$F_{\text{тр}} = C \cdot \varphi \cdot 10^{-5} = 1,2 \cdot \varphi; [\text{H}], \quad (4)$$

де: $C = 1,2 \cdot 10^5$ Н/м – жорсткість пружини пружного елемента системи виміру сили тертя експериментального стенда;

φ – показання мікрометричного індикатора у поділках (1 поділка відповідає $1 \cdot 10^{-5}$ м). Відповідна тарувальна характеристика мікрометричного індикатора, що слугує для визначення сили тертя, наведена на рис. 6.

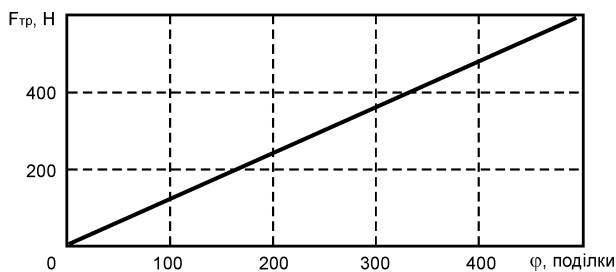

Рис. 6. Тарувальна характеристика мікрометричного індикатора

Для контролю температури поверхонь тертя використовується безконтактний інфрачервоний термометр UT-300В. Інфрачервоний термометр дозволяє дистанційно вимірювати температуру у діапазоні: $-18 \div 380$ °С з межею основної погрішності ± 3 °С (за температурою навколишнього середовища 23 ± 2 °С) у режимі реального часу (час відгуку 0,5 с) з розподільчою здатністю 0,1 °С. Коефіцієнт випромінювання дорівнює 0,95. Оптична розподільна здатність відповідає відношенню від 10 до 1, тобто лінійна відстань (D) до поверхні, що досліджується, належить до площі плями (S), температура якої визначається як $D/S = 10/1$.

Стенд забезпечує контроль таких параметрів: частоту обертів гальмового диска, силу нормального притиску накладок до гальмового диска, силу тертя та температуру в зоні контакту фрикційних робочих елементів дискового гальма. Діапазон значень вка-

заних параметрів, що використовувалися при проведенні експерименту, а також допоміжні величини, наведено нижче в табл. 2.

Таблиця 2

Значення параметрів, що варіювалися у процесі експериментальних досліджень

Назва параметра	Значення
Частота обертів гальмового диска, об/хв (Відповідна кутова швидкість, рад/с)	210; 360; 640; 1006; 1480 (22,0; 37,7; 67,0; 105,4; 155,0)
Сила нормального притиску накладки до гальмового диска, Н	290; 462; 751; 1046; 1336; 1509; 1683
Розрахунковий номінальний тиск у контакті накладки з гальмовим диском, кПа	87,8; 139,9; 227,7; 317,0; 404,8; 457,4; 510
Маса ваг, які використовувались у процесі окремого дослідження з урахуванням маси важелів, кг	1,67; 2,66; 4,33; 6,03; 7,70; 8,70; 9,70
Комбінації матеріалів пари тертя накладки-гальмовий диск	чавун-сталь; вуглець-сталь; чавун-вуглець-сталь

Висновки

1. Запропонований стенд забезпечує проведення експерименту в реальному масштабі часу, діючих сил, температури та швидкостей, які спостерігаються в реальних умовах взаємодії робочих елементів дискового гальма рухомого складу. Стенд забезпечує проведення експериментів в умовах адекватних швидкостей руху потяга у 43; 74; 133; 208 та 307 км/год відповідно (у перерахунку на залізничні колеса діаметром 1,05 м).

2. Стенд захищено патентом України на корисну модель № 79205 [2].

Література

1. Старченко В.М. Наукові основи підвищення ефективності гальмування поліпшенням умов взаємодії коліс з гальмівними колодками і рейками: дис. ... доктора техн. наук: 05.22.07 / Старченко Валерій Миколайович. – Луганськ, 2008. – 354 с.
2. Патент на корисну модель № 79205. МПК G01L 5/28. Стенд для дослідження взаємодії робочих елементів ди-

скового гальма / Осенін Ю.Ю., Сергієнко О.В., Соснов І.І., Бугаєнко В.В., Погребнова Н.Є.; заявл. 15.11.2012; опубл. 10.04.2013, Бюл. № 7.

References

1. Starchenko V.M. Naukovi osnovi pidvishhennja efektyvnosti gal'muvannja polipshennjam umov vzaemodii kolis z gal'mivnimi kolodkami i rejkami: dis. ... doktora tehn. nauk: 05.22.07 / Starchenko Valerij Mikolajovich. – Lugans'k, 2008. – 354 s.
2. Patent na korisnu model' № 79205. MPK G01L 5/28. Stend dlja doslidzhennja vzaemodii robochih elementiv diskovogo gal'ma / Osenin Ju.Ju., Sergienko O.V., Sosnov I.I., Bugaenko V.V., Pogrebnova N.E.; zajavl. 15.11.2012; opubl. 10.04.2013, Bjul. № 7.

Осенін Ю.Ю., Сергієнко О.В., Соснов І.І., Бугаєнко В.В., Погребнова Н.Є. Стенд для дослідження тормозного диска високоскоростного подвижного состава железных дорог

В статті представлена конструкція стенда для дослідження процесів тертя в зоні контакту робочих елементів дискового тормоза, який забезпечує контроль наступних параметрів: частоту обертання тормозного диска, силу нормального прижаття накладок к тормозному диску, силу тертя и температуру в зоні контакту фрикційних елементів, которые відповідають реальним умовам експлуатації подвижного состава железных дорог.

Ключевые слова: подвижной состав, дисковый тормоз, стенд для исследования процессов трения.

Osenin Yu. Yu., Sergienko O.V., Sosnov I.I., Bugaenko V.V., Pogrebnova N.E. A stand is for research of disk brake of high-speed rolling stock of railways

The article presents the design of the stand for research of friction processes in the contact area of working elements of the disk brake of the railway rolling stock. The stand includes asynchronous electric motor with power of 75 kWt and rotational speed of 1480 rpm, reducer and disk brake. Brake pads are pressed to disk by thermomechanical loading system. The stand ensures control of following parameters: rotational speed of the brake disk, force of pressing of cover plates to the brake disk, friction force and temperature in the area of contact of the friction elements. The stand allows to research braking process in the conditions which are adequate to real movement speed of the railway rolling stock.

Keywords: rolling stock, disc brake, stand for research of the friction processes.

Осенін Юрій Юрійович – старший викладач кафедри «Організації перевезень і управління на залізничному транспорті» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Сергієнко Оксана Вікторівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри «Графічного та комп'ютерного моделювання» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; sergienko.o.v.@gmail.com.

Соснов Ігор Ігорович – кандидат технічних наук, доцент кафедри «Гідрогазодинаміки» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Бугаєнко Віктор Васильович - кандидат технічних наук, доцент кафедри «Гідрогазодинаміки» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Погребнова Наталія Євгенівна – аспірант кафедри «Гідрогазодинаміки» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: Соколов В.І., д.е.н., професор.

Стаття подана 14.05.2013

УДК 658.15

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ**Перловська Н.В.****FINANCIAL SUPPORT OF THE ENTERPRISE'S FIXED ASSETS REPRODUCTION****Perlovska N.**

В статті проведено дослідження потреби промислових підприємств в фінансових ресурсах для оновлення основних засобів, визначено недоліки податкового стимулювання відтворення основних засобів в Україні, наведено досвід інших країн у наданні інвестиційних пільг та цільових кредитів. Розроблено рекомендації щодо збільшення впливу держави на процеси оновлення основних засобів та проаналізовано шляхи державної підтримки відтворення майнового потенціалу України.

Ключові слова: основні засоби, амортизаційні відрахування, зношення основних фондів, джерела фінансування, податкові пільги.

Постановка проблеми. Оновлення основних засобів – це об'єктивно необхідний процес, який є економічною формою подолання протиріч між зростаючими потребами суспільства у матеріальних благах та можливостями виробництва на даному етапі економічного розвитку. Поява нових технологій, матеріалів, більш ефективних засобів праці, комплексна автоматизація всіх процесів потребують адекватної заміни технологічного базису та оновлення активної частини основних засобів для збільшення темпів економічного зростання, ефективного використання виробничих потужностей та виробництва конкурентоспроможної продукції.

Відповідно до даних Держкомстату України показник ступеня зносу основних засобів підприємств в Україні в цілому і в розрізі окремих видів економічної діяльності постійно збільшується. Якщо у 2000 році ступінь зношування дорівнював 43,7%, в 2004 – 49,3% , то на кінець 2010 року цей показник зріс до 74,9%. Така ситуація є катастрофічною, адже має дуже великі негативні соціальні та економічні наслідки [6].

По-перше, рівень виробничого травматизму в Україні стабільно залишається в кілька разів вищим, ніж в економічно розвинених країнах. За офіційними даними, покладеними у розробку «Загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці й виробничого середовища на 2006-2011 роки» [5], щороку в Україні травмується близько 20–25 тис, з яких майже 1–1,5 тис. із смертельним наслідком. Крім того, на виробництві виявляються професійні захворювання в середньому у 6–6,5 тис. працівників.

По-друге, застосування морально застарілого обладнання передбачає використання морально застарілих технологій, що не сприяє економічному розвитку, підвищує матеріаломісткість та енерговитратність вітчизняного виробництва.

По-третє, нагальною потребою є створення передумов для переорієнтації амортизаційних відрахувань з фінансування ремонту основних фондів на розвиток технічної бази підприємств. Вдосконалення нормативно-правової складової механізму відшкодування зношення основних засобів в Україні є невід'ємною умовою правильного фінансування відновлення на кожному підприємстві.

Наявність цих чинників обумовила необхідність проведення дослідження стану основних засобів за видами діяльності, їхнього оновлення та зацікавленості держави в реалізації програм оновлення основних засобів в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми фінансового забезпечення відтворення основних засобів в Україні досліджено у працях Г. Асламова І. Бланка, П. Круш, В. Подвігіної, О. Клименко, Р. Костирка, О. Редькіна, Т. Римарчук, С. Стахурської, С. Юшко та інших [1, 2, 3, 7, 8, 11, 12, 13]. Низькі темпи оновлення основних фондів в Україні вчені пов'язують з недостатністю власних коштів підприємств [1,6], з недосконалістю державного регулювання оновлення основних фондів [9,13], наявністю теоретичних, юридичних, методологічних та організаційних проблем відтворення основних засобів [7], відсутністю дієвих механізмів використання лізингу та довгострокового банківського кредитування [3], низькою привабливістю вітчизняних промислових підприємств для іноземних інвесторів [8,11]. Проте питання залишається дискусійним, адже й досі відсутні комплексні дослідження чинників поживлення процесів відновлення основних фондів та надання рекомендацій щодо модернізації реального сектора економіки на інноваційній основі.

Метою статті є дослідження реальної потреби вітчизняної економіки у фінансових ресурсах на оновлення основних засобів та визначення шляхів державної підтримки реалізації програм оновлення основних засобів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кризові явища, що відбуваються в фінансовій та економічній сфері на світовому ринку, негативно впливають на фінансові результати промислових підприємств в Україні. За даними держкомстату, промисловість України загальмувала свій розвиток. Темпи виробництва промислової продукції у 2012 році становили 99,5% до попереднього року, за січень-березень 2013 року – 95,0% порівняно за аналогічним періодом 2012 року [4]. Зниження обсягів виробництва та реалізації продукції відповідно вплинуло й на можливості самофінансування підприємств, зокрема на показники оновлення матеріального базу. Спрацювання основних засобів досягли критичної позначки майже 75%, половина промислового устаткування вичерпала свій ресурс і має вік у 20 і більше років [4].

У табл. 1 наведено аналіз стану основних засобів підприємств України.

У 2012 році обсяг капітальних інвестицій, освоєних підприємствами та організаціями країни з усіх джерел фінансування, порівняно з 2011 роком, зріс на 8,3% і становив 263,7 млрд грн [10]. Однак ці дані ніяк не відображають реальний стан фінансування відновлення основних засобів в Україні.

Результати дослідження [4] свідчать, що потреба у оновленні основних засобів підприємств України усіх джерел фінансування задовольняється в середньому на рівні 3%.

Найбільший рівень зношення (94%) спостерігається на транспортних підприємствах (рис. 1). Лише за даними Укрзалізниці, зношення тепловозного парку становить 97%, а електровозів - 90% [3]. Потреба у фінансових ресурсах для оновлення фондів становить 3602879 млн грн. Рівень інвестицій в оновлення основних засобів цих підприємств в загальному обсязі інвестицій складає 17%. За обсягом сума становить 39375,1 млн грн за даними 2011 року, або 0,54% від потреби [4].

Стан зношення основних засобів на підприємствах з виробництва електро- та теплоенергії складає 66,8%. Рівень інвестування в загальному обсязі інвестицій у 2011 році становив 8,6%, що задовольняє 12,6% від потреби [4].

У переробній промисловості, яка визначає рівень конкурентоспроможності товарів країни на світовому ринку, рівень зношення основних засобів становить 47,8%. Інвестиції і оновлення фондів ста-

новлять 17,3% в загальному обсязі інвестицій в країні, та це 8,7% від потреби [4].

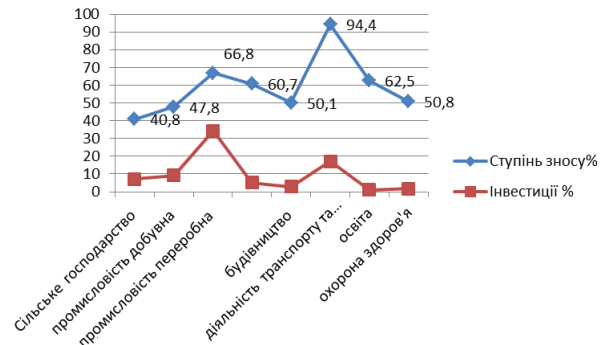

Рис. 1. Характеристика зношення основних засобів та інвестицій в їхнє оновлення за видами економічної діяльності в Україні [4]

Основним джерелом фінансування інвестицій в основні фонди є власні кошти підприємств, що становлять 54% від загального обсягу інвестицій [4]. З огляду на це слід розглянути чинники збільшення можливостей самофінансування розвитку підприємств в Україні. Амортизаційні відрахування виступають часткою власних коштів підприємств при реалізації капіталовкладень і традиційно є найвагомимим [12]. Головним чинником підвищення їхньої ефективності є вироблення механізму амортизації, адекватного вимогам сьогодення.

Відповідно до розділу 3 «Податок на прибуток» та пп. 145.1.5 п. 145.1 ст. 155 Податкового кодексу України суб'єктами оподаткування запропоновано п'ять методів нарахування амортизації: прямолінійний, виробничий, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний [14]. При цьому метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби).

Вітчизняні підприємства, не маючи дієвого контролю за використанням амортизаційних відрахувань, свідомо знижують потенціал самофінансування процесів відтворення основних засобів через фінансування виробництва завдяки амортизаційним відрахуванням або використанню ресурсів на капітальний ремонт, який є найменш ефективною формою відтворення основного капіталу [12].

Таблиця 1

Аналіз стану основних засобів підприємств України

Показники	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Первісна вартість, млн грн	1568890	2047364	3149627	3903714	6648861
Залишкова вартість, млн грн	774503	993346	1251178	1597416	1731296
Рівень зношення, %	51,5	52,6	61,2	60,0	74,9
Інвестиції в основний капітал, млн грн	125254	188486	233081	151777	150667
Інвестиції в основний капітал щодо потреби, %	15,77	17,88	12,28	6,58	3,06

Залишається невирішеним питання надання податкових пільг для проведення оновлення фондів підприємств. Діючим законодавством не надано пропозицій щодо зниження ставки податку на прибуток за умови проведення інвестицій в придбання основних фондів у значних обсягах за власні ресурси підприємств. Не враховано також диференціацію оподаткування розподіленого та нерозподіленого прибутку, що не стимулює власників до реінвестування з метою отримання додаткового доходу від зниження податкових ставок унаслідок здійснення інвестицій.

Позитивним в цьому аспекті є використання зарубіжного досвіду стимулювання інвестицій за власні кошти. Так, у багатьох країнах (США, Ізраїлю, Німеччини, Франції, Польщі, скандинавських країнах) існують додаткові стимули для формування матеріально-технічної бази виробництва, зокрема такі податкові пільги, як податкові інвестиційні відрахування, податкові канікули і податкові інвестиційні кредити [12].

Інвестиційні податкові відрахування для капіталу з тривалим терміном користування (споруди, машини, устаткування) залучають інвестиції, що можуть бути прибутковими упродовж багатьох років. Тобто відрахування стимулюють довгострокове інвестиційне планування, залучають нові інвестиції замість надання несподіваних прибутків власникам уже наявного капіталу, як це буває при зниженні ставок оподаткування [9].

Окрім надання податкових пільг, використовуються й інші стимули для оновлення основних засобів за власні кошти – прискорена амортизація, надання прямих субсидій при будівництві виробничих установ, пільгове довгострокове інвестиційне кредитування тощо. Так, промислові підприємства Німеччини активно здійснюють інвестиції в оновлення основних засобів і впроваджують інновації завдяки перерахуванню прибутку у власні, звільнені від оподаткування резервні фонди [9].

Частка державного фінансування інвестицій в основний капітал залишається в Україні низькою: в 2011 році за кошти державного бюджету профінансовано 7,5% інвестицій та за кошти місцевих бюджетів - ще 2,9% інвестицій. Загальний обсяг державного фінансування у 2011 році становив 21710 млн грн, або 0,4% від потреби у фінансових ресурсах на оновлення основних засобів [4].

Проблемним в сучасних умовах є використання залучених коштів. У зв'язку з економічною кризою банки довгострокові кредити підприємствам не надають, лише короткострокові і ті під високі відсоткові ставки, що не є вигідним для фінансування оновлення основних засобів. Частка коштів банків в фінансуванні інвестицій в основні засоби становить сьогодні 17,9% [4].

Держава як гарант соціально-економічної безпеки має бути зацікавленою в створенні умов для скорішого інноваційного оновлення основних засобів вітчизняних підприємств.

Аналіз цільових державних програм дозволив визначити пріоритетність в Україні реалізації програм реформування залізничного транспорту (2010-2019 рр.), програми підтримки будівництва доступного житла (2010-2017 рр.), програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року. Серед науково-технічних програм на основну увагу заслуговують розробка і впровадження енергозберігаючих світлодіодних джерел світла та освітлювальних систем на їхній основі, програма "Нанотехнології та наноматеріали" на 2010–2014 роки [10,11]. Залишається сподіватися, що у межах реалізації цих програм будуть профінансовані заходи щодо переобладнання транспорту, підприємств будівництва, сільського господарства та деякі промислові підприємства, адже офіційна статистика в Україні про обсяги державного фінансування оновлення основних засобів за видами економічної діяльності відсутня.

Висновки. Проведене дослідження встановило, що кошти Державного бюджету не задовольняють потреб підприємств як державної, так і недержавної форми власності в галузі кредиту і прямих інвестицій. Тому для України найбільш реальним є шлях надання податкових пільг щодо оновлення основних засобів при одночасному довантаженні потужностей найбільш перспективних підприємств провідних галузей, таких як верстатобудування, важке машинобудування, електротехнічна промисловість, електронна промисловість. Саме ці галузі можуть забезпечити перебудову всієї промисловості країни на новій технічній і технологічній основі з урахуванням впливу й інтересів стратегічних партнерів.

Слід зазначити, що Україні потрібно сформувати свою систему податкових пільг, яка б врахувала історичні фактори, нагальні фінансові потреби та вітчизняний досвід нецільового використання коштів амортизаційного фонду. З метою збільшення впливу держави на процеси оновлення основних фондів в Україні слід розробити і запровадити дієвий механізм надання податкових пільг промисловим підприємствам (встановлення податкових канікул, використання податкових відрахувань, створення цільових резервних фондів, звільнених від оподаткування).

Важливим є пошук джерел фінансування державних цільових програм у повному обсязі, що забезпечить їхню дієвість та позитивний вплив на рівень конкурентоспроможності економіки країни. Для інформаційної підтримки реалізації програм оновлення основних засобів потрібний постійний моніторинг ефективності податкових пільг та їхній вплив на введення в дію нових технологій та обладнання.

Забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань потребує нормативного закріплення положень щодо формування та напрямків використання амортизаційного фонду та встановлення матеріальної відповідальності керівників підприємств за їхнє порушення з метою підтримки по-

тенціалу самофінансування процесів відтворення основних засобів на вітчизняних підприємствах.

Лише комплексний підхід до розв'язання цієї проблеми дозволить побороти гостру нестачу інвестиційних ресурсів для своєчасного оновлення основних засобів та дозволить створити передумови для здійснення ефективної інвестиційної діяльності й покращення майнового потенціалу підприємств України.

Література

1. Асламова Г. Механізм регулювання відтворення основних засобів підприємств // Економіст. - 2007. - №7. - с.24
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учебн. курс-2-е изд., перераб. и доп. - К.: Эльга, Ника Центр, 2006 - 552 с..
3. Банківський кредит чи лізинг: порівняння джерел оновлення основних фондів / О.С. Редькін, О.І. Добровольський // Економіка пром-сті. — 2007. — № 4. — С. 127-135.
4. Державний комітет статистики – Офіційний сайт. – [Електронний ресурс] - режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 11.05.2006 р. «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці й виробничого середовища на 2006- 2011 роки» // [Електронний ресурс] - http://jurconsult.net.ua/zakony/zakon_show.php?zakon_id=1919&dbname=laws_rus_2006
6. Королев Д. Украина и дальше работает «на износ» / Еженедельник 2000. – [Електронний ресурс] – режим доступу – <http://2000.net.ua/2000/derzhava/realii/75955>
7. Костирко Р.О. Контроль і аналіз в системі управління економічним потенціалом господарюючого суб'єкта: методологія та організація: Монографія. – Луганськ, вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 728 с.
8. Круш П.В., Подвігіна В.І., Клименко О.В. Капітал та основні засоби підприємства: Навч. посіб.- К.: ЦНЛ, 2005.-168 с.
9. Литвиненко С.О. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності промислових підприємств // Фінанси України. – 2004. - №11. – С. 33-39.
10. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. - [Електронний ресурс] – режим доступу – <http://www.me.gov.ua/>
11. Римарчук Т.П. Відтворення основних фондів підприємств харчової промисловості в сучасних умовах. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://intkonf.org/rimarchuk-tp-vidtvorennya-osnovnih-fondiv-pidpriemstv-harchovoyi-promislovosti-v-suchasnih-umovah/>
12. Стахурська С.В. Інвестування в основні засоби виробництва: стан і проблеми на підприємствах харчової промисловості України// Проблеми науки. – 2008. – №6. – с.18-19.
13. Юшко С.В. Амортизація основних засобів у контексті Податкового кодексу України // . Фінанси України. – 2011. – №3. – С. 63-71.
2. Blank I. Investment management - K: Elga, Nika-Center, 2006 – 552 p.
3. Bank loan or leasing: a comparison of sources fixed assets. / O. Redkin, O. Dobrovolsky // Industrial Economics - . — 2007. — № 4. — p. 127-135.
4. State Statistics Committee. Official Site. - [Electronic resource]. - <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. Decree of 11.05.2006 "On Approval of the Concept of the National Programmer for improving safety, health and working environment for 2006 – 2011".- [Electronic resource]. - http://jurconsult.net.ua/zakony/zakon_show.php?zakon_id=1919&dbname=laws_rus_2006
6. Korolev D. Ukraine continue working "to wear" // Weekly in 2000. - [Electronic resource]. - <http://2000.net.ua/2000/derzhava/realii/75955>
7. Kostyrko R. Control and analysis in the management of the economic potential of the entity: Methodology and Organization: Monographic. – Lugansk: East Ukrainian National University, 2010. – 728 p.
8. Krush P., Podvigina V., Klimenko O. Capital and fixed assets of the enterprise: Tutorial.- K.: Centre of scientific literature, 2005.-168 p
9. Litvinenko E. Tax incentives for investment industry // Finance Ukraine. - 2004. - №11. – p. 33-39.
10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Official Site. - [Electronic resource]. - <http://www.me.gov.ua/>
11. Rimarchuk T. Reproduction of fixed assets of the food industry in today's - [Electronic resource]. - <http://intkonf.org/rimarchuk-tp-vidtvorennya-osnovnih-fondiv-pidpriemstv-harchovoyi-promislovosti-v-suchasnih-umovah/>
12. Stahurska S. Investments in fixed assets: state and problems of the food industry in Ukraine // Problems of science -- 2008. – №6. – p.18-19.
13. Yushko S. Depreciation of fixed assets in the context of the Tax Code of Ukraine // Finance Ukraine. – 2011. – №3. – С. 63-71.

Перловская Н.В. Финансовое обеспечение воспроизводства основных средств предприятий

В статье рассматриваются проблемы финансового обеспечения воспроизводства основных средств предприятий в Украине. Исследована потребность в финансовых ресурсах на обновление фондов предприятий в разрезе видов деятельности, определен уровень удовлетворения потребностей за счет всей совокупности источников финансирования, выявлены недостатки нормативно-правового обеспечения целевого использования средств амортизационного фонда для обновления основных средств предприятий, показаны недостатки налогового стимулирования инвестиций в обновление материальной базы предприятий. Предоставлены рекомендации для увеличения влияния государства на процессы обновления основных средств в Украине с учетом приоритетов развития отечественной экономики, исторического опыта и современных реалий хозяйствования.

Ключевые слова: *основные средства, амортизационные отчисления, износ основных фондов, источника финансирования, налоговые льготы.*

Perlovska N. Financial support of the enterprise's fixed assets reproduction.

In article problems financial ensuring reproduction of fixed assets of the enterprises in Ukraine are considered. The

References

1. Aslamova G. Mechanism of regulation of reproduction of fixed assets of enterprises // Economist. –2007. – №7. - p.24

needs for financial resources on reproduction of the enterprise's funds in a section of activity's kinds are investigated; level of requirements satisfaction due to all financing sources is defined; disadvantages of standard legal support of target use of amortization for fixed assets of the enterprises reproduction are revealed. Recommendations about standard fixing use amortization and establishment of heads of the enterprise's liability for support of self-financing potential of fixed assets enterprises reproduction are made.

Level of investment financing of enterprise's funds reproduction at the expense of state budget means is defined; disadvantages of tax incentives of investments into updating of material resources of the enterprises are shown. Recommendations for increase of the state influence at processes of re-

production of fixed assets in Ukraine that based on priorities of domestic economy development, historical experience and modern realities of managing are provided.

Keywords: *fixed assets, depreciation, depreciation of fixed assets, the source of funding, tax relief.*

Перловська Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; perlovska@rambler.ru.

Рецензент: **Костирко Л.А.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 25.04.2013.

УДК 330.341

ПОДАТКОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Пономарьова І.В., Наталенко М.О.

TAX INCENTIVES FOR INNOVATIVE TOOLS OF ENTERPRISES IN UKRAINE

Ponomarova I., Natalenko M.

У статті досліджено основні норми законодавства України, що стосуються механізмів пільгового оподаткування та підтримки суб'єктів інноваційної діяльності. Розглянуто основні проблеми інноваційного потенціалу України, досліджено роль державного регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та визначено шляхи покращення інвестиційного клімату в сфері інновацій методом податкового стимулювання. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення податкового законодавства, наведено перелік пільг для стимулювання суб'єктів інноваційної діяльності. Рекомендовано запровадження дієвих податкових стимулів інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: податковий механізм, інноваційний розвиток, інноваційна політика, податкове стимулювання, інновації, інноваційна діяльність

Постановка проблеми. Модель інноваційного розвитку підприємств передбачає наявність універсальної системи державного регулювання інноваційної діяльності, що здійснюється багатьма способами, серед яких важливе місце посідає податкове стимулювання інноваційної активності. Оподаткування виступає як елемент державного регулювання інноваційної діяльності поряд з прямим бюджетним фінансуванням, яке також є важливим інструментом підтримки інноваційної діяльності підприємства [2]. Проте в нашій державі воно не набуло потрібної форми та не характеризується екстенсивним розвитком. Це об'єктивно вимагає теоретичного аналізу сутності і тенденцій розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств. Відсутність таких досліджень є однією з причин неможливості сформулювати раціональні підходи до стимулювання інноваційної діяльності підприємства і відставання українського виробничого потенціалу від аналогічних потенціалів інших країн. Усе вищесказане визначає практичну і теоретичну значимість проблеми, а, отже, і актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага проблемам застосування податкового стимулювання інноваційної діяльності приділена в роботах В. Гриньової, І. Капітан, В. Денисюка, В. Дмитрієва, В. Подлесної, Я. Сергієнко та інших. Однак ґрунтовне теоретичне та практичне дослідження, яке б безпосередньо стосувалося напрямів пода-

ткового стимулювання інноваційної активності підприємства, відсутнє. Залишається невирішеними багато питань щодо критеріїв відбору до пріоритетних напрямків податкового стимулювання до підтримки інноваційних проектів, також є недосконаліми підходи до пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності.

Мета статті. Стаття спрямована на обґрунтування доцільності та розробку пропозицій щодо дослідження та удосконалення процесу податкового стимулювання інноваційної активності підприємства, окреслення основних тенденцій та проблем даної сфери, а також визначення пріоритетних напрямків сприяння розвитку інноваційної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна спроможність та технологічна готовність є невід'ємними складовими конкурентоспроможності національної економіки. За даними звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011 рр. Україна посіла лише 89-е місце серед 133 країн проти 82-го місця у 2009-2011 рр. (72 місце у 2008-2009 рр.) [4].

Останнім часом в Україні щорічно майже на 20 % зменшується кількість створених уперше зразків нових видів машин та устаткування. Технічний рівень створених зразків нової техніки не відповідає сучасним вимогам. При цьому вага інноваційно активної продукції у загальному обсязі реалізованої останніми роками не перевищує 6 – 7 % (у 2011 році вона спинилась на рекордно низькій позначці – 3,8 %). Майже на 16% у порівнянні з 2000 роком скоротилась кількість освоєної інноваційної продукції означеними підприємствами (табл. 1, 2).

Інновації у наш час – одне із найскладніших явищ, яке визначає економічне зростання, розвиток і стійкість фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства.

Отже, інноваціями є кінцевий результат інтелектуальної діяльності (науково-технологічних досліджень, науково-технологічних відкриттів і винаходів та наукових ідей) у вигляді нового об'єкта (системи, технології, обладнання, товарів і послуг) або у вигляді об'єкта, що якісно відрізняється від попереднього аналога.

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8

Джерело: [3]

Таблиця 2

Інноваційна активність

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			до-слідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення ⁴	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%		млн.грн.						
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2

Джерело: [3]

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;² до 2007 року придбання нових технологій;³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій

Головними проблемами у досягненні високого рівня інноваційної активності є низькі темпи фінансування науки; застаріла виробнича база більшості підприємств України; відтік науковців за кордон та несприятливе нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності тощо. Але у національній економіці існує ряд перешкод, які можуть обмежувати як самі інвестиції, так і ефективний попит на них. На нашу думку, основними проблемами для підвищення привабливості в очах як для іноземних, так і внутрішніх інвесторів є обтяжливі регуляторні процедури, зокрема:

- складність адміністрування податків;

- технічне регулювання – сертифікація та стандартизація (продукція 41% усіх підприємств та 67% промислових підприємств регулюється або обов'язковими стандартами, або технічними умовами);

- державні гарантії захисту інвестицій, незалежно від форм власності (застосування національного режиму валютного регулювання та стягнення податків на території України до суб'єктів підприємницької діяльності або інших юридичних осіб, створених за участі іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення) тощо.

Державна підтримка інноваційної діяльності передбачає систему заходів, спрямованих на стимулювання та активізацію інноваційної діяльності.

Ця система включає фінансову та кредитну підтримку виконання інноваційних проектів, запровадження пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, підтримку функціонування та розвитку сучасної інноваційної інфраструктури, залучення та заохочення іноземних інвестицій [5].

Досвід промислово-розвинутих країн показує, що шляхом пільгового оподаткування держава найчастіше підтримує такі види інноваційної діяльності [8]: проведення наукових досліджень та розробок; придбання обладнання для проведення досліджень та розробок; трансферт технологій (придбання патентних та безпатентних ліцензій, прав на об'єкти інтелектуальної власності, послуг технологічного характеру); виробниче проектування; навчання працівників для інноваційних цілей; укладання контрактів із дослідницькими організаціями; співробітництво підприємств із дослідними організаціями; придбання програмного забезпечення; створення нових інноваційних підприємств тощо.

Основна роль в стимулюванні інвестиційно-інноваційної діяльності в розвинених країнах приділяється прямим й непрямим засобам державного регулювання. До прямих методів стимулювання належать [4]: адання кредитів на пільгових умовах підприємствам і організаціям, що ведуть наукові розробки; безоплатне передання або надання на пільгових умовах державного майна та земельних ділянок для організації інноваційних підприємств; створення наукової інфраструктури в регіонах; державні замовлення, здебільшого у формі контрактів на нововведення, що згодом широко використовуються в економіці країни; створення науково-технічних зон зі спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності.

Непрямими методами є: податкові пільги на інвестиції, що здійснюються в інноваційній сфері; розвиток нових напрямів науки; законодавчі норми, які стимулюють науково-дослідну активність; списання витрат на проведення НДДКР; інвестиційний податковий кредит; зниження податкових ставок та ін. Також у світовій практиці використовуються й інші податкові стимули, зокрема: податкові канікули впродовж кількох років на прибуток від реалізації інноваційних проектів; використання податкових зон з особливим пільговим оподаткуванням в межах технопарків, науково-промислових зон тощо.

Переваги непрямого державного регулювання інноваційної активності полягають в об'єктивності критеріїв надання державної підтримки – здійснення відповідних видів робіт і запровадження у виробництво технологічних інновацій. Серед інструментів непрямого державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, на наш погляд, найбільшого поширення мають набути податкові пільги, пільгове кредитування інноваційних проектів та амортизаційні відрахування. Водночас податкові пільги потребують тісного узгодження з іншими елементами національної інноваційної системи. У наш час потреба в активізації інноваційної діяльності, що розг-

лядається як передумова економічного зростання, наштовхується на безсистемність процесу впровадження інноваційної продукції, їх комплексного використання, недосконалість, а подекуди і відсутність формалізованого апарату прийняття управлінських рішень і оцінки їх наслідків, невизначеність економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємств.

Розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні ускладнюється також недосконалістю системи оподаткування фізичних осіб, яка унеможливує створення заощаджень середнього класу, а недовіра до банківської сфери стає перешкодою трансформації таких заощаджень в інвестиції [7]. Незважаючи на те, що ставки податку на доходи фізичних осіб в Україні одні з найнижчих у Європі, рівень доходів більшої частини населення такий, що не дозволяє створювати заощадження. Мале прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб, запроваджене Податковим кодексом України, не вирішує питання справедливості оподаткування, а навпаки ускладнює механізм розрахунку цього податку. Тому оподаткування доходів фізичних осіб необхідно здійснювати за більш диференційованою шкалою ставок, по-друге, необхідно встановити неоподатковуваний податком із доходів мінімум на рівні вищому, ніж прожитковий мінімум. Такі заходи дозволять стимулювати платоспроможний попит, сприятимуть підвищенню ролі заощаджень населення як інноваційно-інвестиційного ресурсу. Також дієвим заходом щодо стимулювання попиту на інноваційні товари є диференціація ставок ПДВ за рівнем інноваційності товару.

В Україні законодавчо визначено спрямування завдань державного замовлення за кошти державного бюджету на проведення наукових досліджень і розробок, проектних і конструкторських робіт, які мають інноваційну спрямованість: розв'язання найважливіших природничих, технічних, гуманітарних проблем; створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів; прискорення технологічного оновлення реального сектора економіки; сприяння збільшенню обсягів виробництва і розширенню ринків збуту вітчизняних конкурентоспроможних та імпортозамінних товарів і послуг [1]. Але обсяги фінансування інноваційної діяльності за системою держзамовлень в Україні залишаються незначними. Це пов'язано як з обмеженістю доходів держбюджету, так із недостатньою ефективністю фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності в Україні. Проблема обмеженості доходів держбюджету обумовлюється недосконалістю вітчизняної податкової системи. Важливим чинником неефективності фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності є нестабільність законодавчого забезпечення фінансової підтримки інноваційної діяльності. Досить розповсюдженою є практика призупинення окремих статей чинних законів, що передбачають пільгове фінансування чи оподаткування інноваційної діяльності, іншими за-

конодавчими актами, або ж скасування зазначених статей.

Протягом останніх років основою державної політики в галузі оподаткування було прагнення до вдосконалення податкової системи, котра як і раніше збитково орієнтована на фіскальну функцію. Це привело до втрати прибутку підприємствами, змушеними відрахувати більшу частину доходів бюджету у вигляді податкових платежів, фінансової стійкості, відбувся спад інвестиційної активності, відзначені низькі темпи розвитку й впровадження нових технологій, утворення великої кредиторської заборгованості підприємств з податкових платежів.

При розробці плану податкових платежів, коли він в основному вже розрахований, обов'язково потрібно враховувати ризик податкової політики, тобто зменшення дохідної частини бюджету, що дає можливість спланувати витратну частину бюджету за цією мінімальною межею й, таким чином, зменшити ризик нестачі доходів для покриття витрат бюджету [6]. Зазвичай по кожному податковому платежу планується відхилення від планових завдань на 2-3 пункти з урахуванням впливу того чи іншого чинника.

Можна запропонувати таку методику розробки стратегії податкових платежів, яка складається з шести етапів (рис. 1).

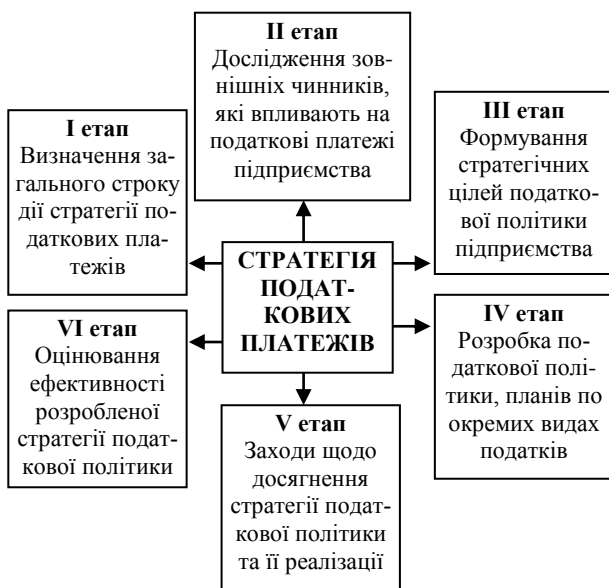

Рис. 1. Етапи формування стратегії податкових платежів

Перший етап (один - два роки) - визначення загального строку дії стратегії податкових платежів. Цей етап залежить від періоду та умов дії загальної економічної стратегії. Важливою умовою його формування є загальна державна податкова політика, її передбачуваність, стабільність законодавчої бази, постійність загальної економічної політики держави.

На другому етапі досліджуються зовнішні чинники, які впливають на податкові платежі підприєм-

ства. Насамперед це стосується законодавчої бази держави та її економічної політики.

На третьому етапі проводиться формування стратегічних цілей. Виділяють три рівні планування, кожен з яких має свою мету, завдання та форми реалізації.

Розробка стратегічного плану податків тісно пов'язана з податковою політикою підприємства та з іншими стратегіями. Так, виробнича стратегія підприємства залежить від податкової, оскільки воно має розробляти свою виробничу стратегію оподаткування, виходячи з державної системи оподаткування, ставок оподаткування і розмірів податкових платежів.

Розмір сплати більшості податкових платежів визначається обсягами діяльності. Прямий взаємозв'язок існує між стратегією податкових платежів і стратегією витрат, зовнішньоекономічною діяльністю, стратегією стимулювання тощо.

На четвертому етапі розробляється податкова політика, плани по окремих видах податків і напрямках діяльності. Залежно від напрямку діяльності підприємства визначається податкова політика, перелік податкових платежів, а також визначається можливість диверсифікації напрямів діяльності й залежно від цього - можливість зміни податкової політики підприємства.

На п'ятому етапі розробляються різні заходи щодо досягнення стратегії податкової політики та її реалізації, а також визначаються система керівництва та склад виконавців стратегії, цілі, завдання та напрями діяльності. Податковий менеджмент окреслює коло виконавців і ступінь їх відповідальності, розробляється система стимулювання виконавців.

На шостому етапі оцінюється ефективність розробленої стратегії податкової політики.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що проведений аналіз основних здобутків і проблем, які стоять перед Україною на шляху формування національної інноваційної економіки, підводить до розроблення певних рекомендацій щодо переорієнтації пріоритетів вітчизняної податкової політики, скоординовану діяльність органів державної влади при впровадженні системного комплексу заходів для підтримки та стимулювання розвитку інноваційних процесів. Наявність великої кількості пільг, знижок, можливість вибору різних варіантів оподаткування дозволяє знизити загальні та індивідуальні ставки в 1,5–2 рази, а значить, і податковий тягар на інноваційні підприємства зменшується.

Висновки. Отже, для економіки України характерні такі проблеми для стимулювання інноваційної діяльності підприємств: складність адміністрування податків, значна тіньова економіка, нестабільність та протиріччя законодавства тощо. В цьому контексті важливого значення набуває пошук та розробка інструментів податкового стимулювання, які виступають важливими чинником активізації інвестиційної діяльності підприємств. Виходом з ситуації, що склалася, може послужити створення ком-

плексного підходу до формування податкової політики до підприємств інноваційного типу, у тому числі, на наш погляд, і повне звільнення від усіх видів податків і платежів на період їх становлення.

Література

1. Постанова Кабінету міністрів України від 25.08.2004 р. № 1084 «Про затвердження порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних і конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Денисюк В. Щодо вдосконалення системи індикаторів для управління інноваційним розвитком / В. Денисюк // Економіст. – 2004. – №6 – С. 55.
3. Державна служба статистики України / Електронний ресурс: <http://www.ukrstat.gov.ua/1432>
4. Дмитрів В. І. Вплив податкової політики на стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів в Україні / В.І. Дмитрів // Сталий розвиток України: Всеукр. наук.-виробн. журнал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_5/151.pdf.
5. Капітан І. Б. Формування структури інноваційного потенціалу підприємств й управління його розвитком / І. Б. Капітан // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №12(66) – С. 130.
6. Подлесна В. Г. Бюджетно-податкові заходи стимулювання інноваційної діяльності / В.Г. Подлесна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.academy.sumy.ua/library/article/podlesna_2.pdf
7. Сергиєнко Я. Проблемы финансирования инновационного процесса / Я. Сергиєнко, А. Френкель, Г. Чубаков // Экономист. – 2006. – №11. – С.41–51.
8. Слатвінський М. А. Стимулювання інноваційного розвитку України / М.А. Слатвінський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/slatvinskiy-ma-stimulyuvannya-innovatsiyogo-rozvitku-ukrayini/>

References

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 25.08.2004 r. № 1084 «Pro zatverdzhennya Poryadku formuvannya i vy`konannya zamovlennya na prove-dennya naukovy`x doslidzhen` i rozrobok, proektny`x i konstruktors`ky`x robot za raxunok koshtiv der-zhavnogo byudzhetu». [Elektronny`j resurs].- Rezhy`m dostupu: www.rada.gov.ua
2. Deny`syuk V. Shhodo vdoskonalennya sy`stemy` indy`katoriv dlya upravlinnya innovacijny`m rozvy`t-kom / V. Deny`syuk // Ekonomist. – 2004. – №6 – S. 55.
3. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny` / Elektronny`j resurs: <http://www.ukrstat.gov.ua/1432>
4. Dmy`triv V. I. Vplyv podatkovoyi polity`ky` na sty`mulyuvannya investy`cijno-innovacijny`x procesiv v Ukrayini / V. I. Dmy`triv // Staly`j rozvy`-tok Ukrayiny`: vseukr. nauk.-vy`robn. zhurnal. [Elek-tronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_5/151.pdf.
5. Kapitan I. B. Formuvannya struktury` innovacijnogo potencialu pidpry`yemstv j upravlinnya jogo rozvy`tkom / I. B. Kapitan // Aktual`ni proble-my` ekonomiky`. – 2006. – №12(66) – S. 130.

6. Podlyesna V. G. Byudzhntno-podatkovi захо-dy` sty`mulyuvannya innovacijnoyi diyal`nosti / V.G. Podlyesna. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostu-pu : http://lib.academy.sumy.ua/library/Article/Podlesna_2.pdf

7. Sergy`enko Ya. Problemy fy`nansy`rovany`ya y`nnovacy`onnogo processa / Ya. Sergy`enko, A. Fre-nkel`, G. Chubakov // Эконoмy`st. – 2006. – №11. – S.41–51.

8. Slatvins`ky`j M. A. Sty`mulyuvannya inno-vacijnogo rozvy`tku Ukrayiny` / M.A. Slatvins`ky`j. [El-ektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://intkonf.org/slatvinskiy-ma-stimulyuvannya-innovatsiyogo-rozvitku-ukrayini/>

Пономарева И.В., Наталенко М.А. Налоговые способы стимулирования инновационной деятельности предприятий в Украине

В статье исследованы основные нормы законодательства Украины, касающиеся механизмов льготного налогообложения и поддержки субъектов инновационной деятельности. Рассмотрены основные проблемы инновационного потенциала Украины, исследована роль государственного регулирования инвестиционно-инновационной деятельности и определены пути улучшения инвестиционного климата в сфере инноваций методом налогового стимулирования. Предложены рекомендации по совершенствованию налогового законодательства, приведен перечень льгот для стимулирования субъектов инновационной деятельности. Рекомендовано внедрение некоторых налоговых стимулов инновационной деятельности предприятий.

Ключевые слова: налоговый механизм, инновационное развитие, инновационная политика, налоговое стимулирование, инновации, инновационная деятельность

Ponomarova I., Natalenko M. Tax incentives for innovative tools of enterprises in Ukraine

The article explores the basic principles of legislation of Ukraine in relation to the mechanisms of preferential taxation and support to the subjects of innovation activity. The main problems of Ukraine's innovation potential, the role of state regulation of investment-innovative activity and the ways of improving the investment climate in the sphere of innovation method of tax incentives. Recommendations on improvement of the tax legislation, gives a list of incentives to stimulate the subjects of innovation activity. Introduction of effective tax incentives of innovative activity of enterprises is advised.

Keywords: taxmechanism, innovativedevelopment, innovativepolicy, taxstimulation,innovations, innovativeactivity

Пономарьова Ірина Василівна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irina310577@mail.ru.

Наталенко Михайло Олександрович - здобувач кафедри «Економіка підприємства» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 22.06.2013.

УДК 368.031

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Попов М.І., Єманова Я.М.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF STATE PENSION INSURANCE SYSTEM IN UKRAINE

Popov M.I., Yemanova Y.N.

У статті проведено аналіз системи державного пенсійного страхування в Україні. Виявлено основні проблеми та недоліки розвитку системи пенсійного забезпечення та страхування. Розглянуто структуру пенсійного страхування та систему пенсійного забезпечення України. Запропоновано шляхи удосконалення та розглянуто перспективи подальшого розвитку пенсійного страхування в Україні.

Ключові слова: страхування, пенсійне забезпечення, пенсійна система, Пенсійний фонд України, недержавне пенсійне забезпечення, солідарна система, накопичувальна система.

Постановка проблеми. В сучасних умовах постійних реформ та нестабільності в суспільстві необхідним стає забезпечення гідного рівня життя для населення. Ця проблема може бути розв'язана за допомогою системи пенсійного забезпечення, яка реалізується на принципах соціальної допомоги, соціальної справедливості та рівності. Найважливішими чинниками розвитку пенсійного забезпечення є рівень розвитку економіки, демографічні та інші соціальні проблеми. Всі ці фактори діють у взаємній обумовленості, їхній розгляд дозволить визначити тенденції розвитку пенсійного забезпечення і передумови формування нової системи, яка відповідає цьому етапу розвитку нашої країни. Саме тому, гостро постає питання вдосконалення механізму пенсійного забезпечення, яке відіграє значну роль у сфері страхування. У свою чергу пенсійне страхування є важливою складовою соціальної політики держави, яка спрямована на задоволення потреб людей, підвищення їхнього добробуту, забезпечення соціальної справедливості, стабільності та злагоди у суспільстві. Отже, проблема розвитку й удосконалення системи пенсійного страхування є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізом проблем та перспектив розвитку системи державного пенсійного страхування займалися такі вчені як О. В. Бабарика [1], В. С. Бастирчев та А. В. Галімов [2], В. В. Даценко та Х. З. Махмудов [3], І. Ковалів [4], Я. В. Ленчік [5], Н. Б. Ярошевич та Н. Є.

Шутовська [6]. Достатню увагу автори приділяють саме реформуванню та удосконаленню системи пенсійного страхування, а також дослідженню пенсійного забезпечення. А. В. Галімов та В. С. Бастричев [2] виокремлюють проблеми пенсійного забезпечення та його подальший розвиток. Проблеми пенсійного реформування також досить широко досліджується І. Ковалівим [4] та О. В. Бабарикою [1], які вказують на те, що в системі відсутній системний підхід до визначення розмірів щомісячних виплат, немає паритету у визначенні розмірів пенсій залежно від пріоритетів країни та неможливістю переведення Пенсійного фонду України на самоокупну діяльність.

Н. Б. Ярошевич та Н.Є. Шутовська [6] розглядали основні переваги та недоліки пенсійного страхування, порівняно з урахуванням зарубіжного досвіду. Необхідність комплексного вивчення сутності, ролі та призначення пенсійного забезпечення та основні шляхи його розвитку доводив Я. В. Ленчік [5]. Пенсійним страхуванням займалися В. В. Даценко та Х. З. Махмудов. [3], показали шляхи підвищення якості населення за допомогою пенсійного страхування.

Значна частина проблемних питань цієї багатогранної теми потребує досконалого вивчення. Залишаються недостатньо дослідженими питання, що стосуються шляхів розвитку пенсійного забезпечення та удосконалення управління системою пенсійного страхування в Україні.

Мета статті. Метою статті є визначення основних проблем та шляхів подальшого розвитку системи державного пенсійного страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом дуже важливою та часто обговорюваною стала тема пенсійного страхування в Україні. За сучасних умов в Україні система пенсійного страхування потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки. Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного страхування: загальнообов'язкову і добровільну.

Забезпечення соціального захисту громадян - одна з основних функцій держави. Рівень соціального захисту і в першу чергу рівень їх пенсійного забезпечення залежить від стану національної економіки та державного регулювання соціальних процесів. Забезпечення соціального захисту населення відбувається через систему соціального страхування, а також через виплату соціальної допомоги з бюджету держави.

В Україні обов'язкове пенсійне страхування полягає в тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця.

Сьогодні пенсійне страхування в Україні представлено Пенсійним фондом України (ПФУ) і недержавними пенсійними фондами (НПФ) [2, с. 251]. Дуже важливим елементом системи пенсійного страхування є пенсійне забезпечення. Система пенсійного забезпечення є складовою соціально-економічної стратегії держави, тому її удосконалення є необхідною умовою створення ефективної системи соціального захисту населення.

Пенсійна система України характеризується проблемами, які ускладнюють процеси її модернізації: недосконалість старої пенсійної системи; непослідовність в пенсійному законодавстві; відсутність правового поля додаткового пенсійного забезпечення; незначна різниця розмірів пенсій залежно від стажу роботи і величини заробітної плати; високе податкове навантаження працівників і працедавців; дуже високі пенсійні внески при низьких розмірах пенсії; недостатні обсяги страхових внесків для пенсійного забезпечення. Саме такі проблеми викликають необхідність постійно удосконалювати пенсійну систему, вносити зміни до пенсійного страхування, які б покращили рівень життя населення та сприяли б економічному розвитку в цілому.

В Україні діє три рівні пенсійної системи [7, ст. 2]:

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за кошти Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених Законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах доброві-

льної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. Порядок здійснення недержавного пенсійного забезпечення [6, с. 242] визначається пенсійними схемами, які мають містити опис усіх видів та умов здійснення пенсійних виплат, та сукупність інших умов, які не суперечать чинному законодавству. У недержавному пенсійному страхуванні є два види пенсійних виплат: одноразова пенсійна виплата або ж пенсія на визначений термін. Тобто ці кошти є додатковою пенсією, оскільки вони фінансуються із власних джерел та доходу.

Отже, загальною проблемою, яка притаманна усім рівням пенсійної системи України, а особливо недержавному пенсійному забезпеченню [6, с. 242], є недосконале нормативно-правове регулювання діяльності банків та страхових організацій, та, як свідчить статистика, недовіра українського народу недержавному соціальному захисту. Більшість людей порівнюють його із діяльністю банків та фінансових установ, наприклад, кредитних спілок, які можуть припинити свою діяльність у будь-який момент.

Наступною проблемою пенсійного страхування є удосконалення та вирішення основних завдань Пенсійного фонду. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є частиною загальнообов'язкового державного соціального страхування та джерелом формування Пенсійного фонду за допомогою внесків роботодавців, а також за кошти бюджетних та інших джерел. З метою подолання та попередження проблем дефіцитності Пенсійного фонду України і диверсифікації ризиків, забезпечення зростання його доходів і формування резервного фонду для запровадження накопичувальної системи запропоновано здійснити комплекс таких заходів [5, с. 76-77]:

1) перевести на загальні умови сплати до Пенсійного фонду суб'єктів підприємницької діяльності, що обрали спрощену систему оподаткування, платників єдиного і фіксованого податку;

2) законодавчо визначити джерела відшкодування витрат Пенсійного фонду з виплати пільгових пенсій, а також різниці між науковими і трудовими пенсіями для ліквідованих підприємств та недержавних наукових установ, що спричиняє додаткове навантаження на власні кошти Пенсійного фонду;

3) погасити і в подальшому попереджувати заборгованість державного бюджету і державних цільових фондів перед Пенсійним фондом України.

Унікальність Пенсійного фонду України як центрального органу виконавчої влади полягає в тому, що на відміну від інших державних установ він є одночасно і соціальною, і фінансовою інституцією.

Але, разом з тим, у пенсійному забезпеченні громадян України існує ряд проблем, зокрема [1, с. 90]: низький рівень пенсійного забезпечення; майже від-

сутня диференціація розмірів пенсій; наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовило заборгованість з виплати пенсій.

Ще однією проблемою пенсійного забезпечення є еміграція населення. Вона полягає в тому, що більшість громадян шукають кращого життя, кращої роботи за кордоном, залишаючи пенсіонерів без підтримки, а кошти, що вони мусять сплачувати в казну держави значно зменшуються.

Діюча система пенсійного забезпечення є економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною. Надмірно високі ставки пенсійних внесків спричиняють додаткове навантаження на економіку. Глибока і затяжна економічна криза породила тінізацію економіки та безробіття, суттєво підірвала і деформувала фінансову базу пенсійної системи. Не сплачують зовсім або сплачують не повністю пенсійні внески багато громадян, які займаються підприємництвом, ведуть особисте підсобне господарство, здають в оренду землю, майно та житло, працюють за наймом без договору.

Важливим чинником успішного реформування пенсійного страхування є діяльність посадових осіб центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань оподаткування, яке забезпечить фінансову стабільність солідарної пенсійної системи та правильне регулювання макроекономічних показників, рівня безробіття, підвищення відповідальності за здійсненні заходів відповідно до реалізації проектів [3, с. 252].

Державна участь в пенсійному страхуванні [2, с. 59-60] мусять зводитись до створення певної законодавчої бази, правового середовища пенсійного страхування, затвердження у законодавчому порядку обов'язкового характеру тих чи інших видів страхування, а також розмірів страхових внесків і допомоги.

Крім того, працівникам, які фінансуються із бюджету, держава має компенсувати витрати на соціальне страхування, що стягуються із заробітної плати і нараховуються на фонд оплати праці.

Висновки. Щодо напрямів вдосконалення системи пенсійного страхування в Україні, то подальші дослідження мають спрямовуватися на розробку пропозицій щодо стратегій реформування пенсійної системи України, особливо на сучасному етапі подолання кризи.

Розглянуті проблеми функціонування пенсійного страхування та оцінка результатів пенсійної реформи дають підстави стверджувати, що в Україні питання покращення добробуту пенсіонерів поки що не вирішене.

Дуже важливе значення для розв'язання проблем з приводу пенсійного забезпечення та страхування має врахування зарубіжного досвіду. В усьому світі йде вдосконалення пенсійних систем, на-

самперед у країнах з високорозвиненими суспільними відносинами. Це зумовлено тенденціями старіння населення. Отже, крім підвищення пенсійного віку запроваджуються інші, побудовані на принципово нових засадах, системи пенсійного забезпечення, які розосереджують ризики і послаблюють їхній вплив. Для попередження бідності серед пенсіонерів та підтримки життєвого рівня після виходу на пенсію в більшості країн встановлюється гарантований мінімальний розмір пенсійної виплати. Такі мінімальні гарантії доходу є основною формою соціальної безпеки людей похилого віку, особливо для тих, які за трудового періоду мали низьку заробітну плату або належать до уразливих категорій населення (іммігранти, жінки, ін.). Отже, Україна має враховувати досконалу побудовану пенсійну систему.

Отже, головним завданням побудови системи пенсійного страхування є забезпечення максимальної мобілізації наявних у суспільстві фінансових ресурсів та залучення при обґрунтованих потребах їх ззовні, установлення передумов для їхнього ефективного використання і максимізації на цій основі виробництва ВВП.

Позитивними рішеннями при покращенні пенсійного забезпечення України є досягнення таких результатів: забезпечення фінансової стійкості та стабільності сегментів пенсійного страхування; зменшення кількості пільговиків; підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні; зменшення пенсійного навантаження роботодавців; створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками; заохочення громадян до заощаджень на старість; встановлення чіткого законодавства.

Подальшими дослідженнями та перспективами розвідок у цій сфері може стати: виправлення помилок у здійсненні пенсійної реформи у нашій країні; забезпечення стабільності функціонування системи недержавного рівня пенсійної системи, оскільки стрімко зростає кількість пенсійних активів; встановлення нових механізмів у пенсійному страхуванні.

Пенсійне страхування відіграє вирішальну роль не лише в соціальному і суспільно-політичному житті країни, а й в її фінансовій системі, впливаючи на формування і перерозподіл грошових ресурсів у регіональному і галузевому аспектах. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення пенсійної системи у відповідності до потреб суспільства і реального рівня економічних досягнень.

Література

1. Бабарика О. В. Реформування системи пенсійного забезпечення України: становлення, перспективи, наслідки / О. В. Бабарика // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. - № 3(11). – С. 89-93.
2. Бастирчев В. С., Галімов А. В. Аспекти соціального забезпечення: стан та проблематика розвитку пенсійного страхування / В. С. Бастирчев, А. В. Галімов // Хмельницький інститут соціальних технологій ВМУ-РоЛ «Україна». – С. 55-60.

3. Даченко В. В., Махмудов Х. З. Пенсійне страхування як складова фінансової системи держави / В. В. Даченко, Х. З. Махмудов // Дніпропетровська державна Фінансова академія. – С. 250-257.
4. Ковалів І. Проблеми вдосконалення пенсійного забезпечення в Україні / І. Ковалів // Аграрна економіка. – 2012. – № 1-2. – С. 65-71.
5. Ленчик Я. В. Шляхи розвитку державного пенсійного забезпечення в Україні / Я. В. Ленчик // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2010. – С. 73-77.
6. Ярошевич Н. Б., Шутовська Н. Є. Пенсійне страхування: проблеми розвитку / Н. Б. Ярошевич, Н. Є. Шутовська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – С. 240-244.
7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV - ВР // ВВР . 08.07.2011.- № 3668-VI.

References

1. Babarika O. V. Reformuvannya sistemi pensijnogo zabezpechennja Ukraїni: stanovlennja, perspektivi, naslidki / O. V. Babarika // Visnik Berdjans'kogo universitetu menedzhmentu i biznesu. – 2010. - № 3(11). – S. 89-93.
2. Bastirchev V. S., Galimov A. V. Aspekti social'nogo zabezpechennja: stan ta problematika rozvitku pen-sijnogo strahuvannja / V. S. Bastirchev, A. V. Galimov // Hmel'nic'kij institut social'nih tehnologij VMURoL «Ukraїna». – S. 55-60.
3. Dacenko V. V., Mahmudov H. Z. Pensijne strahu-vannja jak skladova finansovoї sistemi derzhavi / V. V. Dacenko, H. Z. Mahmudov // Dnipropetrovs'ka derzhavna Finansova akademija. – S. 250-257.
4. Kovaliv I. Problemi vdoskonalennja pensijnogo zabezpechennja v Ukraїni / I. Kovaliv // Agrarna ekonomika. – 2012. – № 1-2. – S. 65-71.
5. Lenchik Ja. V. Shljahi rozvitku derzhavnogo pen-sijnogo zabezpechennja v Ukraїni / Ja. V. Lenchik // Visnik Dnipropetrov'kogo universitetu. Serija «Ekonomika». – 2010. – S. 73-77.
6. Jaroshevich N. B., Shutovs'ka N. Є. Pensijne strahuvannja: problemi rozvitku / N. B. Jaroshevich, N. Є. Shutovs'ka // Naukovij visnik NLTU Ukraїni. – 2009. – S. 240-244.

Попов М. И., Еманова Я. Н. Проблемы и перспективы развития системы государственного пенсионного страхования в Украине.

В статье проведен анализ системы государственного пенсионного страхования в Украине. Выявлены основные проблемы и недостатки развития системы пенсионного обеспечения и страхования. Предложены пути усовершенствования и рассмотрены перспективы дальнейшего развития пенсионного страхования в Украине.

Ключевые слова: страхование, пенсионное обеспечение, пенсионное система, Пенсионный фонд Украины, негосударственное пенсионное обеспечение, солидарная система, накопительная система.

Popov M. I., Yemanova Y. N. Problems and prospects of development of state pension insurance system in Ukraine

The article analyzes the venous system of the state pension insurance schemes in Ukraine. The main problems and shortcomings of development of the pension system and insurance schemes. The ways of improvement and consider the prospects for the further development of the pension insurance in Ukraine.

Keywords: insurance, pensions, the pension system, the Pension Fund of Ukraine, private pension provision, joint system, the storage system.

Попов Михайло Іванович – кандидат економічних наук, професор, начальник Головного управління Державної казначейської служби України у Луганській області; lybjul@mail.ru.

Єманова Яна Миколаївна – студентка кафедри оподаткування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: **Максимов В.В.**, д. е. н., професор.

Стаття подана 18.06.2013

УДК 338

МИТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ**Романовська Ю. А.****CUSTOMS TAX MANAGEMENT IN THE UKRAINE****Romanovska Yu.**

У статті розглянуто сутність митного менеджменту та наведена його залежність від ведення митної справи держави. Охарактеризовано складові категорії «митний менеджмент» з урахуванням російського та вітчизняного досвіду. Обґрунтовано роль та місце митного менеджменту в системі оподаткування України. Досліджено такі інструменти митного менеджменту, як ПДВ, акцизний податок та митні платежі, які впливають на розвиток системи оподаткування держави.

Ключові слова: менеджмент, митна справа, митний менеджмент, податки, збори, система оподаткування.

Постановка проблеми. Сучасна українська держава як суверенна, незалежна країна потребує особливого визначення підходів щодо її стабільного розвитку в контексті прийнятих нещодавно Податкового та Митного кодексів за даними [1; 2]. Ці правові документи формують її економічну самостійність та забезпечують пріоритетні напрями розвитку України з іншими державами. Розробка основ митної політики, підґрунтям якої є діючий механізм оподаткування, у свою чергу вимагає відповідних наукових пошуків. Однак ці пошуки не можуть обмежуватися лише вже визнаними ракурсами митно-податкової сфери, оскільки сучасний стан міжнародного співіснування країни не можна розуміти поза процесом його сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасній російській літературі можна знайти достатньо досліджень щодо проблематики митного менеджменту. Зокрема такі фахівці, як В. В. Макрусев [8], В. Ю. Діанова [8], А. І. Федорищенко [11] присвятили свої роботи цій проблемі. Але для українських науковців така тематика є новою, так лише Б. Літовченко [7] згадує в своїх роботах таку економічну категорію, як «митний менеджмент». Це обумовлює доцільність проведення наукових досліджень з проблем формування менеджменту в митній справі та реалізації його в системі оподаткування України.

Метою роботи є визначення сутності митного менеджменту та реалізація цього поняття в сучасній системі оподаткування України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні пройшла реорганізація системи оподаткування шляхом приєднання до відповідних територіальних органів Міністерства доходів і зборів територіальних органів Державної податкової

служби та Державної митної служби. Міністерство доходів і зборів є правонаступником територіальних органів Державної податкової служби та Державної митної служби за даними [3]. Це зумовлює актуальність дослідження взаємозв'язку ролі митної справи в податковій системі України.

Так, сучасна митна справа оперує певним набором категорійним апаратом, наведеним в Митному кодексі України. Але процеси, які відбуваються в Україні за умов трансформації економічної системи, вимагають розробки таких понять щодо державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які б враховували особливості перехідного етапу. Так, визначення сутності та використання такої категорії, як «митний менеджмент», є необхідним в контексті постійної еволюції загальної системи управління.

Тож, для з'ясування визначеної категорії спочатку наведемо сутність таких економічних категорій, як митна справа, діяльність та менеджмент. Митна справа [4, с. 32] – засіб реалізації митної політики шляхом організації та провадження митної діяльності. Митна діяльність [4, с. 32] – форма здійснення митної справи, яка включає в себе митне регулювання, митні правила, митні процедури, боротьбу з контрабандою та порушеннями митного законодавства, інші засоби забезпечення митної безпеки та досягнення цілей і виконання завдань, установлених державою для митної служби.

Державна митна справа [1, ст. 7] – це встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їхній митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, стягнення митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, становлять державну митну справу.

Термін «менеджмент» застосовується в економічних науках лише стосовно управління соціально-економічними процесами на рівні організації (фір-

ми, підприємства). Менеджмент пояснюється як вид трудової діяльності. У спрощеному розумінні менеджмент – це самостійний вид професійної діяльності, спрямованої на досягнення визначених цілей шляхом раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів, застосування принципів, функцій, методів і механізму економічного управління в практиці роботи організацій (підприємств, фірм) в умовах ринкової економіки [5, с. 4] (рис.1).

Необхідно підкреслити, що термін “менеджмент” має більш вузьке застосування ніж “управління”; менеджмент розуміється як вид трудової діяльності і використовується лише стосовно управління соціально-економічних процесів на рівні бізнес-одиниць; нарівні з управлінням соціально-економічних процесів, менеджмент – це галузь людських знань та умінь; як і менеджмент, так і управління має розглядатися на підставі системного підходу та мати підсистему, яка управляє (управляюча підсистема чи суб'єкт управління) та підсистему, якою управляють (керована підсистема або об'єкт управління) [9, с. 403].

Російські науковці мають такі визначення досліджуваної категорії. Так, перше визначення [8, с. 109]: митний менеджмент в широкому сенсі - комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення митної справи як соціально-економічного явища.

Друге визначення [11, с. 23]: митний менеджмент в більш вузькому і спеціальному значенні - форма організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та істотні зв'язки в митних інститутах, організаціях (органах), процесах (процедурах, технології) і послуги.

Узагальнюючи обидва визначення, можна стверджувати, що митний менеджмент як теорія є цілісною системою знань, які складаються з елементів (поглядів, уявлень, ідей, істотних зв'язків, закономірностей), взаємопов'язаних логічною залежністю одних елементів від інших.

Третє визначення [8, с. 112]: митний менеджмент – це особливий різновид менеджменту в державній службі, пов'язаний з реалізацією завдань у галузі митної справи як шляхом впливу через прийняття рішень, так і шляхом зростання організованості митної системи.

Це визначення відображає функціональний (діяльний) аспект митної справи та аспект його розвитку, однак воно недостатньо конструктивно розкриває його сутність як об'єкта теорії управління. Розставлені акценти дозволяють найбільш ефективно використовувати це визначення в ході дослідження митної справи (у плані функціонування та розвитку) у вигляді «чорної скриньки» як цілісного об'єкта.

Четверте визначення [8, с. 114]: митний менеджмент - це теорія управління функціонуванням та розвитком митних інститутів, організацій, технологій та митного персоналу з метою результативного виконання державних функцій і надання державних митних послуг. У спрощеному варіанті - теорія управління митними інститутами, організаціями, процесами і послугами в їхньому цілісному взаємозв'язку.

Це визначення, як і попереднє, відображає функціональний аспект митної справи та аспекти його розвитку. У той же час воно розкриває структуру основного об'єкта теорії. Отже, дозволяє не лише ефективно досліджувати митну справу у вигляді «чорної скриньки», але й дає можливість структурувати об'єкт, представити і дослідити його на різних взаємопов'язаних моделях. Надалі це визначення завдяки його спільності будемо розглядати як базове.

Митний менеджмент – це частина загальної системи управління ринковою економікою, тобто складова загального менеджменту в цілому. У основі митного менеджменту лежать загальні принципи і фундаментальні положення управління економікою, системного підходу та аналізу.

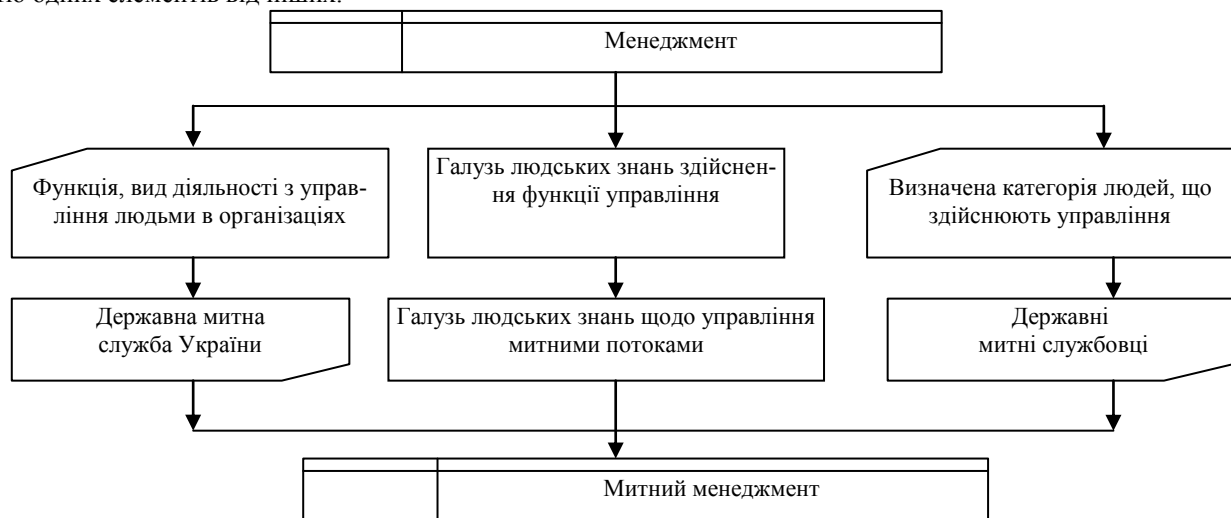

Рис. 1. Аспекти визначення митного менеджменту
Джерело: розроблено автором за даними [6, с. 56-78]

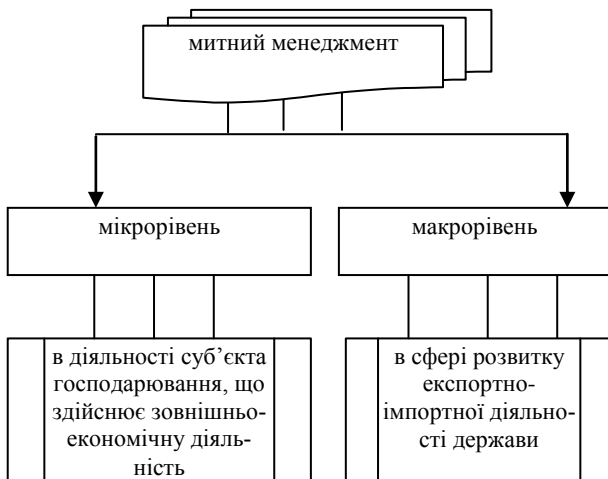

Рис. 2. Сфера використання митного менеджменту
Джерело: розроблено автором за даними [4, с. 302; 8, с. 204; 10, с. 65]

Митний менеджмент доцільно досліджувати в залежності від сфери його застосування (рис. 2).

«Люди, продукт, прибуток», – до цих трьох понять, зрештою, зводиться вся діяльність менеджменту. Найголовніше – люди, оптимальне задіяння цього фактора саме і є найскладнішою проблемою і найбільшим досягненням менеджменту» [6, с. 77]. Так, з цього світового визначення, видно, що якісно сформована структура митної служби, кваліфікованість в сукупності з досвідом митників, формують основу митного менеджменту.

Основу системи митного оподаткування становлять митні платежі (рис. 3), під якими розуміють ті види податків та зборів, які нараховуються у встановленому порядку при переміщенні через митний кордон країни товарів та інших предметів під контролем митних служб. Ця дефініція дозволяє не лише чітко визначити об'єкти оподаткування (товари, предмети і под.), але й суб'єкти системи митного оподаткування, до яких належать, крім держави та митних органів, безпосередні платники податків та зборів, тобто юридичні та фізичні особи, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. При цьому слід акцентувати увагу на характерній особливості митних платежів, а саме: односторонньому руху вартості від юридичних та фізичних осіб до держави. Отже, критерієм визначення митних платежів є не лише об'єкт оподаткування, але й суб'єкт, тобто ті органи системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які виконують контролюючі функції з нарахування чи сплати даного виду платежів [5, с. 6].

Таким чином, з огляду проведеного дослідження видно, що система оподаткування безпосередньо впливає на митну справу держави, так і навпаки митна діяльність країни виступає специфічним регулятором податкового механізму. Але митний менеджмент належить до тієї категорії інструментів, що регулюють як економічно-соціальну сферу розвитку в масштабах всієї країни. Саме податки та певні види

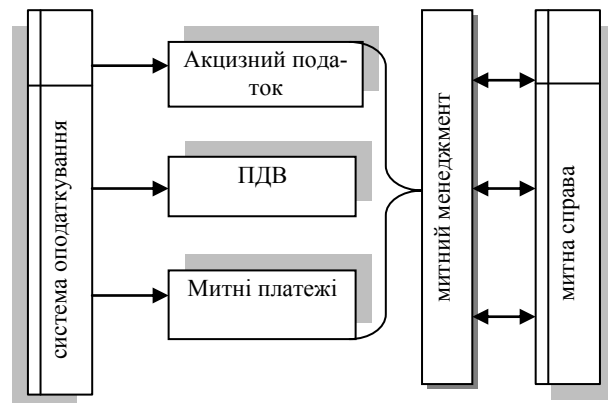

Рис. 3. Місце та роль митного менеджменту в системі оподаткування України
Джерело: розроблено автором за даними [1; 2; 8, с. 204]

зборів є інструментами реалізації митного менеджменту.

Висновки. Отже, митна справа виступає як об'єктивно існуючий механізм регулювання економіки, фінансів, зовнішньої торгівлі.

А митні платежі і тарифи, акцизи і ПДВ, будучи одними з найважливіших елементів митної справи, почали поступово перетворюватися на регулятор економіки в Україні, де почалося реформування митно-податкової системи, стали стрімко розвиватися зовнішньоекономічні відносини, а податки та збори почали виконувати протекціоністську роль, тобто стали інструментом торгової та митної політики в економічному захисті держави.

Таким чином, подальшого дослідження вимагає розробка механізму розвитку митного менеджменту та дослідження чинників, що будуть впливати на такий механізм протягом його дії.

Література

1. Митний кодекс України від 13.03.2013 № 4495-VI.
2. Податковий кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI.
3. Постанова Кабміну України «Про утворення територіальних органів Міністерства доходів і зборів» від 20 березня 2013 р. № 229
4. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія / І. Г. Бережнюк. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
5. Гребельник О. П. Місце і роль митних платежів у системі оподаткування зовнішньоекономічної діяльності підприємств / О. П. Гребельник // Освіта, менеджмент і бізнес: світовий вимір. 2011 р. - № 2. С. 4-8.
6. Ли Якокка. Кар'єра менеджера / Ли Якокка. – М.: ИНФРА – М, 2012. – 512 с.
7. Литовченко Б. Розвиток теорії та практики менеджменту: метафізика VS фізики // Журнал Європейської економіки. Тернопільського національного економічного університету. Том 11 (№ 4). Грудень 2012. – С. 391-413.
8. Макрусев В. В. Таможенный менеджмент: учебное пособие / Макрусев В. В., Дианова В. Ю. -М.: Изд-во Российской таможенной академии, 2009. – 332 с.

9. Мушнікова С. А. Науково-теоретичні підходи до визначення поняття «Управлінська інновація» / С. А. Мушнікова // Вісник економіки транспорту і промисловості № 34, 2011 С. 402-407.
10. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) / Монографія. - Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2009. - 628 с.
11. Федорищенко А. И. Таможенный контроль товаров: запреты и ограничения: монография / А. И. Федорищенко, Н. Г. Липатова. - М.: Изд-во РТА, 2010. - 79 с.

References

1. Mitniy kodeks Ukrainy vid 13.03.2013 № 4495-VI.
2. Podatkoviy kodeks vid 02.12.2010 № 2755-VI.
3. Postanova Kabminu Ukrainy «Pro utvorennia teritorialnih organiv Ministerstva dohodiv i zboriv» vid 20 bereznya 2013 r. № 229
4. Bereznyuk I. G. Mitne reguluvannya Ukrainy: natsionalni ta mizhnarodni aspekti: monografiya / I. G. Bereznyuk. – Dnipropetrovsk : Akademiya mitnoyi sluzhbi Ukrainy, 2009. – 543 s.
5. Grebelnik O. P. Mistse i rol mitnih platezhiv u sistemi opodatkovannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti pidpriemstv / O. P. Grebelnik // Osvita, menedzhment i biznes: svitoviy vimir. 2011r. - № 2. S. 4-8.
6. Li Yakokka Karera menedzhera / Li Yakokka. – М.: INFRA – М, 2012. – 512 s.
7. Litovchenko B. Rozvitok teorii ta praktiki menedzhmentu: metafizika VS fiziki // Zhurnal Evropeyskoyi ekonomiki. Ternopil'skogo natsionalnogo ekonomichnogo universitetu. Tom 11 (№ 4). Gruden 2012. – S. 391-413.
8. Makrusev V.V. Tamozhennyi menedzhment: uchebnoe posobie / Makrusev V.V., Dianova V.Yu. -M.: Izd-vo Rossiyskoy tamozhennoy akademii, 2009. – 332 s.
9. Mushnikova S. A. Naukovo-teoretychni pidkhody do vyznachennya ponyattya «Upravlins'ka innovaciya» / S. A. Mushnikova // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti № 34, 2011 S. 402-407.
10. Pashko P. V. Mytna bezpeka (teoriya, metodologiya ta praktychni rekomendaciyi) / Monografiya. - Odessa: AT «PLASKE», 2009. - 628 s.

11. Fedoryshhenko A. Y. Tamozhennyi kontrol' tovarov: zapreti y ogranycheny'ya: monografy'ya / A. Y. Fedoryshhenko, N. G. Ly'patova. - M.: Yzd-vo RТА, 2010. - 79 s.

Романовская Ю.А. Таможенный менеджмент в системе налогообложения Украины

В статье рассмотрена сущность таможенного менеджмента и приведена его зависимость от ведения таможенного дела государства. Охарактеризованы составляющие категории «таможенный менеджмент» с учетом российского и отечественного опыта. Обоснована роль и место таможенного менеджмента в системе налогообложения Украины. Исследованы такие инструменты таможенного менеджмента, как НДС, акцизный налог и таможенные платежи, которые влияют на развитие системы налогообложения государства.

Ключевые слова: менеджмент, таможенное дело, таможенный менеджмент, налоги, сборы, система налогообложения.

Romanovska Yu. Customs tax management in the Ukraine

The article deals with the nature of customs management and given its dependence on state management of customs. The characteristic components of the category "Customs Management" with the Russian and domestic experience. The role and place of customs management in the tax system of Ukraine. Researched custom management tools such as VAT, excise tax and customs duties, which affect the development of the tax system of the state.

Keywords: management, customs, customs management, taxes, fees, taxation.

Романовська Юлія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; lybjul@mail.ru.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 17.06.2013.

УДК 336.658.1

МЕТОДИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ МАЙНА В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Романовська Ю.А., Бондарева О.Г., Боровська М.Ю.

METHODOLOGICAL AND THEORETICAL APPROACHES TO THE VALUATION OF PROPERTY IN BANKING

Romanovska Yu., Bondareva O., Borovs'ka M.

В роботі досліджено цілі оцінювання майна в процесі банківської діяльності та доведено їхній вплив на використання певного методу оцінювання майна. Охарактеризовано залежність від мети оцінки використання особливих стандартів (видів) вартості в банківській діяльності. Досліджено етапи оцінювання майна в процесі ведення банківської справи. Обґрунтовано сучасні методи оцінювання майна та визначено доцільність використання їх у сукупності, що підвищує ефективність застосування їх в практиці банківської діяльності.

Ключові слова: вартість майна, цілі оцінювання, оцінна вартість, принципи оцінки, методи оцінки, банківська діяльність.

Постановка проблеми. Ринкова трансформація економіки держави потребує досконалих механізмів аналізу ресурсної бази суб'єкта господарювання і визначення ґрунтовних підходів до оцінювання майна, що використовується в банківській діяльності. У стратегії післякризового розвитку національної економіки країни дедалі більшого значення набуває відповідність й взаємоузгодженість майнових інтересів суб'єктів господарювання з банками. В той же час доступи на ринки України ускладнені і пов'язані зі значними майновими ризиками та юридичними проблемами щодо визначення майна. Все це зумовило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняна школа оцінювання та аналізу майна склалася саме на основі адаптації основних положень зарубіжних шкіл до умов українського ринку. Труди таких провідних фахівців знайшли своє відображення в теоретичних і практичних розробках: Б.С. Ватченко [5], О. О. Куншенко [5], Т. В. Калінеску [6], Н. С. Кручок [8], І. С. Смага [9], С. Ю. Сенчук [9] та ін. Але досить актуальним залишається питання щодо оцінювання вартості майна в залоговій діяльності банків.

Метою роботи є визначення цілей оцінювання вартості майна в банківській діяльності та обґрунтування доцільності використання існуючих підходів до оцінювання вартості майна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкова вартість майна, що використовується в бан-

ківській діяльності [1], – вірогідна ціна, за яку майно може бути продане на відкритому конкурентному ринку на дату оцінки за відсутності додаткових інвестиційних умов його продажу. Так, зокрема, нормативною базою визначено, що склад і вартість майна підприємства визначаються за його переліком, складеним за даними інвентаризації.

Майновими правами, що можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги.

Об'єктом оцінки є власний капітал підприємства. На ринкову вартість впливає співвідношення попиту та пропозиції.

Цілі оцінювання вартості майна в банківській діяльності можуть бути такими [6, с. 42]:

поліпшення процесу поточного керування підприємством для збільшення його вартості;

визначення вартості цінних паперів у випадку купівлі-продажу великих пакетів акцій на фондовому ринку;

установлення вартості підприємства у випадку його купівлі-продажу цілком або частинами;

реструктуризація підприємства – ліквідація, поглинання, злиття, виділення самостійних виробничих одиниць;

розробка плану розвитку підприємства (майбутні доходи компанії, ступінь її фінансової стабільності, імідж і т. д.);

визначення кредитоспроможності підприємства й вартості застави при кредитуванні;

визначення вартості активів у процесі страхування майна підприємства при ймовірності виникнення втрат;

визначення вартості й прибутковості інвестиційного проекту в процесі обґрунтування бізнес-плану;

установлення оподаткованої бази для обрахування податку на майно підприємств (податку на нерухомість);

визначення вартості встаткування та інших основних коштів, переданих у лізинг (на умовах договору фінансової оренди);

продаж частини нерухомості, щоб позбутися невикористовуваних будинків і споруджень, земельних ділянок та ін.;

страхування нерухомості й визначення вартості майна, що страхується;

одержання банківського кредиту під заставу нерухомості (іпотечного кредиту);

здача нерухомості в оренду;

оформлення частини нерухомості як внеску в статутний капітал новостворюваного підприємства;

продаж окремих видів фізично й морально застарілих машин і встаткування для їхньої заміни на більш ефективні;

передача машин і встаткування в оренду і т.д.

Якщо відповідно до законодавства підприємство має здійснювати оцінку активів в обов'язковому порядку, тоді необхідно користуватися послугами професійних оцінювачів.

У всіх інших випадках підприємство може вибирати: провести оцінку власними силами або звернутися до відповідних фахівців.

Відносини з оцінювачами будуються на взаємних домовленостях, які закріплюються в спеціальному договорі. Договір укладається в письмовій формі, є підставою для проведення оцінки й при цьому не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Процес оцінки складається з таких основних етапів: підготовчий; оцінка; заключний (рис. 2.1).

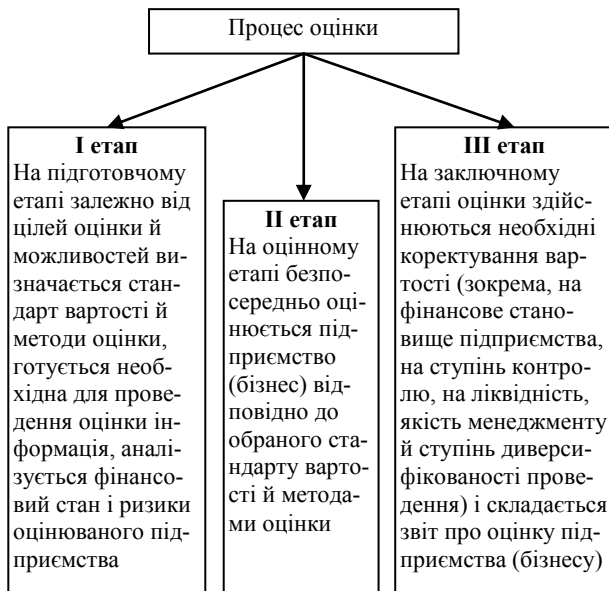

Рис. 2.1. Етапи процесу оцінки залогового майна в діяльності банків

Джерело: розроблено авторами

Залежно від мети оцінки застосовуються такі стандарти (види) вартості в банківській діяльності:

ринкова; інвестиційна; заставна; ліквідаційна; податкова; страхова; фундаментальна.

Найчастіше необхідність розрахувати ринкову вартість виникає при укладенні угоди з переходу прав власності (заставне майно) й коли необхідно визначити ціну його купівлі-продажу.

Ринкову вартість підприємства визначають капіталізацією його цінності (прибутковості, рентабельності), соціально-економічної значимості, унікальності, інноваційності й інтелектуалізації продукції, що випускається, робіт, послуг.

Підсумкова величина ринкової вартості підприємства залежить від прибутковості й ступеня ризику господарської діяльності підприємства, платоспроможності потенційного покупця, наявності альтернативних об'єктів вкладення коштів і т.д.

Інвестиційна вартість [7, с. 33] – ураховує вимоги конкретного інвестора (за рівнем ризику, прибутковості та ін.). Розраховується, якщо буде потреба прийняти інвестиційне рішення.

Заставна вартість [7, с. 33] – ціна, яку кредитор сподівається одержати від продажу на ринку активу у випадку неплатоспроможності позичальника. Оцінюється, коли підприємство є предметом застави при залученні кредитних ресурсів або у випадку забезпечення інших зобов'язань.

Ліквідаційна вартість [7, с. 33] – ціна роздільного продажу активів за винятком усіх зобов'язань підприємства й витрат на продаж. Оцінюється у випадку ліквідації підприємства.

Податкова вартість [7, с. 33] – розраховується для цілей оподаткування відповідно до вимог представників податкових органів.

Страхова вартість [7, с. 33] – визначається з метою страхування майна і являє собою витрати на відтворення точної копії об'єкта (відбудовна вартість) або на створення іншого об'єкта, аналогічного за функціями (вартість заміщення). Об'єктом оцінки в цьому випадку є майно (активи) підприємства.

Фундаментальна вартість [7, с. 34] – це ринкова вартість, яку мав би актив, якби ринок володів про нього повною інформацією. Визначається для цілей фінансового аналізу й керування.

Балансова вартість підприємства не розглядається як стандарт вартості й, як правило, не використовується з метою оцінки бізнесу, оскільки включає лише вартість активів балансу й тому не дає повної картини про вартість підприємства.

Після визначення стандарту вартості в банківській діяльності для оцінки вибирають підхід і методи оцінки вартості.

Виділяють такі підходи до оцінки вартості майна підприємства в банківській діяльності: ринковий (порівняльний), витратний (майновий), дохідний.

Ринковий (порівняльний) підхід означає, що найбільш імовірною величиною вартості оцінюваного підприємства може бути реальна ціна продажу ідентичної компанії, яка склалася на ринку.

Витратний підхід (майновий підхід, підхід на основі активів) полягає в оцінці поточної вартості тих або інших елементів майнового комплексу підприємства і його нематеріальних активів. При цьому вартість активів підприємства розглядається з погляду зазначених витрат, тобто визначається сумою витрат на його відтворення або заміщення з урахуванням фізичного й морального зношування.

При витратному підході підприємство розглядається як комплекс майна й майнових прав (нематеріальних активів). У цьому зв'язку застосовувати його доцільно у випадках продажу активів при ліквідації підприємства, при страхуванні майна, тобто якщо виникає необхідність оцінки майнового комплексу підприємства.

Витратний підхід може бути єдиним в оцінці майнового комплексу підприємства, оскільки [8, с. 109]:

для неефективних, неприбуткових, підприємств витратний підхід дозволяє одержати прийнятну для продавця ціну, оскільки враховує саме вартість активів і не бере до уваги потенційну прибутковість;

для оцінки бізнесу витратним підходом існує необхідна статистика (на відміну від порівняльного підходу).

Дохідний підхід розглядає [8, с. 37] підприємство як актив, що приносить дохід у майбутньому, що і є основною перевагою даного підходу. Одним з головних недоліків підходу є прогнозний характер інформації, на основі якої здійснюється оцінка.

Перераховані підходи до оцінки майна підприємства (бізнесу) доповнюють один одного. Як правило, залежно від цілей оцінки, умов, стану об'єкта оцінки, зовнішнього середовища вартість підприємства оцінюють відразу декількома методами (двома-трьома), найбільш відповідними конкретній ситуації в рамках зазначених вище підходів, а потім розраховують підсумкову величину як середньозважену (методом математичного або експертного зважування). При виборі питомої ваги кожного окремого методу беруть до уваги такі фактори, як: характер діяльності підприємства, мета оцінки й використовувані методи визначення вартості, кількість і якість даних, використовуваних кожним методом, та ін.

За результатами проведення оцінки складається звіт. Звіт містить такі розділи [9, с. 69]:

найменування й реквізити замовника;
інформацію про підприємство;
майнові права стосовно оцінюваних об'єктів;
мету оцінки й стандарт вартості;
дату оцінки й дату складання звіту;
прийняті допущення й обмеження при оцінці вартості;
використану інформацію;
обґрунтування обраного методу (методів);
підсумковий висновок про вартість підприємства (об'єкта);

заяву про відсутність особистої зацікавленості, неупередженості оцінювача і його кваліфікаційні дані.

Результати оцінки є основою для прийняття рішень в банківській діяльності.

Правові відносини оцінювача й замовника регулюються договором [3], що укладається в письмовій формі й не потребує нотаріального посвідчення.

Договір має містити такі істотні умови: підстави для його укладення; вид об'єкта оцінки і його обумовленої вартості; грошова винагорода за проведення оцінних робіт; відомості про страхування цивільної відповідальності оцінювача та ін.

Підтвердженням належного виконання оцінювачем своїх обов'язків за договором є письмовий звіт, що представляється замовникові. Звіт підписується оцінювачем і засвідчується його печаткою.

Стандарти оцінки обов'язкові до застосування суб'єктами оцінної діяльності. Система нормативних документів (стандарти, методики, кодекс етики) саморегулювальних організацій оцінювачів спрямована на захист прав, інтересів споживачів і фахівців – оцінювачів, що охороняються законодавством.

Інформація, використовувана в процесі оцінки, має бути достовірною, точною й представницькою. Інформацію в процесі оцінки вартості підприємства (об'єкта) підрозділяють на зовнішню й внутрішню. Зовнішня інформація характеризує умови діяльності підприємства в регіоні, галузі й економіці, внутрішня – дає уявлення про діяльність підприємства.

Обсяг і характер зовнішньої інформації різняться виходячи із цілей оцінки. Інформацію доцільно надавати в достатньому обсязі й орієнтовану на оцінюваний об'єкт.

Макроекономічні параметри включають інформацію про те, як впливають на діяльність підприємства основні фактори макроекономічного характеру [5, с. 158]:

темпи росту валового внутрішнього продукту (ВВП);

рівень інфляції;

зміна обмінного курсу валют;

зміна облікової ставки банківського відсотка;

новації в податковому законодавстві;

рівень політичної стабільності в країні та ін.

Блок зовнішньої інформації, крім макроекономічних показників, включає галузеві показники: умови конкуренції, ринки збуту товарів і послуг, доступність використовуваних у проведенні оцінки сировини й матеріалів та ін. Умови функціонування підприємства в галузі можуть вплинути на вартість оцінюваного об'єкта.

Внутрішня інформація характеризує поточну діяльність підприємства й включає:

історичний аспект діяльності підприємства;

характеристику постачальників;

виробничі потужності;

менеджмент;

внутрішню фінансову інформацію (бухгалтерський баланс, звіт про прибутки й збитки, звіт про рух коштів та ін.);

іншу інформацію, що має безпосереднє відношення до оцінки вартості підприємства.

Аналіз маркетингової стратегії припускає вивчення такої інформації [6, с. 78]:

обсяг продажів за минулий і поточний періоди й прогноз на майбутнє;

собівартість продажів;

прогнозована зміна обсягу попиту на продукцію підприємства;

виробничі потужності підприємства;

періоди життєвих циклів товарів.

Мета аналізу поточної бухгалтерської звітності [6, с. 117] – визначення фінансового стану підприємства: його фінансової стабільності, платоспроможності, ділової й ринкової активності на дату оцінки, дійсної величини чистого прибутку, рентабельності активів і власного капіталу, а також ринкової вартості необоротних і оборотних активів.

Залежно від цілей оцінки в банківській діяльності змінюються напрями фінансового аналізу. Наприклад, якщо оцінюється ринкова вартість неконтрольного пакета акцій акціонерного товариства, то потенційного інвестора більшою мірою цікавлять прогнозна оцінка рентабельності товариства і його здатність виплачувати прийнятні дивіденди.

У звіті за результатами проведення оцінки вказується, що обсяг зібраної й використаної в процесі оцінки інформації є необхідним і достатнім для підсумкового висновку про вартість підприємства (об'єкта).

Метою проведення експертної оцінки майна в банківській діяльності є встановлення відповідно початкової ціни або ціни продажу [6, с. 36]. Для цього експертом застосовуються такі методичні прийоми:

будівлі (у тому числі приміщення), споруди, що містять здійснені орендарем поліпшення, які неможливо відокремити без заподіяння шкоди, і відповідно до умов договору оренди та законодавства підлягають компенсації орендарю, оцінюються шляхом визначення інвестиційної вартості (під час викупу орендованого об'єкта) або шляхом визначення справедливої (ринкової) вартості (під час продажу об'єкта на аукціоні або конкурсі);

будівлі (у тому числі приміщення), споруди в усіх інших випадках оцінюються шляхом визначення ринкової вартості;

повністю зношені за даними бухгалтерського обліку інші необоротні активи, термін корисного використання яких вичерпано, оцінюються шляхом визначення вартості ліквідації;

повністю зношені за даними бухгалтерського обліку інші необоротні активи, термін корисного використання яких не вичерпано, оцінюються шляхом визначення ринкової вартості;

транспортні засоби та інші об'єкти оцінюються шляхом визначення ринкової вартості або, в окремих випадках, залишкової вартості заміщення.

Під час проведення експертної оцінки експерт аналізує [3] вищезазначені матеріали з метою розрахунку суми невід'ємних поліпшень у їхніх фактичних цінах за вирахуванням податку на додану вар-

тість для визначення інвестиційної вартості орендованого майна, що приватизується шляхом викупу. Початкова ціна такого майна, що приватизується шляхом продажу на аукціоні чи за конкурсом, визначається експертом як його ринкова вартість відповідно до технічного стану на дату оцінки.

Оцінка вартості цілісних майнових комплексів в банківській діяльності (крім санаторно-курортних закладів, профілакторіїв, будинків і таборів відпочинку) проводиться у такому порядку: цілісні майнові комплекси, до складу майна яких не включаються будівлі (у тому числі приміщення) та споруди, які приватизуються шляхом викупу або продажу на аукціоні (за конкурсом), оцінюються на підставі даних бухгалтерського обліку на визначену дату оцінки.

Експертна оцінка цілісних майнових комплексів проводиться з урахуванням таких особливостей: під час оцінки цілісних майнових комплексів, діяльність яких була переважно незбитковою протягом двох останніх років до дати оцінки, визначається вартість діючого підприємства (цілісного майнового комплексу); під час оцінки цілісних майнових комплексів, діяльність яких була переважно збитковою протягом двох останніх років до дати оцінки, визначається ринкова вартість підприємства (цілісного майнового комплексу) при існуючому використанні; в інших випадках під час оцінки цілісних майнових комплексів визначаються обидва з вищезазначених видів вартості з подальшим узгодженням експертом отриманих результатів для встановлення початкової ціни (ціни продажу).

Початкова ціна (ціна продажу) акцій (часток, паїв), що належать державі в господарських товариствах, статутні фонди яких були переоцінені або створені після того, як Державна програма приватизації набрала чинності. Коефіцієнт індексації розраховується виходячи зі зміни офіційного курсу гривні до долара США, встановленого Національним банком, від дати створення господарського товариства до дати оцінки акцій (часток, паїв) під час їхньої приватизації [6, с. 51].

Вартість об'єкта незавершеного будівництва при оцінюванні майна в банківській діяльності, у тому числі законсервованого об'єкта, складається з вартості: фактично проведених витрат на будівництво об'єкта наростаючим підсумком з розподілом їх за видами – будівельно-монтажні роботи (з урахуванням інших витрат), устаткування та інвентар; матеріалів, виробів і конструкцій, завезених на будівельний майданчик для об'єкта незавершеного будівництва і не використаних для будівництва; устаткування для монтажу, придбаного для об'єкта незавершеного будівництва.

Порядок оцінки об'єктів незавершеного будівництва і законсервованих об'єктів [3], у тому числі об'єктів незавершеного будівництва, що утримуються на балансах державних підприємств, які не підлягають приватизації, визначається залежно від способу приватизації: вартість об'єкта незавершеного бу-

дівництва для продажу на аукціоні, за конкурсом або шляхом викупу, а також для передачі до статутного фонду господарського товариства як внеску держави з наступною приватизацією, визначається за даними балансу без урахування суми індексації вартості об'єкта незавершеного будівництва; вартість будівельних матеріалів, які розташовані на будівельному майданчику об'єкта незавершеного будівництва, а також вартість устаткування для монтажу, придбаного для функціонування об'єкта після завершення будівництва, що приватизуються на аукціоні, за конкурсом, шляхом викупу як разом з об'єктом незавершеного будівництва, так і окремо, визначається на засадах експертної оцінки їхньої справедливої (ринкової) вартості; ціна продажу об'єкта незавершеного будівництва в разі його продажу під розбирання за рішенням державного органу приватизації визначається на засадах експертної оцінки вартості його ліквідації.

Висновки. В умовах тривалої економічної кризи значно зростає небезпека невиконання боржниками своїх зобов'язань в банківській системі України, хоча неплатоспроможність і несумлінність їх можлива і при стабільній економіці. Саме тому питання визначення вартості майна (застави) як основи для відшкодування збитків від кредитних операцій банків нині є надзвичайно актуальними. Отже, якість оцінювання вартості майна в банківській діяльності безпосередньо залежить від поставленої мети оцінки. З використання послідовності запропонованих етапів оцінювання вартості майна можна значно підвищити ефективність і точність розрахунків, що є запорукою сталого розвитку банківської діяльності країни.

Л і т е р а т у р а

1. Закон України "Про оцінку земель" від № 5462-VI (5462-17) від 16.10.2012.
2. Земельний кодекс України № 5496-VI (5496-17) від 20.11.2012.
3. Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" № 5492-VI (5492-17) від 20.11.2012
4. Березянко Т. В. Ринок землі: європейська практика та аналіз законодавчої ініціативи / Т. В. Березянко // Харч. пром-сть. – 2008. – № 7. – С. 132-136.
5. Ватченко Б. С. Формування групи експертів для визначення пріоритетності факторів впливу на вартість нерухомого майна / Б. С. Ватченко, О. О. Куншенко // Вісник ДДФА. Економічні науки: науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2010. – № 2 (24). – С. 157-164.
6. Калінеску Т. В. Оцінювання майна. Навч. посібник / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська, О. Д. Кирилов. – К.: ЦУЛ, 2012. – 312 с.
7. Котик З. О. Нерухоме майно та методи його оцінки / З. О. Котик // Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л.: Камінь, 2002. – С. 32-41.
8. Кручок Н. С. Іпотека в Україні: стан та перспективи розвитку. Монографія / Н. С. Кручок. – К.: Нічлава, 2010. – 298 с.

9. Смага І. С., Сенчук С.Ю. Оцінка землі та нерухомого майна: Навч.-метод. посіб. / І. С. Смага, С. Ю. Сенчук. – Чернівці: Рута, 2005. – 92 с.

R e f e r e n c e s

1. Zakon Ukraïni "Pro otsinku zemel" vid № 5462-VI (5462-17) vid 16.10.2012.
2. Zemelnyy kodeks Ukraïni № 5496-VI (5496-17) vid 20.11.2012.
3. Zakon Ukraïni "Pro otsinku mayna, maynovikh prav ta profesiynu otsinochnu diyalnist v Ukraïni" № 5492-VI (5492-17) vid 20.11.2012
4. Berezyanko T. V. Rinok zemli: evropeyska praktika ta analiz zakonodavchoï initsiativi/ T. V. Berezyanko // Kharch. prom-st. – 2008. – № 7. – S. 132-136.
5. Vatchenko B. S. Formuvannya grupi yekspertiv dlya viznachennya prioritetnosti faktoriv vplivu na vartist nerukhomogo mayna / B. S. Vatchenko, O. O. Kunshenko // Visnik DDFFA. Yekonomichni nauki: nauково-teoretichniy zhurnal Dnipropetrovskoi derzhavnoi finansovoi akademii. – 2010. – № 2 (24). – S. 157-164.
6. Kalinesku T. V. Otsinyuvannya mayna. Navch. posibnik / T. V. Kalinesku, Yu. A. Romanovska, O. D. Kirilov. – K.: TsUL, 2012. – 312 s.
7. Kotik Z. O. Nerukhome mayno ta metodi yogo otsinki / Z. O. Kotik // Nats. un-t "Lviv. politekhnik". – L.: Kamenyar, 2002. – S. 32-41.
8. Kruchok N. S. Ipoteka v Ukraïni: stan ta perspektivi rozvitku. Monografiya / N. S. Kruchok. – K.: Nichlava, 2010. – 298 s.
9. Smaga I. S., Senchuk S.Yu. Otsinka zemli ta nerukhomogo mayna: Navch.-metod. posib. / I. S. Smaga, S. Yu. Senchuk. – Chernivtsi: Ruta, 2005. – 92 s.

Романовская Ю.А., Бондарева О.Г., Боровская М.Ю. Методико-теоретические подходы к оценке стоимости имущества в банковской деятельности

В работе исследованы цели оценки имущества в процессе банковской деятельности и доказано их влияние на использование определенного метода оценки имущества. Охарактеризовано зависимость от цели оценки использования особых стандартов (видов) стоимости в банковской деятельности. Исследованы этапы оценки имущества в процессе ведения банковского дела. Обоснованы современные методы оценки имущества и определена целесообразность использования в совокупности, что повышает эффективность их применения в практике банковской деятельности.

Ключевые слова: стоимость имущества, цели оценки, оценочная стоимость, принципы оценки, методы оценки, банковская деятельность.

Romanovska Yu., Bondareva O., Borovs'ka M. Methodological and theoretical approaches to the valuation of property in banking

In this work the purpose of property assessment in the banking and demonstrated their impact on the use of a particular method of assessment of property. The characteristic dependence on objective assessment of the use of special requirements (type) value in the business. Investigated property testing stages in the process of banking. Proved modern methods of property assessment and determined the feasibility of using them together, which increases the effectiveness of their application in practice of banking.

Keywords: *value of property assessment purposes, the estimated cost, the principles of assessment, evaluation methods, banking.*

Романовська Юлія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; lybjul@mail.ru.

Бондарева Ольга Генадіївна – інженер-програміст кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Боровська Марина Юріївна – студентка спеціальності «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля; lybjul@mail.ru

Рецензент: **Максимов В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 10.06.2013.

УДК 338.244

МЕТОДОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ПОНЯТИЯ «ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ»**Свиридюк Ю.Г.****METHODOLOGY OF DEVELOPMENT OF CONCEPT "THE PRODUCTIVITY"****Svyrydjuk Y.G.**

В статье приведен анализ подходов к методологии производительности. Выявлена традиционная парадигма производительности и обозначены последствия её использования в рыночных условиях. Предложена новая парадигма производительности с учётом использования пятого фактора производства – информации. Подчёркнута важность учёта роли каждого из факторов производства при расчётах производительности. Сформулированы недостатки и преимущества рассматриваемых парадигм к формулировке производительности факторов производства.

Ключевые слова: методология, производительность, парадигма, организационная система, обратная связь.

Постановка проблемы. Именно в уровне и динамике производительности факторов производства фокусируются степень зрелости хозяйственных отношений, научно-технический уровень развития, эффективность действующего хозяйственного механизма на уровне предприятия, отрасли, региона и страны в целом.

Исходным индикатором роста и эффективности любой организационной системы (ОС) служит «соотношение выраженных в каких-либо физических единицах сил природы, приведённых в целесообразное действие и целесообразно скомпонованных человеком к затраченным на это иницирующим силам самого человека» [1].

Именно в этом своём качестве производительность факторов производства (ПФП) является основным показателем развития производительных сил любого общества, хозяйства, региона и фирмы. Эффективность индивидуального найма и интегрального функционирования любых факторов производства отражается в их производительности.

Использование показателей производительности особенно остро необходимо именно в период инфляции, когда прямые показатели целей хозяйствования дополняются косвенными – показателями производительности, более точно характеризующими организационно-технологический потенциал ОС по сравнению с конкурентами.

Анализ последних исследований и публикаций. Методология производительности ориентирована на понимание общих универсальных закономерностей развития экономики. В центре методологии

чешской проблематики находятся принципиальные вопросы природы производительности, тенденции формирования производительного фактора производства. Сама общая схема методологии любого вида деятельности – а это стройное трёхуровневое здание с многочисленными этажами и подуровнями – уже отработана и представлена в [2].

Современное научное знание соотносит абстракции, категории, системы суждений и обоснований с самим человеком – познающим, действующим в целостности всех его проявлений. Такая ситуация экстраполируется и на экономику, вследствие чего возникают новые экономические дискурсы¹.

Освоение философского инструментария в экономическом поле актуализировало проблемы в экономике, которые были за рамками традиционных методологических подходов. Статус фундаментального экономического знания о производительности перенесён в менеджмент, и это обнаруживается в публикациях [3].

«Производительность – это способность экономической системы производить полезную продукцию и мера реализации этой способности» [4]. Другими словами, «производительность – это показатель результативности и эффективности производства, характеризующий выпуск продукции в расчёте на единицу использованных ресурсов и факторов производства» [5].

«Производительность определяет, насколько эффективен процесс производства товаров и услуг, которые, соответственно, имеют рыночный спрос» [6].

«Производительность – баланс между всеми факторами производства, который определяет качество менеджмента на всех уровнях; пропорциональность и сбалансированность всех бизнес-процессов; производительность самого «узкого» звена в технологической цепочке» [7].

У хозяйственной политики, не способствующей росту производительности, нет будущего. Рост (повышение) производительности имеет место, как

¹ Дискурс (лат. discourses – рассуждение, соображение, доказательство) понятие, которое означает и речь, и выступление, и размышление.

только человек начинает изменять характер технологических операций и организационных действий, нарушая случайно сложившуюся технологию и организацию производства сознательным (с заранее планируемым результатом) изменением технологического процесса.

В конечном счете именно от уровня производительности зависят объём производства продукции и уровень развития хозяйства.

«Производительность – это не только эффективность труда или производительность труда, хотя статистические данные по производительности труда также являются полезной информацией для принятия стратегических управленческих решений» [8]. В публикациях [9–10] речь идёт преимущественно об управлении производительностью.

При переходе к рыночной экономике в Украине преобладание методик эффективности, основанных на показателях производительности труда, осталось неизменным. В настоящей статье совокупность таких методик именуется традиционной парадигмой управления производительностью.

Целью статьи является анализ традиционной и обоснование новой парадигмы производительности.

Изложение основного материала исследования. Оптимальное распределение факторов по отношению к выбранной технологии – одна из наиболее трудных и сложно формализуемых задач управления ОС.

С точки зрения задачи распределения факторов, управление производительностью является фактически одним из вариантов решения задачи оптимального распределения ресурсов в пределах заданной сметы расходов.

Важность и своевременность решения подобных задач определяется тем, что в каждый момент времени количество и качество искомых факторов ограничено.

Чаще всего понятие «производительность» относится к производительности человеческого труда. Экономика предприятия до недавнего времени использовала лишь одну парадигму роста производительности – установку на повышение только производительности труда. Она свидетельствовала о гносеологических (познавательных) принципах: преобладающей роли фактора труда и возможностях расчёта производительности труда.

Красной нитью традиционной парадигмы производительности был поиск и открытие закона, который в умах последователей этой парадигмы давал бы ответ на все кардинальные проблемы роста и развития: закона повышения производительности труда. Исходным импульсом к поиску такого закона в своё время послужило высказывание Ленина о повышении производительности труда как самом важном, самом главном для победы нового общественного строя.

Суть закона повышения производительности труда заключается в создании максимума продукта при минимуме труда, и поэтому повышение обще-

ственной производительности труда объективно способствует прогрессу человечества, что выражается в росте материального производства, в развитии науки, культуры, искусства, всех сторон цивилизации.

Каждый последующий способ производства побеждает предшествующий, в конечном счёте благодаря тому, что он обеспечивает больший простор для развития производительных сил общества, для роста общественной производительности труда.

Противоречиво подходили исследователи к разрешению проблем производительности труда. Не давали покоя лавры первооткрывателя закона роста производительности труда при социализме – как хотелось открыть этот желанный закон в бесклассовом, лишённом антагонистических противоречий обществе.

За годы советской власти было сформулировано пять вариантов так называемого закона роста (повышения) производительности труда:

- закон повышающейся производительности труда;
- закон экономии времени;
- закон неуклонного роста производительности труда;
- закон неуклонного роста эффективности труда;
- закон неуклонного роста производительной силы труда.

Проблематика этих законов и является прокрустовым ложе² традиционной парадигмы производительности.

Низкая эффективность традиционной парадигмы управления производительностью следует из превалирования показателей выработки продукции в стоимостном выражении над остальными показателями.

Стоимостные показатели позволяют осуществлять корреспонденцию плановых и отчётных показателей предприятия, но в силу своих экономико-генетических свойств (подверженности влиянию со стороны ценовых факторов, ассортиментных сдвигов в структуре выпуска и др.) неэффективно отражают реальную динамику соотношения расходов и результатов производства, особенно на низших уровнях производственных процессов в ОС.

Планово-директивному хозяйственному механизму была свойственна чудовищная гипертрофия роли именно производительности труда, которая, как никакой другой частный показатель эффективности, выступала в качестве объекта управления и на всемерный рост которой были направлены все важнейшие его функции: измерение, планирование, стимулирование, контроль и регулирование.

Но фактически в показатель «производительность труда» вкладывалась отдача всех остальных факторов производства.

В качестве иллюстрации этого тезиса сошлёмся только на один источник: «Анализ роста производи-

² Прокрустово ложе – искусственная мерка, под которую стараются насильственно подогнать что-либо.

тельности труда показывает, что среди множества факторов, предопределяющих и обеспечивающих управление производительностью труда, наибольшую весомость имеет повышение технического уровня производства, включающего уровень технической вооружённости труда, уровень технологии, уровень организации труда и производства в целом. Между ними существуют определённые зависимости, которые составляют основу механизма управления производительностью труда» [11].

Но как раз выявление этих постулируемых определённых зависимостей явилось непреодолимым Рубиконом для данного и прочих подобных источников.

В другом источнике повествуется о том, что только «...живой труд обуславливает все издержки при изготовлении товара, оказывает решающее воздействие на всё общественное производство. Поэтому проблема повышения эффективности последнего непосредственно связана с вопросом продуктивного использования рабочей силы, что находит своё выражение в категории производительного труда» [12]. В этом случае овеществлённый, прошлый труд выпадает из исследовательского фокуса проблем повышения эффективности производства со всеми вытекающими последствиями: невнимание к научно-техническому прогрессу, методикам мотивации труда «синих воротничков» и т. д.

Аморфность традиционной концепции производительности факторов производства состоит:

в отсутствии анализа взаимосвязи и взаимообусловленности факторов производства;

в нестыковке технических, технологических и экономических параметров производительности различных факторов производства;

в игнорировании связи между ПФП и самодостаточностью ОС;

в отсутствии методик стимулирования производительности факторов.

Методологическим противоречием традиционной системы управления ПФП является то, что в сфере управления изначально оказывается искажённый объект – синкретический³, внутри которого действуют разнонаправленные векторы изменения, в то время как реальный объект остаётся количественно и качественно неопределённым.

Другие функции управления ОС систематически и последовательно воспроизводят это противоречие, в ряде случаев дополняя его новыми методическими ошибками (например, управление с использованием понятия «нормативно-чистая продукция» и т.п.). В такой искаженной методологии неизбежно закладывалось противоречие и в основную функцию

управления ОС, которой является функция планирования.

Вследствие этого противоречия предприятия, на которых сдвиги в ассортименте выпуска происходили в сторону более трудоёмкой продукции, испытывали хронический недостаток численности работников, поэтому для выполнения планового задания вынуждены были завешать нормативный фонд рабочего времени за счёт сверхурочных работ.

В свою очередь другая группа предприятий с противоположным значением трудоёмкости могла выполнять планы со значительно меньшими усилиями, практически не привлекая реальных факторов роста производительности факторов производства, что в итоге приводило к нарушению соответствия между размерами фондов экономического стимулирования и величинами расходов и результатов. Схематично традиционная парадигма ПФП изображена на рис. 1.

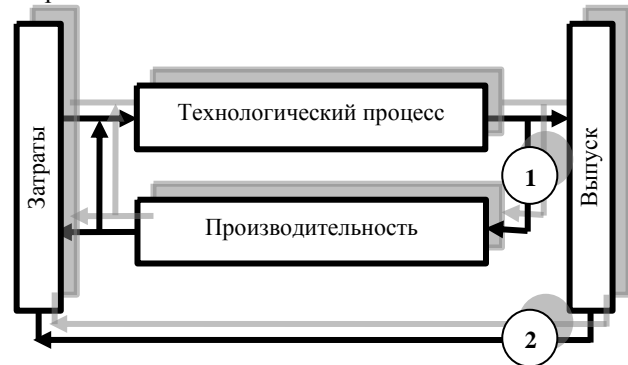

Рис. 1. Традиционная парадигма ПФП

Традиционная парадигма производительности в стратегии развития ведущую роль отводила ускорению роста производительности труда. Подтверждением этому тезису служил тезис К. Маркса: «Общество никак не сможет прийти в равновесие, пока оно не станет вращаться вокруг Солнца труда» [13].

Это образное выражение ассоциативно напоминает геоцентрическую (Птолемею) систему мира, в которой было обосновано движение планет вокруг неподвижной Земли.

И в сегодняшних научных дискуссиях примат фактора «труд» в виде «производительной силы общества» не покидает смыслового поля экономических категорий, влетает в ткань политических и социальных доктрин и программ: «Основной ресурс развития страны – её граждане» [14].

Даже в самом современном учебнике по управлению производительностью (логичней его нужно было бы назвать «Управление производительностью труда») с первых страниц постулируется, что «...головним серед усіх ресурсів є праця людини, бо тільки завдяки праці як усвідомленої і доцільної діяльності людини предмети праці та засоби праці, тобто речові фактори, „оживають і відбувається процес виробництва життєвих благ як для кожної людини, так і для суспільства загалом» [15].

³ Синкретизм – слитность, нерасчленённость, характеризующая первоначальное, неразвитое состояние (разновидность эклектизма) – Словарь иностранных слов под редакцией Лёхина И.В. и Петрова Ф.Н., 3-е издание. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1949, с.594.

Весь период становления и функционирования командной экономики шёл поиск результатного показателя, который бы комплексно характеризовал эффективность функционирования предприятия.

Подводя своеобразный итог этой многодесятилетней эпохи, Р.В. Гаврилов отмечает: «...до сей поры не разработан и не внедрён в хозяйственную практику итоговый показатель экономической эффективности производства» [16]. Действительно, экономисты предприятия не могут ответить на вопрос об эффективности хозяйствования в ситуации, когда показатели производительности предприятия изменялись в различных направлениях, как, например:

производительность работника выросла на 3,4%;

трудоемкость продукции снизилась на 3%;

фондоотдача снизилась на 2%;

рентабельность фондов снизилась на 4%;

прибыль выросла на 2,5% и так далее.

Система стимулирования по отдельным показателям факторной производительности рассогласовывала коллективные и государственные интересы, поскольку выявлялись «выгодные» и «невыгодные» показатели, а значит, «хорошая» и «плохая» продукция.

Подобные системы стимулирования приводили к существенному замедлению научно-технического прогресса на предприятиях, поскольку были увязаны с фондоотдачей, материалоотдачей и прочими видами ресурсоотдачи. При осуществлении, например, механизации и автоматизации производства, как следствие, увеличивалась фондоёмкость продукции и, как результат, работники лишались долгожданных премий за внедрение своих предложений. Элиминировать искажающее реальную картину влияние рыночных, конъюнктурных и инфляционных факторов на производительность факторов производства – это задача новой парадигмы производительности.

В условиях всеобщего динамизма общественного развития нельзя ограничиваться общей парадигмой роста производства за счёт роста производительности только одного фактора.

Теоретические основы повышения производительности в современных условиях необходимо относить не только к труду, но и ко всем остальным факторам производства, а новое качество устойчивого роста производительности подразумевает отнюдь не только ширококомасштабную интенсификацию производства, не только ускорение НТП, не только внедрение инноваций и инвестиций. В своё время из хозяйственной трясины страну уже выводили путём электрификации, химизации, АСУП-изации и ГПС-зации промышленности и сельского хозяйства.

Сейчас во главу угла во всех директивных документах ставят внедрение инноваций.

Все факторы производства равноправны в своём участии в производственном процессе.

Сложность и трудности управления любым объектом, а организационной системой тем более, сложны именно вследствие присутствия множества входных параметров, координировать которые очень сложно, а иногда просто не удаётся должным образом.

Вот почему множатся и размножаются науки, связанные с управлением: управление трудом, управление персоналом, управление расходами, управление ресурсами, управление качеством, управление внешнеэкономической деятельностью, конфигурационное управление и т.п.

Новый характер производства возвёл в новый ранг роль управления ОС и управления ПФП ОС.

Потребность в новой парадигме ПФП вызвана: необходимостью скорейшего роста производства отечественных предприятий при выходе из кризиса;

отсутствием достаточно простых методик контроля и мониторинга роста ОС;

тем, что планирование и учёт себестоимости продукции ОС как инструмента краткосрочного управленческого действия не выявляют плохого управления потенциальными (скрытыми) ресурсами ОС.

Такое слабое и неквалифицированное управление не может быть должным образом диагностировано в настоящий момент использованием традиционной парадигмы ПФП, поэтому крайне необходим такой способ расчёта и измерения ПФП, который:

был бы достаточно простым и доступным на практике, легко контролируемым и прозрачным по своей сути;

был бы общим для всех ОС независимо от форм собственности и особенностей структуры ОС;

устранял влияние факторов рыночной конъюнктуры на расчёт ПФП;

был бы избавлен от абсолютных значений экономических показателей;

выражал бы и учитывал риск в реальном распределении ресурсов ОС между различными альтернативными целями и стратегиями ОС;

учитывал бы неиспользованный потенциал ОС; учитывал и предусматривал динамику показателей производительности;

учитывал бы взаимозависимость и взаимодополняемость различных факторов производства ОС;

был бы приспособлен к многономенклатурным процессам в ОС.

Формирование новой парадигмы роста ПФП ОС может происходить:

путём сознательной переоценки всех методик расчёта ПФП с целью их отбора, систематизации и обновления;

путём революционной смены всех элементов парадигмы роста ПФП на новую.

В том и другом случае имеются свои издержки и упущенные возможности.

Таблиця 1.

Сравнение концепций ПФП ОС

Признаки классификации систем ПФП	Традиционная парадигма ПФП	Новая парадигма ПФП
Основная аналитическая формула расчёта производительности	Производительность равна величине продукта на единицу затрат отдельных факторов производства.	Производительность равна результатной характеристике ОС на единицу затрат факторов в комплексе (системной увязке)
Объект применения концепций ПФП	Экономика как агрегат (макрэкономика), регион, отрасль, ОС	Предприятие, подразделение, вид деятельности (технологии), производственный процесс
Разновидность исследуемых расходов	Совокупный работник (численность занятых, количество отработанных часов), производственный рабочий, величина среднегодовой стоимости ОПФ (количество отработанных станкосмен), станок	Различные категории персонала, капитальных фондов и активов ОС, различные виды факторов производства.
Практический инструментальный арсенал	Отчётный и факторный анализ деятельности ОС	Программы повышения производительности и эффективности ОС.
Основная цель производимого измерения производительности ОС	Научный и практический интерес, требования отчётности и анализа использования факторов производства.	Непосредственное включение в контур управления ОС и её подразделениями.
Варианты показателей производительности ОС	Производительность труда, фондоотдача, материалоотдача	Многофакторные показатели производительности.
Влияние внутренней эффективности на эффективность ОС	Из-за диктата рынка производителя не влияла	Диктат рынка покупателя.

В эволюционном методе реконструкции парадигмы могут оказаться сохранёнными слишком много старых представлений и приёмов, что не позволит объективно оценивать цели, роль и значение роста ОС в переходной экономике.

Революционный метод может использовать не полностью апробированный комплекс методик и правил, что может привести к переходу границы критической массы, которую экономический механизм не в силах будет потребить в оптимальных условиях сохранения своего роста и развития, а потеря условий оптимальности будет сопровождаться снижением потенциала роста и увеличением упущенных возможностей для ОС.

Сравнение различных концепций производительности (традиционной и новой парадигм производительности) приведено на табличном (табл. 1) и схематическом (рис. 2) уровнях.

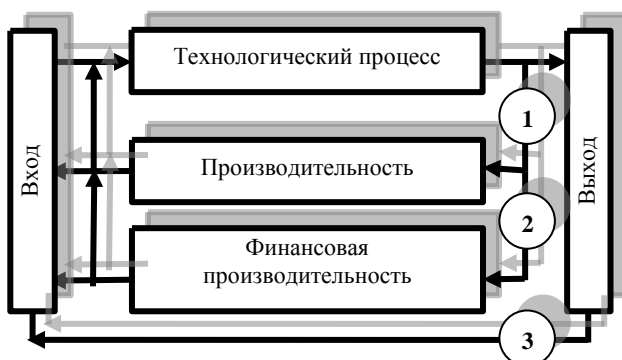

Рис.2. Новая парадигма ПФП

Основной задачей новой парадигмы расчёта ПФП является выделение среди факторов, контро-

лируемых и не контролируемых со стороны ОС, к которым она может только подстроиться, т.е. разложение результата деятельности ОС на две составляющие, одна из которых зависит от внутренних организационно-технологических усилий и потенций, что и характеризуют показатели производительности труда, капитала и мотивации, определяя факторы, влияющие на общую производительность ОС для последующей разработки программы её повышения, а вторая – от конкретных рыночных условий и цен на продукцию, сырьё, материалы, энергию (конъюнктурных факторов).

Особенностями новой парадигмы ПФП являются:

управление ОС приобретает свойства производительной силы в той мере, в какой оно является инициатором и двигателем ветвящегося инновационного процесса как внутри ОС, так и во внешней для ОС сфере;

отношения производителя и потребителя приобретают характер доверительного партнёрства.

Производительными становятся многие другие функции, не участвующие непосредственно в изготовлении продукции, поэтому крайне необходимы показатели, отражающие своеобразие роли каждого фактора и в то же время позволяющие формировать общую оценку. В категориях инфраструктурного персонала ОС в Украине преобладает административно-управленческий персонал, обеспечивающий функции приказного управления, и недостаточно развиты категории инфраструктурного персонала,

которые должны обеспечивать саморазвитие и самодостаточность⁴ ОС;

оценки производительности должны носить интегрально-факторный характер, позволяющий учитывать роль и взаимовлияние всех факторов производства, а также осознавать системно-интегральный характер производительности современной ОС.

На сегодняшний день производственный продукт ОС – это продукт в максимально удобной форме, с учётом мнения и запросов потребителей.

Тесная связь с потребителем, предугадывание изменений их вкусов, инициирование потребительского выбора. Ускоряющийся НТП сочетается с научным экспериментом.

Продукт современной ОС – сложное динамическое единство «материальных» и «нематериальных» свойств, которое обеспечивает организацию и профессиональную сбалансированную работу многочисленных групп специалистов из самых различных областей. Перекос в сторону одной из них разрушает эту целостность с потерей потребительских качеств, престижа и имиджа данной ОС.

По отношению к процессу производства ОС производительность (результативность) является следствием первой ступени (рис. 3).

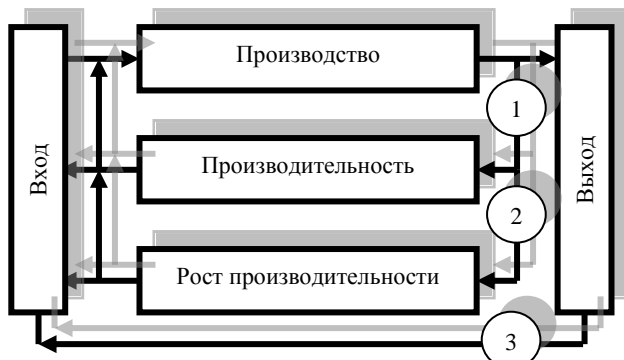

Рис. 3. Модель организационной системы:

- 1 – первый контур обратной связи;
- 2 – второй контур обратной связи;
- 3 – третий контур обратной связи

Преимущественная ориентация на приоритет и рост ПФП (2-й контур обратной связи) не является принципиально новой формой (парадигмой) управления производством, а отражает смещение акцентов с оценки текущего состояния фирмы (которое оценивается в первую очередь показателем прибыли) на оценку состояния в перспективе, которое характеризуется технологическим и организационным состоянием ОС, по отношению к конкурентам, а количественно выражается в показателе ПФП.

ОС, добивающаяся высоких финансовых результатов за счёт удачно сложившейся рыночной конъюнктуры, не имеет радужных перспектив, если не сумеет реально (то есть после дефляции издержек и результатов) повысить производительность факторов производства.

Главной целью системы управления производительностью факторов производства является повышение эффективности использования факторов производства ОС.

Возможность для успешных внешних маневров открывается только тогда, когда экономисты и менеджеры ОС смогут анализировать состояние своего хозяйства (1-й контур обратной связи), будут уметь управлять ОС (2-й контур обратной связи), смогут оценивать действительные перспективы ОС (3-й контур обратной связи) и действительно использовать их для достижения стратегических целей ОС.

В условиях инфляции прибыль не является надежным ориентиром устойчивости ОС в долгосрочной перспективе. Гарантия стабильной доходности ОС – минимизация расходов производства на единицу продукции, а это в свою очередь означает максимизацию производительности.

Результативность труда работников без учёта и связи с результативностью работы капитала, результативностью материалоотдачи, энергоотдачи и отдачи других факторов производства односторонне характеризует производственный процесс ОС.

Выводы. В рыночных условиях производительность и устойчивость ОС тесно взаимосвязаны: фирма, имеющая среднюю производительность, а не большую, чем у других, находится в постоянной зависимости от рынка, стабильный рост результативности ОС снижает эту зависимость и дает ОС возможность для маневра.

Цивилизованный экономизм и менеджмент, принимающие в свой оборот такие не совсем благозвучные для современного языка сочетания, как энергоменеджмент, капиталоменеджмент, материаломенеджмент, менеджер в области управления трудовыми ресурсами (лейборменеджмент) – лишний раз подчеркивают то значение различных факторов производства, которое приобретает сегодня квалифицированное и успешное управление производством через способы выбора «параметров диагностирования» ОС.

В отличие от естественных наук, менеджмент нуждается не только в моделях ОС, которые предельно точно описывают изучаемый объект, но и в моделях, которые позволяют воздействовать на процессы, происходящие в объекте с учетом ограниченных ресурсов для получения дополнительной информации. Для менеджера оптимальной численной оценкой является та, которая позволяет вывести управляемый объект на заданные параметры развития.

Л и т е р а т у р а

1. Кузнецов Б. Г. Физика и экономика / Кузнецов Б. Г. – М., Наука, 1967. – 250 с.

⁴ Самодостаточность – независимость от каких-либо обстоятельств или наличие в чём-то значительных преимуществ; самодостаточность предполагает самостоятельность, независимость, использование внутренних ресурсов для достижения достаточности; достаточность же означает удовлетворение определённым потребностям.

2. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков – М.: СИН-ТЕГ. – 668 с.
3. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Метафізика економіки / В.Д.Базилевич, В.В. Ільїн – К.: Знання, 2007, 2007. – 718 с.
4. Большой экономический словарь. / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1997, с.528.
5. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Р. Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 480 с.
6. Производительность, инновации, качество трудовой жизни и занятость: Меморандум Европейской Ассоциации национальных центров производительности. – Брюссель, февраль 1999 г.
7. Кремнев Г. Р. Управление производительностью и качеством. 17–модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 5 / Г. Р.Кремнев – М.: ИНФА–М, 2000. – 256 с.
8. Прокопенко И.И. Управление производительностью: Практик. руководство: Пер. с англ. / И.И. Прокопенко – К.: Техника, 1990. – 319 с.
9. Синк Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение: Пер. с англ. / Д.С. Синк / Общ. ред. и вступ. ст. В.И.Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.
10. Мескон М, Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента Пер. с англ. / Д.С. Синк / Общ. ред. и вступ. ст. Л.И.Евенко. – М.: Издательство ДЕЛО, 1997. – 512 с.
11. Корюшкин В.А. Комплексный подход к управлению производительностью труда / В.А. Корюшкин – Л.: ЛДНТП, 1986. – 260 с.
12. Ткаченко В.П. Вопросы теории производительности труда / В.П. Ткаченко – К.–Д, 1976, с. 8.
13. Маркс К., Энгельс Ф., Соч. – 2-е изд. – т. 18. / К.Маркс, Ф. Энгельс, стр.551-552.
14. Обращение к народу Президента Украины по случаю 11-й годовщины независимости Украины // Урядовий кур'єр, 28.08.2002, с.2.
15. Калина А.В. та ін. Менеджмент продуктивності: Навч. Посібник / А.В. Калина, С.П. Калініна, Н.Д. Лук'яненко. – К.: МАУП, 2005. – 232 с.
16. Гаврилов Р.В. Показатели, факторы и анализ производительности труда / Р.В. Гаврилов // Вопросы экономики, 1979, 3, стр.120-123.
8. Prokopenko I.I. Upravlenie proizvoditel'nost'ju: Prakt. rukovodstvo: Per. s angl. / I.I. Prokopenko – K.: Tjehnika, 1990. – 319 s.
9. Sink D.S. Upravlenie proizvoditel'nost'ju: planirovanie, izmerenie i ocenka, kontrol' i povyshenie: Per. s angl. / D.S. Sink / Obshh. red. i vstup. st. V.I.Danilova-Danil'jana. – M.: Progress, 1989. – 528 s.
10. Meskon M, Al'bert M., Hedouri F. Osnovy menedzhmenta Per. s angl. / D.S. Sink / Obshh. red. i vstup. st. L.I.Evenko. – M.: Izdatel'stvo DELO, 1997. – 512 s.
11. Korjushkin V.A. Kompleksnyj podhod k upravleniju proizvoditel'nost'ju truda / V.A. Korjushkin – L.: LDNTP, 1986. 260 s.
12. Tkachenko V.P. Voprosy teorii proizvoditel'nosti truda / V.P. Tkachenko – K.–D, 1976, s. 8.
13. Marks K., Jengel's F., Soch. – 2-e izd. – t. 18. / K.Marks, F.Jengel's, str.551-552.
14. Obrashhenie k narodu Prezidenta Ukrainy po sluchaju 11-j godovshhiny nezavisimosti Ukrainy // Urjadovij kur'er, 28.08.2002, s.2.
15. Kalyna A.V. ta in. Menedzhment produktyvnosti: Navch. Posibnyk / A.V. Kalyna, S.P. Kalinina, N.D. Luk'janchenko. – K.: MAUP, 2005. – 232 s.
16. Gavrilo R.V. Pokazateli, faktory i analiz proizvoditel'nosti truda / R.V. Gavrilo //Voprosy jekonomiki, 1979, 3, str.120-123.

Свиридюк Ю.Г. Методология розвитку поняття "продуктивність"

В статті наведений аналіз підходів до методології продуктивності. Виявлена традиційна парадигма продуктивності і позначені наслідки її використання в ринкових умовах. Запропонована нова парадигма продуктивності з урахуванням використання п'ятого чинника виробництва – інформації. Підкреслена важливість урахування ролі кожного з чинників виробництва при розрахунках продуктивності. Сформульовані недоліки і переваги даних парадигм до формулювання продуктивності чинників виробництва.

Ключові слова: методологія, продуктивність, парадигма, організаційна система, зворотний зв'язок.

Svyrydyuk Y.G. Methodology of development of concept "the productivity"

In the article the analysis of approaches to methodology of productivity is resulted. The traditional paradigm of productivity is exposed and the consequences of its use are marked and in market conditions. A new paradigm of productivity is offered taking into account the use of fifth factor of production – information. Importance of account of role of each of factors of production at the calculations of productivity is underlined. Failing are formulated and the advantages examined paradigms to formulation of productivity of factors of production.

Keywords: methodology, productivity, paradigm, organizational system, feed-back.

Свиридюк Юрій Григорович – старший викладач кафедри економіки підприємства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; sdg1953@rambler.ru.

Рецензент: **Максимов В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 21.05.2013.

References

1. Kuznecov B. G. Fizika i jekonomika /B. G. Kuznecov – M., Nauka, 1967. – 250 s.
2. Novikov A.M., Novikov D.A. Metodologija / A.M. Novikov, D.A. Novikov – M.: SIN-TEG. – 668 s.
3. Bazilevich V.D., Il'in V.V. Metafizika ekonomiki / V.D.Bazilevich, V.V. Il'in – K.: Znannja, 2007, 2007. – 718 s.
4. Bol'shoj jekonomicheskij slovar'. / Pod red. A.N. Azrilijana. – M.: Institut novej jekonomiki, 1997, s.528.
5. Enciklopedija biznesmena, ekonomista, menedzhera / Za red. R. Djakiva. – K.: Mizhnarodna ekonomichna fundacija, 2000. – 480 s.
6. Proizvoditel'nost', innovacii, kachestvo trudovoj zhizni i zanjatost': Memorandum Evropejskoj Associacii nacional'nyh centrov proizvoditel'nosti. – Brjussel', fevral' 1999 g.
7. Kremnev G. R. Upravlenie proizvoditel'nost'ju i kachestvom. 17–modul'naja programma dlja menedzherov «Upravlenie razvitiem organizacii». Modul' 5 / G. R.Kremnev – M.: INFA–M, 2000. – 256 s.

УДК 338.439

ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ РЕГИОНА

Суйеубаева С.Н.

GOING NEAR ANALYSIS OF THE STATE AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITALS OF REGION

Sueubaeva S.N.

В статье рассмотрена эволюция взглядов на проблему анализа состояния и развития человеческих ресурсов на региональном уровне. Обоснована необходимость оценки человеческих ресурсов на уровне области или региона. Предлагается решение данной проблемы на основе обобщения существующих подходов и точек зрения. Приведена система показателей оценки состояния человеческих ресурсов, рекомендованная статистической комиссией ООН, которая дополнена показателями состояния демографической, социальной и экологической сферы развития региона. Определены подходы к анализу состояния и развития человеческих ресурсов.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, инновационная деятельность, инновационная экономика, инвестиции в развитие человеческих ресурсов, экономика знаний, устойчивое развитие человеческих ресурсов.

Постановка проблемы. Устойчивое развитие Казахстана и реализация задачи по вхождению республики в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира, как это предусмотрено Посланием Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на 2012 год, должны базироваться на модернизации отечественной экономики. Президент отмечает что успешность развития страны зависит прежде всего от знаний, благосостояния, социального и физического самочувствия всех казахстанцев [1]. Модернизация современной экономики Казахстана невозможна без эффективного развития человеческих ресурсов. Устойчивое развитие регионов в современных условиях не может быть обеспечено только за счет реализации их основных факторов производства, оно предполагает формирование и использование человеческих ресурсов, знаний и новых технологий, которые внесут положительную динамику в создание и наращивание ценностей казахстанского общества. Степень участия человеческих ресурсов в производственных процессах становится важнейшим фактором конкурентоспособности любого государства, определяющим ее возможности и роль в мировой экономике. Качество человеческого капитала тесно связано с информационным знанием и образованием; только образование повышает способность воспринимать знания и генерировать но-

вые идеи. Перманентное создание новых знаний возможно при построении механизма непрерывного образования и вовлечения в него всех субъектов управления человеческим капиталом.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам, связанным с формированием и развитием человеческих ресурсов, посвящены многочисленные научные публикации отечественных и зарубежных специалистов. Среди зарубежных ученых, внесших вклад в изучение человеческих ресурсов, проблем их формирования и влияния на эффективность развития экономики, следует выделить Р. Барроу, Г. Беккера, У. Боуэна, Дж. Вэйзи, Дж. Кендрика, Й. Ли, Дж. Минцера, У. Петти, А. Тоффлера, Л. Туроу, Т. Шульца, М. Фишера, М. Фридмена. Среди работ российских ученых, занимавшихся вопросами формирования и развития человеческих ресурсов следует отметить исследования В.С. Гойло, А.И. Добрынина, С.А. Дятлова, Р.И. Капелюшников, М. М. Критского, С. А. Курганского, В. И. Марцинкевича, В. Т. Смирнова, Л.И. Абалкина, О. Б. Дигилиной, И. В. Соболевой. Исследованию сущности интеллектуального капитала уделяется особое внимание в трудах зарубежных авторов: Э. Брукинга, Т. Бьюзена, Р. Нельсона, а также российских ученых: Б. Б. Леонтьева, В. Л. Иноземцева, С. А. Ленской. Однако следует заметить, что в существующей литературе остаются недостаточно разработанными вопросы оценки человеческих ресурсов как фактора формирования экономики знаний, а также методы управления человеческими ресурсами на региональном уровне.

Цель статьи – разработка методики анализа состояния и развития человеческих ресурсов на основе комплексного подхода.

Изложение основного материала исследования. Оценка роли факторов, влияющих на формирование количественных и качественных характеристик человеческих ресурсов, в процессе разработки региональной политики имеет немаловажное значение. Анализ показал, что существует множество подходов к анализу состояния и развития человеческих ресурсов на региональном уровне. Каждый

из подходов имеет свои преимущества и недостатки, а также дополняет другие подходы. Исходя из этого, предлагается использовать комплексный подход, подразумевающий изучение основных составляющих данного понятия, которые характеризуются определенными показателями.

Формирование и развитие человеческих ресурсов напрямую зависит от уровня социально-экономического развития области, в то же время, развитие области и перспективы роста в полной мере находятся в зависимости от качественного состояния человеческих ресурсов [2, с. 152].

Значение человеческих ресурсов и необходимость их оценки на уровне области или региона объясняется следующими причинами:

1) главным фактором социально-экономического развития региона является комплексная оценка человеческих ресурсов как критерий его инвестиционной привлекательности;

2) состояние человеческих ресурсов, определенные критерии их оценки, сбор и анализ информации служат основой для выбора стратегии региональной социально-экономической политики.

При оценке состояния человеческих ресурсов области необходимо проследить тенденции в образовании, демографии, экологии, здравоохранении, рынке труда, культуре. Именно состояние этих сфер и определяет возможность развития и наращивания человеческих ресурсов.

Объективной необходимостью поиска измерителей состояния человеческих ресурсов предопределило появление в экономической литературе и практике большого количества научных и практических подходов, которые можно объединить в несколько групп.

Первый подход ориентирован на использование натуральных показателей, которые затем с помощью системы коэффициентов переводятся в экономические оценки. К достоинствам такого подхода можно отнести простоту и легкость измерения происходящих процессов.

Учитывая сложности формализации интегральных оценок для большого количества разнокачественных и разномасштабных характеристик человеческих ресурсов, многие исследователи стали использовать более универсальные – стоимостные показатели, что и является вторым подходом.

Каждый из подходов имеет свои преимущества и ограничения и дополняет другой подход. Нам представляется, что для оценки рассматриваемого процесса необходимо использовать комплексный подход, подразумевающий изучение основных составляющих данного понятия, которые характеризуются определенными показателями.

Начиная с 2000г. в экономике появились определенные положительные сдвиги и обозначились тенденции в динамике многих процессов, происходящих и затрагивающих различные сферы жизнедеятельности общества. Исследования стали развиваться с применением методов эконометрического

моделирования и прогнозирования на основе статистической информации, а результаты, полученные по ним, носить более адекватный и достоверный характер.

Большую роль в теории рассматриваемой проблемы сыграли видные ученые России и Казахстана. Например, М. И. Скаржинский, И. Ю. Баландин, А.И. Тяжов и др., изучая аспекты развития и совершенствования человеческих ресурсов региона, детально рассматривают потребности предприятий в квалифицированных кадрах. В частности, они отмечают, что при разработке перспективного плана обычно исходят из предпосылки использования наличного дееспособного населения, подготовленного для труда по специальностям и профессиям в соответствии с отраслевой структурой народного хозяйства и профессионально-квалификационным составом работников. Вместе с тем, чтобы избежать диспропорций в профессионально-квалификационном составе кадров, перспективное их планирование и прогнозирование должно находиться в тесной взаимосвязи с принятым оптимальным вариантом плана развития региона и предприятия с учетом [3, с. 15]:

- численности и особенностей территориального размещения человеческих ресурсов, которые должны пройти переподготовку, или высвобождаемых вследствие механизации, автоматизации в связи с совершенствованием организации труда и производства;

- возможных направлений использования высвобождаемого контингента работников на основе опроса их мнений;

- потребности в работниках по профессиям и специальностям согласно квалификационному разряду и степени ее удовлетворения в привязке к конкретным источникам ВУЗ, техникумы, колледжи, ПТУ. Усиление связи с соответствующими организациями и предприятиями позволит придать процессу выпуска специалистов большую целенаправленность;

- потребности в работниках по профессиям и специальностям в связи с перспективным развитием каждого промышленного предприятия.

По мнению А. Н. Золотораева, рациональное использование человеческих ресурсов на основе достижения оптимальных и взаимообусловленных темпов и пропорций всех звеньев социально-экономического развития должно стать объектом прогнозирования, которое можно рассматривать как необходимый предплановый поиск наиболее оптимальных направлений и возможных вариантов их развития. Автор также заключает, что процесс развития человеческих ресурсов должен стать объектом прогнозирования, который можно рассматривать как необходимый предплановый поиск наиболее оптимальных направлений и возможных вариантов его развития на региональном уровне [3, с. 12].

Как считают В.Е. Ходжабекян, Ю. Вазе и Р.Шеффер, при анализе развития человеческих ресурсов особое значение имеет категория людей, за-

нятых в домашнем хозяйстве. В связи с введением для женщин частично оплачиваемого отпуска по уходу за ребенком до достижения им однолетнего возраста, значительно возрастает доля матерей, остающихся дома на этот срок (а в некоторых случаях и до полутора лет). Кроме того, в домашнем хозяйстве заняты многодетные матери, а среди мужчин – инвалиды и пенсионеры-льготники. Исследователи утверждают, что постоянное расширение государственной помощи семьям с детьми и улучшение пенсионного обеспечения дают основание предполагать, что человеческие ресурсы и занятость лиц трудоспособного возраста в домашнем и личном подсобном хозяйстве в перспективе несколько повысятся [4, с. 52].

Исследуя проблему формирования человеческих ресурсов, Н. Ю. Сорокина сделала вывод, что оценка развития человеческих ресурсов региона должна начинаться с анализа социально-демографической ситуации в регионе. В основе разработки перспективных планов развития региона, как отмечает автор, должно лежать определение потребностей рынка труда в человеческих ресурсах. Эти потребности выявляются в результате анализа спроса на рабочую силу со стороны производственных объединений, предприятий, организаций и т.д. По мнению исследователя, прогнозирование человеческих ресурсов региона заключается в определении наиболее вероятных вариантов изменения их величины в кратко-, средне- и долгосрочной перспективе. При этом исключительно важной задачей является определение будущих уровней рождаемости, смертности, миграции населения, состояния здоровья и образовательной подготовки [5, с.23].

Подходы вышеуказанных авторов, определения методов оценки и анализа уровня развития человеческих ресурсов не определяют единого подхода к проведению перспективной оценки человеческих ресурсов региона. Соглашаясь с упомянутыми методическими аспектами, необходимо заметить, что исследования в этом направлении должны основываться на перспективной оценке количественных и качественных параметров, характеризующих состояние человеческих ресурсов.

В связи с этим возникает необходимость в методической проработке и дальнейшем исследовании этого процесса, принимая во внимание уже имеющиеся разработки, наработки и опыт.

Вопросам оценки состояния человеческих ресурсов отводится большое значение в деятельности различных международных организаций (в частности, Организации объединенных наций (далее ООН)). Так, на 29 Сессии статистической комиссии ООН (февраль 1997 г.) был утвержден минимальный набор национальных данных социальной статистики, рекомендованный рабочей группой по международным статистическим программам и координации экономического и социального совета ООН. Данные показатели широко используются в мировой статистической и экономической практике для оценки состояния человеческих ресурсов. В состав минималь-

ного набора входят следующие показатели: численность населения с разбивкой по полу, возрасту и где необходимо по этническим группам; средняя ожидаемая продолжительность жизни, с разбивкой по полу; материнская смертность; младенческая смертность, с разбивкой по полу; заболеваемость хроническими вирусными инфекциями; охват населения образованием (дошкольное, среднее, высшее); средняя продолжительность обучения в школе, с разбивкой по полу; валовый внутренний продукт на душу населения; доходы домашних хозяйств (уровень и состав); стоимость минимальной продовольственной корзины, необходимой для удовлетворения потребности в пище; уровень бедности населения; доля безработных с разбивкой по полу; уровень безработицы (с учетом и без учета гендерного неравенства); доступ к питьевой воде; обеспеченность санитарно-гигиеническими условиями; обеспеченность жильем.

Статистическая комиссия ООН признала, что данные показатели необходимо рассматривать не как исчерпывающие, а как минимальный перечень, и предложила пользователям дорабатывать его с учетом национальных экономико-статистических показателей и поставленных целей.

Мы полагаем, что для реализации комплексного подхода к оценке человеческих ресурсов на уровне региона, использование интегральных показателей, рассчитываемых по методике ООН, требует насыщения показателями, оценивающими состояние демографической, социальной и экологической сферы развития региона [6, 106].

Система устойчивого развития региона должна исходить из того, что демографическая, социально-экономическая и природно-ресурсная системы влияют друг на друга.

Демографическая система является одной из важных систем в формировании человеческих ресурсов. Она определяет социально-экономическую политику в регионах, в том числе и в области человеческих ресурсов, социального развития и повышения уровня жизни населения.

Демографическая ситуация на региональном уровне, равно как и на общегосударственном, представляет собой результат взаимодействия процессов естественного (рождаемости и смертности) и миграционного движения населения в ходе формирования численности и различных демографических структур населения определенной территории [4, с.35].

Для изучения динамики роста населения анализируются коэффициент роста населения, коэффициент прироста населения, темпы роста населения. Кроме того, в демографической подсистеме следует использовать специальные коэффициенты воспроизводства населения.

Анализируя демографическую ситуацию в стране и регионах, можно сказать, что определяющее значение на процессы воспроизводства населения оказывают не только социально-экономические факторы, но и социально-психологические, и идейно-духовные. Поэтому для преодоления демографи-

ческого кризиса необходимо уделять серьезное внимание пропаганде семейных ценностей в обществе, внедрению принципов социальной справедливости при формировании бюджета, разработке и проведению налоговой политики, восстановлению доверия населения институтам власти путем преодоления коррупции и повышения ответственности государственных служащих и руководителей разных уровней, совершенствования законодательства и правоприменительной практики.

Природно-ресурсная система также играет важную роль в формировании и развитии человеческих ресурсов региона, выступая не только как сфера жизнедеятельности человека, но и как первоисточник всех ресурсов, как один из важных факторов экономического роста [6, с. 106].

Оценка влияния природно-ресурсной системы включает в себя оценку:

- экологического потенциала (объемы выбросов загрязняющих веществ в атмосферу и показатель заболеваемости населения, который в большей степени определяется экологической обстановкой в регионе);

- географического расположения территории;
- ресурсного потенциала.

Социально-экономическая система формирования человеческих ресурсов должна исходить из того, что локомотивом экономического роста является человек, обладающий квалификационными и трудовыми возможностями, социальной активностью и мобильностью, способностью легально адаптироваться к сложившимся условиям и эффективно реализовать возможности своей деятельности. Основной целью социально-экономической системы в формировании и развитии человеческих ресурсов в области является достижение научно обоснованных параметров уровня и качества жизни населения, увеличение средней продолжительности жизни населения, улучшение среды обитания человека, развитие его социальной активности, планирование семьи, рационализация масштабов и структуры личного потребления, обеспечение равных возможностей для получения образования, обеспечение благоприятными условиями труда, медицинской помощи и восстановления здоровья, социальная защита престарелых, инвалидов и других социально уязвимых групп населения (табл. 1).

Показатели экономики знаний. Нет сомнений, что развитие казахстанской экономики возможно лишь при ее переходе к экономике знаний, характеризующейся большим вкладом не материальных, а человеческих ресурсов. Именно такой курс дальнейшего развития страны: “От экономики, основанной на ресурсах, к экономике, основанной на знаниях” определил Президент РК Н.Назарбаев.

Способность создавать, получать доступ и использовать знания является основным определителем международной конкурентоспособности. Основными признаками экономики, основанной на

знаниях, являются прежде всего такие факторы, как [7, 157]:

Таблица 1

Показатели оценки влияния социально-экономической системы на устойчивое развитие человеческих ресурсов

Основные сферы	Показатели
Экономическая сфера	- валовый региональный продукт на душу населения; - объем инвестиций в основной капитал на душу населения; - исполнение бюджета по социальным направлениям.
Сфера благосостояния и жизнеобеспечения	- номинальные и реальные доходы населения; - номинальные и реальные расходы населения; - индекс потребительских цен; - величина прожиточного минимума; - величина потребительской корзины; - величина адресной и социальной помощи; - численность малообеспеченных граждан; - средняя обеспеченность населения жильем; - обеспеченность населения основными видами коммунального обслуживания.
Сфера здравоохранения	- показатели заболеваемости; - показатели здравоохранения; - обеспеченность населения учреждениями здравоохранения; - обеспеченность населения медицинскими кадрами.
Сфера образования и культуры	- показатели образования по всем его видам; - обеспеченность населения учреждениями образования; - обеспеченность населения образовательными и научными кадрами; - показатели инновационной и научной деятельности; - показатели культуры (число библиотек, театров, музеев, клубов, их посещаемость, тираж книг, журналов, газет) - показатели организации достойного отдыха населения.
Сфера труда	- уровень безработицы; - уровень экономической активности (неактивности) населения; - уровень занятости (по образованию, по полу, по видам деятельности); - заработная плата работников.

- превращение знания в интеллектуальный капитал;

- возможность получения доступа к широким информационным ресурсам в течение короткого времени и передача коммуникаций на далекие расстояния по низким ценам и с улучшенным качеством, а также большие удобства, трансформирующие путь взаимодействия людей и компаний;

- глобализация в научно-исследовательских и опытно-конструкторских работах (НИОКР), технологиях, производстве, торговле, финансах, средствах коммуникаций и информации, стимулируемая национальным и международным дерегулированием, коммуникационной революцией, связанной с информационными технологиями (ИТ).

Один из наиболее комплексных и конструктивных подходов к измерению готовности той или иной страны к переходу на модель развития, основанную на знаниях, был предложен в 2004 году Всемирным банком в рамках программы «Знания для развития» (Knowledge for Development – K4D). Программа K4D предлагает также два сводных индекса – индекс экономики знаний (The Knowledge Economy Index – KEI) и индекс знаний (The Knowledge Index – KI) (рис. 1).

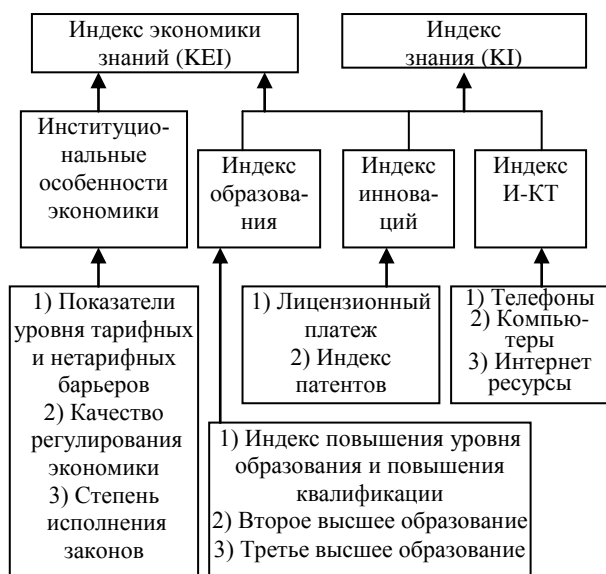

Рис. 1. Показатели «Экономики знаний»

Индекс экономики знаний – это средний из четырех индексов и индекса институционального режима, индекса образования, индекса инноваций и индекса информационных технологий и коммуникаций.

Индекс знаний – это средняя величина трех из них – индекса образования, индекса инноваций и индекса информационных технологий и коммуникаций.

Эти индексы подсчитываются для каждой страны, группы стран и всего мира в целом. Для измерения качественных показателей используется семибальная шкала оценок, где 0 – низший, а 7 – высший бал, в некоторых случаях используется пятибальная шкала оценок.

По расчетам Всемирного Банка за 2011 год, наиболее высокий индекс знания и экономики знаний среди 140 обследованных стран сложился в Швеции – 9,43 и 9,38, Финляндии – 9,33 и 9,22, в следующей за ними Дании – 9,16 и 9,00. США в этом рейтинге заняли двенадцатую строчку с показателями 8,77 и 8,89 соответственно. Япония разместилась на 22 месте с индексами 8,22 и 8,53 [8]. Страны СНГ занимают в рейтинге знания и экономики знаний Всемирного Банка средние места - с 55 для Украины до 106 для Таджикистана (табл. 2).

Таблица 2

Индексы знания и экономики знания по странам СНГ [8]

55	Россия	5.78	6.96	2.23	6.93	6.79	7.16
56	Украина	5.73	6.33	3.95	5.76	8.26	4.96
59	Беларусь	5.59	6.62	2.50	5.70	7.37	6.79
73	Казахстан	5.04	5.40	3.96	3.97	6.91	5.32
77	Молдова	4.92	5.08	4.44	4.16	5.79	5.28
95	Киргизия	3.82	4.57	1.58	3.12	5.32	5.27
105	Узбекистан	3.14	3.88	0.92	3.13	5.65	2.87
106	Таджикистан	3.13	3.33	2.55	2.18	4.66	3.14

Казахстан при индексе знаний 5,40 с высокой составляющей образования 6,91 имеет индекс экономики знаний лишь на отметке 5,04, что объясняется низким уровнем экономического и институционального режима и индексом инноваций – 3,96 и 3,97 соответственно. При этом высокий образовательный потенциал, значительные возможности инновационного процесса и достаточно развитая база фундаментальной и прикладной науки являются основой для достаточно высоких значений Казахстана в международных индексах, связанных с развитием общества знаний.

В экономике знаний существует два противоположных процесса. С одной стороны, производство фундаментальных знаний концентрируется в нескольких центрах, с другой – прикладное знание и его потребление мгновенно распространяются по всему миру. Производителями фундаментального знания выступают пять стран мира – США, Япония, Франция, Великобритания и Германия. В странах-производителях сосредоточены и крупнейшие научные центры. Всемирно известные центры производства знаний – это штаты Массачусетс и Калифорния в США, университетские города Кембридж и Оксфорд в Великобритании, Париж во Франции. В развитых странах в сфере науки и высоких технологий сегодня занято 25% трудовых ресурсов. Около 40% от общемировых затрат на научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки (НИОКР) приходится на США. Участие частного капитала в финансировании НИОКР в странах Европейского Союза (ЕС) достигает 55%, а в США – 67%. К традиционным производителям знаний в последние годы добавились Австралия, Финляндия, Южная Корея, Тайвань, Сингапур и др.

Для успешного достижения целей «умной экономики» Казахстан первым среди стран СНГ разработал Программу по формированию и развитию национальной инновационной системы РК на 2005 – 2015 годы, Государственную программу развития науки до 2012 года, принял Стратегию индустриально-инновационного развития Казахстана на 2003-2015 годы.

Анализируя в целом готовность Казахстана вступить на путь развития, основанный на знаниях, можно отметить, что экономика страны имеет хо-

рошие возможности, которые обусловлены в первую очередь достаточным образовательным потенциалом, возможностями инновационного процесса и достаточно развитой материально-технической базой национальной инновационной системы.

Выводы. Необходимым условием развития общества становится не только обеспечение экономического роста, но и его тесная взаимосвязь с процессом воспроизводства человеческих ресурсов как основной цели развития. Важнейшей составляющей воспроизводства человеческих ресурсов является категория развитие - закономерное изменение явления или процесса во времени, его количественное, качественное и структурное преобразование. Различия в развитии человеческих ресурсов обусловлены степенью участия государства, масштабами отраслевого обучения, профессиональными стандартами, непрерывностью развития, повышением квалификации, профессиональным образованием и стажировкой, методами обеспечения связи между системой образования и экономикой.

Предложена методика анализа состояния и развития человеческих ресурсов, основой которой является комплексный подход, способствующий получению достаточно информативной оценки четырех уровневых групп — по состоянию на определенную дату (за определенный период) — показателей: демографической, социально-экономической и природно-ресурсной системы развития региона, показателей экономики знаний. По каждому блоку определяется общий индекс развития, на основе которых выводится интегрированный индекс развития человеческих ресурсов региона. Такой комплексный анализ состояния и развития человеческих ресурсов позволяет детально проанализировать социально-экономическое положение в регионе, выявить существующие проблемы, определить круг задач и способы их решения.

Л и т е р а т у р а

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана в 2012 году // Официальный сайт Президента Республики Казахстан - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akorda.kz>.
2. Benhabib, Jess, Spiegel, Mark, 1994. The Role of Human Capital in Economic Development: Evidence from Aggregate Cross-Country Data. Journal of Monetary Economics 34, 143-173.
3. Трудовой потенциал социалистического общества // Скаржинский М.И., Баландин И.Ю., Тяжов А. И. М: Экономика, 1987 г. – 172 с.
4. Демографические проблемы и воспроизводство трудовых ресурсов // Ходжабекян В.Е., Вазе Ю. и Шеффер Р.. Ереван, 1983 г. – С.125
5. Сорокина Н. Ю. Формирование трудового потенциала региона (на примере Тульской области): Автор. дис. на канд. экон. наук. Тула, 2002 г.
6. Петрова Е.А. Современный подход к оценке человеческих ресурсов региона // Научная электронная библиотека - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.elibrary.ru>.
7. Fu, Xiaolan, 2004. Limited Linkages from Growth Engines and Regional Disparities in China. Journal of Comparative Economics 32, 148-164.
8. Программа «Знания для развития» (Knowledge for Development) // Официальный сайт Всемирного банка - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.WorldBank.org>.

R e f e r e n c e s

1. Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana v 2012 godu // Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan - [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.akorda.kz>.
2. Benhabib, Jess, Spiegel, Mark, 1994. The Role of Human Capital in Economic Development: Evidence from Aggregate Cross-Country Data. Journal of Monetary Economics 34, 143-173.
3. Trudovoj potencial socialisticheskogo obshhestva // Skarzhinskij M.I., Balandin I.Ju., Tjazhov A. I. M: Jekonomika, 1987 g. – 172 s.
4. Demograficheskie problemy i vosproizvodstvo trudovyh resursov // Hodzhabejkan V.E., Vaze Ju. i Sheffer R.. Erevan, 1983 g. – S.125
5. Sorokina N. Ju. Formirovanie trudovogo potenciala regiona (na primere Tul'skoj oblasti): Avtor. dis. na kand. jekon. nauk. Tula, 2002 g.
6. Petrova E.A. Sovremennyj podhod k ocenke chelovecheskih resursov regiona // Nauchnaja jelektronnaja biblioteka - [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.elibrary.ru>.
7. Fu, Xiaolan, 2004. Limited Linkages from Growth Engines and Regional Disparities in China. Journal of Comparative Economics 32, 148-164.
8. Programma «Znanija dlja razvitija» (Knowledge for Development) // Oficial'nyj sajt Vsemirnogo banka - [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.WorldBank.org>.

Суйсубасва С.Н. Підходи до аналізу стану і розвитку людських ресурсів регіону

У статті розглянуто еволюцію поглядів на проблему аналізу стану і розвитку людських ресурсів на регіональному рівні. Обґрунтовано необхідність оцінки людських ресурсів на рівні області або регіону. Пропонується розв'язання цієї проблеми на основі узагальнення існуючих підходів і точок зору. Наведено систему показників оцінки стану людських ресурсів, рекомендовану статистичною комісією ООН, доповнену показниками стану демографічної, соціальної і екологічної сфери розвитку регіону. Визначено підходи до аналізу стану і розвитку людських ресурсів.

Ключові слова: людські ресурси, інноваційна діяльність, інноваційна економіка, інвестиції в розвиток людських ресурсів, економіка знань, стійкий розвиток людських ресурсів.

Sueubaeva S.N. Going near analysis of the state and development of human capitals of region

The article considers the evolution of views on the issue of analysis of state and development of human resources on the regional level. The necessity of evaluation of human resources at the level of region or region. Offer a solution to this problem on the basis of generalization of existing approaches and points of view. To assess the status of human resources it is recommended to use a comprehensive approach. The system

of indicators to assess the status of human resources, recommended by the UN statistical Commission, which is supplemented by indicators of demographic and economic, social and environmental development in the region. Determined approaches to the analysis of the state and development of human resources. Conducted comparative-analysis of the index of knowledge and the knowledge economy, the CIS countries and on this basis the conditions are defined in-innovative development of Kazakhstan for the nearest years.

Keywords. *Human resources, the sustained development of human resources, knowledge economy index, human resources development.*

Суйеубаєва Салтанат Нурболсінівна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри «Фінанси, облік і оподаткування» Східноказахстанського державного технічного університету імені Д. Серікбаєва; suyeubaeva@mail.ru.

Рецензент: **Костирко Л.А.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 03.06.2013.

УДК 339.9.01

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ТА КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДІВ В УПРАВЛІННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Сущенко О.А.

USING OF GEO-ECONOMIC AND CLUSTER APPROACHES IN THE MANAGEMENT OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISES

Sushchenko O.A.

Показано та проаналізовано тенденції формування сучасної гео економічної парадигми. Визначено тенденції виникнення кластерів як ефективного інструменту управління зовнішньоекономічною діяльністю. Запропоновано концептуальний підхід до організації кластерного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону. Обґрунтовано необхідність формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону на основі відповідної гео економічної моделі та кластеризації інноваційно-орієнтованих секторів зовнішньоекономічного господарського комплексу регіону.

Ключові слова: гео економіка, кластер, управління, зовнішньоекономічна діяльність, регіон, стратегія.

Вступ. Глобальні зрушення, що відбулися, зароджуються та розгортаються у світовій економіці привели до формування гео економіки та гео економічного підходу як сітьового, віртуального та просторового відображення світової економіки. Результатом стає відповідна трансформація системи національних і регіональних зовнішньоекономічних зв'язків та зовнішньоекономічної діяльності із виділенням нових механізмів та атрибутів її здійснення, нових акторів та мотиваційно-цілевих установок. Відповідно до цього трансформації потребує і стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, формування та реалізація якої вимагає застосування нових підходів та інноваційного інструментарію управління.

Питанням управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств сьогодні приділяється багато уваги як у зарубіжних, так і у вітчизняних наукових працях теоретичного та прикладного характеру. Серед них слід виділити напрацювання таких вчених, як П. Друкер, Дж. Хікс, І. Фамінський, А. Кредісов, В. Новицький, Ю. Макогон. Значна увага в сучасних дослідженнях приділяється також і проблематиці розвитку кластерів та кластеризації регіональної економіки, зокрема у роботах М. Портера, М. Маршалла, К. Шумпетера, Л. Радіонової, Р. Хайрулліна. Однак складність означених питань та їхня специфіка з урахуванням впливу глобалізаційного та гео економічного чинників потребує проведення

додаткових досліджень, особливо у площині можливостей поєднання переваг гео економічних та кластерних принципів управління у зовнішньоекономічній сфері.

Метою статті є дослідження можливостей та визначення напрямів комбінаторного застосування гео економічного та кластерного підходів в стратегічному управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний світовий досвід вже дозволяє стверджувати, що значну роль у позитивно спрямованих трансформаціях в економіці відіграє розвиток таких форм та видів зовнішньоекономічної діяльності, що стимулюють розвиток структуроутворюючих галузей, які є інноваційно-орієнтованими. Така інноваційна складова дозволяє визначити ряд основних принципів та напрямів стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону, зокрема формування відповідної стратегії її розвитку. Так, глобальні зрушення у світовій економіці призвели до формування гео економічної парадигми та гео економіки як відображення сучасної системи світового господарства. В результаті система зовнішньоекономічних зв'язків та зовнішньоекономічної діяльності окремої країни та регіону відображають становлення та розвиток гео економіки з її специфічними складовими, інструментами, механізмами та стимулами [1].

В основі гео економічної парадигми є перехід на гео економічну модель зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків, яка, за визначенням Е. Кочетова [2], є відтворювальною (або виробничо-інвестиційною). Як зазначає проф. Е. Кочетов, в сучасних умовах глобалізація звужує масштаб конкурентних ринкових відносин та заповнює їх рентним завдяки перерозподілу світового доходу. До того ж трансграничні фінансові потоки (геофінанси), опосередковуючи блукаючі інтернаціоналізовані відтворювальні цикли (ядра), одночасно з цим породили гігантський потік віртуальних фінансів [2].

Таблиця 1

Моделі кластерної політики

	Тип моделі	Ціль розвитку	Типові заходи	Країна-представник
Мега-мезо-рівень	Модель національних переваг	Переваги у певних секторах економіки, ланцюгах доданої вартості	Ідентифікація кластерної структури, забезпечення сприятливих умов	Канада, Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди
Мезо-рівень	Модель регіонального розвитку	Конкурентоспроможність та економічний ріст регіону	Стимулювання певних напрямів регіональних економік, інвестиції та протекціонізм підприємницьких ініціатив	Уельс, Шотландія, Канада
Мезо-мікро-рівень	Моделі підтримки малого та середнього бізнесу	Конкурентоспроможність малого та середнього підприємництва	Компенсація нестачі інноваційного потенціалу, ріст синергії від тісноти та ступеня взаємодії суб'єктів	США, Нова Зеландія, Австралія, Норвегія
Мезо-мікро-рівень	Модель активізації взаємозв'язків науки та виробництва	Сприяння інноваційному розвитку регіональної економіки	Формування «критичної маси» у технологіях, що розвиваються, шляхом залучення та активізації наукового, інфраструктурного та підприємницького потенціалу	Нідерланди, Австрія, Німеччина

В результаті ми маємо зміну внутрішньої системи регулювання та внутрішнього регламенту світогосподарського механізму, виробництво в межах якого здійснюється у транснаціоналізованих формах далеко за контурами національних виробничо-технологічних ланцюгів, а обмін результатами такого виробництва здійснюється на нових трансформованих з'єднаннях міжнародного поділу праці.

Внаслідок означених процесів у світовому господарстві формуються інтернаціоналізовані відтворювальні ядра (цикли), які набувають рухливого, блукаючого характеру, значно розширюючи тим самим зону господарювання та оподаткування. Сформувалися «країни-системи» із зовнішніми та внутрішніми економічними кордонами, а світ, поряд із політичною картою, отримав гео економічну карту світу. Така трансформація призвела до перетворення моделі зовнішньоекономічних зв'язків світу з торговельно-посередницької та постачальницько-збутової на гео економічну (виробничо-інвестиційну), зумовлену міжкласним поділом праці [2].

Глобалізація як достатньо суперечливий процес, що має позитивні та негативні наслідки, посилює взаємозалежність та взаємообумовленість розвитку національних господарств. Інтенсифікуючи світогосподарські зв'язки, вона формує гігантську гео економіку, що саморозвивається, - структуру, що функціонує як єдиний економічний організм із специфічними інституціональними та правовими системами. В результаті характер та напрями взаємозв'язку національної економіки із зовнішнім середовищем (гео економікою), що здійснюється через зовнішньоекономічну діяльність та зовнішньоекономічні зв'язки, суттєво змінюються. В цих умовах трансформується і роль держави, яка шляхом регулювання даної сфери діяльності здатна адаптувати національну та регіональну економічні системи до вимог глобальної конкуренції.

Як наслідок, гостро постає питання розробки і реалізації нової державної та регіональної стратегії

розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі її відповідної гео економічної моделі. Гео економіка є відображенням інноваційної глобальної трансформації світової системи крізь інтернаціоналізацію знань, що веде до появи нових форм і видів зовнішньоекономічної діяльності та виникнення нових статей обміну. Такі тренди безпосередньо впливають на подальшу інституціоналізацію національної інноваційної системи завдяки формуванню структур інноваційного типу на основі кластерних моделей управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Загалом виникнення кластерів як ефективного інструменту управління економікою в умовах глобальної конкуренції стало результатом пошуку шляхів забезпечення стійкого рівня конкурентоспроможності економічних суб'єктів на різних рівнях господарювання. Створення кластерів не тільки сприяє підвищенню конкурентоспроможності, а й є основою інноваційного розвитку економіки. Саме тому сьогодні кластерна політика стає одним із головних напрямів державної політики щодо підвищення національної та регіональної конкурентоспроможності у провідних економіках світу [3]. Особливо доцільним проведення кластерної політики та використання кластерного підходу є в сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств, оскільки наявність синергетичного ефекту забезпечує зростання ефективності функціонування навіть підприємств-конкурентів в рамках одного кластера.

Наразі сформувалося два основних типи моделей кластерної політики (табл. 1) [4].

Першу з них використовують країни, що реалізують «континентальну політику» розвитку кластерів. До них можна віднести деякі азійські та європейські країни – Японію, Республіку Корея, Сінгапур, Швецію, Францію та ін. В цих країнах значну роль відіграє активна державна політика розвитку кластерів. Вона включає комплекс заходів – від вибору пріоритетних кластерів та фінансування проєк-

тів з розробки стратегій та програм їхнього розвитку до цільового створення ключових факторів успіху їхньої діяльності (наприклад, створення інфраструктури, центрів досконалості у галузі НДДКР та ін.). Основний принцип другої, англосаксонської моделі, що застосовується у США, Великій Британії, Австралії, полягає в тому, що кластер розглядається як ринковий організм. Роль державної влади полягає у знятті бар'єрів для його природного розвитку. До особливостей кластерної політики в цих країнах слід віднести те, що основними гравцями є регіональна влада та регіональні організації, які разом з ключовими гравцями кластерів розробляють та реалізують програми їхнього розвитку. Державна влада у деяких випадках фінансує та підтримує пілотні проекти [5].

Очевидно, що створення нових та вдосконалення діяльності існуючих кластерів, діяльність яких орієнтована на зовнішньоекономічну сферу, потребує формування відповідного підходу до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, що входять до кластера. Тобто мова йде про формування концептуального підходу до кластерного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств (рис. 1).

Формування кластерів у сфері зовнішньоекономічної діяльності дозволяє інтенсифікувати інноваційну діяльність та освоєння геоekonomічних переваг кожного регіону. З точки зору формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності така кластеризація дозволяє сформулювати відповідний геоekonomічний вектор стратегічного розвитку інноваційно-орієнтованих секторів зовнішньоекономічного господарського комплексу регіону та створити відповідний інноваційний заділ. Очевидно, що пода-

льший розвиток зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств та зовнішньоекономічного сектора у цілому, підвищення його конкурентоспроможності та ефективності багато в чому пов'язано з інноваціями, активізацією розвитку ємних знань та високотехнологічних сфер [1].

У зв'язку з цим суттєво підвищується роль зовнішньоекономічних зв'язків щодо залучення та ефективного використання зарубіжних інвестицій і високих технологій для облаштування національного інноваційного сектора, реалізації на цій основі спільних міжнародних проектів і програм. Через зовнішньоекономічні зв'язки, використовуючи розгалужену інформаційну мережу та мережу інтегрованих зовнішньоекономічних структур, ми маємо нагоду прослідкувати за реальними світовими інноваційними процесами з тим, щоб проводити своєчасне урахування цих процесів при формуванні стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону.

Побудова стратегії розвитку ЗЕД підприємств регіону в умовах глобальних зрушень визначена необхідністю концептуального обґрунтування загальноосвітових глобальних трансформацій з урахуванням геоekonomічних особливостей регіону. Відповідно до цього підходу саме геоekonomічний простір є в основі загальної ситуаційної моделі прийняття стратегічних рішень щодо реалізації глобальних, загальнодержавних та регіональних економічних завдань в їхньому взаємозв'язку та узгодженості. Слід враховувати, що сучасна світова ситуаційна модель визначається цілісністю та єдністю світового господарства із його геополітичною, геоekonomічною та геостратегічною складовими.

Рис. 1. Концептуальний підхід до організації кластерного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств регіону

При цьому важливим наслідком глобалізаційних процесів та глобальних зрушень стало виникнення нових економічних кордонів, що не співпадають з адміністративними, але які стають рівноправними ланками світової економіки та є носіями транснаціоналізованих структур. В результаті транскордонні потоки формують нові напрями та форми зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків, що визначають зовнішньоекономічну спеціалізацію всього регіону.

Розробка та реалізація стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону на означених засадах підвищує потенціал інтенсифікації взаємодії національної, регіональної і світової економіки за допомогою переходу до консолідованої міжрегіональної стратегії, що дозволяє суб'єктам господарювання ефективно адаптуватися і спільно інтегруватися в глобальні процеси. У глобальній контексті принципами побудови такої стратегії є:

забезпечення стійкості і безпеки трансграничних взаємодій;

інтенсифікація транскордонних зв'язків на умовах взаємовигідності;

урахування економічних інтересів підприємств регіону при створенні глобальних транспортно-комунікативних мереж.

Реалізація виділених принципів покликана забезпечити конкурентоспроможність, стійкість і безпеку підприємств регіону у зовнішньоекономічній сфері при інтеграції в глобальні процеси з урахуванням їх господарської специфіки.

Також слід зазначити, що у стратегічному управлінні зовнішньоекономічною діяльністю особливу роль відіграють потенційні можливості, спроможності, а також специфічні компетенції підприємства, що дозволяють йому набути глобальних конкурентних переваг та забезпечити їх стратегічний характер. Саме конкурентні переваги стратегічного характеру створюють майбутню вартість підприємства. З точки зору стратегічного управління головним є здатність підприємства перетворювати власні ресурси, здатності, можливості та компетенції у виробництво (діяльність) на обраному зовнішньому ринку.

Специфічні, або ключові, компетенції підприємства, як вказують Х Хамел та К. Прахалад [6], є в основі його конкурентних переваг та становлять «портфель компетенцій підприємства». Ключові компетенції є основою випереджаючого розвитку будь-якого лідера на світовому ринку.

Серед основних типів ключових компетенцій слід виділити виробничі, технологічні, організаційні, управлінські. Останні заслуговують на особливу увагу, оскільки від якості та обґрунтованості управлінських рішень залежить вся поточна та майбутня діяльність підприємства. Зокрема характер та рівень управлінських компетенцій визначає глобально-орієнтовану стратегію підприємства, розподіл та використання його ресурсів, інформаційне забезпечення діяльності та ін.

Найбільш значущим напрямом розвитку управлінських компетенцій у сучасних умовах є knowledge management. У нашому випадку він полягає у розробці спеціалізованих заходів, спрямованих на створення, накопичення та дифузії знань у сфері стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Перш за все мова йде про створення нових інструментів управління на основі знань, необхідних в сучасних умовах жорсткої конкурентної боротьби, перманентної нестабільності глобальних ринків та світової кон'юнктури, а також кризових явищ у світовій економіці.

Поточні умови потребують розробки нестандартних інноваційних рішень у сфері управління, здійснення маневрів на зовнішніх ринках, непередбачених для конкурентів.

Висновки. Загострення конкурентної боротьби та активізація глобальних економічних процесів висуває нові вимоги до підходів, що використовуються при розробці стратегій розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства. У першу чергу це пов'язано з тим, що сьогодні зовнішнє середовище змінюється набагато швидше та драматичніше, ніж це було декілька років тому, а ступінь невизначеності впливу різних чинників на суб'єктів та умови господарювання зростає. Проте очевидно, що для успіху в конкурентній боротьбі на зовнішніх ринках важливе не те, якими активами володіє підприємство на даний момент часу, а те, з якою швидкістю воно здатне створювати необхідні активи і розвивати їх. Перехід підприємства до стратегій, що базуються на умовах, в яких воно діє, є суттєвим кроком на шляху розвитку стратегічного управління його зовнішньоекономічною діяльністю. Йдеться про традиційний підхід до розробки стратегії як реакції на минулі і поточні зміни зовнішнього середовища з урахуванням внутрішніх умов, властивих підприємству. У цьому випадку процес планування передбачає збір значного обсягу даних про стан ринку і тенденції його зміни, а також про діяльність підприємства у нинішній момент часу і у нещодавньому минулому. Проте не слід забувати, зміни, що стрімко відбуваються на ринку, роблять майбутнє все більш невизначеним і менш передбачуваним. Традиційний процес розробки стратегії є в першу чергу аналітичною діяльністю, результатом якої є вибір одного з найприйнятніших сценаріїв розвитку підприємства, який згодом трансформується в бізнес-план і конкретні планові показники.

Конкуренція все більше стає боротьбою не ресурсів, а стратегій, і інвестиції підприємства все частіше спрямовують на створення ключових компетенцій і забезпечення своїх стратегічних та глобальних конкурентних переваг. Все більшу роль відіграють інновації, здатність породжувати більш ефективні стратегії і постійно розвивати підприємство, вдосконалювати його структуру і ключові бізнес-процеси у відповідь на виклики зовнішнього середовища. За таких умов важливого значення набуває використання всіх наявних потенційних можливос-

тей та переваг, наявних для підприємства, у тому числі і на регіональному рівні. Зміцнення конкурентних позицій регіону та його підприємств як на національному, так і на зарубіжних ринках набуває актуальності, оскільки дозволяє забезпечити реалізацію принаймні двох цілей – значні можливості соціально-економічного зростання самої території та посилення конкурентних позицій країни в цілому.

Література

1. Сущенко О.А. Стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону: гео-економічний підхід / Е.А. Сущенко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2009. — № 9 (139). — С. 121-124.
2. Кочетов Э.Г. Российский интеллектуальный подъем: формы, маршруты, этапы (К вопросу о механизме «работы» парадигмальной связи «геоэкономика -> глобалистика -> гуманитарная космология») / Э.Г. Кочетов // Доклад для научно-методологического семинара «Высокие Гуманитарные Технологии – XXI» (Москва, 13 марта 2007 года). — М.: НАВИГУТ, 2007. — 58 с.
3. Сущенко О.А. Формування та розвиток регіональних кластерів в умовах глобальної конкуренції // Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития Восточно-славянской цивилизации: сб. науч. тр. [по матер. III Междунар. науч.-практ. конф. (18-19 дек. 2008 г.)]. — Харьков: НТУ «ХПИ», 2009. — С. 199-204.
4. Батищева Е.А. Классификация и типологизация кластерных структур в региональной экономике / Е.А. Батищева, А.А. Ващенко // Теория экономики и управления народным хозяйством: Вестник Института дружбы народов Кавказа. Т. 1. — 2012. — № 21. — С. 40-46.
5. Кумакова С.В. Черников Е.А. Методологические основы разработки и реализации кластерной политики в РФ // Научное, экспертно-аналитическое и информационное обеспечение национального стратегического проектирования, инновационного и технологического развития России. Часть 2. — М.: ИНИОН РАН, 2010. — С. 69-75.
6. Хамел Г., Прахалад К. Конкурируя за будущее. — М.: Олимп-Бизнес, 2002. — 216 с.

References

1. Sushchenko O.A. Strategija rozvitku zovnishn'oeconomichnoï dij'al'nosti pidpriemstv regionu: geoeconomichnij pidhid / E.A. Sushchenko // Visnik Shidnoukrains'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja. — 2009. — № 9 (139). — S. 121-124.
2. Kochetov Je.G. Rossijskij intelektual'nyj pod'em: formy, marshruty, jetyapy (K voprosu o mehanizme «raboty» paradigmal'noj svjazki «geojekonomika -> globalistika -> gumanitarnaja kosmologija») / Je.G. Kochetov // Doklad dlja nauchno-metodologicheskogo seminaru «Vysokie Gumanitarnye Tehnologii – XXI» (Moskva, 13 marta 2007 goda). — M.: NAVIGUT, 2007. — 58 s.
3. Sushchenko O.A. Formuvannja ta rozvitok regional'nih klasteriv v umovah global'noï konkurencii // Perejaslavskaja rada: ee istoricheskoe znachenie i perspektivy razvitija Vostochno-slavjanskoj civilizacii: sb. nauch. tr. [po mater. III Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (18-19 dek. 2008 g.)]. — Har'kov: NTU «HPI», 2009. — S. 199-204.

(18-19 dek. 2008 g.)]. — Har'kov: NTU «HPI», 2009. — S. 199-204.

4. Batisheva E.A. Klassifikacija i tipologizacija klasternyh struktur v regional'noj jekonomike / E.A. Batisheva, A.A. Vashhenko // Teorija jekonomiki i upravlenija narodnym hozjajstvom: Vestnik Instituta družby narodov Kavkaza. T. 1. — 2012. — № 21. — S. 40-46.
5. Kumakova S.V. Chernikov E.A. Metodologicheskie osnovy razrabotki i realizacii klasternoj politiki v RF // Nauchnoe, jekspertno-analiticheskoe i informacionnoe obespechenie nacional'nogo strategicheskogo proektirovanija, innovacionnogo i tehnologicheskogo razvitija Rossii. Chast' 2. — M.: INION RAN, 2010. — S. 69-75.
6. Hamel G., Prahalad K. Konkuruju za budushhee. — M.: Olimp-Biznes, 2002. — 216 s.

Сущенко Е.А. Применение геоэкономического и кластерного подходов в управлении внешнеэкономической деятельностью предприятий

Показано и проанализировано тенденции формирования современной геоэкономической парадигмы. Определены тенденции возникновения кластеров как эффективного инструмента управления внешнеэкономической деятельностью. Предложен концептуальный подход к организации кластерного управления внешнеэкономической деятельностью предприятий региона. Обоснована необходимость формирования стратегии развития внешнеэкономической деятельности предприятий региона на основе соответствующей геоэкономической модели и кластеризации инновационно-ориентированных секторов внешнеэкономического хозяйственного комплекса региона.

Ключевые слова: геоэкономика, кластер, управление, внешнеэкономическая деятельность, регион, стратегия.

Sushchenko O.A. Using of geo-economic and cluster approaches in the management of the foreign economic activity of the enterprises.

The main tendencies of forming of the contemporary geo-economic paradigm was shown and analyzed. The tendencies of a cluster's appearance as an effective instrument of the management of foreign economic activity was determined. The conceptual approach to the cluster management of foreign economic activity of the enterprises of region was proposed. The necessity of forming of the development strategy of the foreign economic activity of the enterprises of region on the basis of the relevant geo-economic model and the clustering of innovation-oriented sectors of the region foreign economic complex was determined.

Key words: geo-economic, cluster, management, foreign economic activity, region, strategy.

Сущенко Олена Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; basik12@rambler.ru.

Рецензент: **Третяк В.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 22.06.2013.

УДК 336.717.3

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Тітова Т.І., Коба О.В.

TRENDS AND PROSPECTS OF DEPOSIT OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

Titova T.I., Koba O.V.

Стаття присвячена проблемі депозитної політики комерційних банків в системі управління банківськими ресурсами. Розглянуто сутність, основні аспекти, мотиви та фактори заощаджень населення як ефективні засоби підвищення ресурсної бази. З точки зору теорії і практики проведено дослідження діючої системи гарантування вкладів фізичних осіб поряд з запровадженням адекватної модернізації банківського нагляду. Також запропоновано нові тенденції в розвитку депозитних операцій та перспективи даного напрямку у діяльності комерційних банків України.

Ключові слова: заощадження, комерційний банк, депозитні операції, ресурси банку, фізичні особи, депозитна політика, інвестиції.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших елементів інфраструктури економіки країни є комерційні банки. Вони відіграють вирішальну роль у забезпеченні взаємозв'язку між виробниками продукції та її споживачами, здійснюючи розрахунки між ними, надають кредитні ресурси у позики, залучають тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб. В умовах жорсткої конкуренції та ускладнення відносин з клієнтами проблема залучення коштів населення в банківську систему в Україні має загальнодержавне значення. Нині в суспільстві закономірно утверджується розуміння того, що головну роль у фінансуванні різноманітних проектів мають відігравати внутрішні джерела коштів, до яких належать і заощадження фізичних осіб. В усьому світі саме ринок заощаджень населення живить економіку країни. Створення заощаджень, що забезпечують фінансування інвестицій, є неодмінною умовою здійснення капіталовкладень. Можна навіть стверджувати, що заощадження передують інвестиціям. У зв'язку з цим економічна думка приділяла і продовжує приділяти заощадженням не меншу увагу, ніж інвестуванню.

Питання пов'язані із залученням заощаджень фізичних осіб банківськими установами України та їхньою роллю у формуванні ресурсної бази банків є особливо актуальними саме для вітчизняних банків, оскільки сьогодні в Україні інвестиційний потенціал домашніх домогосподарств фактично не реалізовано. Банківські заощадження населення у 2011-2012 рр. не перевищували 17% ВВП. Між тим у країнах із розвиненою ринковою економікою чверть

національних заощаджень формується саме за кошти заощаджень громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема заощаджень є однією з центральних в економічній науці. Вона всебічно досліджувалась у класичному економічному вченні, зокрема в працях Л. Вальраса, К. Маркса, Ж.Б. Сея та багатьох інших авторів. Серед сучасних західних економістів заощадження широко розглядаються у працях Модільяні Ф., Миллера Р., Ван-Хуз Д., Фрідмена М. та інших [9].

Українська економічна наука також приділяє увагу розгляду ролі заощаджень населення в економічному розвитку і зокрема питанню залучення цих заощаджень у банківську систему. За останні роки ця проблема знайшла відображення в багатьох публікаціях вітчизняних дослідників – І. Барилюк, О.А. Дмитрієвої, Р. Лаврова, А. Мороза, С. Панчишина, М. Савлука, А. Черепа та інших [5,6,7,8,10].

Метою статті є визначення сутності й основних аспектів, мотивів й факторів заощаджень населення, дослідження стану грошових заощаджень населення як джерела ресурсів комерційного банку та його значення у забезпечення конкурентоспроможності банку, а також надання рекомендацій щодо розвитку депозитних операцій комерційних банків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі виділяють два методологічних підходи до визначення поняття «заощадження»:

- заощадження – це дохід, не використаний на виплату податків на купівлю товарів та послуг;
- заощадження – це використання грошових ресурсів з метою отримання доходу у майбутньому або забезпечення майбутнього споживання [7].

Відомо, що заощадження здійснюються державою, фірмами і домашніми господарствами. Фірми заощаджують кошти на розширення виробництва і збільшення прибутку, тобто для інвестування. Домашні господарства заощаджують кошти для купівлі землі, нерухомості, дорогих предметів тривалого користування та інше. Державне заощадження – це різниця між надходженнями і видатками державного бюджету, тобто надлишок у державному бюджеті. Вплив заощаджень на діяльність господарської системи здійснюється через інвестиції. Приватні і

державні заощадження, що формують національні заощадження, цілком трансформуються в інвестиції, але повної рівності між ними немає.

Заощадження домогосподарств також є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни, їхня особливість полягає в тому, що у власників вони є лише грошовою формою доходу, а не капіталом. За допомогою банків цей дохід перетворюється у значну масу грошового капіталу, який приносить ще дохід від відсотків. Величина заощаджень збільшується при економічному зростанні.

На практиці заощадження домогосподарств є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни. В більшості країн національні заощадження формуються на основі заощаджень населення, тому дуже важливо розуміти мотиви й фактори, що впливають на бажання фізичних осіб робити заощадження, задля створення позитивного середовища щодо розвитку та покращення ситуації з грошовими заощадженнями населення у країні.

Як відомо, найбільш суттєвим і важливим джерелом формування та збільшення ресурсної бази комерційних банків виступають депозитні операції (табл.1).

Як бачимо, в структурі зобов'язань комерційних банків України у 2011-2012 рр. переважають депозити фізичних осіб, з кожним періодом вони зростають, що є позитивною характеристикою для комерційних банків та для банківської системи загалом.

За даними, опублікованими Асоціацією незалежних банкірів України, на 01.03.2013 р. 139 комерційних банків України у своїй структурі зобов'язань мають велику питому вагу строкових коштів клієнтів, що є позитивним показником, бо це найстабільніший шлях до поповнення ресурсної бази з точки зору прогнозування рівня залишків та визначення термінів повернення коштів [11].

Як відомо, існує пряма залежність між заощадженнями, споживанням і депозитною політикою. Кожен комерційний банк включає в механізм банківського менеджменту розробку комплексу заходів щодо формування депозитного портфеля, а також різноманітні форми та методи щодо реалізації конкурентних позицій на ринку депозитних послуг з метою забезпечення необхідних обсягів депозитних ресурсів.

Механізм формування депозитної політики включає ряд етапів, спрямованих на виконання мети і завдань, що стоять перед банком. Кожен з етапів безпосередньо пов'язаний з іншими і є обов'язковим для формування оптимальної депозитної політики і правильної організації депозитного процесу.

Оскільки у процесі розробки механізму депозитної політики банку беруть участь різні структурні підрозділи, зокрема відділи: маркетингу, менеджменту, обліково-операційний відділ, депозитний відділ. Тобто їхня робота орієнтована на залучення коштів на умовах: повернення, строковості, платності (якщо це передбачено договором), публічності (стосовно умов залучення коштів). Отже, депозитна політика являє собою концепцію організації депозитних відносин, постановку завдань щодо залучення ресурсів, а також практичних заходів щодо її реалізації.

Зауважимо, що специфічною рисою депозитних операцій є активна роль клієнта банку, який самостійно визначає величину вкладу, тобто частку своїх доходів, яку він спрямовує на заощадження. Щоб збільшити депозитні залучення, банк мусить ретельно і постійно вивчати інтереси і запити вкладників — юридичних і фізичних осіб. Важливо, щоб банк надавав вкладникам найзручніші форми депозитного обслуговування, які б зводили до мінімуму витрати часу. Взаємовигідні відносини між банком і клієнтом є гарантією успішного управління депозитними операціями.

Таблиця 1

Окремі показники діяльності банків України, млрд грн [11]

Показник	01.01.2011	01.04.2011	01.07.2011	01.10.2011	01.01.2012	01.04.2013	01.07.2013
Зобов'язання банків всього: у т.ч.	804,4	856,6	872,0	877,3	898,8	924,7	942,4
Депозити юридичних осіб	144,0	154,6	168,2	170,7	186,2	177,4	173,9
Депозити фізичних осіб	270,7	286,6	297,8	300,3	306,2	326,2	337,9

Таблиця 2

Етапи формування депозитної політики

Характеристика етапів	Основні орієнтири
Постановка цілей і визначення основних завдань депозитної політики	Діяльність орієнтована на залучення оптимального обсягу коштів (за строками і валютами), необхідного і достатнього для роботи на фінансових ринках за умови забезпечення мінімального рівня витрат
Виділення відповідних підрозділів і розподіл повноважень співробітникам банку	Орієнтована на визначення підрозділів банку, за якими закріплені завдання щодо залучення депозитів (відділ маркетингу) і функції щодо обслуговування депозитних операцій (депозитний, обліково-операційний відділ)
Розробка відповідних процедур залучення ресурсів	Визначені конкретні схеми, заходи, які використовують інструменти маркетингу для залучення коштів юридичних і фізичних осіб шляхом прямої чи прихованої реклами або пропаганди
Організація контролю і управління в процесі здійснення депозитних операцій	Завданням контролю є уникнення або зменшення ризиків, які виникають при депозитних операціях. Депозити розглядаються як самостійний об'єкт управління і джерело підвищення ефективності роботи банку

Ефективне управління депозитними операціями створює умови для оптимального ресурсного регулювання в комерційному банку. Вміле маневрування ресурсами — важливий показник професіоналізму банківського персоналу.

Політична нестабільність, зниження рівня життя та інфляційні очікування населення знайшли своє відображення на показниках розвитку банківської системи, а саме на формуванні її ресурсної бази. Так, за даними Національного банку України середньомісячний приріст депозитів за всіма видами валют за перше півріччя 2012 року становив 1,08%, тоді як за аналогічний період 2011 року цей показник дорівнював 1,48%. Зазначимо, що основними вітчизняними інвесторами комерційних банків є домашні господарства та приватні нефінансові корпорації, частки яких у загальному розмірі залучених депозитів становлять відповідно 65,9% та 25,0%. При цьому приріст депозитної бази вітчизняних фінансово-кредитних установ уповільнився як завдяки депозитам населення, так і підприємств.

Попри кризові настрої фінансового ринку і появу нових проблемних установ українські вкладники в 2012 році робили внески в комерційні банки України. За даними НБУ обсяг коштів фізосіб у банках за 11 місяців минулого року виріс на 51,3 млрд грн. Також у 2012 році середньоринкова дохідність вкладів у гривні зросла на чверть. Закладами на термін від трьох місяців до року середньоринкова дохідність досягла 17,5% річних. А за найкоротшими і найдовшими депозитами — термінами на місяць і три роки — трохи перевищує 14% річних [12].

Наразі, розвиток банківської системи спричинив загострення конкуренції між комерційними банками за ресурси та ефективні напрямки їхнього розміщення. Це призвело до поступового зниження прибутковості банківської діяльності. Для успішного функціонування та розширення діяльності банківської установи недостатньо залучати кошти за нижчою ціною, а розмішувати за вищою, для цього необхідно створювати ефективну систему менеджменту банку. Для підтримки своєї конкурентоспроможності банки змушені пропонувати своїм клієнтам нові послуги, застосовувати різноманітні фінансові інструменти та розширювати свою діяльність.

Разом з тим, ринок депозитних вкладів сьогодні достатньо насичений. Практично кожен банк пропонує клієнтам розмішувати кошти на депозитах. Усі програми, які вимагає ринок, уже на ньому присутні, але ринок сьогодні вимагає лояльних умов і максимальних ставок. Тому нові високотехнологічні продукти, що пропонують різні країни заходу, не актуальні поки що для нашої країни. Це такі продукти, як комбінація банківських внесків зі страховими продуктами та інші складніші програми. Наприклад, в Україні не дуже активно працює програма довгострокових накопичувальних депозитів строком на 10 – 20 років, тобто на такому рівні, як це відбувається в розвинених європейських країнах. В Україні більше користуються попитом депозити строком

до двох років. Безумовно, банки сьогодні можуть, виходячи зі своїх можливостей, запропонувати депозити строком на 10 років. Але, по-перше, процентна ставка по них буде нижчою, ніж та, що існує за внесками строком на рік. По-друге, населення психологічно ще не готове до таких довгострокових внесків.

Також перспективним напрямом удосконалення депозитних операцій є розширення кола депозитних рахунків клієнтів з різноманітним режимом функціонування, що надаватиме вкладникам банку додаткові можливості по використанню своїх коштів із прийнятним рівнем доходів. У відносинах комерційних банків з різними групами клієнтів як з фізичними особами, так і з юридичними, доцільно було б використовувати депозитні рахунки, що мають змішаний режим функціонування. З одного боку, кошти, що зберігаються на таких рахунках, можуть використовуватися для здійснення платежів, а з іншого — вони є своєрідними фінансовими інвестиціями, що приносять їхнім власникам певні доходи.

Щодо оптимізації депозитного портфеля та для забезпечення більшого надходження коштів на строкові та ощадні депозити комерційні банки використовують спрощення режиму функціонування відповідних рахунків, тобто порядку зарахування коштів на вклади, видачі готівки та перерахування з депозитних рахунків, також більш широко застосовують строкові вклади з додатковими внесками, а також скорочують обмеження на здійснення розрахунків із використанням коштів, що містяться на ощадних та строкових депозитах. Чітке розмежування різних видів депозитів - до запитання, строкових, ощадних поступово зникає, що підтверджується досвідом комерційних банків розвинених країн, де все більше розширюється сфера застосування змішаних типів рахунків.

Вважаємо доцільним розглянути прогнози експертів на 2013 рік. Багато учасників ринку дійшли думки, що ставки закладами припинять зростання і підуть у зворотному напрямку. Деякі експерти вважають, що слід чекати зниження відсоткових ставок як у гривні, так і в іноземній валюті. Якщо у гривні можна очікувати зниження ставок за річними депозитами до 16-17%, то в доларах ставки за річнимикладами знизяться більш ніж до 7%. Інші експерти вважають, що на початку року дохідність банківських вкладів залишиться на високому рівні. Звісно, ставки падатимуть, але це станеться не раніше березня 2013 року. Різкого зниження не буде, оскільки для цього поки що немає підстав. Ставки знижуватимуться плавно і потроху. При цьому в першому півріччі 2013 року — не більше ніж на 1,5-2% річних [13].

Проте є і песимістичні прогнози: кризові явища на ринку зберуться, НБУ продовжить жорстку монетарну політику, а банки будуть надалі обмежені в ліквідності. Але для вкладників це означатиме збереження високих ставок закладами.

Непогані перспективи, на думку експертів, мають у 2013 року депозити в гривні, індексовані на курс долара. Однак такий продукт не стане масовим швидко. Ринок потроху піде в ці депозити, але це буде тривалий процес. Фінансова освіта споживачів депозитних продуктів дуже слабка. Депозити з можливістю конвертації валюти, а також з індексацією до курсу іноземної валюти не дуже популярні через те, що клієнтам важко зрозуміти суть цих депозитних продуктів, а також не всі банківські менеджери можуть кваліфіковано пояснити їхні переваги.

Щодо появи нових «проблемних» банків прогнози експертів на поточний рік досить оптимістичні. Банкіри сподіваються, що таких установ буде небагато. Однак вкладникам все одно радять бути дуже уважними під час вибору банку, особливо якщо ставки за депозитами пропонують привабливі. Треба бути впевненими, що банк має високі позиції у рейтингу надійності депозитів. Також дуже важливо зрозуміти, завдяки чому банк може дозволити собі високі ставки за вкладами. Наприклад, для банків, що спеціалізуються на споживчому кредитуванні, високі відсотки за депозитами економічно виправдані, оскільки їхня бізнес-модель забезпечує досить високий коефіцієнт дохідності кредитного портфеля [13].

Висновки.

1. Заощадження домогосподарств є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни. Грошові заощадження населення комерційні банки акумулюють через депозитні операції. Депозитними є пасивні операції банків із залучення коштів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах у формі вкладів (депозитів) шляхом їхнього зарахування на відповідні рахунки на певних умовах.
2. Сьогодні відсутність на фінансових ринках України довгострокових джерел ресурсів зумовлює високу потребу комерційних банків у депозитах населення, що, у свою чергу, підкреслює їхню важливу роль у подоланні кризових тенденцій в економіці.
3. На ринку депозитних продуктів України існує жорстка конкуренція. Для забезпечення конкурентних переваг на ринку депозитна політика комерційних банків має бути орієнтована на клієнтів та включати такі заходи: постійний процес модернізації лінійки депозитних продуктів банку; оптимізація технології обслуговування клієнтів (спрощення процедур укладання угод та отримання відсотків); активізація інноваційних процесів (електронні платежі та інтернет-системи), а також проведення ефективної депозитної політики банку.
4. Підвищенню ефективності проведення депозитної політики банку можуть сприяти:
  - розвиток депозитних операцій із населенням на основі впровадження нової техніки і технології банківського обслуговування фізичних осіб;
  - забезпечення високої стійкості залучених банком коштів;

- активне використання процентної політики як методу стимулювання розміщення коштів на різні види депозитів;
- розширення обсягу термінових депозитів шляхом використання коштів спеціального призначення, що є на рахунках підприємств;
- розширення практики залучення коштів клієнтів на ощадні вклади, оскільки вони є найстійкішою частиною мобілізованих банком ресурсів

Література

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність»: станом на 20.09.2001 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. видавництво, 2011. – (Бібліотека офіційних видань)
2. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». п. 3 розділу Х "Прикінцеві та перехідні положення": станом на 2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. видавництво, 2012. – (Бібліотека офіційних видань)
3. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затверджене постановою Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516/ Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. видавництво, 2012. – (Бібліотека офіційних видань)
4. Банківські операції./ за ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 476 с.
5. Барилюк І. Збалансована система показників – основа стратегічного управління ресурсним потенціалом банківських установ / І. Барилюк // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 147–153.
6. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С.Панчишина та М.Савлука. - К: КНЕУ, 2009. - 406с.
7. Дмитрієва О.А. Оптимізація депозитної діяльності комерційного банку// Фінанси України. – 2008. - №5. – С.138-145.
8. Лавров Р. В. Депозитна політика банку в сучасних умовах / Р. В. Лавров // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2010. – № 4 (8). – С. 182–187.
9. Миллер Р., Ван – Хуз Д. Современные деньги и банковское дело : Пер. с англ. – М.: ИНФРА, 2000. – 856 с.
10. Череп А. Депозитна політика та її роль у забезпеченні стабільності комерційного банку / А. Череп // Економіка. – 2009. – № 4. – С. 20–26.
11. Реальна економіка. Рейтинги та аналітика депозитів України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://real-economy.com.ua>
12. PROSTOBANK.UA. Хто більше: огляд ринку депозитів за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://ua.prostobank.ua>
13. MINFIN.COM.UA. Рейтинг найвигідніших депозитів комерційних банків України на 01.01.2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://minfin.com.ua>

References

1. Zakon Ukraïny «Pro banky ta bankivs'ku dijalnist'»: za stanom na 20.09.2001 r. / Verhovna Rada Ukraïny. – Ofic. vyd. – K.: Parlam. vydavnytstvo, 2011. – (Biblioteka oficijnyh vydan')
2. Zakon Ukraïny «Pro Fond garantuvannja vkladiv fizychnyh osib». p. 3 rozdilju H "Prykincevi ta perehidni polozhennja": za stanom na 2012 r. / Verhovna Rada

- Ukrai'ny. – Ofic. vyd. – K.: Parlam. vydavnytvo, 2012. – (Biblioteka oficijnyh vydan')
3. Polozhennja pro porjadok zdijnsennja bankamy Ukrai'ny vkladnyh (depozytnykh) operacij z jurydychnymy I fizychnymy osobamy, zatverdzhene postanovoju Pravlinnja NBU vid 03.12.2003 r. № 516/ Verhovna Rada Ukrai'ny. – Ofic. vyd. – K.: Parlam. vydavnytvo, 2012. – (Biblioteka oficijnyh vydan')
  4. Bankivs'kioperacii'./za red.. d-raekon. nauk, prof.. A.M. Moroza. – K.: KNEU, 2008. – 476 s.
  5. Baryljuk I. Zbalansovana systema pokaznykiv – osnovas-trategichnogo upravlinnja resursnym potencialom bankiv'skyh ustanov / I. Baryljuk // Formuvannja rynkovoї ekonomiky v Ukrai'ni. – 2009. – № 19. – S. 147–153.
  6. Dohody ta zaoshhadzhennja v perehidnij ekonomici Ukrai'ny / Za red. S.Panchyshyna ta M.Savluka. - K: KNEU, 2009. - 406s.
  7. Dmytrijeva O.A. Optyimizacija depozytnoi' dijalnosti komercijnogo banku// FinansyUkrai'ny. – 2008. - №5. – S.138-145.
  8. Lavrov R. V. Depozytna politykabanku v suchasnyh umovah / R. V. Lavrov // Naukovyj visnyk ChDIEU. – 2010. – № 4 (8) . – S. 182–187.
  9. Myller R., Van – Huz D. Sovremennye den'gy v bankovskoe delo:Per. s angl.. – M.: YNFRA, 2000. – 856 s.
  10. Cherep A. Depozytnapolityka ta i'i' rol' u zabezpechenni stabil'nosti komercijnogo banku / A. Cherep // Ekonomika. – 2009. – № 4. – S. 20–26.
  11. Real'na ekonomika. Rejtyngy ta analytika depozytiv Ukrai'ny za 2012 rik [Elektronnyj jresurs]. – Rezhym dostupu do resursu : <http://real-economy.com.ua>
  12. PROSTOBANK.UA. Hto bil'she: ogljad rynku depozytiv za 2012 rik [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu do resursu : <http://ua.prostobank.ua>
  13. MINFIN.COM.UA. Rejtyng najvygidnishyh depozytiv komercijnyh bankiv Ukrai'ny na 01.01.2013 rik [Elektronnyj resurs]. – Rezhymdostupu do resursu : <http://minfin.com.ua>

Титова Т.И., Коба Е.В. Тенденции и перспективы развития депозитных операций коммерческих банков Украины

Статья посвящена проблеме депозитной политики коммерческих банков в системе управления банковскими

ресурсами. Авторами рассмотрена сущность, основные аспекты, мотивы и факторы сбережений населения как эффективного средства повышения ресурсной базы. С точки зрения теории и практики были проведены исследования действующей системы гарантирования вкладов физических лиц наряду с введением адекватной модернизации банковского надзора. Также предложены новые тенденции в развитии депозитных операций и перспективы данного направления в деятельности коммерческих банков Украины.

Ключевые слова: сбережения, коммерческий банк, депозитные операции, ресурсы банка, депозитная политика, инвестиции.

Titova T.I., Koba O.V. Trends and prospects of deposit of commercial banks in Ukraine

The article is sanctified to the problem of deposit politics of commercial banks in control system by bank resources. Authors are consider essence, basic aspects, reasons and factors of economies of population as effective means of increase of resource base. From the point of view of theory and practice, studies of the operating system of guaranteeing of holding of physical persons were undertaken along with introduction of adequate modernisation of bank supervision. New tendencies a real so offered in development of deposit operations and prospect of this direction in activity of commercial banks of Ukraine.

Key words: savings, commercial bank, deposit operations, the resources of the bank, deposit policy, and investments.

Тітова Тетяна Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
Коба Олена Володимирівна - асистент кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; koffesta@gmail.com.

Рецензент: **Житний П.Є.**, д.е.н. професор.

Стаття подана 22.06.2013.

УДК 658.5

АНАЛІЗ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ЗАТРАТАМИ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Тищенко О.І.

ANALYSIS OF METHODS OF PRODUCTION COSTS MANAGEMENT ELECTROTECHNICAL ENTERPRISES

Tyshchenko H.

Систематизовано методи та інструменти управління виробничими затратами на основі оперативного контролінгу шляхом їх групування за ознакою в зв'язку з об'єктом управління. Визначено методи, які доцільно використовувати в управлінні виробничими затратами електротехнічних підприємств відповідно до встановленої мети оперативного контролінгу затрат та з урахуванням технологічних особливостей виробництва продукції.
Ключові слова: методи управління затратами, інструменти управління затратами, оперативний контролінг, виробничі затрати.

Постановка проблеми. Одним з важливих питань організації оперативного контролінгу виробничих затрат є вибір методичної бази, а саме визначення основних методів управління ними. Мета та методи управління взаємозумовлені: кожній меті відповідають певні методи її досягнення. Визначена в результаті попередніх досліджень мета управління виробничими затратами в оперативному контролінгу як зниження рівня виробничих затрат за рахунок раціонального використання ресурсів підприємства без внесення змін у виробничу програму зумовлює необхідність виробу методів управління затратами, які б забезпечили найбільш повну її реалізацію [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для реалізації інформаційної й контрольної функції як базових в управлінні виробничими затратами використовують сукупність методів та інструментів. Між цими поняттями існує дуже тонка грань, тому деякі автори підміняють одне поняття іншим [2; 3]. До того ж розмаїття методів та інструментів управління затратами, зокрема виробничими, зумовлює потребу в їх класифікації. Розгляду особливостей певних методів та інструментів управління затратами присвячені праці: Климук О.А. [4], Кулакової О. [5], Платонові Н.А. [6], Редченка К. [7], Серебреникова Г.Г. [8] Тевелевича О. [3], та інших. Класифікацію методів управління затратами за різними ознаками розглядали: Козаченко Г.В. [2], Погорелов Ю.С. [9] та інші. Втім, в цих роботах приділено не достатньо уваги системному розгляду інструментарію управління виробничими затратами в оперативному контролінгу. Отже, необхідність систематизації методів

та інструментів управління виробничими затратами на основі оперативного контролінгу з урахуванням особливостей в організації та технології виробництва електротехнічної продукції зумовили мету та завдання даного дослідження.

Мета статті. Метою даної статті є диференціація методів та інструментів управління в оперативному контролінгу виробничих затрат електротехнічних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні методи можна визначити як послідовність дій, що характеризують зміст і реалізацію завдань з виявлення й усунення проблемних місць на підприємстві [4]. Метод управління трактується двоюко: як спосіб пізнання, дослідження затрат підприємства, і як прийом, спосіб практичної управлінської діяльності. У першому випадку – це гносеологічна категорія науки управління, яка дає змогу одержати нові знання про управління виробничими затратами. Інше трактування терміна “метод” пов'язане зі змістом управління й становить спосіб здійснення управлінської діяльності. В управлінні виробничими затратами методи дозволяють за допомогою системи правил, прийомів та підходів скоротити витрати часу й інших ресурсів на досягнення визначеної раніше мети. Для її реалізації використовують сукупність методів та інструментів, які найчастіше ототожнюють. Тому слід визначитися з цими дефініціями. Під інструментами управління виробничими затратами розуміють сукупність моделей і методів (способів і засобів), які використовують для вирішення відповідних завдань. Отже вони є більш широким поняттям, ніж метод або модель.

Методи управління виробничими затратами становлять систематизовану сукупність кроків для виконання певного завдання управління виробничими затратами. Вони є унікальними для кожного об'єкта управління, оскільки відображають його специфіку. Виходячи з цього, в оперативному контролінгу метод управління виробничими затратами розглядають як сукупність прийнятих допускень, мети й процедур, що призначені для реалізації інформаційної та контрольної функцій управління виробничими затратами [2].

В управлінні затратами, зокрема, виробничими, використовують методи та інструменти, розмаїття яких зумовлює потребу в їхній диференціації (табл. 1). Сукупність методів та інструментів управління виробничими затратами було поєднано в три групи за ознакою зв'язку з об'єктом управління (табл. 1). Так, до першої групи було віднесено методи та інструменти, які безпосередньо належать до управління затратами, а саме методи: “директ-костинг”, “стандарт-кост”, метод “ABC”, “таргет-костинг”, “кайдзен-костинг”, “кост-кілінг” та операційний аналіз, CVP-аналіз й бюджетування затрат як інструменти управління виробничими затратами.

Таблиця 1
Сутність основних методів і інструментів управління виробничими затратами

Назва методу (інструменту) управління	Приналежність	
	до методу	до інстру- менту
1. Методи та інструменти, які безпосередньо належать до управління затратами		
Директ-костинг (Direct-costing)	+	
Стандарт-кост (Standart-costing) / Нормативний метод	+	
Метод ABC (Activity based costing)	+	
Кайдзен-костинг (Kaizen-costing)	+	
Таргет-костинг (Target-costing)	+	
Кост-кілінг (Cost-killing)	+	
Бюджетування затрат (Budgeting)		+
Операційний аналіз (Cost-volume-profit analysis)		+
Аналіз величин у точці беззбитковості (CVP-аналіз)		+
2. Методи та інструменти, які використовують, зокрема, в управлінні затратами		
Функціонально-вартісний аналіз (Value engineering)		+
Модель оптимального обсягу замовлення (Economic order quantity)		+
Ощадливе виробництво (Lean manufacturing)		+
Бенчмаркінг затрат (Benchmarking)		+
ABC- і XYZ-аналіз		+
3. Загальнометодологічні методи та інструменти, які використовують в управлінні затратами		
Самоконтролінг		+
Система «Точно в строк» (Just in time)		+
Система збалансованих показників (Balanced scorecard system)		+

До другої групи увійшли методи та інструменти, які використовують, зокрема, в управлінні затратами (функціонально-вартісний аналіз, модель оптимального обсягу замовлення, ощадливе виробництво, бенчмаркінг, ABC- і XYZ-аналіз). Усі вони становлять певні інструменти управління затратами. Третя група інструментів – загальнометодологічного призначення. До складу групи включено: самоконтролінг, систему «точно в строк» та систему збалансованих показників.

Наявність різноманітних методів та інструментів, з одного боку, розширює можливості підприємств щодо їхнього використання в управлінні виробничими затратами для досягнення бажаного результату, з іншого – ускладнює процес пошуку доцільних та дійових методів для кожного підприємства окремо. У цьому зв'язку подальші дослідження зосередимо на визначенні сутності, умов застосування, переваг та недоліків методів, які безпосередньо належать до управління виробничими затратами і можуть бути використані на електротехнічних підприємствах.

Базовим методом управління виробничими затратами є метод, у якому використано підхід до калькулювання затрат, коли по носіях затрат планується й ураховується неповна, обмежена собівартість продукції. Такий підхід було реалізовано в методі “директ-костинг” [2; 3; 5;]. Ця система становить метод управління затратами, відповідно до якого тільки змінні виробничі затрати включаються в собівартість продукції й в оцінку кінцевих запасів, а постійні затрати в загальній сумі відносяться на фінансовий результат діяльності й не розподіляються за об'єктами обліку [6].

Основними рисами методу “директ-костинг” є: спрямованість методу на кінцевий результат, що досягається шляхом розрахунку суми покриття (різниця між величиною чистої виручки й змінними затратами) за кожним напрямом діяльності й у цілому по підприємству;

визначення суми покриття в розрізі груп продуктів, центрів відповідальності, покупців;

накопичення інформації відбувається тільки за змінними затратами й у результаті визначається “усічена” собівартість продукції;

списання постійних затрат у частині загально-виробничих і загальногосподарських витрат відбувається шляхом зменшення фінансового результату за період.

Сума покриття (або маржинальний прибуток) у методі “директ-костинг” виконує роль основного інструменту для аналізу затрат і становить різницю між величиною чистої виручки (без непрямих податків і платежів) і змінними (прямими) затратами за цим продуктом. Таким чином, сума покриття містить певний прибуток і частку постійних затрат підприємства, що покриваються. У системі оперативного контролінгу доцільніше використовувати саме показник суми покриття для відображення ефекту від діяльності підприємства та його центрів відповідальності, ніж показник прибутку [4].

Сучасна система “директ-костингу” представлена двома варіантами: простим (у складі собівартості враховуються тільки прямі змінні затрати) і розвинутим (у собівартість включаються прямі змінні й прямі постійні затрати) [5].

Практична цінність цього методу полягає в тому, що він дозволяє оперативно вивчати взаємозв'язки між обсягами виробництва, затратами та доходом і, відповідно, прогнозувати поведінку собі-

вартості при зміні ділової активності підприємства. Розрахунок собівартості лише за змінними затратами допомагає оперативно вирішувати низку управлінських завдань, які неможливо отримати шляхом калькулювання повної собівартості. Також ця система дозволяє істотно спростити нормування, планування, облік і контроль затрат за рахунок зменшення їхньої кількості, у результаті чого собівартість стає більш доступною для аналізу, а окремі статті затрат – більш контрольованими [5; 10; 11].

Цей метод має багато переваг щодо управління виробничими затратами, і хоча його використання на вітчизняних підприємствах носить суцільно формальний або обмежений характер, він може бути рекомендований до застосування в управлінні виробничими затратами на електротехнічних підприємствах. Посилення ефекту від його використання можливе в сукупності з методом “стандарт-кост”.

Метод “стандарт-кост” історично вважається прообразом вітчизняної системи нормативного контролю затрат, проте не є її аналогом. Система “стандарт-кост” (standard-cost) становить систему управління затратами, побудовану на використанні нормативних (стандартних) затрат. В умовах системи “стандарт-кост” стандарти розраховуються не тільки для виробничої собівартості, а також і для всіх інших чинників, що впливають на прибутковість. Норми витрати сировини й матеріалів і норми оплати праці основних виробничих робітників розраховуються на одиницю продукції. Для розрахунку накладних витрат складаються кошториси, які мають постійний характер. В основу методу покладено принцип накопичення інформації щодо затрат у межах установлених норм і нормативів та за відхиленнями від них [6]. Назва “standard-cost” в широкому розумінні становить собівартість, установлену заздалегідь. Основне завдання цієї системи полягає в обліку витрат і відхилень у прибутку підприємства. Для цього встановлено норми витрати матеріалів, енергії, робочого часу, праці, заробітної плати й усіх інших витрат, пов’язаних з виготовленням певної продукції або напівфабрикатів. Незважаючи на її схожість з нормативним методом контролю затрат, система “стандарт-кост” містить деякі особливості. Хоча обидві системи враховують затрати в межах норм, понаднормативні затрати в нормативній системі підлягають включенню у виробничу собівартість, тоді як у системі “стандарт-кост” їх відносять на фінансовий результат або винуватців.

Також відмінності існують у видах затрат, що підлягають нормуванню. У нормативному методі нормуванню підлягають прямі затрати, а непрямі розподіляють між об’єктами калькулювання індексним методом. За системою “стандарт-кост”, стандарти розробляють для всіх видів затрат, а також для доходів і деяких виробничих показників. Також у системі “стандарт-кост” на відміну від нормативного методу контролю затрат, не передбачено зміни норм у поточному обліку [6].

Метод “стандарт-кост”, а радше нормативний метод управління виробничими затратами, є характерним для підприємств електротехнічного машинобудування як представників матеріалоємних, так і наукоємних виробництв. Метод дозволяє отримувати своєчасно необхідну інформацію для проведення поточного аналізу й контролю виробничих затрат. Успішність його застосування прямо залежить від якості сформованої на підприємстві нормативної бази [2].

Наступним методом управління затратами, зокрема виробничими, є метод “ABC”. Цей метод є характерним для підприємств із серійним виробництвом продукції та значною часткою накладних (непрямих) затрат у собівартості реалізованої продукції, які потребують розподілення за об’єктами затрат.

У стислій формі методологію системи ABC можна визначити таким чином:

метод базується на положенні про те, що продукція, яка випускається, споживає види діяльності, а виробнича діяльність споживає ресурси;

в основу методу покладено поняття «кост-драйвер» (від англ. cost drivers) – база розподілу непрямих затрат. Вони становлять показники, що безпосередньо впливають на суму непрямих затрат і використовуються для розподілу цих затрат за операціями та продуктами;

на основі чинників, що формують затрати, ресурси розподіляють між центрами виробничої діяльності, а потім відносять на конкретні вироби [8; 12].

Метод ABC-костингу забезпечує облік затрат за кожним видом продукції на кожному етапі виробничого процесу. Він закладає основу для управління затратами за виробничими центрами, підсумкового аналізу собівартості конкретних виробів [12].

Цей метод використовують у ціноутворенні; за наявності в технологічному циклі дуже затратних операцій або видів діяльності, затрати на які необхідно знизити; при складанні кошторисів затрат за підрозділами підприємства та видами діяльності. Він не отримав значного поширення на вітчизняних підприємствах, оскільки потребує значного обсягу робіт, пов’язаних з урахуванням великої кількості бізнес-операцій з виготовлення й реалізації продукції [8].

Останнім часом у практику управління виробничими затратами на вітчизняних підприємствах активно залучають японський досвід менеджменту затрат, який знайшов своє втілення в таких методах, як: “таргет-костинг”, “кайдзен-костинг” та “кост-клінинг”.

Метод “таргет-костинг” було розроблено з урахуванням потреб конкурентного середовища і використано при впровадженні інноваційної продукції на японських підприємствах. Основа методу – цільове управління затратами. Метод “таргет-костинг” – це цілісна концепція управління затратами, що спрямована на зниження затрат. Цей метод передбачає пре-

вентивний контроль затрат і калькулювання цільової собівартості відповідно до ринкових умов. Цей метод є засобом управління затратами, що застосовують для зменшення будь-яких затрат, пов'язаних з продуктом протягом усього періоду його життєвого циклу, шляхом об'єднання зусиль багатьох підрозділів підприємства [3].

Основна ідея цього методу полягає у визначенні затрат на виробництво продукції потребами ринку, а не можливостями підприємства. Це дозволяє підприємству отримати гарантії затребуваності її продукції споживачами й збереження конкурентних переваг [4]. Для цього за допомогою маркетингових досліджень визначається ціна реалізації продукції, з якої для отримання величини цільової собівартості віднімається величина прибутку, яку хоче отримати підприємство.

Згідно з методом "таргет-костинг" процес скорочення поточних затрат і наближення до цільової собівартості здійснюється поетапно.

Перший етап полягає у визначенні можливої ціни реалізації на одиницю (елемент) продукції або послуги, що розглядається.

На другому етапі розраховують цільову собівартість продукції (на одиницю і в цілому).

Третій етап полягає в порівнянні цільової й кошторисної собівартості продукції для визначення суми необхідного (цільового) скорочення затрат.

На четвертому етапі відбувається перепроектування продукту й одночасне внесення змін у виробничий процес для досягнення цільового скорочення затрат.

Управлінський персонал для досягнення цільової собівартості часто знаходить нові, нестандартні рішення в ситуаціях, що вимагають інноваційного мислення. До того ж необхідність наближення до цільової собівартості попереджає можливі випадки застосування більш дорогої технології або матеріалу у виробничому процесі, оскільки це веде до виходу на новий етап перепроектування продукту [7].

Успіх запровадження методу "таргет-костинг" в управлінні виробничими затратами на електротехнічних підприємствах зумовлений ступенем налагодженості тісної взаємодії між різними підрозділами та працівниками [7]. Для цього колектив підприємства повинен бути єдиною командою, що діє як єдине ціле. На превеликий жаль, на вітчизняних підприємствах рівень корпоративного духу розвинутий недостатньо сильно. До того ж цільове зменшення затрат потребує багато часу або значних інвестицій. Окрім цього, технічні можливості підприємства не завжди в змозі забезпечити зменшення собівартості до потрібного рівня [2].

Метод "кайдзен-костинг" багато в чому схожий з попереднім методом японського менеджменту. Кайдзен-костинг – метод, що забезпечує необхідний рівень собівартості продукту й пошук можливостей зниження затрат до деякого цільового рівня. Метод спрямований на пошук можливостей постійного

зниження затрат шляхом зміни методів виробництва вже існуючої продукції [2; 3].

Переваги та труднощі в запровадженні методу "кайдзен-костинг" та "таргет-костинг" ідентичні, оскільки в їхній основі закладено процес постійного вдосконалення виробництва з метою зменшення виробничих затрат до заданого рівня (цільової собівартості). Утім, метод "кайдзен-костинг" має свої особливості. На відміну від методу "таргет-костинг", його використовують переважно в оперативному управлінні затратами, що забезпечує цільовий рівень затрат у процесі виробництва продукції. Для отримання бажаного результату від його запровадження необхідне його постійне використання в управлінні затратами [2].

Одним з ефективніших і одночасно жорстких методів управління затратами є метод "кост-кілінг" (cost-killing), що за своїм характером є європейським методом, але при цьому має багато спільних рис з японським методом "таргет-костинг".

Він становить окремий випадок управління затратами, який може використовуватися в тактичному й стратегічному плануванні для вирішення питань короткострокового характеру і вузьконаправленої дії. Метод спрямований на швидке зниження всіх затрат підприємства, зокрема виробничих, без збитку для діяльності підприємства [2].

Метод "кост-кілінг" буває двох видів залежно від напрямку зниження затрат: внутрішній та зовнішній. При цьому основну увагу при зниженні затрат за цим методом приділяють затратам, що виникли в зовнішньому середовищі, оскільки розгляд внутрішніх процесів і пов'язаних з ними затрат потребує певного часу [2; 13]. Зниження "зовнішніх" затрат передбачає проведення в межах методу комплексу заходів, а саме: примусовий перегляд умов контрактів з існуючими постачальниками; проведення тендерів; пошук нових партнерів; надання допомоги ключовим постачальникам з проведення "кост-кілінгових" заходів для зниження своїх затрат за рахунок їхніх; об'єднання "закупівельних" зусиль з іншою компанією.

Застосування методу "кост-кілінг" є особливо доцільним в умовах загострення конкурентної боротьби й виведення підприємства з кризового стану [13]. Використання "кост-кілінг" передбачає зменшення тих затрат, що не орієнтовані на формування доходу в найближчому майбутньому. Проте таке зниження не повинне бути тотальним і постійним.

Успіх запровадження "кост-кілінг" залежить багато в чому від прагнення управлінського персоналу до мінімізації затрат. Керівництво підприємства має бути орієнтовано на зниження затрат і достатньо компетентне для забезпечення розробки й реалізації програми мінімізації затрат. Для утілювання в життя ідеї щодо зниження затрат, визначають види затрат що підлягають скороченню. Для цього проводять всебічний аналіз діяльності підприємства, встановлюють його слабкі та сильні сторони. Для отримання бажаного результату від застосування

методу “кост-кілінг” інформація про реальні затрати має бути прозорою для керівництва, що забезпечується шляхом організації дієвої системи управлінської звітності [13].

Усі представлені методи, що належать виключно до управління затратами, зокрема виробничими, за своїм характером поділяють на дві групи: методи структурування та цілеспрямовані методи. Такий поділ є досить умовним, оскільки в одному методі можуть сполучатися процеси подання інформації певним чином і досягнення певної мети. Так, усі методи, за винятком методів японського менеджменту затрат, є методами структурування, використання яких не передбачає часових меж. За характером застосування їх відносять до безупинних методів. Тоді як “японські” методи управління затратами є переважно дискретними та цілеспрямованими методами, тобто такими, що використовують у разі потреби для досягнення поставленої мети [2].

Досвід використання методів управління затратами таких як “таргет-костинг”, “кайдзен-костинг” та “кост-кілінг” на вітчизняних підприємствах майже відсутній. До того ж для належної реалізації “японських” методів управління виробничими затратами на підприємствах електротехнічної галузі не створено потрібних умов. На аналізованих підприємствах відсутня належним чином сформована система мотивації робітників та відповідний рівень корпоративної культури, що пояснюється усталеним національним менталітетом. Використання довгострокових методів управління виробничими затратами, таких як “таргет-костинг” в умовах фінансової кризи не є доречним, оскільки умови зовнішнього середовища, що постійно змінюються, не дозволяють достовірно визначити цільову ціну, а отже, і цільову собівартість продукції. Упровадження “японських” методів управління виробничими затратами на аналізованих підприємствах галузі потребує значних інвестиційних вливань та тривалого проміжку часу для отримання бажаного результату, тоді як вітчизняні електротехнічні підприємства потребують змін в управлінні виробничими затратами в найближчій перспективі. Таким чином, на електротехнічних підприємствах доцільно використовувати такі методи управління, як “директ-костинг”, “стандарт-кост” та метод “ABC”.

Висновки. В результаті проведених досліджень систематизовано методи та інструменти управління виробничими затратами електротехнічних підприємств в системі оперативного контролю шляхом їх групування за ознакою зв'язку з об'єктом управління. Виділено три основні групи: перша – інструменти та методи, які безпосередньо належать до управління затратами; друга використовувані зокрема, в управлінні затратами; третя – методи та інструменти загальнометодологічного призначення, які використовують в управлінні виробничими затратами. Визначено доцільність використання в управлінні виробничими затратами на

електротехнічних підприємствах методів “директ-костинг”, “стандарт-кост” та методу “ABC”.

Л і т е р а т у р а

1. Тищенко О.І. Структурні елементи оперативного контролю виробничих затрат як системи / О. І. Тищенко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2012. — № 16 (187). — С. 47-54.
2. Управління затратами підприємства / [Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Хлап'юнов Л. Ю., Макухін Г. А.] [монографія]. — К. : Лібра, 2007. — 320 с
3. Тевелевич А. Доколе можно учиться управлению затратами? [Электронный ресурс] / А. Тевелевич. — Режим доступа : <http://www.executive.ru/knowledge/announcement/973371/>
4. Климук О. А. Методы управления затратами в системе контроллинга [Электронный ресурс] / О. А. Климук. — Режим доступа : <http://revolution.allbest.ru/management/00047731.html>
5. Кулакова О. Метод на основе прямых издержек (Direct Costing) [Электронный ресурс] / О. Кулакова. — Режим доступа: <http://www.cis2000.ru/Budgeting/Mailing/DirectCosting.shtml>
6. Платонова Н. А. Формирование себестоимости в системах учета затрат / Н. А. Платонова // Финансовая газета. — 2005. — № 42. — С. 6-11.
7. Редченко К. Японский след в стратегическом управлении затратами: таргет-костинг [Электронный ресурс] / К. Редченко. — Режим доступа : <http://www.management.com.ua/finance/fin033.html>
8. Серебренников Г. Г. Управление затратами на предприятии: учеб. пособ. / Г. Г. Серебренников. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. — 80 с.
9. Погорелов Ю. С. Вибір і обґрунтування методів управління затратами підприємства / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” / Ю. С. Погорелов. — Донецьк, 2006. — 30 с.
10. Голов С. Ф. Управлінський облік : [підруч.] / С. Ф. Голов. — К. : Лібра, 2003. — 704 с.
11. Друри К. Управленческий и производственный учет / К. Друри ; пер. с англ. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 1071 с.
12. Горобец О. И. Совершенствование системы управления затратами на предприятии [Электронный ресурс] / О. И. Горобец. — Режим доступа : <http://masters.donntu.edu.ua/2002/fem/gorobets/diss.htm>
13. Kill me softly (пер. с англ. – убей меня нежно) [Электронный ресурс] // Бизнес. — № 40 (507), 30 сент. 2002 г. — Режим доступа : <http://www.business.ua/i507/a13932>

R e f e r e n c e s

1. Tyshchenko O.I. Skladovi elementy operatyvnogo kontrolyu vyrobnychyh zatrat jak systemy / O. I. Tyshhenko // Visnyk Shidnoukrai'ns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Volodymyra Dalja. — 2012. — № 16 (187). — S. 47-54.
2. Upravlinnja zatratamy pidprijemstva / [Kozachenko G. V., Pogorelov Ju. S., Hlap'onov L. Ju., Makuhin G. A.] [monografija]. — K. : Libra, 2007. — 320 s
3. Tevelevych A. Dokole možhno ucht'sja upravleniju zatratamy? [Elektronnyj resurs] / A. Tevelevych. — Rezhym dostupa : <http://www.executive.ru/knowledge/announcement/973371/>

4. Klymuk O. A. Metody upravleniya zatratamy v systeme kontrolynga [Электронный ресурс] / O. A. Klymuk. — Rezhym dostupa : <http://revolution.allbest.ru/management/00047731.html>
5. Kulakova O. Metod na osnove prjamyh yzderzhhek (Direct Costing) [Электронный ресурс] / O. Kulakova. — Rezhym dostupa: <http://www.cis2000.ru/Budgeting/Mailing/DirectCosting.shtml>
6. Platonova N. A. Formirovaniye sebestoymosti v systemah ucheta zatrat / N. A. Platonova // Fynansovaya gazeta. — 2005. — № 42. — S. 6-11.
7. Redchenko K. Japonskyj sled v strategicheskome upravlenyyu zatratamy: target-kostyng [Электронный ресурс] / K. Redchenko. — Rezhym dostupa : <http://www.management.com.ua/finance/fin033.html>
8. Serebrennykov G. G. Upravlenye zatratamy na predprijaty: ucheb. posob. / G. G. Serebrennykov. — Tambov : Yzd-vo Tamb. gos. tehn. un-ta, 2007. — 80 s.
9. Pogorelov Ju. S. Vybir i obgruntuvannja metodiv upravlinnja zatratamy pidpryjemstva : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekon. nauk : 08.06.01 "Ekonomika, organizacija i upravlinnja pidpryjemstvamy" / Ju. S. Pogorelov. — Donec'k, 2006. — 30 s.
10. Pogorelov Ju. S. Vybir i obgruntuvannja metodiv upravlinnja zatratamy pidpryjemstva : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekon. nauk : 08.06.01 "Ekonomika, organizacija i upravlinnja pidpryjemstvamy" / Ju. S. Pogorelov. — Donec'k, 2006. — 30 s.
11. Golov S. F. Upravlins'kyj oblik : [pidruch.] / S. F. Go-lov. — K. : Libra, 2003. — 704 s.
12. Gorobec O. Y. Sovershenstvovanye systemy upravleniya zatratamy na predprijaty [Электронный ресурс] / O. Y. Gorobec. — Rezhym dostupa : <http://masters.donntu.edu.ua/2002/fem/gorobets/diss.htm>
13. Kill me softly (per. s ang. — ubej menja nezhno) [Электронный ресурс] // Byznes. — № 40 (507), 30 sent. 2002 g. — Rezhym dostupa : <http://www.business.ua/i507/a13932>

Тищенко Е.И. Анализ методов управления производственными затратами электротехнических предприятий

Систематизированы методы и инструменты управления производственными затратами на основе оперативного контроллинга путем их группировки по признаку связи с объектом управления. Определены методы, которые целесообразно использовать в управлении производственными затратами электротехнических предприятий в соответствии с установленной целью оперативного контроллинга затрат и с учетом технологических особенностей производства продукции.

Ключевые слова: методы управления затратами, инструменты управления затратами, оперативный контроллинг, производственные затраты.

Tyshchenko H. Analysis of methods of production costs management electrotechnical enterprises

Systematized methods and tools to control costs on the basis of operational controlling by these groups on the basis of connection with the object of management. Defines methods that are appropriate to use in the management of production-governmental costs of electrotechnical enterprises in accordance with the purpose of operational controlling costs and taking into account the technological features of production of the products.

Key words: methods of cost management, tools of management of the costs, operational controlling, production costs.

Тищенко Елена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; malkova_helena@ukr.net

Рецензент: **Житний П.С.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 15.04.2013.

УДК 330.142

ДОВІРА В СОЦІАЛЬНОМУ КАПІТАЛІ : ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ**Шаповалова Т.В.****THE TRUST IN SOCIAL CAPITAL : THE APPROACHES TO INTERPRETATION****Shapovalova T.V.**

Аналізом джерельної бази виявлено низку підходів до трактування і розуміння категорії довіри, які характеризуються різноманітністю в залежності від наукової дисципліни, через призму якої розглядається цей феномен. Виявлена однотайність дослідників щодо важливого значення довіри в розвитку соціального капіталу. Подано авторське визначення поняття довіри як економічної категорії та виокремлено його характерні риси (неформальність відносин, передбачуваність взаємодії, впевненість, очікування, зниження трансакційних витрат, прогнозованість поведінки суб'єктів господарювання).

Ключові слова: довіра, соціальний капітал, економіка, трактування.

Постановка проблеми. В колах економістів нині ведуться палкі дискусії щодо визнання соціального капіталу як виду капіталу. Незважаючи на існування цілої низки наукових робіт, публікацій, в яких доводиться позитивний вплив соціального капіталу на економічний розвиток, розроблення теоретичних основ і реалізації на практиці такого капіталу є досить складним і внутрішньо суперечливим процесом. Поширеною серед багатьох економістів нині є точка зору щодо доцільності дослідження аспектів соціального капіталу та довіри як його складової через призму соціології, психології та політології. Разом з тим, практика свідчить, що в сучасних реаліях суспільного розвитку все більшого значення в системі економічних відносин набувають нееконімічні чинники, зокрема соціальний капітал та довіра.

Очевидним нині постає й інший факт – в економічній теорії та в економіці як науці аспекти довіри не отримали наразі належного розгляду та оцінки. Так, Кеннет Джозеф Ерроу, американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки відмічає, що «практично кожна комерційна трансакція містить у собі елемент довіри», а відтак у сучасних економічних дослідженнях слід конкретизувати роль довіри, яка є «важливим мастилом соціального механізму» [10, с. 357].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковому осмисленню аспектів довіри сприяли праці таких дослідників, як М. Бубер, П. Бурд'є, М. Вебер, Д. Гамдетта, Е. Гідденс, Е. Дюркгейм, Н. Луман, В. Мішлер, Б. Міцел, К. Ньютон, Т. Парсонс, Б. Ротштейн, А. Селігмен, Ф. Фукуяма, Дж. Хоманс, П. Штомпка та ін.

Джерельною базою статті, на яку спирався автор при її написанні, є також: фундаментальні дослідження соціального капіталу, які проведено в наукових роботах П. Бурд'є, Г. Беккера, Дж. Коулмена, Р. Патнема; сучасні праці, в яких розвинуто положення даної концепції, а саме Р. Берта, У. Бейкера, П. Вілсона, О. Вільямсона, Дж. Вулкока, К. Грутерта, Д. Мілонакіса, А. Портеса, Р. Роуза, М. Шиффа, Б. Файна, П. Франкоіса та ін.

Цінним і корисним для дослідження є доробок, який зробили в розробку сучасної теорії соціального капіталу такі вітчизняні науковці, дослідники, як С. І. Бандур, М. Є. Горожанкіна, О. А. Грішнова, М. С. Дороніна, Є. С. Драгомірова, Ю. К. Зайцев, Ю. Р. Мішин, О. О. Убейволк та ін.

В дисертаційній роботі М. Л. Братковського [1, с. 5, 19, 30] зроблено спробу конкретизувати економічний зміст категорії «довіра», яку дослідник визначає як створення умов для позитивного вирішення ключових питань якості трудового життя, як певну сукупність потреб працівників й ступінь їхнього задоволення, а саме справедлива заробітна плата, програма додаткових виплат, умови безпеки праці й охорона здоров'я, гарантія зайнятості, розвиток здатностей працівників, соціальна інтеграція, участь працівників в управлінні виробництвом, демократія на виробництві, стиль життя. На думку автора статті, така дефініція розкриває здебільшого соціальні аспекти категорії «довіра», неповною мірою відображаючи економічний її зміст, а відтак потребує вдосконалення.

Незважаючи на наявність цілої низки наукових джерел, в яких досліджуються проблеми та різні аспекти довіри, економічний аспект даної категорії в контексті соціального капіталу залишається наразі проаналізованим у неповній мірі. Зокрема в науковій літературі існує ціла низка відмінних між собою підходів до трактування категорії «довіра», а питання її сутності та місця в соціальному капіталі залишаються наразі недостатньо теоретично обґрунтованими та розробленими в економіці.

Дане питання є важливим і з практичної точки зору, оскільки, дефіцит довіри в українському суспільстві гальмує формування соціального капіталу та ефективного впровадження реформ в її економічній, соціальній, політичній та інших сферах [8].

Метою і завданням здійснюваного в статті дослідження є визначення наукових підходів до трактування терміна «довіра» в категорії «соціальний капітал». Для досягнення визначеної мети поставлено таке завдання :

узагальнити наявні в наукових джерелах підходи до тлумачення терміна «довіра»;

сформулювати визначення поняття довіри в контексті категорії соціального капіталу, виокремити та охарактеризувати її основні риси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що довіра є обов'язковою складовою у взаємовідносинах суб'єктів економічно-господарського простору [12] та «ядром» соціального капіталу. Довіру відносять до неекономічних чинників, які сприяють отриманню фінансового і матеріального капіталу.

Український учений В. М. Геєць розглядає довіру одним із основних носіїв соціального капіталу та «довготривалим ресурсом економічного зростання» [2, с. 7]. На його думку, довіра - це ресурс, використання якого позитивно впливає на ведення господарської практики.

Категорія «довіра», яка є наріжним каменем концепції соціального капіталу, здебільшого розглядається в науковій літературі як фактор психологічного життя людини. Психологи розглядають довіру як психологічне ставлення до соціального об'єкта, один із структурних компонентів психологічної дистанції (близької та далекої). Відносини осіб на психологічно близькій дистанції супроводжуються такими психологічними почуттями, як розуміння, взаємна довіра, спільні інтереси, спільні цінності, взаємодопомога, підтримка, комфорт, турбота, відчуття єдності та задоволеність контактами. Для відносин з психологічно далекою дистанцією характерні відсутність уваги, різні інтереси, неприязнь, відсутність довіри, різні цілі, вимушена взаємодія, відсутність безпосередніх контактів, відсутність відповідальності та відчуженість. Роль психологічної дистанції як фактора економічної активності полягає у формуванні в суб'єкта ділової активності різного ставлення до представників окремих соціальних груп, з якими він вступає у взаємодію. Таке різне ставлення, яке ототожнюється з близькою та далекою психологічною дистанцією, детермінує вибір того чи іншого типу поведінки при взаємодії з представниками різних соціальних категорій [3, с. 180-182, 211].

Відомий західний дослідник Р. Шо в своїй роботі [9, с. 43] трактує довіру в такий неординарний спосіб : «довіра – це щось більше, ніж просто впевненість, і щось менше, ніж сліпа віра ... Довіра – це надія на те, що люди, від яких ми залежимо, виправдають наші очікування».

Ф. Фукуяма також розглядає довіру через призму очікування : на його думку довіра виникає в певній спільноті та полягає в тому, що її члени будуть демонструвати передбачувану правильну, чесну поведінку, яка базується на співробітництві та на уста-

лених у даному суспільстві нормах. Іншими словами, довіра уподібнюється з очікуванням «правильної» поведінки – поняття досить суб'єктивного та вкрай неоднозначного в сприйнятті та розумінні кожного. Це, в свою чергу, зумовлює існування певних труднощів у трактуванні терміна «правильна поведінка». А відтак застосування на практиці та в науці економіки категорії довіри як «правильної поведінки» суттєво ускладнюється. Ф. Фукуяма дійшов висновку, що недовіра в суспільстві рівнозначна введенню додаткового податку на всі форми економічної діяльності, якого немає в суспільствах з високим рівнем довіри.

Варто відмітити, що існує ціла низка визначень поняття «довіра», кожне з яких у залежності від наукової дисципліни має свої «забарвлення», специфіку сприйняття та розуміння даного феномена. На думку автора, вдалою можна розглядати таку дефініцію «довіри» як економічної категорії : «кількісна динамічна характеристика взаємовідносин різних економічних суб'єктів, побудованих на вигідності економічних результатів взаємодії та на впевненості в добросовісності (лояльності, щирості тощо) один одного» [7, с. 8]. У даному випадку довіра розуміється як певний розрахунок економічних суб'єктів, що всилає в них упевненість.

У визначеннях довіри як економічної категорії присутність термінів «вигода» та «взаємодія» можна виявити і в зарубіжних наукових джерелах. В статті Л. Хосмера [14, с. 392-393] зазначається, що «довіра - це оптимістичне очікування особи (групи або фірми) в умовах уразливості, залежності від іншої особи (іншої групи чи фірми) в процесі спільної діяльності або економічного обміну з метою сприяння взаємовигідній співпраці сторін. У випадку недосконалої ефективних договірних, юридичних та інших механізмів, що забезпечують дотримання зобов'язань, довіра опирається на добровільно прийняті зобов'язання тих, кому довіряють, захисті прав та інтересів сторін, що беруть участь у взаємодії».

Заслуговує на окрему увагу дефініція довіри А. К. Ляско як «впевнене очікування сприятливого результату потенційно незахищених взаємодій з іншими агентами, яке неминує пов'язане з тим фактом, що соціальні відносини мають тимчасовий та умовний характер» [6, с. 7]. Під невизначеністю він розуміє стан оточуючого середовища, який зумовлює потребу в довірі та усвідомлення необхідності подолання такої невизначеності через налагодження і підтримку довірчих відносин.

Науковці Інституту психології Російської академії наук у монографії «Морально-психологічна регуляція економічної активності» [3, с. 216-217] зробили спробу визначити взаємозв'язок категорії «довіра» з іншими подібними до неї за сутністю поняттями, такими як «розрахунок», «впевненість», «віра» та «контроль». Дані поняття вони розмістили в такій багатовимірній просторовій шкалі: можливість/неможливість контролю та ступінь визначеності/визначеності. Візуалізація взаємозв'язків вказа-

них параметрів (див. рис. 1) дає змогу наочно побачити місце довіри в системі подібних понять.

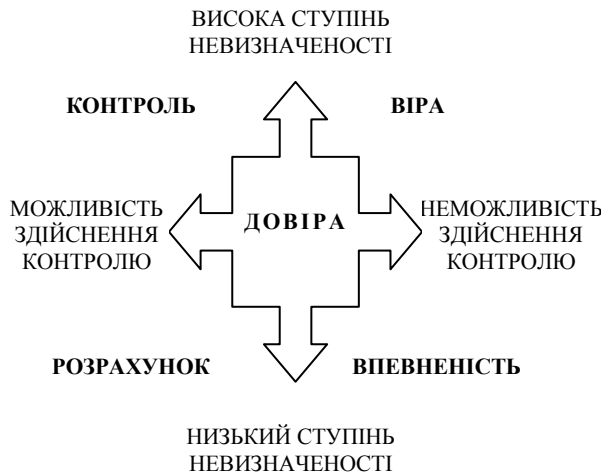

Рис. 1. Діаграма взаємозв'язку категорії «довіра» з іншими поняттями [3, с. 216-217]

Аналіз розробленої російськими вченими діаграми (див. рис. 1) дає підстави стверджувати, що довіра є складним, багатоаспектним феноменом, взаємопов'язаним з багатьма іншими психологічними категоріями. Подана діаграма, на якій чітко проілюстровано ці взаємозв'язки, безперечно заслуговує на увагу та є корисною для проведення подальших наукових досліджень і в економіці. Разом з тим, як зауважують самі автори, в дану модель не включено всі чинники, які впливають на довіру, не розкрито її природи та структури. Крім цього варто звернути увагу на те, що довіра розглядається ними здебільшого з точки зору науки психології та в меншій мірі як економічна категорія. По суті подана модель не показує місце довіри в економічній системі, не розкриває взаємозв'язки довіри з економічними категоріями та чинниками господарсько-економічного розвитку.

Точка зору щодо природи та сутності довіри, яку викладено вище психологами, є певною мірою подібна до точки зору соціологів – спільним є те, що довіра розглядається ними як елемент віри [4, с. 20]. Психологи розмежовують поняття віри та довіри: в основу першого покладено дію, вчинок – прийняття чого-небудь без достатньої на то підстави. Соціологи вважають, що довіра – це впевненість у діях інших осіб, яка базується на почутті, а не на виваженому розумінні ситуації та раціональному вчинку. Як вже зазначалося вище, довіра значною мірою пов'язана з невизначеністю, що так притаманна сучасному світові. Іншими словами, взаєминам між незнайомими особами притаманний високий ступінь невизначеності, який пов'язаний з ризиком. Відносини довіри базуються на готовності осіб до спільного ризику: приймаючи певне рішення, вони довіряють один одному та погоджуються розділити ризик невдачі.

Таку точку обстоює німецький соціолог Н. Луман [15, с. 107], на думку якого «довіра – це розв'язання певних проблем, пов'язаних з ризиком». Іншими словами, довіра є соціальним механізмом, який здійснює організуючий і врегульовуючий вплив на невизначеність соціальних відносин і покликаний знизити ризик. У даному випадку довіра пов'язується з раціональним вибором та означає прогнозування, активні дії особи, спрямовані на покращення її власного майбутнього.

Таким чином, не заглиблюючись в здійснення подальшого аналізу визначень поняття довіри, є достатньо підстав стверджувати, що в науці та в повсякденному житті існує ціла низка уявлень про природу, сутність даної категорії, підходів до її трактування і розуміння.

На думку Кеннета Джозефа Ерроу, американського економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки, довіра – приклад того, що економісти називають «побічним ефектом»: це благо, яке має реальну, практичну економічну цінність; воно підвищує ефективність системи, дає змогу виробляти більше матеріальних і нематеріальних благ, які мають високу суспільну цінність, але воно не є товаром, а торгівля довірою на відкритому ринку є технічно нездійсненною та взагалі безглуздою [5, с. 65].

Дж. Коулмен у роботі «Основи соціальної теорії» [11, с. 177] зазначає, що «у відносинах довіри беруть участь щонайменше дві особи: довіритель або той, хто довіряє (trustor); довірена особа або той, кому довіряють (trustee). Він виокремлює такі види довіри:

взаємна або обопільна довіра (mutual trust) – дві особи, що взаємодіють між собою можуть бути в таких відносинах: перша особа довіряє другій, а друга – першій та є водночас довіреною особою першої;

посередник у довірі (intermediary in trust) – особа може бути довірительом для другої особи та водночас довіреною особою для третьої особи;

третьостороння або заміщена довіра (third-party trust) виникає у випадку, коли особа не прийматиме зобов'язання другої, а прийме зобов'язання третьої особи [11, с. 177].

У ході даного дослідження довіри увагу автора привернула наукова робота авторського колективу західних дослідників [16, с. 141-157], в якій ґрунтовно досліджується інститут довіри як важлива складова економічної діяльності. На підставі окремих положень і результатів вказаної роботи під поняттям «довіра» через призму економіки пропонується розуміти очікування того, що на суб'єкта господарювання в процесі економічно-господарської діяльності можна буде покластися в частині взятих ним на себе зобов'язань, на порядність в його діях, передбачити його поведінку з врахуванням того, що в нього є можливість сприятлива для здійснення недобросовісного вчинку.

Базуючись на матеріалах, викладених вище та в публікації Р. Гулаті [13, с. 85-112], довіру можна охарактеризувати таким чином.

По-перше, довіра хоч і пов'язана з очікуваннями, припущеннями або передбаченнями одного суб'єкта господарювання щодо поведінки іншого, втім дана категорія тісно пов'язана з психологією (внутрішніми почуттями) і соціологією, оскільки відображає соціальні зв'язки кожної особи в певному суспільному середовищі, в якому вона взаємодіє та її уявлення про нього.

По-друге, довіра припускає передбачуваність при взаємодії, що, з одного боку, спонукає відмовитися від нечесних вчинків (оскільки це призводить до втрати довіри, довгострокових санкцій).

По-третє, довіра припускає та провокує виникнення конфлікту інтересів як в окремому індивідуумі, так і в суспільстві в цілому, оскільки вона проявляється в моменти, коли існує реальна, а не уявна можливість обману.

По-четверте, довіра, яка базується на усталеності соціальних зв'язків, механізмі емоційної, міжособистісної прихильності людей один до одного, в багатьох випадках може бути чинником зниження трансакційних витрат.

По-п'яте, почуття довіри може змінюватися, виховуватися, деградувати або еволюціонувати.

На підставі здійсненого вище аналізу під поняттям «соціальний капітал» пропонується розуміти форму капіталу, яка базується на такому нематеріальному чиннику, як довіра, яка є ресурсом отримання суб'єктами господарювання вигод, конкурентних переваг і сприяє економічному розвитку.

Результати проведеного в статті дослідження дають автору змогу сформулювати такі **висновки** :

1. Виявлено, що в науці, зокрема в психології, соціології та політології, існує ціла низка підходів до трактування і розуміння категорії довіри, а уявлення про її природу, сутність і значення характеризуються різноманітністю, що пов'язується зі специфікою наукової дисципліни, через призму якої розглядається даний феномен. В економіці аспекти довіри не отримали наразі належного розгляду й оцінки, що пояснюється передусім труднощами, пов'язаними з аналізом та оцінкою довіри як економічної категорії. Втім, прихильники теорії довіри, представники багатьох галузей наук єдині в тому, що довіра має важливе значення для формування і розвитку соціального капіталу.

2. На базі аналізу джерельної бази автором визначено поняття «довіра» як економічної категорії, під яким пропонується розуміти очікування того, що на суб'єкта господарювання в процесі економічно-господарської діяльності можна буде покласти в частині взятих ним на себе зобов'язань, на чесність в його діях, передбачити його поведінку з врахуванням того, що в нього є сприятлива можливість для скоєння недобросовісного вчинку.

Встановлено, що характерними рисами довіри є: неформальність відносин; очікування, припу-

щення одного щодо поведінки іншого суб'єкта господарювання, передбачуваність при їх взаємодії; ймовірність виникнення конфлікту інтересів; може знижувати трансакційні витрати. Тобто довіра виражає міру очікування, впевненості економічних суб'єктів, інститутів в їх поведінці відповідно до уявлень про характер такої поведінки, без вимагання відшкодування витрат та актуалізації еквівалентності.

Перспективами проведення подальших розвідок є: вивчення економічної природи, сутності довіри та її зв'язку з соціальним капіталом; аналіз взаємозв'язку довіри й інших неекономічних чинників з економічним розвитком; дослідження рівня довіри до економічних інститутів в Україні.

Л і т е р а т у р а

1. Братковский М. Л. Формування механізмів реалізації публічної влади на підставі довіри : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : [спец.] 25.00.02 / М. Л. Братковский ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, [б. в.], 2011. – 34 с.
2. Геец В. М. Доверие как элемент социального капитала в экономическом развитии Украины / В. М. Геец // Эконом. теория. – 2010. – № 3. – С. 7–19.
3. Журавлев А. Л. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2003. – 436 с.
4. Экономика и социология доверия / Ю. В. Веселов, Е. В. Капусткина, В. Н. Минина и др.; [Под ред. Ю. В. Веселова]. – СПб. : Социолог. общ-во им. М. М. Ковалевского, 2004. – 192 с.
5. Эрроу К. Дж. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов / К. Дж. Эрроу // Thesis. – Т. 1. – Вып. 2. – М., [б. и.], 1993. – С. 53–68.
6. Ляско А. К. Проблема доверия в социально-экономической теории / А. К. Ляско. – М. : Ин-т экономики РАН, 2004. – 189 с.
7. Николаев И. А. Аналитический доклад «Доверие в экономике : количественная оценка» / И. А. Николаев, С. В. Ефимов, Е. В. Марушкина. – М. : ФБК, Департамент стратег. анализа, 2006. – 38 с.
8. Папів М. Українська криза : криза довіри : [Електронний ресурс] / Михайло Папів // Економічна правда : Інтернет-видан. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2008/11/14/168986>. – 2008. – 4 лист.
9. Шо Р. Б. Ключи к доверию в организации : результативность, порядочность, проявление заботы / Шо Роберт Брюс. – М. : Дело, 2000. – 272 с.
10. Arrow K. J. Gifts and Exchanges / Kenneth J. Arrow // Philosophy & Public Affairs. – 1972. – Vol. 1 (No. 4). – P. 343–362.
11. Coleman J. Foundations of Social Theory / James Coleman. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1994. – 814 p.
12. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society / Francis Fukuyama. – IMF Working Paper WP/00/74, IMF Institute, 2000 (April). – 18 p.
13. Gulati R. Does Familiarity Breed Trust? The Implications of Repeated Ties for Contractual Choice in Alliances / Ranjay Gulati // Academy of Management Journal. – 1995. – Feb. – Vol. 38 (No. 1). – P. 85–112.

14. Hosmer L.T. Trust: the connecting link between organizational theory and philosophical ethics / L. T. Hosmer // The Academy of Management Review. –1995. – No. 20 (2). – P. 379-403.
15. Luhmann N. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives / N. Luhmann // D. Gambetta (ed) Trust: Making and Breaking Cooperative Relations. – UK : Oxford, Basil Blackwell, 1998. – P. 94-107.
16. Zaheer A. Does Trust Matter? Exploring the Effects of Interorganizational and Interpersonal Trust on Performance / A. Zaheer, B. McEvily, V. Perrone // Organization science. – 1998. – March-April. – Vol. 9 (No. 2). – P. 141-159.

References

1. Bratkovskij M. L. Formuvannya mexanizmiv realizacii publichnoї vladi na pidstavi doviri : avtoref. dis. ... d-ra nauk z derzh. upr. : [spec.] 25.00.02 / M. L. Bratkovskij ; Donec. derzh. un-t upr. – Doneck, [b. v.], 2011. – 34 s.
2. Geec V. M. Dovereie kak element socialnogo kapitala v ekonomicheskom razvitii Ukrainy / V. M. Geec // ekonom. teoriya. – 2010. – № 3. – S. 7–19.
3. Zhuravlev A. I. Nravstvenno-psixologicheskaya regulyaciya ekonomicheskoy aktivnosti / A. L. Zhuravlev, A. B. Kuprejchenko. – M. : Izd-vo «Institut psixologii RAN», 2003. – 436 s.
4. Ekonomika i sociologiya doveriya / Yu. V. Veselov, E. V. Kapustkina, V. N. Minina i dr.; [Pod red. Yu. V. Veselova]. – SPb. : Sociolog. obshh-vo im. M. M. Kovalevskogo, 2004. – 192 s.
5. Errou K. Dzh. Vozmozhnosti i predely rynka kak mexanizma raspredeleniya resursov / K. Dzh. Errou // thesis. – T. 1. - Vyp. 2. - M., [b. i.], 1993. - S. 53-68.
6. Lyasko A. K. Problema doveriya v socialno-ekonomicheskoy teorii / A. K. Lyasko. – M. : In-ekonomiki RAN, 2004. – 189 s.
7. Nikolaev I. A. Analiticheskij doklad «Dovereie v ekonomike : kolichestvennaya ocenka» / I. A. Nikolaev, S. V. Efimov, E. V. Marushkina. – M.: FBK, Departament strateg. analiza, 2006. – 38 s.
8. Papiev M. Ukraїnska kriza : kriza doviri : [Elektronnij resurs] / Mixajlo Papiev // Ekonomichna pravda : Internet-vidan. – Rezhim dostupu : <http://www.epravda.com.ua/columns/2008/11/14/168986>. – 2008. – 4 list.
9. Sho R. B. Klyuchi k doveriyu v organizacii : rezul'tativnost, poryadochnost, proyavlenie zaboty / Sho Robert Bryus. - M. : Delo, 2000. - 272 s.
10. Arrow K. J. Gifts and Exchanges / Kenneth J. Arrow // Philosophy & Public Affairs. – 1972. – Vol. 1 (No. 4). – P. 343-362.
11. Coleman J. Foundations of Social Theory / James Coleman. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1994. – 814 p.
12. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society / Francis Fukuyama. – IMF Working Paper WP/00/74, IMF Institute, 2000 (April). – 18 p.
13. Gulati R. Does Familiarity Breed Trust? The Implications of Repeated Ties for Contractual Choice in Alliances / Ranjay Gulati // Academy of Management Journal. – 1995. – Feb. – Vol. 38 (No. 1). – P. 85-112.

14. Hosmer L.T. Trust: the connecting link between organizational theory and philosophical ethics / L. T. Hosmer // The Academy of Management Review. –1995. – No. 20 (2). – P. 379-403.
15. Luhmann N. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives / N. Luhmann // D. Gambetta (ed) Trust: Making and Breaking Cooperative Relations. – UK : Oxford, Basil Blackwell, 1998. – P. 94-107.
16. Zaheer A. Does Trust Matter? Exploring the Effects of Interorganizational and Interpersonal Trust on Performance / A. Zaheer, B. McEvily, V. Perrone // Organization science. – 1998. – March-April. – Vol. 9 (No. 2). – P. 141-159.

Шاپовалова Т. В. Доверие в социальном капитале : подходы к исследованию

Анализом источников выявлен ряд подходов к трактовке и пониманию категории доверия, которые характеризуются разнообразием в зависимости от научной дисциплины, в которой рассматривается данный феномен. Выявлено единогласие исследователей относительно важной роли доверия в развитии социального капитала. Представлено авторское определение понятия доверия как экономической категории и установлены его характерные черты (неформальность отношений, предсказуемость взаимодействия, прогнозируемость поведения субъектов хозяйствования, уверенность, ожидания, снижения транзакционных издержек).

Ключевые слова : доверие, социальный капитал, экономика, трактовка.

Shapovalova T.V. The Trust in Social Capital : the Approaches to Interpretation

Based on the conducted in the article analysis of sources, there have been a number of approaches to the interpretation and understanding of the category of 'trust', which are characterized by variety depending on the scientific discipline in which the phenomenon is reviewed. It was revealed the consensus on the importance of trust in the social capital development that the most researchers demonstrate. The author's definition of 'trust' as an economic category has been submitted and its characteristics (informality relations, predictability interaction, confidence, expectations, lower transaction costs, and predictability of economic entities' behaviour) have been distinguished.

Key words : trust, social capital, economics, interpretation.

Шاپовалова Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, директор навчально-наукового Інституту праці та соціальних технологій, завідувач кафедри «Соціальна робота» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; tatyana.shapovalova.2013@mail.ru.

Рецензент: **Заблудська І. В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 25.06.2013.

УДК 911.3

СПЕЦІАЛЬНІ МИТНІ ЗОНИ ТА РЕЖИМИ

Шведчиков О.А.

SPECIAL CUSTOMS ZONE AND MODES

Shvedchikov O.

У статті висвітлено поняття митних режимів, що існують сьогодні і проведено їхнє узагальнення та охарактеризовано сучасні митні режими та спеціальні митні зони, які діють на території України. Описано проблеми, що перешкоджають модернізації митної галузі під стандарти сучасного світу, а також дано рекомендації щодо вирішення цих проблем. Окремо розглядається можливість застосування на території України деяких спеціальних митних режимів, що в свою чергу дозволить швидше наблизити галузь до міжнародних стандартів та дасть можливість залучити іноземні інвестиції.

Ключові слова: митні режими, митні зони, спеціальні митні режими, спеціальні митні зони.

Постановка проблеми. Мито є головним інструментом захисту та протекціоністської політики держави, який виражається через стягнення визначених сум коштів від імпортованих товарів [1]. Застосування інститутів митних режимів передбачає порядок переміщення товарів через кордон держави, умови і обсяг використання товарів на митній території, а також вимоги до товарів, які можуть бути поміщені під обраний вид митного режиму [1].

Мито і митні режими сьогодні є головним інструментом державного регулювання рівня товарообігу через митний кордон. Основою митних режимів є визначення порядку переміщення товарів через митний кордон та порядок використання товарів на митній території держави.

В Україні, як і у світі, митні режими мають сприяти розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Якщо говорити про спеціальні митні режими які застосовуються на території України та у світі, то бачимо, що проблема впровадження та використання спеціального митного режиму «вільний склад». Сьогодні існує безліч підстав для застосування митного режиму «вільний склад», однією з таких підстав є заохочення іноземних інвестицій на територію нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функцій митних режимів не є досить популярною темою в українській доктрині. Функціонування інституту митних режимів досліджували такі українські вчені, як О.П. Гребельник, В. Єгізарова та інші, більше теоретичних розробок щодо цієї теми здійснили іноземні автори, зокрема, росій-

ський А.Н. Козирін, польські: В. Войтовіч, А. Кусь, А. Дрвілло, М. Здиб, Д. Бласяк-Барнусь. Серед опрацьованого подано цитати іноземних досліджень західних науковців з метою навести думки дослідників, які працюють в рамках митного права Європейського Союзу (далі – ЄС), приєднання до якого є однією з головних цілей української держави на міжнародному рівні [1].

Метою статті є розгляд спеціальних митних зон та режимів, які існують на території України, виявлення переваг та недоліків застосування спеціального митного режиму – «вільний склад».

Виклад основного матеріалу дослідження. Митний режим – це сукупність положень що визначають статус товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України для митних цілей [5].

Митний режим - комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їхній правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їхнє використання після митного оформлення [3].

Спеціальна митна зона – це митний режим, відповідно до якого до товарів, які ввозяться на території відповідних типів спеціальних (вільних) економічних зон із-за меж митної території України, а також до товарів, які вивозяться з територій зазначених зон за межі митної території України, не застосовуються заходи тарифного і нетарифного регулювання, якщо інше не передбачено законодавством [4].

«Вільний склад» — це митні режими, за яких іноземні товари розміщуються і використовуються у відповідних територіальних межах або приміщеннях (місцях) без стягнення митних зборів, податків, а також без застосування до зазначених товарів заходів економічної політики, а вітчизняні товари розміщуються і використовуються на умовах, що застосовуються до вивозу відповідно до митного режиму експорту у порядку, визначеному митним кодексом.

Функції, покладені на митні режими, є близькими за своїм змістом до функцій, покладених на

мито. До основних функцій віднесено: фіскальну, стимуляційну і охоронну [1].

Кожна із функцій митних режимів реалізує у життя публічний та приватний інтереси. Якщо взяти до уваги фіскальну функцію то через неї відбувається наповнення державного бюджету. Що можна віднести до публічного інтересу [1]. Якщо звернути увагу на стимуляційну функцію, то вона висвітлює приватні інтереси, оскільки спрямована на забезпечення основних прав та свобод громадянина. Але слід зазначити, що жоден з інтересів не повинен переважати один над одним. Встановлення рівноваги між інтересами публічним та приватним є надзвичайно важливим завданням. Синергія двох інтересів має спричинити до встановлення відповідного рівня товарообігу із закордоном, який би відповідав інтересам суспільства [1].

Відповідно до митного кодексу України в нашій країні запроваджуються такі митні режими [2]:

- імпорт (випуск для вільного обігу);
- реімпорт;
- експорт (остаточне вивезення);
- реекспорт;
- транзит;
- тимчасове ввезення;
- тимчасове вивезення;
- митний склад;
- вільна митна зона;
- безмитна торгівля;
- переробка на митній території;
- переробка за межами митної території;
- знищення або руйнування;
- відмова на користь держави.

Правовий режим переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів і митний режим співвідносяться як «загальне» і «спеціальне».

Взаємодія носіїв правових режимів, а також універсальність правових засобів, які використовуються режимами, призводять до того, що у межах загального митного режиму діють спеціальні митні режими щодо використання та розпорядження переміщуваними через митний кордон товарами і транспортними засобами.

Спеціальний митний режим встановлює: порядок переміщення товарів через митний кордон – комплекс положень, що містять певні обмеження; вимоги щодо здійснення певних митних операцій; умови перебування товарів на митній території та за її межами; права і обов'язки користувача відповідного митного режиму [6].

До спеціальних митних режимів відносяться: транзит, спеціальна митна зона та вільний склад. Відповідно до законодавства України на її території діють тільки митні режими "транзит" та "спеціальна митна зона".

Під режимом "транзит" розуміють митний режим, відповідного до якого товари і транспортні засоби переміщуються під митним контролем між

двома митними органами або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання таких товарів і транспортних засобів на митній території України [6].

Транзитні перевезення здійснюються як прохідний та внутрішній митний транзит. Тобто умовно транзит можна поділити на внутрішній та прохідний.

Прохідний митний транзит – це переміщення товарів під митним контролем від одного пункту пропуску – розташованого на митному кордоні України, — пункту ввезення на митну територію України — до іншого пункту пропуску, розташованого на митному кордоні України, — пункту вивезення за межі митної території України [6].

Внутрішнім митним транзитом вважається переміщення товарів під митним контролем:

1) від пункту пропуску, розташованого на митному кордоні України – пункту ввезення на митну територію України – до митного органу, розташованого на митній території України;

2) від митного органу, розташованого на митній території України до пункту вивезення за межі митної території України;

3) від одного митного органу, розташованого на митній території України, до іншого митного органу, розташованого на митній території України [6].

Під спеціальною митною зоною розуміють частину території України, на яких запроваджено митний режим спеціальної митної зони. Для цілей оподаткування товари, ввезені на території спеціальних митних зон, розглядаються як такі, що знаходяться за межами митної території України.

Митний орган, у зоні діяльності якого знаходиться спеціальна митна зона, з метою належної організації митного контролю може вимагати від органів управління цієї зони вжиття таких заходів: спорудження огорожі по периметру зони; встановлення обмежень щодо порядку доступу в зону в певні години роботи; застосування інших заходів, що не перешкоджають нормальному функціонуванню зони відповідно до закону про таку зону. Забороняється будь-яке будівництво в межах спеціальних митних зон без попереднього погодження з митним органом, у зоні діяльності якого знаходиться спеціальна митна зона [7].

З метою забезпечення належного митного контролю у спеціальних митних зонах митні органи мають право:

- здійснювати постійний контроль та нагляд за кордонами спеціальних митних зон, а також за доступом до них;

- вимагати від осіб, які переміщують товари через кордон спеціальної митної зони, ведення обліку руху таких товарів з метою їх контролю;

- проводити перевірку товарів, що переміщуються через кордон спеціальної митної зони, з метою забезпечення здійснення передбачених цим Ко-

дексом операцій та недопущення переміщення заборонених товарів;

- здійснювати перевірки товарів, що знаходяться у спеціальних митних зонах;
- здійснювати інші передбачені законом заходи, спрямовані на забезпечення надійності митного контролю.

Режим спеціальної митної зони застосовується до товарів, що розміщуються та використовуються у межах територій спеціальних (вільних) економічних зон, і законодавчі акти встановлюють вимоги щодо створення режиму вільної митної зони, визначають види товарів, дозволених до ввезення до такої зони, та характер операцій, що здійснюються з товарами у межах зон [7].

Як правило, у межах спеціальних митних зон допускається здійснення виробничих та інших комерційних операцій з товарами, інколи забороняється створення казино, ігровий бізнес, торгівля уродзів. Такі заборони та обмеження стосовно спеціальних митних зон встановлюються законодавством України. При цьому Кабінет Міністрів України може обмежувати або забороняти ввезення окремих товарів у спеціальні митні зони. Тому конкретний перелік видів товарів та операцій, що з ними здійснюються, визначається у Законі про конкретну спеціальну економічну зону.

З метою забезпечення дотримання законодавства та з урахуванням характеру товарів можуть запроваджуватись окремі заборони та обмеження щодо здійснення операцій з товарами у спеціальній митній зоні. Строк перебування товарів та інших предметів на території спеціальних митних зон не обмежується, крім випадків перебування товарів та інших предметів з обмеженим строком зберігання. При цьому дозволяється передача права власності на товари, що знаходяться у вільних митних зонах.

«Вільним складом» називається такий митний режим, за якого іноземні товари розміщуються і використовуються у відповідних приміщеннях (місцях) без стягування митних зборів, податків, а також без застосування до вказаних товарів заходів економічної політики [8, 9, 10].

У міжнародній практиці зазначена митна процедура застосовується досить широко, оскільки по суті являє собою особливу модель взаємовигідного співробітництва держави і учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Зміст зазначеної моделі полягає в наданні учаснику зовнішньоекономічної діяльності митних пільг і пільг з внутрішнього оподаткування, можливості здійснювати свою виробничу та іншу діяльність на території вільної зони, а також продавати свою продукцію на національному або зовнішньому ринку. Держава, у свою чергу, отримує прямі і непрямі прибутки від залучення інвестицій як національних, так і іноземних для розвитку виробництва та окремих видів комерційної діяльності. Створення вільних зон також сприяє розвитку торгівлі, створенню додаткових робочих місць, що в свою чергу

сприятливо відображається на економічній та соціальній сфері. Основні принципи і характер функціонування вільних складів дозволяють судити про те, що «вільний склад» являє собою вузькоспеціалізовану малу вільну зону [11, 12].

Іноземні товари, що представляють собою сировину для подальшої переробки (наприклад, автомобільні комплектуючі для виробництва засобів автомобільного транспорту) розміщуються без сплати митних зборів і податків на території «вільного складу», де відбувається фактичне складання готової продукції (автомобілів), завершальним етапом режиму «вільного складу» є здійснення випуску у вільний обіг виробленої продукції без сплати митних зборів і податків за умови додержання кількісних обмежень та виконання вимог, визначених країною походження при вивезенні таких товарів з території «вільного складу» [8, 9].

Висновки. Однією з основних проблем запровадження режиму «вільний склад» на території України є те, що законодавство України не встановлює можливість для функціонування даного режиму.

Важливу роль у функціонуванні особливих економічних зон і вільних складів, що відбивається на застосуванні митного режиму «вільного складу», відіграє створення сприятливого інвестиційного клімату.

Для здійснення зовнішньоторговельного обміну та залучення коштів у розвиток національної економіки, особливо в перехідний період, необхідно забезпечити і чітко зафіксувати гарантії учасників зовнішньоекономічної діяльності, які виступають в якості інвесторів, з боку держави.

Л і т е р а т у р а

1. Мостовий А. Функції митних режимів: порівняльна характеристика з митним правом європейського союзу / А. Мостовий // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Випуск 47. – 294 с.
2. Дубініна А. А. Митна справа: підручник / А. А. Дубініна, С. В. Сорокіна, О. І. Зельніченко — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 320 с.
3. Митний кодекс України із змінами: від 13 березня 2012 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст.552.
4. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О. П. Гребельник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
5. Макагон Ю.В., Яценко А.Б. Митна справа: Навч. посіб. – К.: Центр навч л-ру, 2005 – 224с.
6. Співак І. В., Митний режим транзиту / І. В. Співак // Часопис Київського університету права Український науково-теоретичний часопис 2010, 2 № 3.
7. Гребельник, О.П. Основи митної справи: Навчальний посібник / О П Гребельник. — К.: Центр навчальної літератури, 2003 р. - 600 с.
8. Дворкович А. Свободные экономические зоны могут стимулировать экономический рост России. // Инвестиционные возможности России. – 2003. - № 6. – С. 22-25.

9. Динес Г. Нужны ли России свободные экономические зоны // Экономика России: XXI век. – 2009. - № 4.- С. 25-33.
10. Дробовецкий К. Почему в России не работают свободные экономические зоны? // Проблемы теории и практики управления. – 2007. - № 3. – С. 18-24.
11. Мирзоев С. Возможны ли в России свободные экономические зоны? // Экономика России: XXI век. – 2008. - № 6. – С. 37-45.
12. Рустамова О. Как нам обустроить офшоры // Экономика России: XXI век. – 2003. - № 4. – С. 17-24.

References

1. Mostoviy A. Funktsiyi mitnih rezhimiv: porivnyalna charakteristika z mitnim pravom Evropeyskogo soyuzu / A. Mostoviy // Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya yuridichna. – 2008. – Vipusk 47. – 294 s.
2. Dubinina A. A. Mitna sprava: pidruchnik / A. A. Dubinina, S. V. Sorokina, O. I. Zelnichenko — K.: Tsentr uchbovoyi literaturi, 2010. — 320 s.
3. Mitnyi kodeks Ukraini iz zminami: vid 13 bereznya 2012 r. № 4495-VI // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini (VVR), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, st.552.
4. Grebelsnik O. P. Mitne reguluyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti: pidruchnik / O. P. Grebelsnik. – K. : Tsentr navchalnoyi literaturi, 2005. – 696 s.
5. Makagon Yu.V., Yatsenko A.B. Mitna sprava: Navch. posib. – K.: Tsentr navch l-ru, 2005 – 224s.
6. SpIvak I. V., Mitnyi rezhim tranzitu / I. V. Spivak // Chasopis KiYIVskogo unIversitetu prava Ukrayinskiy naukovno-teoretichniy chasopis 2010, 2 № 3.
7. Grebelsnik, O.P. Osnovi mitnoyi spravi: navchalniy posIBNik / O P Grebelsnik. — K.: Tsentr navchalnoyi literaturi, 2003 r. - 600 s.
8. Dvorkovich A. Svobodnyie ekonomicheskie zonyi mogut stimulirovat ekonomicheskiy rost Rossii. // Investitsionnyie vozmozhnosti Rossii. – 2003. - № 6. – S. 22-25.
9. Dines G. Nuzhnyi li Rossii svobodnyie ekonomicheskie zonyi // Ekonomika Rossii: XXI vek. – 2009. - № 4.- S. 25-33.
10. Drobavetskiy K. Pochemu v Rossii ne rabotayut svobodnyie ekonomicheskie zonyi? // Problemy teorii i praktiki upravleniya. – 2007. - № 3. – S. 18-24.
11. Mirzoev S. Vozmozhnyi li v Rossii svobodnyie ekonomicheskie zonyi? // Ekonomika Rossii: XXI vek. – 2008. - № 6. – S. 37-45.

12. Rustamova O. Kak nam obustroit offshoryi // Ekonomika Rossii: XXI vek. – 2003. - # 4. – S. 17-24.

Шведчиков А.А. Специальные таможенные зоны и режимы

В статье освещено понятие таможенных режимов, существующих на сегодняшний день, проведено их обобщение, а также охарактеризованы современные таможенные режимы и специальные таможенные зоны, действующие на территории Украины. Описаны проблемы, которые препятствуют модернизации таможенной отрасли в соответствие стандартам современности, а также даны рекомендации по их решению. Отдельно рассматривается возможность применения на территории Украины некоторых специальных таможенных режимов, что в свою очередь позволит быстрее приблизить отрасль к международным стандартам и даст возможность привлечь иностранные инвестиции.

Ключевые слова: таможенные режимы, таможенные зоны, специальные таможенные режимы, специальные таможенные зоны.

Shvedchykov O. Special customs zone and modes

In the paper the concept of the existing customs regimes is shown. The generalization of the customs regimes is carried out. The modern customs regimes and special customs zones which are on the territory of Ukraine are characterized. The problems which are the obstacles in the modernization of customs field in the correspondence to the standards of contemporary time are described. The recommendations to their solution are given. The possibility of use of some special customs regimes on the territory of Ukraine is considered separately. It in turn allows bring closer the customs field to the international standards and gives a possibility to engage the foreign investments.

Key words: custom regimes, custom zones, special customs regime, free customs zone.

Шведчиков Олександр Андрійович – асистент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; pashalet@mail.ru

Рецензент: **Заблудська І.В.**, д.е.н., професор.

Стаття подана 04.06.2013.

**ВІСНИК
СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
№ 2 (191) Ч.2. 2013**

Науковий журнал

Відповідальний за випуск
Оригінал-макет

Калінеску Т.В.
Погорелова Т.В.

Підписано до друку 09.07.2013 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 19,41. Обл.-вид. арк. 20,54.
Наклад 300 прим. Вид. № 2910. Замовлення № 398-13. Ціна вільна.

**Видавництво
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля**

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20 а,
Телефон (0642) 41-34-12. Факс (0642) 41-31-60.
E-mail: uni@snu.edu.ua

**Надруковано ТОВ «Промдрук»
91055, м. Луганськ, вул. Даля, 36**